
DE ARTE
2/13
C 13
R

IN HOC OPERE CONTENTA.

APICII CAELII

DE OPSONIIS ET CONDIMENTIS, SIVE ARTE COQVINARIA, LIBRI X.

ITEM,

Gabrielis Humelbergij Medici, Physici Isnensis in Apicij Cælij libros X. Annotationes.

TIGVRI IN OFFICINA Froschouiana. Anno, M. D. XLII.

IOACHIMVS EGELLIVS
Rauenspurgensis Medicus ad
Lectorem.

Condimenta bonus quæ scripsit APICIVS olim
Adfectis ægre commoda uentriculis,
Illa diu uarijs iacuerunt obruta mendis
Et propter longum puluerulenta situm:
Sed GABRIEL medica præpollens clinicus arte
Adposuit doctas alter Apollo manus,
Et castigauit compluscula, restituitq;
Non sine difficili manca labore loca.
Quæ capias animo Lector suauißime grato,
Nam multis sapient fercula tanta modis.

REVERENDISSIMO PRINCIPI AC DOMINO D. VVOLFGANGO A Grinenstain Abbati Monasterij Campidonensis dignissimo & Domino suo colendissimo, Gabriel Humelbergius medicus, Physicus Isnensis. S.P.D.

VAE doctis & bonis omnibus facilem salutandi te dant aditum, eruditio & animi candor atque humanitas tua, ea me quoque allectione sua blandiuscula animarũt, quo confidentius amicitiæ tuæ, sed non nisi ut humilem clientulum insinuare non puduerit, Princeps & Abba reuerendiss. idque non uacuis, quod dicitur, manibus, sed Parthorum regum more patrio, reuerenter munere quod me tibi conciliet parario, non tamen eo pecuniario & circa diuitiarum ostentationem ambitioso, quale dare non est facultatis meæ, sed literario, & quidem meo iudicio non uili nec spernendo, sed precioso admodum, ut per quod & indigentiæ rei familiaris & saluti corporis humani consuli possit, aut adde insuper, si libet, precioso etiam ut multa alia, quæ, ut Plinius ait, ualde preciosa ideo uidentur, quia sunt templis dicata, & quale me dare posse & intelligere & ueluti rem tibi honorificam gratũ habere potes, APICIVM CAELIVM scilicet de arte coquinaria, & in hunc ipsum Annotationes nostras, quas in publicum editurus nomini tuo dedico, ut sic tuo patrocinio præsente felicius omnium conspectui se offerant. Vbi tamen hoc unum ambigebam, uti id nihil non carpentes acciperent maleuoli & rigidi quidam morum censores. Sed non est cur metuam illos, etiam si obiecerint rem hac dedicatione me ausum & attentatum te indignam, ut pote, ac si uoluptati lasciuæ & ganeatæ, gulositatique patrocinari uelim tuo sub nomine uenerando, cum talis tu sis qui omnem semper perosus sis intemperantiam uitæ homo temperantissimus. Sed longe aliter res se habet. Non enim hijs libris de helluonum & quorum deus uenter est, opsonijs & condimentis agitur, aut uoluptate illa turpi & perniciosa, quæ omnium malorum mater & fomentum est, atque unde morbi prorumpunt innumeri atque grauissimi, supplicia luxuriæ: sed de uoluptate honesta & sæpius necessaria, qua tum sanorum tum ægrorum fastidio & saluti consulitur, & quam uel seuerissimus uiciorum

castigator non declinaret Seneca. Quare hanc APICII lucubratiun culęq; nostræ defendendæ prouinciam audacter subito, & tibi dicatos libellos ab aduersarijs acriter defendito & tueor. Sic enim futurum spero ut temerarij critici, suis peruersis iudicijs retusi, uel obmutescant, uel re sanius perpensa, syncerius pronuncient, præstante id tum modestia tum authoritate tua apud omnes. Nec ipse tam munus hocce quàm beneuolum offerentis animum expendere & gratum habere uelis, cum & dijs lacte rustici, quod Plinius ait, multæq; gentes supplicent, & mola tantum salsa litent, qui thura nõ habent. Sed ne te alijs serijs & arduis negotijs occupatum diutius morer, hijs de non plura. Tu cum per ocium licet, hæc nostra legere non dedigneris. Bene ualeat Reuerendiss. D. T. Domine colendissime, & incolumis uiuat Nestoreos in annos: cui etiam semper commendatum me uelim. Isnæ Algoiæ, mense Maio,

Anno à Christo nato,

M. D. XLII.

GABRIELIS HVMELBERGII ME-
dici in APICII CAELII de Arte coquinaria
libros & Annotationes suas ad honestæ
& frugi uitæ amatores
PRAEFATIO.

TAMETSI non ignoro quàm sinistre à plurimis excipiar, si de Arte coquinaria & condiendorum opsoniorum disciplina sub APICII nomine conscriptos libros in publicum edam, ac si non satis sit deliciarum, cum tamen hoc sæculo lasciuo nihil desit uoluptatum quibus delicato uentri saginando, curandæq; cuticulæ posit inseruiri. Non possum tamen eosdem diutius supprimere, sed citra longiorem dilationem in frugi uitæ hominum gratiam publicare. Non quidem ut delicatis gulæ proceribus & uentri deditis helluonibus luxus & libidinis suæ adaugendæ darem ansam, & materiam subministrarem cumulatiorem, atq; malũ malo augerem. (Quid autem augerem? cum nunc quo gulæ satis fiat & ad hanc rerum perditionem reliqui fiat & intentatum relinquatur nihil, omnia quæ ad intemperantiam & luxum requisita instrumenta affatim uel cum puluisculo ab omnibus undiq; conuerrantur, adeo ut uix quicquam palato sapidius & delicatius amplius addi & apparari posit.) Non inquam ut luxum augerem hijs libris publicandis operam locandam dignum putaui: sed ea tantum causa quo tum rem familiarem & domesticam adiutarem, tum quo nunc sanis uel æstu uel labore defatigatis & lassatis, nunc ægrotantibus & morbo aliquo confectis, uiribusq; destitutis auxilio essem, & uti haberent ipsi quibus amissam & intermortuam appetentiam excitare & restaurare ac inde uires resumere & reparare commodius & celerius possent omnes. Quæ res tota spectat ad medicinæ partem quæ διαιτητική appellatur & uictu medetur. In qua, quod Celsus medicinæ lib. 4. præcipit, & æque ad omnes affectus pertinet, maxime obseruandum est, ut cum pleraq; utilia insuauia sint, ea potißimum dentur quæ maxime æger uolet: deinde si omnia ista fastidiet, ad excitãdam cibi cupiditatem interponatur aliquid minus utile, sed magis gratum. Siquidem parum deterior potus aut cibus, Aphorismorum li. 2. testante Hippocrate, suauior autem, melioribus quidem sed minus suauibus est præferendus. Quod tamen non ob id solum faciendum est, ut ait Galenus, quo ægro gra-

tificemur, ſed etiam quia utilius ipſi exiſtit. Nam quæcunq; cum uoluptate aſſumuntur, iſta uentriculus amplexatur & magis cōcoquit, ſicuti illa quæ diſplicent, refugit. Et in hac τῆς διαιτητικῆς parte totus eſt Apicius noſter, horum librorum author & Cælius cognominatus, longe alius à Romano illo qui à Plinio Marci prænomine indicatur, & cuius tanquam guloſi & uentri mancipati, inter Latinos celeberrimi meminerunt ſcriptores, aut altero à Græcis celebrato & opſophagi nomine inſignito, unoq; luxu nobilitato. Quorum hic poſterior à Græcis in Traiani Imp. tempora reijcitur, & illi in Parthis agenti, ut in libris Dipnoſophiſtarum refert Athenæus, cum multorum dierum itinere abeſſet à mari, oſtrea recentia miro ingenio ſeruata ſummiſiſſe traditur. Ille uero prior Romanus opulentus & uoluptuarius, eodem Athenæo ſcribente, Tiberij principatu ſua dilapidauit bona, & in uentrem uoraciſſimum immerſit, tandemq; uitam ueneno finiuit: cuius ut iam fato perfuncti, cœnas pollucibiles & maximā ingluuiem Stoico ſupercilio conuellit in conſolatione ad Albinam Seneca: & is eſt qui à Plinio in naturali hiſtoria nepotum omniū altiſsimus gurges appellatus, & eodem teſtante, artis ſuilli iecoris ſaginādi inuentor, phœnicopteri linguam præcipui ſaporis eſſe docuit, & ad omnem luxum ingenio mirus mullos in ſociorum garo necari præcellens putauit, atq; è iecore eorum alecem excogitare procurauit: quarum tamen rerum nulla in hijs libris fit mentio. Præterea citat hic noſter aliquando ceu tempore multo poſterior, aliorum Apiciorum & ipſorum in patinis imitatorum complurium opſonia & condimenta. Quibus omnibus conſideratis & diligenter expenſis, facile conijci poteſt & liquido conſtat, horum librorum authorem illorum præmemoratorum neutrum eſſe, ut fermè omnes hucuſq; opinati ſunt, ſed longe alium & diuerſum, ceu frugi hominem, cui non luxus, ut alijs, ſed bona ualetudo & humani corporis ſalus curæ fuerit. Ipſum itaq; ob Apicianum nomen & opſoniorum coquinariæq; artis profeſsionem, à malignis rerum æſtimatoribus, qui nihil non calumniari ſolent, male audire neutiquam certe ſinemus. Et hæc de Apicio noſtro ceu rationi conſentanea & uera ſtat cordi ſententia noſtro: cuius & alios monitos uolui. Si cui aliter uiſum fuerit, maneat uel illi iudicium ſuum. De uita eius quod in præſentia dicam, nihil occurrit. Verum quia deprauatiſsimi ſunt eius libri, ut in quibus nulla ſit pagina, imò uix una aut altera quaſi linea non mendoſa & prodigioſe corrupta, adeo quidem ut nullus inde ſenſus elici, nec authoris mens intelligi poſsit,

hinc operæpretium esse duxi, castigandi onus suscipere & emendare illos. Quod si hac castigatione, qua etiam minutula quædam, sed quæ Lectorem remorentur, annotauimus, & pleraq; conniuentibus oculis transmisimus, uniuerso operi nondum forte ad plenum satisfactum fuerit, tamen nemo id sanæ mentis, puto, uitio uertet, cũ homines simus & nulla sit disciplina aut ars quæ, ut lib. 5. testatur Columella, singulari consummata sit ingenio. Quapropter ut in magna sylua boni uenatoris est indaganter feras quàm plurimas capere, nec cuiquam culpæ fuit non omnes cepisse: ita nobis satis abundeq; fuerit pro ingenij nostri uiribus maximam partem & quantum potis fuit præstitisse, cum etiam non assecutis uoluisse, abunde pulchrum atq; magnificum sit, ut ait Plinius, præsertim in re tam ardua, in qua uel Lynceus quispiam perspicacißimus aut Argus oculatißimus, nedum lusciosus aliquis oculis lippiens plurimum cæcutire poßit. Quare si quid reliquum est & à nobis prætermissum, alij qui uegetiore sunt ingenio, id suppleant, & quæ minus bene à nobis sunt tradita, fidelius præstent. Non enim me præterit esse nonnullos qui uel ubi abiecerint cerui cornua, ut Prouerbio dicitur, non nunquam aliquid inueniunt: quibus etiam cedere haudquaquam uerebor, sed gratiam insuper illis habiturus sum quàm maximam. Nos interim Apicio hocce nostro (qui prius multifariam & prodigiose saucius erat & lacerus, nunc autem opera nostra qualicunq; & quantum licuit medicatus & resartus splendidiore habitu ingreditur) ob oculos posito, contenti oblectemur.

NOMINA LIBRORVM APICII.

APICII CAELII EPIMELES LIBER I.

Conditum Paradoxum. CAP. I.

ONDITI paradoxi cōpositio. Mellis partes xv. in æneum uas mittuntur, præmissis uini sextarijs duobus, ut in coctura mellis uinū decoquas: quod igni lento, & aridis lignis calefactum, commotum ferula dum coquitur, si efferuere cœperit, uini rore cōpescitur, præter quod substracto igni in se redit: cum perfrixerit, rursus accenditur: hoc secundo, ac tertio fiet. Ac tum demum remotum à foco postridie despumatur. Tum addes piperis uncias iiij. iam tritas masticheſ scrupulos iij. folij & croci drachmas singulas, dactylorum ossibus torridorū quinq;, ijsdemq; dactylis uino mollitis, intercedente prius suffusione uini de suo modo ac numero, ut tritura lenis habeatur. His omnibus paratis supermittes uini lenis sextaria xviij. Carbones perfecto aderunt duo millia.

Conditum melizomum, CAP. II.

Viatorum conditum melizomum perpetuum, quod subministratur per uiam peregrinanti. Piper tritum cum melle despumato in cupellam mittis conditi loco, & ad momentum quantum sit bibendum, tantum aut mellis proferas aut uini misceas, sed suaserit, nonnihil uini melizomo mittas adijciendum propter mellis exitum solutiorem.

aliâs inferas.

Absinthiatum Romanum. CAP. III.

Absinthiatum Romanum sic facies, condito camerino, recepto utiq; pro absinthiato, cessante, in cuius uicem absinthij pontici purgati, tunsiq; unciam thebaicam

baicam dabis, masticheś, folij scrupulos iij. costi scrupulos senos, croci scrupulos iij. uini ueteris sextarios decem & octo. Carbones amaritudo non exigit.

Rosatum & uiolatium. CAP. IIII.

Rosatum sic facies. Folia rosarum albo sublato lino inseres & sutiles facies, & uino quàm plurimas infundes, ut septem diebus in uino sint: post septem dies rosam de uino tollis, & alias sutiles recentes similiter mittis, ut per dies septē in uino requiescant, & rosam eximis similiter: & tertio facies, & rosam eximis, & uinum colas: & cum ad bibendum uoles uti, addito melle, rosatum conficies. Sanè custodito ut rosam à rore siccam & optimā mittas. Similiter ut supra & de uiola uiolatium facies, & eodem modo melle temperabis. Rosatum sine rosa sic facies. Folia citri uiridia in sportella palmea in dolium musti mittes antequā ferueat, & post quadraginta dies exime: cum necesse fuerit, mel addes, & pro rosato utere.

Oleum Liburnicum. CAP. V.

Oleum Liburnicum sic facies. In oleo Hispano mittes helenium & ciperum, & folia lauri non uetusta, tunsa omnia & cribellata ad leuissimum puluerem redacta, & sales frictos & tritos, & per triduum uel plus permisce diligenter: post hæc aliquanto tempore patere requiescere: & liburnicum omnes putabunt.

Vinum ex atro candidum. CAP. VI.

Vinum ex atro candidum sic facies. Lomentum ex faba factum, uel ouorum trium alborem in lagenam mittis, & diutissime agitas, alia die erit candidū. Et cineres uitis albæ, idem faciunt.

De liquamine emendando. CAP. VII.

Liquamen si odorem malum fecerit: uas inane inuersum fumiga lauro & cupresso, & in hoc liquamen

funde ante uentilatũ: si salsum fuerit, mellis sextariũ mittis & moue spica, & emendasti. Sed & mustum recens idem præstat.

Vt carnes sine sale quouis tempore sint recentes.

CAPVT VIII.

Carnes recentes quales uolueris melle tegantur, sed uas pendeat, & quando uolueris, utere. Hoc hyeme melius fit: æstate paucis diebus durabit. Et in carne cocta itidem facies.

Callum porcinum uel lumbulum & Vngellæ coctæ ut diu durent. CAP. IX.

In sinapi ex aceto, sale & melle facto mittis ut tegantur, & quando uolueris, utere: miraberis.

Vt carnem salsam dulcem facias. CAP. X.

Carnem salsam dulcem facies, si prius in lacte coquas, & postea in aqua.

Pisces fricti ut diu durent. CAP. XI.

Eodem momento quo friguntur & leuantur, ab aceto calido perfunduntur.

Ostrea ut diu durent. CAP. XII.

Vas ab aceto aut ex aceto uasculum picatum laua, & ostrea compone.

Vt uncia laseris toto tempore utaris. CAP. XIII.

Laser in spaciosum doliolum uitreum mittis, & nucleos pineos utputa uiginti: cumq; utendũ fuerit lasere, nucleos conteres & in cibos miscebis & in sapores, & tantum numerum nucleorum doliolo referentur.

Vt dulcia de melle diu durent. CAP. XIIII.

Accipies quod Græci dicunt nechon, & facies farinam, & admisces cum melle eo tempore quo dulcia facturus es.

Vt mel malum bonum facias. CAP. XV.

Mel

Mel malum bonum facies ad uendendũ, si unam partem mali & duas boni simul miscueris.

Mel corruptum ut probes. CAP. XVI.

Helenium infundes in melle, & incende; Si incorruptum est, lucet.

Vuæ ut diu seruentur. CAP. XVII.

Accipies uuas de uite illæsas; & aquam pluuialem ad tertias decoques, & mittis in uas in quo & uuas mittis; uas picari & gipsari facies, & in locum frigidum, ubi sol accessum non habet, reponi facias; & quando uolueris, uuas uirides inuenies. Et ipsam aquam pro hydromeli ægris dabis. Et si in hordeo obruas, illæsas inuenies.

Vt mala granata diu durent. CAP. XVIII.

In calidam feruentem merge, & statim leua, & suspende.

Vt mala cydonia diu seruentur. CAP. XIX.

Eligis mala sine uitio cum ramulis & folijs, & condies in uas, & suffundes mel & defrutum, & diu seruabis.

Ficum recentem, mala, pruna, pira, cerasia, ut diu serues. CAP. XX.

Omnia cum petiolis diligenter legito, & in melle ponito ne se contingant.

Citria ut diu durent. CAP. XXI.

In uas citrum mitte, gipsa, suspende.

Mora ut diu durent. CAP. XXII.

Ex moris succum facito, & cum sapa misce, & in uitreo uase cũ moris mitte, custodies multo tempore.

Olera ut diu seruentur. CAP. XXIII.

Olera electa non satis matura in uas picatum repone.

Rapæ ut diu seruentur. CAP. XXIIII.

Ante accuratas & compositas perdes myrthæ bac

cis cũ melle & aceto. ALiter. Sinapi tempera melle, aceto, sale: & super compositas rapas infundes.

Tubera ut diu seruentur. CAP. XXV.

Tubera quæ aqua non uexauerit componis in uas alternis, alternis scobem siccam mittis, & gipsas, & loco frigido pones.

Duracina persica ut diu durent. CAP. XXVI.

Eligito optima & mitte in muriam, postera die exime, & spongiabis diligenter & collocabis in uas, fundens salem, acetum, satureiam.

Sales conditi ad multa. CAP. XXVII.

Sales conditi ad digestionem, ad uentrem mouendum, & omnes morbos, & pestilentiam, & omnia frigora prohibent generari. Sunt autem & suauissimi ultra quàm speras. Salis communis fricti lib. j. Salis hammoniaci fricti lib. ij. piperis albi unc. iij. Zingiberis unc. ij. ammeos unc. j. semis. Thymi unc. j. semis. Apij seminis unc. j. semis. Si apij semen mittere nolueris, petroselini mittis unc. iij. Origani unc. iij. crucæ seminis unc. j. semis. Piperis nigri unc. iij. cnici seminis unc. j. semis. Hyssopi cretici unc. ij. folij unc. ij. petroselini unc. ij. anethi unc. ij.

Oliuas uirides seruare, ut quouis tempore oleum facias. CAP. XXVIII.

Oliuas de arbore sublatas in muriam mittis, & erunt tales quouis tempore quasi mox de arbore demptę, de quibus si uolueris, oleum uiride facies.

Cuminatum in ostrea & conchylia. CAP. XXIX.

Piper, ligusticũ, petroselinum, mentham siccam, folium, malobathrum, cuminum plusculum: mel, acetum, & liquamen. ALiter. Piper, ligusticum, petroselinum, mentham siccam, cuminum plusculũ: mel, acetum, liquamen.

Laser

Laseratum. CAP. XXX.

Laser Cyrenaicum uel Parthicum tepida dissoluis cum aceto, liquamine temperatum. VEl. Piper, petroselinum, mentham siccam, laseris radicem: mel, acetum, liquamen. ALiter. Piper, careum, anethum, petroselinum, mentham siccam, sylphium, folium, malobathrum, spicam Indicam, costum modicum: mel, acetum, liquamen.

Oenogarum in tubera. CAP. XXXI.

Piper, ligusticum, coriandrum, rutam: liquamen, mel & oleum modice. ALiter. Thymũ, satureiam, piper, ligusticum: mel, liquamen & oleum.

Oxyporum. CAP. XXXII.

Cumini unc. ij. Zingiberis unc. j. rutę uiridis unc. j. nitri scrupulos vj. dactylorum pinguium scrupulos xij. piperis unc. j. mellis unc. ix. Cuminum uel Aethiopicum aut Syriacum aut Licbyum aceto infundes: siccas, & sic tundes, postea melle comprehendis. Cum necesse fuerit, oxyporo uteris.

Hypotrimma. CAP. XXXIII.

Piper ligusticum, mentham aridam, nucleos pineos, uuam passam, cariotam, caseum dulcem: mel, acetum, liquamen, oleum, uinum, defrutum, aut carænum.

Oxygarum digestibile. CAP. XXXIIII.

Piperis semunciam, silis Gallici scrupulos iij. cardamomi scrupulos vj. cumini scrupulos vj. folij scrupulum j. menthæ siccæ scrupulos vj. tunsa cribrataq; melle colligis: cum opus fuerit, liquamen & acetum addis. ALiter. Piperis unc. j. petroselini, carei, ligustici uncias singulas, melle colligis: & cum opus fuerit, liquamen & acetum addes.

Moretaria. CAP. XXXV.

Mentham, rutam, coriandrum, fœniculum, omnia uiridia; ligusticum, piper, mel, liquamen; si opus fuerit, acetum addes.

FINIS.

CAPITA LIBRI SECVNDI.

APICII CAELII SARCOPTES LIB. II.

Isicia. CAP. I.

ISicia fiunt marina de Cammaris & astacis: de loligine: de sepia: de locusta. Isicium condies pipere, ligustico, cumino, laseris radice. Isicia de loligine. Sublatis crinibus in pulmentum tundes, sicuti assolet pulpa: & in mortario & in liquamine diligenter fricatur: & exinde Isicia plassantur. Isicia de Squillis, uel de cammaris amplis. Cammari uel squillæ de testa sua eximuntur: & in mortario teruntur cum pipere & liquamine optimo pulpæ: isicia plassantur. Omentata ita fiunt. Assas iecur porcinum & tum eneruas: ante tamen teras piper, rutam, liquamen, & sic superimmittis iecur & teres, & misces, sicut assolet pulpa, in omentũ, & singula inuolutantur folia lauri, & ad fumum suspenduntur quâm diu uoles. Cum manducare uolueris, tolles

de

de fumo, & denuo assas, & siccum adijcies in mortarium, piper, ligusticũ, origanum, fricabis: suffundes liquamen: adijcies cerebella cocta, teres diligenter ne assulas habeat: adijcies oua quinq; & dissolues diligenter ut unum corpus efficias: liquamine temperas, & in patella ænea exinanies, coques: cum coctum fuerit, uersas in tabula munda. Tessellas concides, adijcies in mortarium piper, ligusticum, origanum: fricabis in se: cõmisces in caccabum: facias ut ferueat, cum ferbuerit, tracta confringes, obligas, coagitabis, & exinanies in boletari: piper asperges, & appones.

Isicia ex spongiolis. Elixatos spongiolos conteres, & neruos eorum eximes: deinde cum eis alicam elixatam & oua cõteres & pipere in omento assabis: œnogaro profundes: & pro isicijs inferes. Isicia omentata. Pulpam concisam teres cum medulla siliginis in uino infusi: piper, liquamẽ, si uelis, & baccam myrtheam exenteratam simul conteres: pusilla isicia formabis, intus nucleis & pipere positis: inuoluta omento subassabis cum caræno.

Hydrogaratum & apodermum & amylatum. CAP. II.

Isicia plena. Accipies adipes phasiani recentes præduras, & facis ex eis tessellas, cum pipere, liquamine, caręno in isicio includes, & hydrogaro coques, & inferes. Hydrogarata isicia sic facies. Teres piper, ligusticum, pyrethrum minimum: suffundes liquamen: temperas aqua cisternina dum inducet: exinanies in caccabo, & tum isicia ad uaporem ignis pones, & caleat, & sic sorbendum inferes. In isicia de pullo. Olei floris lib. j. liquaminis quartarium, piperis semuncia. ALiter de pullo. Piperis grana xxxj. conteres, mittis liquaminis optimi calicem, caræni tantundem, aquæ xj. mittes, & ad uaporem ignis po-

nes. Isicium simplex. Ad unum liquaminis acetabulum aquæ septem mittes, modicum apij uiridis, triti piperis cochleare, isiciola incoques, & sic ad uentrem soluendum dabis, hydrogaro sales conditos addes. Isicia de pauo primum locum habent, ita si fricta fuerint ut callum uincant. Item secundum locum habent de phasianis. Item tertium locum habent de cuniculis. Item quartum locum habent de pullis. Item quintum locum habent de porcello tenero. Isicia amylata sic facies. Teres piper, ligusticum, origanum modicum, silphion, Zingiber minimum: mellis modicum, liquamine temperabis, misces, adijcies super isicia: facies ut ferueat, cum bene ferbuerit, amylo obligas spisso, & sorbendum feres amylatum. ALiter. Piper teres pridie infusum, cui subinde liquamen suffundes, ita ut bene tritum ac lutulentum facias piperatum, cui defrutũ admisces, quod fit de cotoneis, quod sole torrente in mellis substãtiam cogitur: quod si non fuerit, uel caricarum defrutum mittes, quod Romani colorem uocant. Accipe deinceps amylum infusum, adijcies uel orizæ succũ: & lento igni feruere facias amylatum. ALiter. Officula de pullis expromas, deinde mittis in cacabum porros, anethũ, salem: cum cocta fuerint, addes piper, apij semen: deinde orindam infusam teres: addes liquamen & passum uel defrutum, omnia misces & cũ isicijs inferes.

Apodermum sic facies. Alicam elixatam nucleis & amygdalis depilatis & in aqua infusis & lotis ex creta argentaria ut ad candorem pariter perducãtur, cum iam miscebis, uuam passam, carænum uel passum desuper confractum asperges, & in boletari inferes.

Vuluulæ, Botelli. CAP. III.

Vuluulæ isiciata sic fiunt. Piper tritum & cuminum,

num, capita porrorum breuia duo à mole purgata, ruta, liquamen, admiſcentur pulpæ bene tunſæ & fricatæ. Denuo ipſo ſubtrito ita ut commiſceri poſſit, mittas piperis grana & nucleos, & calcabis in mortario bene loto, & ſic coquuntur ex aqua, oleo, liquamine, faſciculo porrorum & anetho. Botellum ſic facies. Ex oui uitellis coctis, nucleis pineis conciſis, cepam addes, porrum conciſum, ius crudum miſces, piper minutum, & ſic inteſtinum farcies, adiicies liquamen & uinum, & ſic coques.

Lucanicæ. CAP. IIII.

Lucanicas ſimiliter ut ſupra ſcriptum eſt. Lucanicarum confectio. Teritur piper, cuminum, ſatureia, ruta, petroſelinum, condimentum, baccæ lauri, liquamen, & admiſcetur pulpa bene tunſa, ita ut denuo bene cum ipſo ſubtrito fricetur cum liquamine admixto pipere integro & abundāti pinguedine & nucleis farcies inteſtinum perquam tenuatim productum, & ſic ad fumum ſuſpenditur.

Farcimina. CAP. V.

Oua & cerebella teres, nucleos pineos, piper, liquamen, laſer modicum, & his inteſtinum implebis, elixas, poſtea aſſas, & inferes. ALiter. Coctam alicam & tritam cum pulpa conciſa & trita unà cum pipere & liquamine & nucleis farcies inteſtinum & elixabis, deinde cum ſale aſſabis, & cum ſinapi inferes: uel ſic conciſum in diſco. ALiter. Alicam purgas & cum liquamine inteſtini & albamine porri conciſi minutatim ſimul elixas. Elixato tolles pinguedinem, concides & compendia pulpæ, in ſe omnia commiſces. Teres piper, liguſticum, oua tria: hæc omnia in *aliâs capadia.* mortario permiſces cum nucleis & pipere integro, liquamen ſuffundes, inteſtinum imples, elixas & ſub-

aſſas, uel elixum tantum appones. ALiter. Circellos iſiciatos. Reples inteſtinum impenſa iſicij & circellum facies rotundum, fumas, cum fumauerit, ſubaſſas, exornas, œnogaro phaſiani profundes, ſed cuminum addes.

FINIS.

CAPITA LIBRI TERTII.

APICII CAELII CEPVROS LIB. III.

De oleribus. Vt omne olus smaragdinum fiat. CAP. I.

OMne olus smaragdinum fiet, si cum nitro coquatur.

Pulmentarium ad uentrem. CAP. II.

Betas minutas & porros requietos elixabis, in patina compones. Teres piper, cuminum, suffundes liquamen, passum ut quædam dulcedo sit: facias ut ferueat, cum ferbuerit, inferes. Similiter polypodium in tepidam mittis, ubi mollierit, rades: & minutũ cum pipere & cumino trito in patinam feruentem mittes, & uteris. ALiter ad uentrem. Facies betaceorum fasces, deterges, laues, in eorum mediũ nitrum asperges, & adligas singulos fasces, mittes in aquam, cum coxeris condies patinam, cum eadem passum uel carænum & cuminum & piper asperges & oleum modicum, ubi ferbuerit polypodium & frusta nucũ cum liquamine teres, in feruentem patinam fundes, coopecies, statim depones, & uteris. ALiter betaceos Varronis. Varro. Betaceos, sed nigros, quorum detersas radices & mulso decoctas cũ sale modico & oleo: uel sale aqua & oleo in se coques, iusculum facies & potabis: melius erit, si in eo pullus sit decoctus. ALiter ad uentrem. Apios uirides cum suis radicibus lauabis & siccabis ad solem, deinde albamen & capita porrorum simul elixabis in caccabo nouo, ita ut aqua ad tertias deferueat, postea teres piper, liquamen, & aliquantum mellis humore temperabis, & aquam apiorum decoctorum colabis in mortario, & superfundes apio, cum simul ferbuerit, appones: & si libitum fuerit, apios adĳcies.

Aspharagi. CAP. III.

ASpharagos siccabis, rursum in calidã submittes.

Cucurbitæ. CAP. IIII.

Calloſiores reddes cucurbitas ad guſtum. Cucurbitas coctas expreſſas in patinam compones, adijcies in mortarium piper, cuminum, ſilphion modicum, rutam modicum, liquamine & aceto temperabis, mittes defruti modicum ut coloretur: ius exinanies in patinam: cum ferbuerit iterum ac tertio depones, & piper minutum aſperges. ALiter cucurbitas iure colocaſiorum. Cucurbitas coquas ex aqua in modum colocaſiorum: teres piper, cuminum, rutam, ſuffundes acetum, liquamine temperabis in cacabum, cui adijcies, & eas cucurbitas inciſas expreſſas in ius mittes ut ferueant, amylo obligas, piper aſperges, & inferes. ALiter cucurbitas more Alexandrino. Elixatas cucurbitas exprimis. Sale aſperges, in patina compones: teres piper, cuminum, coriandri ſemen, mentham uiridem, laſeris radicem: ſuffundes acetum: adijcies caryotam, nucleum, teres: melle, aceto, liquamine, defruto & oleo temperabis, & cucurbitas perfundes, cum ferbuerint, piper aſperges, & inferes. ALiter cucurbitas elixatas, ex liquamine, oleo, mero.

ALiter cucurbitas frictas, œnogaro ſimplici & pipere. ALiter cucurbitas elixatas & frictas, in patina compones, cuminatum ſuperfundes, modico oleo ſuperadiecto, feruere facias, & inferes. ALiter cucurbitas frictas tritas: piper, liguſticum, cuminum, origanum, cepam, uinum, liquamen & oleum, amylo obligabis in patina, & inferes. ALiter cucurbitas cum gallina. Duracina, tubera, piper, carẹum, cuminum, ſilphion: condimenta uiridia, mentham, apium, coriandrum, pulegium, calamentham: mel, uinum, liquamen,

quamen, oleum, acetum.

Citrini. CAP. V.

Sil montanum, silphium, mentham siccam, acetum, liquamen.

Cucumeres. CAP. VI.

Cucumeres rasos siue ex liquamine, siue ex œnogaro sine ructu & grauitudine teneriores senties. ALiter. Cucumeres rasos elixabis cum cerebellis elixis, cumino & melle modico. Vel, apij semine, liquamine & oleo elixabis, obligabis, piper asperges, & inferes. ALiter cucumeres. Piper, pulegium, mel uel passum, liquamen & acetum, interdum & silphion accedit.

Pepones & melones. CAP. VII.

Piper, pulegium, mel uel passum, liquamen, acetum, interdum & silphium accedit.

Maluæ. CAP. VIII.

Maluas minores œnogaro & liquamine, oleo, aceto. Maluas maiores in œnogaro, pipere, liquamine, caræno uel passo.

Cimæ & coliculi. CAP. IX.

Cimas, cuminum, salem, uinum uetus, oleum si uoles addes, piper & ligusticum, mentham, rutam, coriandrum, folia coliculorum: liquamen, uinum, oleũ. ALiter. Coliculos elixatos mediabis, summa foliorum teres cum coriandro, cepa, cumino, pipere, passo uel caræno & oleo modico. ALiter. Coliculi elixati in patina compositi condiuntur liquamine, oleo, mero, cumino, piper asperges, porrum, cuminum, coriandrum uiridem super concides. ALiter. Coliculi conditi, ut supra cum elixis porris coquantur. ALiter. Coliculos condies ut supra, admisces oliuas uirides, & simul ferueant. ALiter. Coliculis condi

tis ut supra superfundes alicam elixam cum nucleis, & uuam passam super asperges.

Porri. CAP. X.

Porros maturos fieri, pugnum salis, aquam & oleum mixtum facies & ibi coques, & eximes: cum oleo, liquamine, mero inferes. ALiter. Porros opertos folijs coliculorum in prunis coquas, & ut supra inferes. ALiter. Porros in caccabo coctos, ut supra inferes. ALiter. Porri cum elixati erunt, fabæ nondum conditæ plurimum admisce conditura in qua eos manducaturus es.

Betæ. CAP. XI.

Concides porrum, coriandrum, cuminum, uuam passam, farinam, & omnia in medullam mittes, obligabis, & ita inferes ex liquamine, oleo & aceto. ALiter. Betæ elixę ex sinapi, oleo modico & aceto bene inferuntur.

Olisatra. CAP. XII.

Olisatra in fasciculum redacta manu ex liquamine, oleo & mero bene inferuntur: uel cum piscibus assis.

Rapæ siue Napi. CAP. XIII.

Rapas siue napos elixatos exprimes: deinde teres cuminum plurimum, rutam minus, laser Parthicum, mel, acetum, liquamen, defrutum & oleum modice: feruere facies, & inferes. ALiter. Rapas siue napos, elixas: inferes: oleum superstillabis: si uoles, acetum addes.

Raphani. CAP. XIIII.

Raphanos cum piperato ita ut piper cum liquamine teras.

Olus molle. CAP. XV.

Olus molle ex olisatro cocto ex aqua nitrata, ex-

pressum

pressum concides minutatim: teres piper, ligusticum, satureiam siccam cum cepa sicca: liquamen, oleum & uinum. ALiter olus molle. Apium coques ex aqua nitrata, exprimes & concides minutatim: in mortario teres piper, ligusticum, origanum, cepam: uinum, liquamen & oleum coques in pultario, & sic apium commisces. ALiter olus molle ex folijs lactucarum cum cepis, coques ex aqua nitrata, expressum concides minutatim: in mortario teres piper, ligusticum, apij semen, mentham siccam, cepam: liquamẽ, oleum & uinum. ALiter olus molle ne acescat, summa quæq; amputantur, & purgamenta & caules madefactos in aqua absinthij contegito.

Herbæ rusticæ. CAP. XVI.

Liquamine, oleo, aceto à manu: uel in patina pipere, cumino, baccis lentisci.

Vrticæ. CAP. XVII.

Vrticam fœminam sole in ariete posito aduersus ægritudinem sumes si uoles.

Intuba & lactucæ. CAP. XVIII.

Intuba ex liquamine & oleo modico, modice cepa concisa pro lactucis uere: hyeme intuba ex embammate uel melle & aceto. Agri lactucas cum oxyporo & aceto & modico liquamine ad digestionem & inflationem & ne lactucę lædant. Cumini unc. ij. Zingiberis unc. j. Rutæ uiridis unc. j. dactylorum pinguium scrupulos xij. piperis unc. j. mellis unc. ix. cuminum aut Aethiopicum aut Syriacum aut Libycum: tundis cuminum & postea infundis in aceto: cum siccauerit postea melle omnia comprehendis, cum necesse fuerit, dimidium cochlearium aceto & liquamine modico misces, & post cœnam dimidium cochleare accipies.

Cardui. CAP. XIX.

Carduos liquamine, oleo & ouis concisis. ALiter carduos. Rutam, mentham, coriandrum, fœniculum, omnia uiridia teres: addes piper, ligusticũ: mel, liquamen & oleum. ALiter carduos elixos. Piper, cuminum, liquamen & oleum.

Spongioli uel funguli. CAP. XX.

Spongioli fricti ex œnogaro simplici. ALiter. Spongioli elixi ex sale, oleo, mero: coriandro uiridi conciso & pipere integro. ALiter. Spongiolos elixos perfundes amylato infra scripto. Apij semen, rutam, mel, piper teres: passum, liquamen, & oleum modice: amylo obligas: piper asperges, & inferes. ALiter spongiolos. Teres cuminum, rutam, liquamen, carænum modice, oleum, coriandrum uiridem & porrum, & spongiolos inferes pro salso. Aliter. Spongiolos elixatos prædurabis, mittes in cacabum oleũ, liquamen, piper: passo colorabis, & obligas. ALiter. Spongiolos elixatos conteres & neruos eorum eximes: deinde cum eis alicam elixatam & oua conteres, liquamen, piper: isicia ex his facies cum nucleis & pipere in omento: assabis: œnogaro continges, & pro isicijs inferes.

Carotæ seu pastinacæ. CAP. XXI.

Carotæ seu pastinacæ frictæ œnogaro inferuntur. ALiter. Carotas sale, oleo puro & aceto. ALiter. Carotas elixatas concisas in cuminato, oleo modico coques, & inferes: cuminatum coloratum facies.

FINIS.

CAPITA LIBRI QVARTI.

Minuta

APICII CAELII PANDECTER LIBER IIII.

Salacacabia. CAP. I.

SAlacacabia. Piper, mentham, apium, pulegium aridum, caseum, nucleos pineos: mel, acetum, liquamen, ouorum uitella, aquam recentem conteres: panem ex posca maceratum exprimes: caseum bubulum: cucumeres in cacabulo compones, interpositis nucleis, mittes concisas cepas aridas minutim, iecuscula gallinarum, ius profundes, super frigidam collocabis, & sic appones. ALiter salacacabia Apiciana. Adijcies in mortario apij semen, pulegium aridum, mentham aridam, zingiber, coriandrũ uiridem, uuam passam enucleatam: mel, acetum, oleum & uinum: cõteres. Adijcies in cacabulo panis picentini tria frusta: interpones pulpas pulli, glandulas hedinas, caseum uestinum, nucleos pineos, cucumeres, cepas aridas minute concisas: ius supra perfundes. Insuper niuẽ sub ora asperges & inferes. ALiter salacacabia. Panem alexandrinũ excauabis, in posca macerabis, adijcies in mortarium piper, mentham, allium, coriandrũ uiridem, caseum bubulum sale conditum: aquam, oleum, insuper uinum: & inferes.

Patina piscium, olerum & pomorum. CAP. II.

Patina cottidiana. Cerebella elixata teres, tum piper, cuminum, laser cum liquamine, caræenum cum

lacte & ouis ad ignem lenem uel ad aquam calidam coques. ALiter patina uersatilis. Nucleos, nuces fractas, torres eas, & teres cum melle, pipere, liquamine, lacte & ouis, olei modicū. ALiter patina. Thyrsum lactucæ teres cum pipere, liquamine, caræno, aqua, oleo: coques: ouis obligabis: piper asperges, & inferes. Aliter patina frictilis. Accipies olisatra, purgas, lauas, coques: refrigerabis, & friges. Accipies cerebella iiij. eneruabis, coques. Adijcies in mortario piperis scrupulos vj. suffundes liquamen, fricabis: postea adijcies cerebella, fricabis: interim adijcies olisatra & simul cōteres: postea franges oua viij. Adijcies cyathum liquaminis, uini cyathum, passi cyathum: contrita simul temperabis: patinam perunges, impones in thermospodio: posteaquam coctum fuerit, piper asperges, & inferes. ALiter patina de asparagis frigida. Accipies asparagos purgatos, in mortario fricabis: aquam suffundes, perfricabis: per colum colabis: & mittes ficedulas curatas: teres in mortario piperis scrupulos sex: adijcies liquamen, fricabis, uini cyathum j. passi cyathum j. olei unc. iij. mittes in cacabum, illic ferueant: perunges patinam: in ea oua vj. cum œnogaro misces: cum succo asparagi impones cineri calido: mittes impensam supra scriptam: tunc ficedulas compones: coques: piper asperges & inferes. ALiter patina de asparagis. Adijcies in mortario asparagorum præcisuras quæ proijciuntur, teres, suffundes uinum, colas. Teres piper, ligusticum, coriandrum uiridem, satureiam, cepam: uinum, liquamen & oleum: succum transferes in patellam perunctam: & si uolueris, oua dissolues ad ignē ut obliget: piper minutum asperges. ALiter patinam ex rusticis, siue cymis, siue sinapi uiridi, siue cucumere, siue

coliculis

coliculis ita facies: si uolueris substernes pulpas pisciũ uel pullorum. ALiter patina de sambuco calida & frigida. Accipies semẽ de sambuco, purgabis, ex aqua decoques, succum per colum colabis, patinam perunges, & in patinam compones, ad succũ illum adÿcies piperis scrupulos vj. suffundes liquamen, fricabis: postea adÿcies liquaminis cyathum unum, uini cyathũ, passi cyathum: teres tantum, in patinam mittes olei unc. iiÿ. pones in thermospodio & facies ut ferueat, cum ferbuerit, franges postea oua vj. agitabis, & patinam sic obligabis, cum obligaueris, piper asperges & inferes. Patina de rosis. Accipies rosas & exfoliabis, album tolles, mittes in mortarium, suffundes liquamen, fricabis: postea mittes liquaminis cyathum unum semis, & succum per colum colabis. Accipies cerebella iiiÿ. eneruabis: & teres piperis scrupulos viiÿ. suffundes ex succo, fricabis: postea oua octo franges, uini cyathum unum semis & passi cyathum unũ, olei modicum: postea patinam perunges, & eam impones cineri calido, & sic impensam supra scriptam mittes: cum cocta fuerit in thermospodio, piperis puluerem super asperges, & inferes. ALiter patina de cucurbitis. Cucurbitas elixas & frictas in patina compones, cuminatum superfundes, modico oleo super adiecto: feruere facias, & inferes. Patina de apua. Apuam lauas, ex oleo maceras, in cumana cõpones: adÿcies oleum, liquamen, uinum. Alligas fasciculos rutæ & origanum: & subinde fasciculos cum apua elixabis: cum cocta fuerit, proÿcies fasciculos, & piper asperges, & inferes. ALiter patina de apua sine apua. Pulpas piscis assi uel elixi minutatim facies ita abundanter ut patinam qualem uoles adimplere possis: teres piper & modicum rutæ: suffundes liqua-

men quod satis erit, & olei modicum, & commisces in patina cum pulpis, sic & oua cruda confracta, ut unum corpus fiat: desuper leuiter compones urticas marinas ut non cum ouis misceantur: impones ad uaporem ut cum ouis bullire possint, & cũ siccauerint, super asperges piper tritum, & inferes ad mensam: nemo agnoscet quid manducet. Patina ex lacte. Nucleos infundes & siccas eos, recentes, præparatos habebis. Accipies patinam & in eam compones singula infra scripta: mediana maluarum & betarum & porros maturos, apios, olus molle, & uiridia elixa, pullũ raptum & iure coctũ, cerebella elixa, lucanicas, oua dura per medium incisa mittes: longanones porcinos farsos, ex iure tarentino coctos, cõcisos, iocinora pullorum, pulpas piscis aselli fricti, urticas marinas, pulpas ostreorum, caseos recentes alternis compones: nucleos & piper integrum asperges. Ius tale perfundes: piper, ligusticum, apij semen, silphium coques, & ubi cocta fuerint, lac colas cui cruda oua commisces ut unum corpus fiat, & super illa omnia perfundes: cum cocta fuerint, echinos recentiores, piper asperges & inferes. Patinam apicianam sic facies. Frusta suminis cocti, pulpas piscium, pulpas pulli, ficedulas uel pectora turdorum cocta, & quæcunq; optima fuerint: hæc omnia concides diligenter prẹter ficedulas: oua uero cruda cum oleo dissoluis: teres piper, ligusticum: suffundes liquamen, uinum, passum: & in cacabum mittes ut calefiat, & amylo obligas: antea tamen pulpas concisas uniuersas illuc mittes, & sic bulliat. At ubi coctum fuerit, leuabis cum iure suo: & in patella alternis de trulla refundes cum piperis granis integris & nucleis pineis, ita ut per singula coria substernas diploidem in laganum, similiter quotquot lagana

posueris

posueris tot trullas impensæ desuper adijcies, unum uero laganum fistula percuties & super impones: piper asperges: ante tamen illas pulpas ouis confractis obligabis, & sic in cacabum mittes, tum impensam. Patellam æneam qualem debes habere, infra ostenditur. Patina cottidiana. Accipies frusta suminis cocta, pulpas pisciũ coctas, pulpas pulli coctas: hæc omnia concides diligenter. Accipies patellam æneam, oua confringes in cacabum & dissolues: adijcies in mortarium piper, ligusticum, origanum, fricabis: suffundes liquamen, uinum, passum & oleum modice: reexinanies in cacabum: facies ut ferueat, cum ferbuerit, amylo obligas: pulpas quas subcultrasti in ius mittis: substernes diploides, patinam æneam & trullam plenam pulpæ, & disperges oleum & laganum ponis, similiter quotquot lagana posueris tot trullas impensæ adijcies: unum laganum fistula percuties, à superficie uersas in discum, insuper in superficiem pones: piper asperges, & inferes. Patina uersatilis uice dulcis. Nucleos pineos, nuces fractas & purgatas: attorrebis eas: teres cum melle, pipere, liquamine, lacte, ouis, modico mero & oleo modico. Patella tyrotaricha ex quocunq; pisce salso uolueris: coques ex oleo, exossabis, & cerebella cocta, pulpas piscium, iecuscula pullorum, oua dura, caseum mollem excaldatum: hæc omnia calefacies in patella: teres piper, ligusticum, origanum, rutæ baccam, uinum, mulsum, oleum: patellam ad lentũ ignem, ut coquatur, ouis crudis obligabis, adordinabis: cuminum minutum asperges, & inferes. Patella sicca. Isicia de tursione. Eneruabis, cõcides minutatim: teres piper, ligusticum, origanum, petroselinum, coriandrum, cuminum, rutæ baccam, mentham siccam, ipsum tursionem: isicia de-

formabis,uinum,liquamẽ, oleum coques,coctum in patellam collocabis,ius in ea facies:piper,ligusticum, satureiam,cepam, uinum,*acetũ, oleum, in patellam pones ut coquatur, ouis obligabis, piper asperges & inferes. Patella ex olisatro. Elixas ex aqua nitrata, exprimis in patellam,teres piper,ligusticum, coriandrum,satureiam,cepam,uinum, liquamen, acetum, oleum,transferes in patellam,coques:amylo obligas: thymum & piper minutum asperges: & de quacunque herba si uolueris facies ut supra. Patina de apua fricta. Apuam lauas, oua confringes & cum apua commisces:adijcies liquamen,uinum,oleum:facies ut ferueat, & cum ferbuerit,mittes apuam, cũ duxerit subtiliter uersas,facies ut coloret, œnogarũ simplex perfundes, piper asperges & inferes. Patina ex lacertis & cerebellis. Friges oua dura, cerebella elixas & eneruas, gigeria pullorũ coques: hæc omnia diuides præter piscem:compones in patina præmista, salsum coctum in medio pones:teres piper,ligusticũ,suffundes passum uel mulsum ut dulcis sit: piperatum mittes in patinam,facies ut ferueat, cum ferbuerit, ramo rutæ agitabis, & amylo obligabis. Patina mullorũ loco salsi. Mullos rades,in patina munda compones, adijcies liquamen ut ferueat, cum ferbuerit, mulsum mittes aut passum,piper asperges & inferes. Patina piscium loco salsi. Pisces qualeslibet curatos friges, in patinam compones, adijcies olei quod satis est, & salsum interpones,facies ut ferueat,cũ ferbuerit,mittes mulsum,& ius agitabis. Patina piscium. Pisces qualeslibet rades & curatos mittes, cepas siccas ascalonias uel alterius generis concides in patinam, & pisces super compones:adijcies liquamen, oleum: cum coctum fuerit,salsum coctum in medio pones: addendum

alias liquamen.

dum

dum acetum: aſperges & coronam bubulam. Patella Lucretiana. Cepas pallacanas purgas, uiridia earum proijcies, in patinam concides, liquaminis modicum, oleum & aquam: dum coquitur ſalſum crudum in medium ponis. At ubi cum ſalſo prope cocta fuerit, mellis cochleare aſperges, aceti & defruti puſillũ: guſtas, ſi fatuum fuerit, liquamen adijcies: ſi ſalſum, mellis modicũ, & coronam bubulam aſperget ut bulliat. Patina de lacertis. Lacertos rades, lauas: oua confringis & cum lacertis commiſces: adijcies liquamen, uinum, oleum: facies ut ferueat, cum ferbuerit, œnogarum ſimplex perfundis, piper aſperges & inferes. Patina piſcium zomoteganite. Crudos quoslibet piſces in patina compones: adijcies oleum, liquamen, uinum coctũ: faſciculum porri, coriandri: dum coquitur, teres piper, liguſticum, origani faſciculum, de ſuo ſibi fricabis: ſuffundes ius de ſuo ſibi: oua cruda diſſolues, temperas, exinanies in patinam, facies ut obligetur, cum tenuerit, piper aſperges & inferes.

Patina ſolearum. Soleas battues, & curatas compones in patina: adijcies oleum, liquamen, uinũ: dum coquitur teres piper, liguſticum, origanum, fricabis: ſuffundes ius, oua cruda, & unum corpus facies, ſuper ſoleas refundes, lento igni coques, cum duxerit, piper aſperges, & inferes. Patina de piſcibus. Piperis unciam, caræni heminam, conditi heminam, olei unc. ij. Patina de piſciculis. Vuam paſſam, piper, liguſticum, origanũ, cepam: uinum, liquamen, oleũ: transferes in patellam: cum cocta fuerit adijcies in ipſam piſciculos coctos, amylo obligas, & inferes.

Patina de piſcibus dentice, aurata, & mugile. Accipies piſces curatos, ſubaſſabis: poſtea eos in pulpas carpes: deinde oſtrea curabis. Adijcies in mortarium

piperis scrupulos vj. suffundes liquamen, fricabis: postea adijcies liquaminis cyathum unũ, uini cyathum unum: mittes in cacabum, & olei unc. iij. & ostrea, œnogarum facias feruere, cũ ferbuerit, patinam perungis, & in pulpam supra scriptam mittes, & in condituram de ostreis: facias ut ferueat, cũ ferbuerit, franges oua xl. infundes super ostrea, cum strinxerint, piper asperges & inferes. Patina de pisce lupo. Teres piper, cuminum, petroselinum, rutam, cepam: mel, liquamen, passum, olei guttas. Patina de sorbis calida & frigida. Accipies sorba, purgas, in mortario fricabis, per colũ colabis: cerebella eneruabis quatuor cocta, mittes in mortario piperis scrupulos viij. suffundes liquamen, fricabis: adijcies sorba, in se contemperabis: franges oua viij. adijcies cyathũ liquaminis unum: patinam mundam perunges & in thermospodio pones, & sic eam impensam mittes: ac subtus supra thermospodium habeat, cum cocta fuerit, piper minutum asperges, & inferes. Patina de persicis. Persica duriora purgabis, frustatim concides, elixas, in patinam compones: olei modicũ super instillabis, & cum cuminato inferes. Patina de pyris. Pyra elixa & purgata è medio teres cum pipere, cumino, melle, passo, liquamine, oleo modico: ouis mixtis patinã facies, piper super asperges & inferes. Patina urticarum calida & frigida. Vrticam accipies, lauas, colas per colum, exiccabis in tabula, eam cõcides: teres piperis scrupulos x. suffundes liquamen, fricabis: postea adijcies liquaminis cyathos duos, olei unc. vj. Cacabus ferueat, cum ferbuerit, coctum tolles ut refrigescat: postea patinam mundam perunges, franges oua octo & agitas, perfundes, subtus supra cinerem calidum habeat, cum coctum fuerit, piper minutũ asperges,

ges,

ges, & inferes. Patina de cydonijs. Mala cydonia cum porris, melle, liquamine, oleo defricato, coques, & inferes: uel elixata ex melle.

Minutal de piscibus uel isicijs. CAP. III.

Minutal marinum. Pisces in cacabum mittes: adijcies liquamen, oleum, uinum, cocturam: porros capitatos, coriandrum, minutatim concides: isiciola de piscibus minuta facies: & pulpas piscis cocti concerpis, urticas marinas bene lotas mittes: hęc omnia cum cocta fuerint, teres piper, ligusticum, origanum, fricabis: suffundes liquamē, ius de suo sibi, exinanies in cacabum: cum ferbuerit, tractam cōfringes, obligas, agitas: piper asperges, & inferes. Minutal Tarentinum. Concides in cacabum albamen de porris minutatim: adijcies oleum, liquamen, cocturam, isiciola minuta & sic temperas, ut tenerum sit, isicium tarentinum facies. Inter isicia cōfectionem inuenies. Ius tale facies. Piper, ligusticum, origanum, fricabis: suffundes liquamen, ius de suo sibi: uino & passo temperabis, mittes in cacabum: cum ferbuerit, tractam confringes, obligas: piper asperges & inferes. Minutal Apicianum. Oleum, liquamen, uinum, porrum capitatum, mentham, pisciculos, isiciola minuta, testiculos caponum, glandulas porcellinas, hęc omnia in se coquantur. Teres piper, ligusticum, coriandrum uiridem uel semē: suffundis liquamen: adijcies mellis modicū & ius de suo sibi: uino & melle temperabis: facias ut ferueat, cum ferbuerit, tractam confringes, obligas, coagitas: piper asperges & inferes. Minutal matianum. Adijcies in cacabum oleum, liquamen, cocturam: concides porrum, coriandrum: isicia minuta: spatulam porcinam coctam tessellatim concides cum sua sibi tergilla: facies ut simul coquantur media coctura: mala ma-

tiana purgata intrinsecus, concisa tessellatim mittes, dum coquitur, teres piper, cuminum, coriandrum uiridem uel semẽ, mentham, laseris radicem: suffundes acetum, mel, liquamen, defrutum modice, & ius de suo sibi: aceto modico temperabis, facias ut ferueat, cum ferbuerit, tractam confringes & ex ea obligas, piper aspergis & inferes. Minutal dulce ex citrijs. Adijcies in cacabum oleum, liquamen, cocturam, porrum capitatum, coriandrum cõcides minutatim, spatulam porcinam coctam, isiciola minuta: dum coquitur, teres piper, cuminum, coriandrum uel semen, rutam uiridem, laseris radicem: suffundis acetum, defrutum, ius de suo sibi: aceto tẽperabis, facias ut ferueat, cum ferbuerit, citrium purgatum intro foras, tessellatim cõcisum & elixatum in cacabum mittes: tractam confringes & ex ea obligas: piper aspergis, & inferes.

Minutal ex præcoquis. Adijcies in cacabum oleũ, liquamen, uinũ: concides cepam ascaloniam aridam, spatulam porcinam coctam tessellatim concides: his omnibus coctis, teres piper, cuminum, mentham siccam, anethum: suffundis mel, liquamen, passum, acetum modice, ius de suo sibi, tẽperabis: præcoqua enucleata mittes: facies ut inferueant donec percoquantur: tractam confringes, ex ea obligas: piper aspergis & inferes. Minutal ex iocinoribus & pulmonibus leporis. Inuenies inter lepores quemadmodũ facies. Adijcies in cacabum liquamen, uinum, oleum, cocturam porrorum, & coriandrum concisum, isicia minuta, spatulam porcinam coctam tessellatim cõcisam & in eundem cacabum mittes: dum coquitur, teres piper, ligusticum, origanum, ius de suo sibi: uino & passo temperabis: facias ut ferueat, cũ ferbuerit, tractam confringes & ex ea obligas: piper asperges, & inferes.

Minutal

Minutal ex rosis. Eodem iure supra scripto, sed passum plus adijcias.

Ptisana uel succus. CAP. IIII.

Ptisanam sic facies. Ptisanam lauando fricas, quam ante diem infundes: impones supra ignem calidum, cum ferbuerit mittes olei satis, & anethi modicum fasciculum, cepam siccam, satureiam, & colocasium ut ibi coquantur: propter succum mittes coriandrum uiridem & salem simul tritum, & facies ut ferueat: cum bene ferbuerit, tolles fasciculum & transferes in alterum cacabum ptisanam sic ne fundum tangat propter combusturam, Lyas, & colas in cacabo supra acronem colocasium: teres piper, ligusticum, pulegij aridi modicum, cuminum, & sil frictum ut bene tegatur: suffundis acetum, defrutum, liquamē: refundis in cacabum, sed colocasium acronem facias ut ferueat super ignem lentum. ALiter. Ptisanam taricham infundis, cicer, lenticulam, pisa: defricas ptisanam & cum leguminibus elixas: ubi bene bullierit, olei satis mittis, insuper uiridia concidis porrum, coriandrum, anethum, fœniculum, betam, maluam, coliculum mollem, & uiridia minutatim concisa in cacabum mittis, coliculos elixas, & teres fœniculi semen satis, origanum, silphium, ligusticum: postquam triueris, liquamine temperabis, & super legumina refundis, & agitas: coliculorum minutias super concidis.

Gustum. CAP. V.

Gustum uersatile. Albas betas minutas, porros requietos, apios, bulbos, cochleas elixas, gigeria pullorum, auicellas, isicia coquas ex iure perungis patinā, & folia maluarum substernis, & præmixta olera componis, sic ut laxa permisces, bulbos inuersos, damascena, cochleas, isicia, lucanicas breues concidis: liqua-

mine,oleo,uino, aceto ponis ut ferueat: cum ferbue-
rit,teres piper,ligusticum, zingiber, pyrethrum mo-
dicum,fricabis, suffundis, & facies ut bulliat, patina
oua complura confringis, & ius mortarij reliquum
commoues,commisces,patinam obligabis: dum du-
cit,œnogarum ad eam sic facies. Teres piper, ligusti-
cum,fricabis:suffundis liquamen & uinum:passo uel
uino dulci temperabis in cacabulo,olei modicum mit
tis:facies ut ferueat:cum ferbuerit,amylo obligas:pa-
tinam uersas in lancem: folia maluarum ante tollis,
œnogaro perfundis, insuper piper aspergis, & infe-
res. Gustum de oleribus. Condies bulbos liquami
ne,oleo & uino: cum cocti fuerint, iocinora porcelli
& gallinarum & ungellas & auicellas diuisas,hęc om
nia cum bulbis ferueant:cum ferbuerint, teres piper,
ligusticum: suffundis liquamen,uinum & passum ut
dulce sit:ius de suo sibi suffundis, reuocas in bulbos,
cum ferbuerint ad momentum amylo obligas. Gu-
stum de cucurbitis farsilibus.Cucurbitas à latere sub-
tiliter ad modum tessellæ oblongę decidas & excauas
& mittis in frigidam:Impensam ad eam sic facies. Te-
res piper,ligusticum,origanum:suffundis liquamen:
cerebella cocta teres: oua cruda dissolues & mittes ut
unum corpus efficias: liquamine temperabis: & cu-
curbitas supra scriptas non plene coctas,ex ea impen
sa imples,& de tessella sua recludis: surclas, & coctas
eximes & frigis:œnogarum sic facies. Teres piper,li-
gusticum:suffundis uinum & liquamen:passo tempe
rabis:olei modicum mittis in cacabum,& facias ut fer
ueat:cum ferbuerit,amylo obligas, & cucurbitas fri-
ctas œnogaro perfundis:& piper asperges & inferes.
Gustum de præcoquis.Duracina primotica pusil-
la præcoqua purgas, enucleas, in frigidam mittis, in
patina

patina componis. Teres piper, mentham siccam: suffundis liquamen: adijcies mel, passum, uinum, acetũ: refundis in patina super præcoquia: olei modicũ mittis & lento igni ferueat: cum ferbuerit, amylo obligas: piper aspergis & inferes.

FINIS.

CAPITA LIBRI QVINTI.

APICII CAELII OSPRIOS LIB. V.

Pultes. CAP. I.

PVltes Iulianæ sic coquuntur. Alicam purgatam infundis: coques: facies ut ferueat: cum ferbuerit, oleum mittis: cum spissauerit, obligas diligenter. Adijcies cerebella duo cocta: & selibram pulpæ quasi ad isicia lyatæ cum cerebellis teres, & in cacabum mittis. Teres piper, ligusticum, fœniculi semen: suffundis liquamen & uinum modice, mittis in cacabum supra cerebella & pulpam: ubi satis ferbuerit, cum iure misces: ex hoc paulatim alicam condies & ad trullam permisces, & lyas ut quasi succus

uideatur. Pultes cum iure œnogari cocti. Pultes œnogari bene cocti iure condies, copadia, similam, siue alicam coctam hoc iure, & cum copadijs porcinis apponis œnogari cocti iure conditis. Pultes tractogalatæ. Lactis sextarium & aquæ modicum mittis in cacabo nouo, & lento igni ferueat: tres orbiculos tractæ siccas & confringis, & partibus in lac summissis, ne uratur, aquam miscendo agitabis, cum cocta fuerit, ut est, super ignem mittis, melle ex musteis cum lacte similiter facies, salem & oleum minus mittis.

Lenticula. CAP. II.

Lenticula ex spongiolis siue fungulis. Accipies cacabum mundum, mittes, coques: adijcies in mortarium piper, cuminum, semen coriandri, menthæ, rutæ, pulegij, fricabis: suffundis acetum: adijcies mel, liquamen, & defrutum: aceto temperabis: reexinanies in cacabum spongiolos elixatos, teres & mittis ut ferueant, cum bene ferbuerint, obligas: adijcies in boletari oleum uiride. Lenticula de castaneis. Accipies cacabum nouū & castaneas purgatas diligenter mittis, adijcies aquam & nitrum modice: facias ut coquatur: cum coquitur, mittes in mortario piper, cuminū, semen coriandri, rutæ, laseris radicem, mentham, pulegium, fricabis: suffundis acetum, mel, liquamen: aceto temperabis, & super castaneas coctas refundis: adijcies oleum: facies ut ferueat, cum bene ferbuerit, tudiculabis & in mortario teres. Gustas: si quid deest, addes: cum in boletari miseris, addes oleum uiride.
ALiter. Lenticulam coques: cum despumaueris, porrum & coriandrū uiridem supermittis: coriandri semen, pulegium, laseris radicem, semen menthæ & rutæ, fricabis: suffundis acetum: adijcies mel, liquamen, acetum: defruto temperabis: adijcies oleum, agitabis; si quid

si quid opus fuerit, mittis: amylo obligas: insuper oleũ uiride mittis: piper aspergis, & inferes.

Pisa. CAP. III.

Pisum coques, cum despumauerit, porrum, coriandrum & cuminum supra mittis. Teres piper, ligusticum, careum, hoc est careotã, careum, anethum, ocymum uiridem, suffundis liquamen: uino & liquamine temperabis: facies ut ferueat, cum ferbuerit, agitabis: si quid defuerit, mittis & inferes. Pisa farsilis, coques, cui oleum mittis, abdomen, & mittis in cacabum liquamen & porrum capitatum, coriandrum uiridem: imponis ut coquatur. Isicia minuta facies quadrata, & coques simul turdos uel auicellas, uel de pullo conciso, & cerebella prope cocta cum iuscello coques lucanicas assas, petasonẽ elixas, porros ex aqua coques, nucleorum heminam frigis: teres piper, ligusticum, origanum, zingiber: ius abdominis fundis, lyas, angularem accipies, conuersari potest, & omento tegis, oleo profundis, deinde nucleos aspergis, & supra pisam mittis ut tegas fundũ angularis: & sic componis supra petasonis pulpas, porros, lucanicas concisas: iterum pisam supermittis: item alternis aptabis opsonia quousqꝫ impleatur angularis: nouissime pisa mittis, ut intus omnia contineat: coques in furno, uel lento igni imponis ut ducat ad se deorsum: oua dura facies, uitella eijcies, in mortario mittis cum pipere albo, nucleis, melle, uino candido & liquamine modico, teres, & mittis in uas ut ferueat: cum ferbuerit, pisam mittis in lancem, & hoc iure perfundis, hoc ius candidum appellatur. Pisum Indicum. Pisum coques: cum despumauerit, porrum & coriandrum concides & mittes in cacabum ut ferueat: & accipies sepias minutas sic quomodo sunt cum atramento suo

ut simul coquantur: adijcies oleum, liquamen & uinum: fasciculum porri & coriandri, facies ut coquantur: cum coctum fuerit, teres piper, ligusticum, origanum, carei modicum: suffundis ius de suo sibi: uino & passo temperabis: sepias minutatim concides & in pisum mittes, piper asperges, pisum coques, agitabis, & mittis in frigidam: cum refrigerarit deinde, agitabis. Concidis cepam minutatim, & albamentum oui, oleo & sale condies: aceti modicum adijcies, in boletari uitellum oui cocti colas, insuper oleum uiride mittis, & inferes. Pisa uitelliana siue faba. Pisam coques, lyas: teres piper, ligusticum, zingiber: & super condimenta mittis uitella ouorum quæ dura coxeris, mellis unc. iij. teres: liquamen, uinum & acetum, hæc omnia mittis in cacabum & condimenta quæ triuisti, adiecto oleo ponis ut ferueat. Condies pisam, lyas, si aspera fuerit, mel mittis & inferes. ALiter pisa siue faba. Vbi despumaueris, teres, liquamen, mel, carænum, cuminum, rutam, apij semen, oleum & uinum tudiculabis cum pipere trito, & cum isicijs inferes.
ALiter. Pisam siue fabam despumatam subtrito lasere parthico, liquamine & caræno condies: oleum modice superfundis & inferes. Pisa adultera uersatilis. Coques pisam, cerebella uel auicellas uel turdos exossatos à pectore, lucanicas, iocinora, gigeria pullorum in cacabum mittis: liquamen, oleum: fasciculum porri capitati, coriandrum uiridem concidis, & cum cerebellis coques: teres piper, ligusticum & liquamen.
Pisa siue faba uitelliana. Pisam siue fabam coques: cũ despumauerit, mittes porrum, coriandrum & flores maluarum: dum coquitur, teres piper, ligusticum, origanum, fœniculi semen: suffundis liquamẽ & uinum in cacabum: adijcies oleum: cum ferbuerit, agitas,
oleum

oleum uiride insuper mittis, & inferes.

Conchicla. CAP. IIII.

Conchicla cum faba, coques: teres piper, ligusticum, cuminũ, coriandrum uiridem: suffundis liquamen: uino & liquamine temperabis: mittis in cacabũ: adĳcies oleum: lento igni ferueat & inferes. Conchicla Apiciana. Accipies cumanam mundam ubi coques pisum, cui mittis lucanicas concisas, isiciola porcina, pulpas, petasonem: teres piper, ligusticum, origanum, anethum, cepam siccam, coriandrum uiridem: suffundis liquamen: uino & liquamine temperabis, mittis in cumanã, cui adĳcies oleum, perungis ubiq; ut combibat oleum: igni lento coques ita ut ferueat, & inferes. Conchicla de pisa simplici. Pisam coques, cum despumauerit, fasciculum porri & coriandri mittis: dum coquitur, teres, piper, ligusticum, origanum: fasciculũ de suo sibi fricabis, suffundis liquamen, uino & liquamine temperabis, mittis in cacabũ, superadĳcies oleum, & lento igni ferueat, & inferes.

Conchicla commodiana. Pisam coques, cum despumauerit, teres piper, ligusticum, anethum, cepam siccam: suffundes liquamen: uino & liquamine temperabis: mittis in cacabum ut combibat: deinde oua quatuor solues, in sextarium pisæ mittis, in cumana ad ignem ponis ut ducat, & inferes. Aliter conchiclam sic facies. Pullum lauas, exossas: concidis minutatim cepam, coriandrum, cerebella eneruata: mittis in eundem pullum: liquamine, oleo & uino ferueat, cum coctus fuerit, concidis minutatim cepam & coriandrum, colas ibi pisam coctam non conditam, accipies conchiclam pro modo componis uarie: deinde teres piper, cuminum: suffundis ius de suo sibi. Item in mortario oua duo dissolues, temperas, ius de suo si

bi suffundis pisæ integræ elixæ, uel nucleis adornabis, & lento igni feruere facies, & inferes. ALiter conchicla farsilis siue conchiclatus pullus uel porcellus. Exossas pullum à pectore, femora eius iungis in porrectum, surculo alligas, & impensam paras, & facies alternis pisam lotam, cerebella, lucanicas & cetera: teres piper, ligusticum, origanum & zingiber: liquamen suffundis: passo & uino temperabis: facies ut ferueat, & cum ferbuerit, mittis modice & pisam cum condieris, alternis in pullo componis, omento tegis, & in operculo deponis & in furnum mittis ut coquantur paulatim, & inferes.

Ptisana & alica. CAP. V.

Alicam uel succum ptisanę sic facies. Ptisanam uel alicam lauando fricas, quam ante diem infundis: imponis super ignem calidum, cum bullierit, mittes olei satis & anethi modicum fasciculum, cepam siccam, satureiam, & colocasium ut ibi coquantur: propter succum mittis coriandrum uiridem & salem simul tritũ, & facies ut ferueat: cum bene ferbuerit, tollis fasciculum, & transfers in alterum cacabum ptisanam sic ne fundum tangat propter combusturam, lyas bene & colas in cacabo super acronem colocasium: teres piper, ligusticum, pulegij aridi modicum, cuminum, sil frictum ut bene tegatur: suffundis mel, acetum, defrutum, liquamen: refundis in cacabum, sed colocasium acronem facies ut ferueat super ignem lentum.

ALiter. Ptisanam infundis, cicer, lenticulam, pisam: defricas ptisanam & cum leguminibus elixas: ubi bene bullierit, olei satis mittis, insuper uiridia concidis porrum, coriandrum, anethum, fœniculũ mollem: hæc uiridia minutatim concisa in cacabum mittis, coliculos elixas, & teres fœniculi semen satis, origanum,

ganum, silphium, piper, ligusticum: postquam triueris, liquamine temperas, & super legumina refundis: agitas: coliculorum minutias super concidis.

Fabaciæ uirides & baianæ. CAP. VI.

Fabaciæ uirides ex liquamine, oleo, coriandro uiridi, cumino & porro conciso coctæ inferuntur. ALiter. Fabaciæ frictæ ex liquamine inferuntur. ALiter. Fabaciæ ex sinapi trito, melle, nucleis, ruta, cumino & aceto inferuntur. Baianas elixas minutatim concidis: ruta, apio uiridi, porro, aceto, oleo, liquamine, caræno uel passo modico inferes.

Fœnum græcum. CAP. VII.

Fœnum græcum ex liquamine, oleo & uino.

Phaseoli & cicer. CAP. VIII.

Phaseoli uirides & cicer ex sale, cumino, oleo & mero modico inferuntur. ALiter phaseolus siue cicer. Frictos ex œnogaro & pipere, gustabis. Et, Elixati sumpto semine cum lobis in patella fœniculo uiridi, pipere & liquamine & caræno modico pro salso inferuntur. Vel simpliciter ut solet.

FINIS.

CAPITA LIBRI SEXTI.

APICII CAELII AEROPETES LIBER VI.

In ſtrutione. CAP. I.

IN ſtrutione elixo. Piper, mentham, cuminum aſſum, apij ſemen, dactylos uel caryotas: mel, acetum, paſſum, liquamē, & oleum modice: & in cacabo facies ut bulliat, amylo oblgias, & ſic partes ſtrutionis in lance perfundis, & deſuper piper aſpergis. Si autem condituram coquere uolueris, alicam addis. ALiter in ſtrutione elixo. Piper, liguſticum, thymum aut ſatureiam, mel, ſinape, acetū, liquamen & oleum.

In Grue uel anate. CAP. II.

Gruem uel anatem lauas, ornas & includis in olla: adijcies aquam, ſalem, anethum: dimidia coctura decoques dum obduretur: leuas, lauas & iterum in cacabum mittis cum oleo & liquamine, cum faſciculo origani & coriandri: prope cocturam defrutum modice mittis, ut coloret. Teres piper, liguſticum, cuminū, coriandrum, laſeris radicem, rutam, carænum, mel, ſuffundis ius de ſuo ſibi, aceto temperas, in cacabum reexinanies ut calefiat: amylo obligabis: imponis in lancem & ius perfundis. In grue, in anate uel in pullo. Piper, cepam ſiccam, liguſticum, cuminum, apij ſemen, pruna uel damaſcena enucleata, muſtum, acetum, liquamen, defrutum, oleum, & coques. Gruem cum coquis, caput eius aquam non contingat, ſed ſit foris ab aqua, cum cocta fuerit, ſabano calido inuolues gruem, & caput eius trahe, cum neruis ſequetur, ut pulpæ uel oſſa remaneant. Cum neruis enim manducari non poteſt. ALiter gruem uel anatem ex rapis.

pis. Lauas, ornas, & in olla elixabis cum aqua, sale & anetho, dimidia coctura. Rapas quoq; ut expromari possint leuabis de olla, & iterum lauabis, & in cacabum mittis anatem cum oleo & liquamine & fasciculo porri & coriandri: rapam lotam & minutatim concisam desuper mittis, facies ut coquatur modica coctura, mittis defrutum ut coloret. Ius tale parabis. Piper, cuminum, coriandrum, laseris radicem: suffundis acetum, & ius de suo sibi, reexinanies super anatem, & ferueat: cum ferbuerit, amylo obligabis, & super rapas adijcies: piper aspergis & apponis. ALiter in gruem uel anatem elixam. Piper, ligusticum, cuminum, coriandrum siccum, mentham, origanum, nucleos, caryotam, liquamẽ, oleum, mel, sinape & uinũ.

ALiter in gruem uel anatem assam. Eas de hoc iure perfundis. Teres piper, ligusticũ, origanum: liquamen, mel, aceti modicum & olei: ferueat bene, mittis amylum, & supra ius rotulas cucurbitæ elixæ uel colocasiæ ut bulliant, si sunt & ungellæ, coques, & iocinora pullorum, in boletari piper minutum aspergis, & inferes. Aliter in grue uel anate elixa. Piper, ligusticum, apij semen, erucam & coriandrum, mentham, caryotam: mel, acetum, liquamen, defrutum & sinape. Idem faciet & si in cacabo assas.

In perdice, & attagena & turture. CAP. III.

In elixis. Piper, ligusticum, apij semen, mentham, myrtham & baccas, uel uuam passam: mel, uinũ, acetum, liquamen & oleum: uteris frigido. Perdicem cũ pluma sua elixabis, & coctura madefactam depilabis perdicem, concisa perdix potest ex iure coqui dum indurescat, si iterum ferbuerit, elixa condiri debet.

ALiter in perdice & attagena & in turture. Piper, ligusticũ, mentham, rutæ semen: liquamen, merum & oleum calefacies.

In palumbis & columbis altilibus. CAP. IIII.

In aſſis. Piper,liguſticum, coriandrum,careum, cepam ſiccam,mentham, oui uitellũ, caryotam: mel, acetum,liquamen, oleum & uinum. ALiter in elixis. Piper,careum, apij ſemen,petroſelinum,condimenta moretaria, caryotam: mel, acetum, uinum,oleum & ſinape. ALiter. Piper,liguſticum,petroſelinum,apij ſemen,rutam,nucleos,caryotam: mel,acetum,liquamen,ſinape,& oleum modice. ALiter. Piper,liguſticum, laſer, uinum: ſuffundis liquamen: uino & liquamine temperabis: & fundis ſuper columbum uel palumbum: pipere aſperſum inferes.

In diuerſis auibus,turdis,ficedulis,pauo,phaſiano,anſere.
CAP. V.

Ius in diuerſis auibus. Piper,cuminum frictum,liguſticum, mentham, uuam paſſam enucleatam aut damaſcena, mel modice: uino myrtheo temperabis: aceto,liquamine & oleo calefacies, & agitabis apio & ſatureia. ALiter ius in auibus. Piper, liguſticum, petroſelinum,mentham ſiccam,anethi flores: uinum ſuffundis: adijcies ponticam uel amygdala toſta: mel modicum: uino, aceto & liquamine temperabis: oleũ in pultarium ſuper ius mittis, calefacies: agitabis ius apio uiridi & nepeta: auem incaraxas & perfundis. Ius candidum in auem elixam. Piper,liguſticum,cuminum, apij ſemen, ponticã uel amygdalam toſtam, uel nuces depilatas: mel modicum,liquamen,acetum & oleum. Ius uiride in auibus. Piper,careum,ſpica indica,cuminum,folium,condimenta uiridia, omne genus dactylorũ: mel,acetum, uinum modice, liquamen & oleum. Ius candidum in anſere elixo. Piper, careum,cuminum,apij ſemen,thymum,cepam,laſeris radicem,nucleos toſtos: mel,acetum,liquamen & oleum.

In

In aues hircosas. CAP. VI.

Ad aues hircosas omnis generis. Piper, ligusticũ, thymum, mentham aridam, saluiam, caryotam: mel, acetum, uinum, liquamen, oleum, defrutum, sinape: auem sapidiorem & altiorem facies, & ei pinguedinem seruabis, si eam farina oleo subacta contectam in furnum miseris. ALiter in auem. In uentrem eius fractas oliuas nouas mittis, & consutam sic elixabis: deinde coctas oliuas eximes.

In phœnicoptero & psittaco. CAP. VII.

Phœnicopterum elixas, lauas, ornas: includis in cacabum: adijcies aquam, salem, anethũ & aceti modicum, dimidia coctura alligas fasciculum porri & coriandri ut coquatur: prope cocturam defrutum mittis, coloras: adijcies in mortarium piper, cuminum, coriandrum, laseris radicem, mentham, rutam, fricabis: suffundis acetum: adijcies caryotam: ius de suo sibi perfundis: reexinanies in eundem cacabum, amylo obligas, ius perfundis, & inferes. Idem facies & in psittaco. ALiter. Assas auem: teres piper, ligusticum, apij semen, sesamum defrictum, perroselinum, mentham, cepam siccam, caryotam: melle, uino, liquamine, aceto oleo, & defruto temperabis. Aues omnes ne liquescant cum plumis elixatæ priusquam exenterantur per guttur, meliores erunt: uel in ambigas sublatæ.

In ansere. CAP. VIII.

Anserem elixum calidum è iure frigido Apiciano. Teres piper, ligusticum, coriandrum, mentham, rutam, refundis liquamen & oleum modice temperas. Anserem elixum feruentem sabano mundo exiccabis, ius perfundis, & inferes.

In pullo. CAP. IX.

In pullo elixo ius crudum. Adijcies in mortarium anethi semen, mentham siccam, laseris radicem: suffundis acetum: adijcies caryotam: refundis liquamē, sinapis modicum & oleum: defruto temperas, & sic mittis in pullum, anethatum. Aliter pullus. Mellis modice, liquamine temperabis. Lauas pullū coctum & sabano mundo siccas, charaxas, & ius scissuris infundis ut combibat, & cum cōbiberit, assabis, & suo sibi iure pertangis, piper asperges & inferes. Pullus Parthicus. Pullum aperies à naui & in quadrato ornas: teres piper, ligusticum, carei modicum: suffundes liquamen: uino temperas: componis in cumana pullum, & condituram super pullum facies, laser & uinum inter illas dissoluis & in pullum mittis simul & coques, piper asperges & inferes. Pullus oxyzomus. Olei acetabulum maiorem satis modice, liquaminis acetabulum minorem, aceti acetabulum perq; minorem, piperis scrupulos sex, petroselinum, porri fasciculum. Pullus Numidicus. Pullum curas, elixas, lauas, lasere & pipere aspersum assas: teres piper, cuminum, coriandri semen, laseris radicem, rutam, caryotam, nucleos: suffundis acetum, mel, liquamen: & oleo temperabis. Cū ferbuerit, amylo obligas: pullum perfundis: piper asperges & inferes. Pullus laseratus. Aperies à naui: lauabis, ornabis & in cumana ponis: teres piper, ligusticum, laser, uinum: suffundis liquamen: uino & liquamine temperabis, & mittis pullum: coctus si fuerit, pipere aspersum inferes. Pullus paroptus. Laseris modicum, piperis scrupulos sex, olei acetabulum, liquaminis acetabulum, petroselini modicum. Pullus elixus ex iure suo. Teres piper, cuminum, thymi modicum, fœniculi semen, mentham, rutam, laseris radicem: suffundis acetum: adijcies

adijcies caryotam & teres: melle, aceto, liquamine & oleo temperabis: pullum refrigeratū & ſiccatum mittis, quem perfuſum inferes. Pullus elixus cum cucurbitis elixis. Iure ſupra ſcripto addito ſinape perfundis & inferes. Pullus elixus cum colocaſijs elixis. Supra ſcripto iure perfundis & inferes. Facit & in elixum cum oliuis colymbadibus non ualde, ita ut laxamentum habeat ne diſſiliat dum coquitur in olla: ſubmiſſum in ſportellam, cum bullierit, frequenter lauas & ponis ne diſſiliat. Pullus Varianus. Pullum coques iure hoc: liquamine, oleo, uino: faſciculum porri, coriandri, ſatureiæ: cum coctus fuerit, teres piper, nucleos cyathos duos, & ius de ſuo ſibi ſuffundis, & faſciculos proijcies, lacte temperas, & reexinanies in mortarium ſupra pullum ut ferueat: obligas cum albamentis ouorum tritis: ponis in lance & iure ſupra ſcripto perfundis. Hoc ius candidum appellatur.
Pullus Frontonianus. Pullum prædura, condies liquamine, oleo mixto, cui mittis faſciculum anethi, porri, ſatureiæ, & coriandri uiridis & coques: ubi coctus fuerit, leuabis eum, in lance defruto perfundes, piper aſperges & inferes. Pullus tractogalatus.
Pullum coques liquamine, oleo, uino: cui mittis faſciculum coriandri, cepam: deinde cum coctus fuerit, leuabis eum de iure ſuo, & mittis in cacabum nouum lac & ſalem modicum, mel & aquæ minimum id eſt tertiam partem, ponis ad ignem lentum ut tepeſcat: tractum confringis, & mittis paulatim, aſſidue agitas ne uratur, pullum illic mittis integrum uel carptum, uerſabis in lance, quem perfundis iure tali. Piper, liguſticum, origanum: ſuffundis mel & defrutum modicum: & ius de ſuo ſibi temperas in cacabulo: facies ut bulliat: cum bullierit, amylo obligas & inferes.

Pullus farsilis. Pullum sic ne aliquid in eo remaneat, à ceruice expedies. Teres piper, ligusticum, zingiber, pulpam cesam, alicam elixam, teres cerebellum ex iure coctum: oua confringis & commisces ut unum corpus efficias: liquamine temperas, & oleum modice mittis, piper integrum, nucleos abundantes, fac impensam, & imples pullum, uel porcellum ita ut laxamentum habeat. Similiter & in capo facies. Accipies pullum & ornas ut supra: aperies illum à pectore, & omnibus eiectis, coques. Pullus Leucozomus. Accipias aquam & oleum Hispanum abundans, agitatur ut ex se ambulet & humorem consumat: postea cum coctus fuerit, quodcunque olei remanserit, inde leuas: piper asperges, & inferes.

FINIS.

CAPITA LIBRI SEPTIMI.

APICII CAELII POLITELES LIB. VII.

Vuluæ steriles, callum, lumbelli, codiculæ, & ungellæ.
CAP. I.

aliàs cuticulæ.

VLuæ steriles. Laser Cyrenaicum uel Parthicum aceto & liquamine temperatum appones. In uulua sterili. Piper, apij semen, mentham siccam, laseris radicem: mel, acetum & liquamen. Vuluæ steriles. Piper & liquamen cum lasere Parthico, apponis. Vuluæ steriles. Pipere, liquamine & condito modico apponis. Callum, lumbelli, codiculæ, ungellæ. Piper, liquamen, laser: apponis. Vuluam ut tostam facias. In cantabro inuolue, & postea in muriam mitte, & sic coque.

aliàs cuticulæ.

Sumen. CAP. II.

Sumen elixas, de cannis surclas, sale aspergis & in furnum mittis, uel in craticula subassas. Teres piper, ligusticum: liquamen, merum & passum: amylo obligas, & sumen perfundis. Sumen plenum. Teritur piper, careum, echinus salsus: consuitur & sic coquitur: manducatur cum alece, sinape.

Ficatum. CAP. III.

In ficato œnogarum. Piper, thymum, ligusticum, liquamen, uinum modice, oleum. ALiter. Ficatum præcidis ad cannam: infundis in liquamine: piper, ligusticum, baccas lauri duas: inuolues in omento & in craticula assas, & inferes.

Ofellæ. CAP. IIII.

Ofellæ ostienses. In offillam, designas ofellas in cute ita ut cutis sic remaneat. Teres piper, ligusticum, anethum, cuminum, silphium, baccam lauri unam: suffundis liquamen: fricas: in angularem refundis si-

mul cum ofellis: ubi requieuerit, in condimentis bi-
duo uel triduo ponis, furclas decussatim & in furnum
mittis: cum coxeris, ofellas quas designaueras separa
bis, & teres piper, ligusticum: suffundis liquamen, &
passum modicũ ut dulce fiat: cum ferbuerit ius, amy-
lo obligas, ofellas facies & inferes. Ofellæ Apicia-
næ. Ofellas exossas, in rotundum complicas, surclas,
ad furnum admoues, postea præduras, leuas ut humo
rem exspuant: in craticula igni lento exiccabis ita ne
urantur. Teres piper, ligusticum, cyperin, cuminũ: li
quamine & passo temperabis: cum hoc iure ofellas in
cacabum mittis: cum coctæ fuerint leuas & siccas, si-
ne iure, pipere asperso inferes. Si pingues fuerint, cũ
surclas, tollis cutem. Potes & de abdomine huiusmo-
di ofellas facere. Ofellæ aprugneæ. Ex oleo, liquami-
ne coquuntur, & mittitur eis condimentum. Cum co
ctæ fuerint, super adijcitur his, cum in foco sunt, con-
ditura. Piper tritum: condimentum, mel, liquamen,
amylum: & denuo bulliunt: cum iam bullierunt, sine
liquamine & oleo, elixas & siccas, pipere asperso in-
feres. ALiter. Ofellæ recte friguntur ut pene assæ
reddantur: liquaminis sumis cyathum, aquæ cyathũ,
aceti cyathum, olei cyathum: simul mixtis & immissis
in patellam fictilem, frigis & inferes. ALiter ofellas
in sartagine, abundanti œnogaro: piper asperges &
inferes. ALiter ofellas. Ofellæ prius sale & cumino
infusæ in aqua, recte friguntur.

Assaturæ. CAP. V.

Assatura m assam à furno simplicem sale plurimo
conspersam cum melle inferes. ALiter assaturas.
Petroselini scrupulos vj. laseris scrupulos vj. zingi-
beris scrupulos vj. lauri baccas v. condimenti scrupu
los vj. laseris radicis scrupulos vj. origani scrupulos

vj. cy-

vj. cyperi scrupulos vj. costi modice, pyrethri scrupulos iij. apij seminis scrupulos vj. piperis scrupulos xij. liquaminis & olei quod sufficit. ALiter assaturas. Myrthæ siccæ baccam exenteratam cum cumino, pipere, melle, liquamine, defruto & oleo teres, & feruefactum amylas, carnem elixam sale subassatam perfundis: piper aspergis & inferes. ALiter assaturas. Piperis scrupulos vj. ligustici scrupulos vj. petroselini scrupulos vj. apij seminis scrupulos vj. anethi scrupulos vj. laseris radicis scrupulos vj. asareos scrupulos vj. pyrethri modice, cyperi scrupulos vj. carei scrupulos vj. cumini scrupulos vj. zingiberis scrupulos vj. liquaminis heminam, olei acetabulum. Assatura in collari. Elixatur & infunditur in fretali piper, condimentum, mel, liquamen, & attorretur in clybano quousq; coquatur. Elixum uero collare, si uoles, sine conditura assas, & succum calidum perfundis.

In elixa & copadijs. CAP. VI.

Ius in elixam omnem. Piper, ligusticum, origanum, rutam, silphium, cepam siccam: uinum, caræ-num, mel, acetum, olei modicum, persiccatam & sabano expressam elixā perfundis. Ius in elixam. Piper, petroselinum, cepullam, caryotam: liquamen, acetū, olei modicum: perfundis calido iure. Ius in elixam. Teres piper, rutam aridam, fœniculi semen, cepam, caryotam: liquamen & oleum. Ius candidum in elixam. Piper, rutam, cepam, nucleos: liquamē, uinum, conditum modicum de buccellis maceratis ut destringat, oleum: cum coxeris, ius perfundis. Aliter ius candidum in elixam. Piper, careum, ligusticum, thymum, origanum, cepullam, dactylum: mel, acetum, liquamen, oleum. In copadijs ius album. Piper, cuminum, ligusticum, rutæ semen, damascena, infundis.

uinum: œnomeli & aceto temperabis, thymo & origano agitabis. Aliter ius candidum in copadijs. Piper, thymum, cuminum, apij semen, fœniculum, *rutam, baccam myrthæ, uuam passam, mulso temperabis, agitabis ramo satureiæ. Ius in copadijs. Piper, ligusticum, careum, mentham, nardostachyon, foliũ, oui uitellũ, mel, mulsum, acetum, liquamen & oleũ, agitabis satureia & porro, amyla ius. Ius album in copadijs. Piper, ligusticum, cuminũ, apij semen, thymum, nucleos infusos, nuces infusas & purgatas, mel, acetum, liquamen & oleum. Ius in copadijs. Piper, apij semen, careum, satureiam, cnici flores, cepullam, amygdala tosta, caryotam, liquamen, oleum, sinapis modicũ: defruto coloras. Ius in copadijs. Piper, ligusticum, petroselinum, cepullam, amygdala tosta, dactylũ: mel, acetum, liquamẽ, defrutum, oleum.

*alias, mentham.

Ius in copadijs. Oua dura incidis, piper, cuminum, petroselinum, porrum coctum, myrthę baccas plusculum, mel, acetum, liquamen, oleum. In elixam, anethatum ius crudum. Piper, anethi semen, mentham siccam, laseris radicem: suffundis acetum, adijcies caryotam: mel, liquamen, sinapis modicum: defruto, oleo temperabis, & hoc in collari porcino. Ius in elixam alecatum. Piper, ligusticum, careum, apij semen, thymum, cepullam, dactylum, alecem colatum: melle & uino temperas: apium uiridem incisum super aspergis, oleum mittis, & inferes.

Ventriculi. CAP. VII.

Ventrem porcinum bene exinanies, aceto & sale, postea aqua lauas, & sic hac impensa imples. Pulpam porcinam tunsam tritam ita ut eneruata commisceas cerebella tria, & oua cruda, cui nucleos infundis, & piper integrum mittis, & hoc iure temperas.

Teres

Teres piper, ligusticum, silphium, anisum, zingiber, rutæ modicum, liquamẽ optimum & olei modicum, reples aqualicum sic ut laxamentum habeat, ne dissiliat in coctura, surclas, amylas, & in ollam bullientem submittis, leuas, & pungis acu ne crepet: cũ ad dimidias coctus fuerit, leuas & ad fumum suspendis, ut coloretur, & denuo eum perlaxabis ut coqui possit dein de liquamine, mero, oleo modico: & cultello aperies, & cum liquamine & ligustico apponis. Ventrem ut tostum facias. In cantabro inuolue, postea in muriam mittis, & sic coques.

Lumbuli & renes. CAP. VIII.

Lumbuli & renes assi ita fiũt. Aperiuntur in duas partes ita ut expansi sint, & aspergitur eis piper tritũ, nuclei & coriandrum concisum minutatim factum, & semen fœniculi tritum: deinde lumbuli reuoluuntur assi & consuuntur & inuoluuntur in omento, & sic prędurantur in oleo & liquamine: inde assantur in clibano uel craticula. *aliâs, feclu duntur.*

Perna. CAP. IX.

Pernam: ubi eam cum caricis plurimis elixaueris & tribus lauri folijs, detracta cute tessellatim incidis & melle complebis: deinde farinam oleo subactam conteres & ei corium reddis, & cum farina cocta fuerit, eximas furno, & inferes. ALiter. Pernæ cocturam ex aqua cũ caricis cocta simpliciter ut solet in lance cum buccellis, caræno uel condito melius. Mustei petasones. Ex musteis petasonem elixas cum bilibri ordei & caricis xxv. cum elixatus fuerit, decarnas, & armillam illius candenti batillo uris & melle cõtingis, uel quod melius est, missum in furnum melle obligas: cũ colorauerit, mittis in cacabum passum, piper, fasciculum rutæ, merum, temperas: cum fuerit

temperatum, dimidium in petasonem profundis: & alia parte piperati buccellas musteorum fractas perfundis: cum sorbuerit, quod mustei recusauerint, petasoni refundis. Laridi coctura. Tectum aqua cum multo anetho coques, olei modicum distillabis & modicum salis.

Iocinora siue pulmones. CAP. X.

Iocinora hædina uel agnina sic coques. Aquam mulsam facies, & oua, partem lactis admisces eis ut incisa iocinora sorbeant, coques: & œnogaro, pipere asperso inferes. ALiter in pulmonibus. Ex lacte lauas pulmones & colas quod capere possunt, & infringis oua duo cruda, salis grana pauca, mellis ligulam, & simul cõmisces & imples pulmones; elixas, & concidis; teres piper, suffundis liquamen, passum, merũ, pulmones confringis, & hoc œnogaro perfundis.

Dulcia domestica ex melle. CAP. XI.

Dulcia domestica. Palmulas uel dactylos excepto semine, nuce uel nucleis uel pipere trito infarcies, sale foris contingis, frigis in melle cocto, & inferes. ALiter dulcia. Musteos apios optimos rades & in lacte infundis: cum biberint, in furnum mittis ut arescãt modice, eximes eos calidos, melle perfundis, conpungis ut bibant: piper aspergis, & inferes. ALiter dulcia. Siligineos rasos frangis & buccellas maiores facies, in lacte infundis, frigis in oleo & mel superfundis, & inferes. ALiter dulcia. Mittis mel, merum, passum, rutam, eo mittis nucleos, nuces, alicam elixatam, concisas nuces auellanas tostas adijcies & inferes. Dulcia piperata. Piper, nucleos, mel, rutam & passum teres cum lacte & tractam coques, coagulatum coque cum modicis ouis perfusum, melle aspersum inferes.

ALiter dulcia. Accipies similam, coques in aqua calida

calida ita ut duriſſimam pultem facias, deinde in patellam expandis, cum refrixerit, cōcidis quaſi dulcia, & frigis in oleo optimo, leuas, perfundis mel, piper aſpergis, & inferes. Melius feceris ſi lac pro aqua miſeris. Tyropatina. Accipies lac, aduerſus quod patinam æſtimabis: temperabis lac cum melle quaſi ad lactantia, oua quinqꝫ ad ſextarium mittis: ſed ad heminam, oua tria in lacte diſſoluis, ita ut unum corpus facias: in cumana colas & igni lento coques, cum duxerit ad ſe, piper aſpergis & inferes. Oua ſphongia ex lacte. Oua quatuor, lactis heminam, olei unciam, in ſe diſſoluis ita ut unum corpus facias: in patellam ſubtilem adĳcies olei modicū, facies ut bulliat, & adĳcies impenſam quam paraſti, una parte cum fuerit coctū, in diſco uertes, melle perfundis: piper aſpergis, & inferes. Mel caſtum. Pipere & liquamine: uel ſale, oleo & coriandro.

Bulbi. CAP. XII.

Bulbos oleo, liquamine, aceto inferes, modico cumino adſperſo. ALiter. Bulbos tundis, atqꝫ ex aqua coques: deinde oleo frigis. Ius ſic facies. Thymum, pulegium, piper, origanum, mel, acetū modice, & ſi placet, modice liquamen: piper aſpergis, & inferes. ALiter. Bulbos elixos in pultarium preſſos mittis thymum, origanum, caryotam, mel, acetum, defrutum, liquamen, oleum modice: piper aſpergis, & inferes. Varro. Si quid de bulbis dixi in aquam qui Veneris oſtium quærunt, deinde, in legitimis nuptĳs in cœna ponuntur: ſed & cum nucleis pineis, aut cum erucæ ſucco & pipere. ALiter. Bulbos frictos œnogaro inferes. *aliàs iniquum.*

Fungi faginei uel boleti. CAP. XIII.

Fungi faginei elixi calidi exiccati in garo, pipere

accipiuntur, ita ut piper cum liquamine teras. In fungis fagineis. Piper, caræ num, acetum & oleum. ALiter. Fungi faginei elixi ex sale, oleo, mero, coriandro conciso inferuntur. Boletos fungos caræno, fasciculo coriandri uiridis, ubi ferbuerint, exempto fasciculo, inferes. Boletos aliter coliculos eorum liquamine uel sale aspersos inferunt. Boletos aliter aliàs noua. thyrsos eorum concisos in patellam oua perfundis addito pipere, ligustico modico: melle, liquamine temperabis, oleum modice.

Tubera. CAP. XIIII.

Tubera radis, elixas, sale aspergis, & surculo infiges, subassas, & mittes in cacabum oleum, liquamen, caræ num, uinum, piper & mel: cum ferbuerit, amylo obligas: tubera exornas & inferes. ALiter. Tubera elixas & asperso sale in surculis affigis & subassas & mittis in cacabum liquamẽ, oleum uiride, caræ num, uinum modice & piper confractum, & mellis modicum & ferueat: cum ferbuerit, amylo obligas, & tubera compunges ut combibant illud: cum bene ferbuerint, exornas, inferes. Si uolueris, eadẽ tubera omento porcino inuolues & assabis, & sic inferes. ALiter tubera. Oenogarum, piper, ligusticum, coriandrum, rutam, liquamen, mel, uinum, oleum modice, calefacies & inferes. ALiter tubera. Piper, mentham, rutam, mel, oleum, uinum modice, calefacies & inferes. ALiter tubera elixa cum porro, deinde sale, pipere, coriandro conciso, mero optimo inferes. ALiter tubera. Piper, cuminum, silphium, mentham, apium, rutam, mel, acetũ uel uinum, salem uel liquamen, & oleum modice.

Colocasium. CAP. XV.

Io colocasio. Piper, cuminum, rutam, mel, liquamen,

men, olei modicum: cum ferbuerit, amylo obligas.

Cochleæ. CAP. XVI.

Cochleas lacte pastas. Accipies cochleas, spongizabis: membranam tolles ut possint prodire: adijcies in uas lac & salem uno die: cæteris diebus in lac per se, & omni hora mundabis stercus, cum pastæ fuerint ut non possint se retrahere, ex oleo friges: mittes œnogarum. Similiter & pulte pasci possunt. Cochleas sale puro & oleo assabis: lasere, liquamine, pipere, oleo suffundis. ALiter. Cochleas assas, liquamine, pipere, cumino suffundis assidue. ALiter. Cochleas uiuentes in lac siligineum infundis: ubi pastæ fuerint, coques.

Oua. CAP. XVII.

Oua frixa: œnogaro. Oua elixa: liquamine, oleo, mero: uel ex liquamine, pipere, lasere. In ouis apalis. Piper, ligusticum, nucleos infusos: suffundes mel, acetum: liquamine temperabis.

FINIS.

CAPITA LIBRI OCTAVI.

APICII CAELII TETRAPVS LIBER VIII.

In apro. CAP. I.

Per ita conditur. Spongiatur, & sic aspergitur ei sal, cuminũ tritum: & sic manet. Alia die mittitur in furnum; cum coctus fuerit, perfunditur piper tritum. Condimentum aprinum: mel, liquamen, caraenum & passum. ALiter in apro. Aqua marina cum ramulis lauri aprum elixas quousq; madescat, corium ei tolles; cum sale, sinape, aceto inferes. ALiter in apro. Teres piper, ligusticum, origanum, baccas myrthae exenteratas, coriandrum, cepas: suffundes mel, uinum, liquamen, oleum modice: calefacies, amylo obligas, aprum in furno coctum perfundes. Hoc & in omne genus carnis ferinae facies. In aprum assum iura feruentia facies sic. Piper, cuminum frictum, apij semen, mentham, thymũ, satureiam, cnici flores, nucleos tostos, amygdala tosta: mel, uinum, liquamen, acetum, oleum modice.

alias anethi.

Aliter in aprum assum iura feruentia. Piper, ligusticum, apij semen, mentham, thymum, nucleos tostos: uinum, acetum, liquamen, oleum modice. Cum ius simplex bullierit, tunc triturae globum mittes: & agitas cepa & rutae fasciculo. Si uolueris pingue ius facere, obligas ius albo ouorum liquido, moues paulatim, aspergis piper tritum, & inferes. Ius in aprum elixum. Piper, ligusticum, cuminum, silphium, origanum, nucleos, caryotam: mel, sinape, acetum, liquamen & oleum. Ius frigidum in aprum elixum. Pipiper, careum, ligusticum, coriandri semen frictum, anethi semen, apij semen, thymum, origanum, cepullam,

lam,mel,acetum,ſinape,liquamen,oleum. ALiter ius frigidum in aprum elixum. Piper,liguſticum,cuminum,anethi ſemen,thymum,origanum, ſilphium modicum,eruce ſemẽ pluſculum: ſuffundes merum: cõdimenta uiridia modica,cepam,pontica,uel amygdala fricta,dactylum,mel,acetum,merum modicum: coloras defruto:liquamen,oleum. ALiter in apro. Teres piper, liguſticum, origanum, apij ſemen, laſeris radicem,cuminum,fœniculi ſemen,rutam:liquamen,uinum,paſſum:facies ut ferueat,cum ferbuerit, amylo obligas aprum intro foras,& inferes. Perna aprina ita impletur recens. Per articulum pernæ palum mittes ita ut cutem à carne ſepares, ut poſſit condimentum accipere per cornulũ ut uniuerſa impleatur. Teres piper,baccam lauri,rutam: ſi uolueris, laſer adijcies,liquamen optimum,caræнum,& olei uiridis guttas.Cum impleta fuerit,conſtringitur illa pars quæ impleta eſt ex lino: & mittitur in zymam, elixatur in aqua marina cum lauri turionibus & anetho. *alias opimum.*

In ceruo. CAP. II.

Ius in ceruum. Teres piper, liguſticum, careum, origanum,apij ſemen,laſeris radicem,fœniculi ſemẽ: fricabis:ſuffundes liquamen, uinum, paſſum, oleum modice: cum ferbuerit,amylo obligas,ceruũ coctum intro foras tanges,& inferes. In platycerote,ſimiliter & in omne genus uenationis eadem cõditura uteris. ALiter. Ceruum elixabis & ſubaſſabis: Teres piper,liguſticum,careum,apij ſemen:ſuffundes mel, acetum,liquamen,oleum calefactum:amylo obligas, & carnem perfundes. Ius in ceruo. Piper, liguſticum,cepullam,origanum,nucleos, caryotas: mel, liquamen,ſinape, acetum,oleum. Ceruinæ conditura. Piper,cuminum: condimentum, petroſelinum,

cepam, rutam, mentham: mel, liquamen, passum, caraenum & oleum modice: amylo obligas cum iam bullijt. Iura feruentia in ceruo. Piper, ligusticum, petroselinum, cuminum, nucleos tostos aut amygdala: suffundes mel, acetum, uinum, oleum modice, liquamen: & agitabis embamma. In ceruinam assam. Piper, nardostachyum, folium, apij semen, cepam aridam, rutam uiridem: mel, acetum, liquamẽ: adiectas caryotam, uuam passam & oleum. ALiter in ceruum assum iura feruentia. Piper, ligusticum, petroselinum, damascena macerata: uinum, mel, acetum, liquamen, oleum modice: agitabis porro & satureia.

In caprea. CAP. III.

Ius in caprea. Piper, ligusticum, careum, cuminũ, petroselinum, rutae semen: mel, sinape, acetum, liquamen & oleum. ALiter ius in caprea assa. Piper: condimentum, rutam, cepam: mel, liquamen, passum, oleum modice: amylas cum iam bullijt. ALiter ius in caprea. Piper: condimentum, petroselinum, origanum modicum, rutam: liquamen, mel, passum & olei modicum: amylo obligabis.

In oui fero. CAP. IIII.

Ius in oui fero ferueas. Piper, ligusticum, cuminũ, mentham siccam, thymum, silphium: suffundes uinũ: adijcies damascena macerata: mel, uinum, liquamen, acetum, passum ad colorem, oleum: agitabis fasciculo origani & menthę siccae. Ius in uenationibus omnibus elixis & assis. Piperis scrupulos viij. rutae, ligustici, apij seminis, iuniperi, thymi, menthae aridae, scrupulos senos, pulegij scrupulos iij. Haec omnia ad leuissimum puluerem rediges, & in unum commisces, & teres: adijcies in uasculum mel quod satis erit: & his uteris cum oxygaro. Ius frigidum in oui fero. Piper,

per,ligusticum,thymum,cuminum frictum, nucleos tostos:mel,acetũ,liquamen & oleum: piper aspergis.

In bubula siue uitellina. CAP. V.

In uitellina fricta. Piper, ligusticum, apij semen, cuminum, origanum, cepam siccam, uuam passam: mel,acetum,uinum,liquamen,oleum,defrutum. In uitulinam siue bubulam cum porris succidaneis, uel cepis,uel colocasijs: liquamen, piper, laser & olei modicum. In uitulinam elixam. Teres piper, ligusticum,careum,apij semen:suffundes mel,acetum,liquamen,oleum:calefacies,amylo obligas,& carnem perfundes. ALiter in uitulina elixa. Piper, ligusticum,fœniculi semen,origanum,nucleos, caryotam: mel,acetum,liquamen,sinapi & oleum.

In hædo uel agno. CAP. VI.

Copadia hædina siue agnina. Pipere, liquamine, coques cum phaseolis paratarijs: suffundes liquamẽ, piper,laser,cuminum tritum,buccellas panis, oleum modice. ALiter hædinam siue agninam excaldatam.Mittes in cacabum copadia,cepam,coriandrum minutim succides. Teres piper,ligusticum, cuminũ: liquamen,oleum, uinum: coques: exinanies in patina, amylo obligas. ALiter hædinam siue agninam excaldatam.Agnina cruda trituram in mortario accipere debet.Caprina autem cum coquitur, accipit trituram. In hædum siue agnum assum. Hædi cocturam, ubi eum ex liquamine & oleo coxeris incisum, infundes in pipere,lasere,liquamine, oleo modice: & in craticula assabis,eodem iure continges:piper asperges, & inferes. ALiter hædus siue agnus assus. Piperis semunciam,asareos scrupulos vj.zingiberis modicum, petroselini scrupulos vj. laseris modicum, liquaminis optimi heminam, olei acetabulum. Hæ-

dus siue agnus syringatus. Exossatur diligēter à gula sic ut uter fiat & intestina eius integra exinaniantur, ita ut in caput intestina sufflentur & per nouissimam partem stercus exinanitur, aqua lauantur diligenter, & sic implentur admixto liquamine, & ab humeris consuitur, & mittitur in clybanum: cum coctum fuerit, perfunditur ius bulliens lacte. Piper tritum, liquamen, carę num, defrutum modice, sic & oleum etiam: bullienti mittis amylū: uel cete mittitur in retiaculo uel in sportella, & diligenter constringitur, & bullienti zyma cum modico salis submittitur: cum bene illis tres undas bullierit, leuatur, & denuo bullit cum humore supra scripto, bullienti conditura perfunditur.

ALiter hædus siue agnus syringatus. Lactis sextarium unum, mellis uncias quatuor, piperis unciam unam, salis modicum, laseris modicum, dactylos tritos octo, ius in ipsius olei acetabulum, liquaminis acetabulum, mellis acetabulū, uini boni heminam, amylum modice. Hædus siue agnus crudus. Oleo, pipere fricabis, & asperges foris salem purū multo cum coriandri semine: in furnum mittis: assatum inferes. Hædus siue agnus Tarpeianus. Antequam coquatur, ornatus consuitur. Piper, rutam, satureiam, cepam, thymum modicum: & liquamine collues. Hædum macerabis in furno in patella quę oleum habeat: cum percoxerit, perfundes in patella impensam: teres satureiam, cepam, rutam, dactylos: liquamen, uinum, caræ num, oleum: cum bene duxerit, impensam in disco pones: piper asperges & inferes. Hædus siue agnus pasticus. Mittes in furnum: teres piper, rutam, cepam, satureiam, damascena enucleata, laseris modicum, uinum, liquamen & oleum: uinum feruens colluitur in disco, ex aceto sumitur. Hædus laureatus

ex lacte. Hædum curas, exossas, interanea eius cum coagulo tolles, lauas: adijcies in mortariũ piper, ligusticum, laseris radicẽ, baccas lauri duas, pyrethri modicum, cerebella duo uel tria: hæc omnia teres, suffundes liquamen, temperabis ex sale: super trituram colas lactis sextarios duos, mellis ligulas duas, hac impensa intestina reples, & super hædum componis in zirbo, & omentum charta cooperies, surclas: in cacabum uel patellam compones hædum: adijcies liquamen, oleum, uinum: cum ad mediam cocturam uenerit, teres piper, ligusticũ, & ius de suo sibi suffundes, mittes in defruti modicum, teres, reexinanies in cacabum: cum percoctus fuerit, exornas, amylo obligas & inferes.

In porcello. CAP. VII.

In porcellum farsilem duobus generibus. Curas, à gutture exenteras, à ceruice ornas antequam prædures, subaperies auriculam sub cutem, mittes impensam tarentinam in uesicam bubulam, & fistulam auiculari rostro uesicæ alligabis, per quam exprimes in aurem quantum ceperit, postea charta præcludes & insiblabis: & præparabis aliam impensam, sic facies. Teres piper, ligusticũ, origanum, laseris radicem modicum: suffundes liquamen: adijcies cerebella cocta, oua cruda, alicam coctã, ius de suo sibi, ferueat, cum ferbuerit, auicellas, nucleos, piper integrum: liquamine temperas: imples porcellum, charta obturas & fiblas, mittes in furnum, cum coctus fuerit, exornas, perunges & inferes. ALiter porcellum, salem, cuminum, laser. Porcellus liquaminatus. De porcello eijcis utriculum ita ne aliquæ pulpæ in eo remaneant. Teres piper, ligusticum, origanum: suffundes liquamen: adijcies unum cerebellum, oua duo misces in se,

porcellum præduratum imples, fiblabis, in sportella feruenti ollæ submittis, cocto fiblas tolles, ut ius ex ipso manare possit, pipere aspersum inferes. In porcellum elixum farsilem. De porcello utriculũ eijcies, præduras. Teres piper, ligusticum, origanum: suffundes liquamen: cerebella cocta quod satis sit, similiter oua dissolues: liquamine temperabis: farcimina cocta integra præcides, sed ante porcellum præduratum liquamine delauas, deinde imples, infiblas, in sportella feruenti ollæ submittes, coctum spongizas, sine pipere inferes. Porcellus assus tractomelitus. Porcellum curatum à gutture exenteras, siccas. Teres piperis unciam, mel, uinum: impones ut ferueat, tractam siccatam confringes, & partibus cacabo permisces: agitabis surculo lauri uiridis: tandiu coques donec lenis fiat & impinguet: hac impensa porcellum imples, surclas, obduras charta, in furnum mittes, exornas, & inferes. In porcellum lacte pastum elixum calidum siue frigidum iure crudo Apiciano. Adijcies in mortarium piper, ligusticum, coriandri semen, mentham, rutam, fricabis: suffundes liquamen: adijcies, mel, uinum, & liquamine porcellum elixum feruentem sabano mundo siccatum profundes & inferes. Porcellus uitellianus. Porcellum ornas quasi aprum: sale asperges: in furno assas: adijcies in mortarium piper, ligusticum: suffundes liquamen: uino & passo temperabis: in cacabo cum oleo pusillum ferueat, & porcellum assum iure asperges ita ut sub cute ius recipiat.

Porcellus Flaccianus. Porcellum ornas in modum apri, sale asperges & in furnũ mittes: dum coquitur, adijcies in mortarium piper, ligusticum, careum, apij semen, laseris radicem, rutam uiridẽ, fricabis: suffundes liquamen: uino & passo temperabis, in cacabo cũ oleo

oleo modicum ferueat, amylo obligas, porcellum co-ctum ab ossibus tanges: apij semen teres ita ut fiat puluis, asperges & inferes. Porcellus laureatus. Porcellum exossas quasi œnogaratum, ornas, præduras, laurum uiridẽ in medio franges, satis in furno assas: & mittes in mortarium piper, ligusticũ, careum, apij semen, laseris radicem, baccas lauri, fricabis: suffundes liquamen: uino & passo temperabis: adijcies in cacabum olei modicum ut ferueat, obligas, porcellum lauro eximes & ius ab osse tanges, & inferes. Porcellus Frontonianus. Porcellũ exossas, præduras, ornas: adijcies in cacabũ liquamen, uinum: obligas fasciculũ porri, anethi: media coctura mittes defrutũ: coctum lauas & siccum mittes: piper asperges, & inferes. Porcellus œnogaratus. Porcellũ prȩduras, ornas: adijcies in cacabum oleum, liquamen, uinũ, aquam: obligas fasciculum porri, coriandri: media coctura colorabis defruto: adijcies in mortarium piper, ligusticum, careum, origanum, apij semen, laseris radicem, fricabis: suffundes liquamen, ius de suo sibi: uino & passo temperabis: exinanies in cacabum: facias ut ferueat, cum ferbuerit, amylo obligas: porcellum compositum in patina perfundes: piper asperges, & inferes. Porcellus celsinianus. Ornas, infundes pipere, ruta, cepa, satureia, succo suo: & oua infundes per auriculam: & ex pipere, liquamine, uino modico in acetabulũ temperas & sumes. In porcellum assum. Teres piper, rutam, satureiam, cepam, ouorum coctorum media: liquamen, uinum, oleum, condimentum: bulliat conditura: porcellum in boletari perfundes & inferes.
In porcellum hortulanum. Porcellus hortulanus exossatur per gulam in modum utris mittitur in eo pullus isiciatus particulatim concisus, turdi, ficedulæ, isi-

cia de pulpa sua, lucanicæ, dactyli exossati, fabriles bulbi, cochleæ exemptæ, maluæ, betæ, porri, apium, coliculi elixi, coriandrum, piper integrũ, nuclei: oua quindecim super infunduntur: liquamẽ, piperatum, oua mittantur tria: & consuitur, & præduratur: in furno assatur. Deinde à dorso scinditur, & iure hoc perfunditur: piper teritur, ruta: liquamen, passum, mel, oleum modicum: cum bullierit, amylum mittitur. Ius frigidum in porcellum elixum ita facies. Teres piper, careum, anethum, origanum modice, nucleos pineos: suffundes acetum, liquamen, carænum, mel, sinape factum: superstillabis oleum: piper asperges & inferes. Porcellum traganum sic facies. Exossas porcellum & aptabis sicut œnogaratum & ad fumum suspendes & appendeas, & quantũ appendeas tantum salis in ollam mittes & elixas ut coquatur, & siccum in lance inferes, salso recente. In porcello lactente. Piperis unc. j. uini heminam, olei optimi acetabulum maius, liquaminis minus.

In lepore. CAP. VIII.

In leporem madidum. In aqua præcoquitur modice, deinde componitur in patina ac coquitur oleo in furno, & cum prope sit coctus, ex alio oleo pertangito & de conditura infra scripta: Teres piper, satureiam, cepam, rutam, apij semen: liquamen, laser, uinum & modicum olei: aliquoties uersatur: in ipsa percoquitur conditura. Item alia ad eam impensam. Cum prope tolli debeat, teres piper, dactylum, laser, uuam passam: carænum, liquamen, oleum suffundes, & cum bullierit, piper asperges, & inferes. In leporem farsum. Nucleos integros, amygdala, nuces iuglandes concisas, piperis grana solida, pulpam de ipso lepore & ouis fractis, obligatur de omento porcino in furno.

no. Sic iterum impensam facies. Rutam, piper satis, cepam, satureiam, dactylos; liquamen, caræn ũ, uel conditum: diu cõbulliat donec spisset, & sic perfunditur: sed lepus in piperato, liquamine & lasere maneat. Ius album in assum leporem. Piper, ligusticum, cuminum, apij semen, oui duri medium, trituram colligis & facies globũ ex ea. In cacabulo coques liquamen, uinum, oleum, acetum modice, cepullam concisam: postea globum cõdimentorum mittes, & agitabis origano uel satureia: si opus fuerit, amylas. ALiter in leporem. Ex sanguine & iocinore & pulmonibus leporinis minutal. Adijcies in cacabum liquamen & oleum, cocturam: porrum & coriandrum minutatim concides. Iocinora & pulmones in cacabum mittes, cum cocta fuerint, teres piper, cuminum, coriãdrum, laseris radicem, mentham, rutam, pulegium: suffundes acetum: adijcies iocinora leporum & sanguinem: teres, adijcies mel, ius de suo sibi: aceto temperabis. Exinanies in cacabum: pulmones leporum minutatim concisos in eundem cacabum mittes: facies ut ferueat, cum ferbuerit, amylo obligas, piper asperges & inferes. ALiter leporem ex suo iure. Leporem curas, exossas, ornas, mittes in cacabũ: adijcies oleum, liquamen, cocturam, fasciculum porri, coriandrum, anethum: dum coquitur, adijcies in mortariũ piper, ligusticum, cuminum, coriandri semẽ, laseris radicem, cepam aridam, mentham, rutam, apij semen, fricabis: suffundes liquamen: adijcies mel, ius de suo sibi: defruto, aceto temperabis: facies ut ferueat, cum ferbuerit, amylo obligabis: exornas, ius perfundes, piper asperges & inferes. Lepus passenianus. Leporem curas, exossas, extensum ornas, suspendes ad fumum: cum colorauerit, facies ut dimidia coctura coquatur:

lauas: asperges salem: massam œnogaro tanges: adij-
cies in mortarium piper, ligusticum, fricabis: suffun-
des liquamen, uinum, & liquamine temperabis, in ca
cabum adijcies oleum modicũ: facies ut ferueat, cum
ferbuerit, amylo obligas: leporem assum à dorso tan-
gis, piper aspergis & inferes. Lepus isiciatus. Ea-
dem coctura condies pulpam, nucleos infusos admi-
sces: omento teges, & charta colliges lacinias & fur-
clas. In leporem farsilem. Leporem curas, ornas, qua-
dratum imponis: adijcies in mortarium piper, ligusti-
cum, origanum: suffundes liquamẽ: adijcies iocinora
gallinarũ cocta, cerebella cocta, pulpam cõcisam, oua
cruda tria: liquamine tẽperabis: omento teges & char
ta colliges lacinias, & furclas: lento igni subassas: adij
cies in mortariũ piper, ligusticũ, fricabis: suffundes li-
quamen: uino & liquamine temperabis: facies ut fer-
ueat, cum ferbuerit, amylo obligas: & leporem subas-
satum perfundes: piper asperges & inferes. ALiter le
porem elixũ. Ornas, adijcies in lancem oleum, liqua-
men, acetum, passum, cepam concides & rutam uiri
dem, thymũ subcultratũ & sic apponis. Leporis con-
ditura: terit piper, ruta, cepulla & iecur leporis, liqua
men, carænum, passum, olei modicum, amylum cum
bullijt. In leporem sicco sparsum: & hunc præcon-
dies sicut hædum tarpeianum: antequam coquatur,
ornatus suitur: piper, rutam, satureiam, cepam, thy-
mum modicum, liquamine collues: postea in furnum
mittes, coques: & impensam talem circumsparges: pi
peris semunciam, rutam, cepam, satureiam, dactylos
iiij. uuam passam: ius, cum coloratur, superfundes in
patellam, uinũ, oleum, liquamen, carænum, frequen-
ter tangitur ut cõdituram suam omnem tollat, postea
ex pipere sicco in disco sumitur. ALiter leporem
condi-

conditum. Coques ex uino, liquamine, aqua, sinape modicum, anetho, porro cum capillo suo, cum se coxerit, condies: piper, satureiam, cepe rotundum, dactylos, damascena duo: uinum, liquamen, caraenum, oleum modice, stringatur amylo: modicum bulliat: conditur lepus, in patina perfunditur.

Glires. CAP. IX.

Glires isicio porcino; item pulpis ex omni membro glirium tritis cum pipere, nucleis, lasere, liquamine, farcies glires, & sutos in tegula positos mittes in furnum, aut farsos in clibano coques.

FINIS.

CAPITA LIBRI NONI.

APICII CAELII THALASSA LIB. IX.

In locusta & carabro. CAP. I.

IVs in locusta & carabo induta. Cepam pallacanam concisam, piper, ligusticum, careū, cuminum, caryotam: mel, acetum, uinum, liquamen, oleum, defrutum: hoc ius adijcito sinapi in elixaturis. Locustas assas sic facies. Aperiuntur locustę ut assolet cum testa sua, & infunditur eis piperatum, coriandratum, & sic in craticula assantur: cum siccauerint, adijcies eis in craticula quoties siccauerint, quousq; assantur bene, & inferes. In locusta elixa cum cuminato. Teres piper, ligusticum, petroselinum, mentham siccam, cuminum pluseulum: mel, acetum, liquamen: si uoles, folium & malobathrum addes. ALiter locusta. Isicia de cauda eius sic facies. Foliū nardi, uuam prius demes & elixas: deinde pulpam concides, & cum liquamine, pipere & ouis isicia formabis. In locusta elixa. Piper, cuminum, rutam: mel, acetum, liquamen & oleum. ALiter in locusta. Piper, ligusticum, cuminum, mentham, rutam, nucleos: mel, acetum, liquamen & uinum.

In torpedine. CAP. II.

In torpedine. Teritur piper, ruta, cepulla arida: mel, liquamen, passum, uinum modice, olei boni guttas: cum bullire cœperit, amylo obligas. In torpedine elixa. Piper, ligusticum, petroselinum, mentham, origanum, oui medium, mel, liquamen, passum, uinum, oleum. Si uoles, adde sinape, acetū. Si calidum uolueris, uuam passam addes.

In loligine. CAP. III.

In loligine in patina. Teres piper, rutam: mel modicum,

dicum, liquamen, caræntum, olei guttas. In loligine farsili. Piper, ligusticum, coriandrum, apij semen, oui uitellum, mel, acetum, liquamen, uinum, oleum & obligabis.

In sepijs. CAP. IIII.

In sepia farsili. Piper, ligusticum, apij semen, careum: mel, liquamen, uinum, condimenta coctiua, calefacies, & sic aperies sepiam, & perfundes. Sic farcies eam sepiam coctam, cerebella elixa eneruata teres cũ pipere, cui commisces oua cruda quod satis erit, piper integrum, isicia minuta, & sic consues, & in bullientem ollam mittes ita ut coire impensa possit, sepias elixas amylo in frigidam mittes cũ pipere, lasere, liquamine, nucleis, ouis, & condies ut uoles. ALiter sepias. Piper, ligusticum, cuminum, coriandrum uiridem, mentham aridam, oui uitellum, mel, liquamen, uinum, acetum & oleum modicum, & ubi bullierit, amylo obligas.

In polypo. CAP. V.

In polypo. Pipere, liquamine, lasere inferes.

In ostreis. CAP. VI.

In ostreis. Piper, ligusticum, oui uitellum, acetum, liquamen, oleum & uinum: si uolueris & mel addes.

In omne genus conchyliorum. CAP. VII.

In omne genus conchyliorum. Piper, ligusticum, petroselinum, mentham siccam, cuminum pluscu- lum: mel, liquamen: si uoles folium & malobatrum addes.

In echino. CAP. VIII.

In echino. Accipies pultarium nouum, oleum modicum, liquamẽ, uinum dulce, piper minutum, facies ut ferueat, cum ferbuerit in singulos echinos mittes: agitabis; iterum bulliat: cum coxeris, piper asperges

& inferes. ALiter in echino. Piper, costum modice, mentham siccam, mulsum, liquamen, spicam indicam & folium. ALiter echinum. Totum mittes in aqua calida, coques, leuas, in patella compones: addes folium, piper, mel, liquamen, olei modice, oua, & sic obligas: in thermospodio coques: piper asperges et inferes. In echino salso. Echinum salsum cum liquamine optimo, caræno, pipere temperabis & appones. ALiter echinus salsus. Liquamen optimum admisces, & quasi recentes apparebunt, ita ut à balneo sumi possint.

In merulis CAP. IX.

In merulis. Liquamen, porrum concisum, cuminum, satureiam, passum, uinum mixtum facies aquatius & ibi merulos coques.

In sarda & cordula. CAP. X.

In sardis. Sardam farsilem sic facere oportet. Sarda exossatur: & teritur pulegium, cuminum, piperis grana, mentha, nuces, mel: impletur & consuitur: inuoluitur in charta, & sic supra uaporem ignis in operculo componitur: conditur ex oleo, caræno, alece. Sarda ita fit. Coquitur sarda, & exossatur, teritur piper cum ligustico, thymo, origano, ruta, caryota, melle, & in uasculo ouis incisis ornatur: impensa, uinum modice, acetum, defrutum & oleum uiride. Ius in sarda. Piper, origanum, mentham, cepam, aceti modicum, & oleum. Ius in sarda. Piper, ligusticum, mentham aridam, cepam coctam, mel, acetum, oleum, perfundes: asperges ouis duris concisis. Ius in cordula assa. Piper, ligusticum, apij semen, mentham, rutam, caryotam: mel, acetum, uinum & oleum. Conuenit & in sarda.

In mugile. CAP. XI.

Ius

Ius in mugile salso. Piper, ligusticum, cuminum, cepa, mentha, ruta, saluia, caryota: mel, acetum, sinape & oleum. ALiter ius in mugile salso. Piper, origanum, eruca, mentha, ruta, saluia, caryota: mel, oleum, acetum & sinape.

In siluro, in pelamide & in thynno salsis. CAP. XII.

Piper, ligusticum, cuminum, cepam, mentham, rutam, saluiam, caryotam: mel, acetum, sinape & oleum.

In mullo. CAP. XIII.

Ius in mullo taricho. Piper, rutam, cepam, dactylum, sinapi trito commisces echino oleo & sic perfundes. Piscem frictum uel assatum salsum in salso. Iecur coques, teres, & mittes piper aut liquamen aut salem, addes oleum, iecur leporis aut hædi aut agni aut pulli: & si uolueris in formella piscem formabis, oleum uiride supra adijcies. Aliter uice salsi. Cuminum, piper, liquamen teres & passum modice uel caræni, & nuces tritas plurimas misces & simul conteres & salsa redde, liquamen fundes, oleum modice superstillabis, & inferes. ALiter salsum in salso. Cuminum tantum quantum quinque digitis tollis, piperis ad dimidium eius & unam spicam allij purgatam, teres, liquamen superfundes, oleum modice superstillabis. Hoc ęgrum stomachum ualde reficit & digestionem facit.

Emphractum baianum. CAP. XIIII.

Emphractum baianum. Ostreas minutas, sphondylos, urticas in cacabum mittes nucleos tostos concisos, rutam, apium, piper, coriandrum, cuminum, passum, liquamen, caraenum, oleum.

FINIS.

CAPITA LIBRI DECIMI.

APICII CAELII HALIEVS LIBER X.

In piscibus diuersis & uarijs. CAP. I.

IVs diabotanωn in pisce frixo. Piscem quemlibet curas, salias, friges: teres piper, cuminum, coriandri semen, laseris radicem, origanum, rutam fricabis: suffundes acetum: adijcies caryotam, mel, defrutum, oleum: liquamine temperabis: refundes in cacabum, facias ut ferueat, cum ferbuerit, piscem frictũ perfundes, piper asperges & inferes. Ius in pisce elixo. Piper, ligusticum, cuminum, cepullam, origanum, nucleos, caryotam: mel, acetum, liquamen, sinapi, oleum modice, ius calidum, si uelis, uuam passam. ALiter in pisce elixo. Teres piper, ligusticum, coriandrum uiridem, satureiam,

reiam, cepam, ouorum uitella cocta, passum, acetum, oleum & liquamen. Ius in pisce elixo. Piscem curabis diligenter, mittes in mortarium salem, coriandri semen, conteres bene, uolues eum, adijcies in patinã, cooperies, gipsabis, coques in furno: cum coctus fuerit, tolles: aceto acerrimo asperges, & inferes. ALiter ius in pisce elixo. Cum curaueris piscem, adijcies in sartaginem coriandri semen, aquam, anethum uiride & ipsum piscem: cum coctus fuerit, asperges aceto & inferes. Ius Alexandrinum in pisce asso. Piper, cepam siccam, ligusticum, cuminum, origanum, apij semen, pruna damascena enucleata, mittis acetum, liquamen, defrutum, oleum & coques. ALiter ius Alexandrinum in pisce asso. Piper, ligusticum, coriandrum uiridem, uuam passam enucleatam: uinũ, passum, liquamẽ, oleum & coques. ALiter ius Alexandrinum in pisce asso. Piper, ligusticum, coriandrum uiridem, cepam, damascena enucleata: passum, liquamen, oleum, acetum & coques.

In Congro. CAP. II.

Ius in congro asso. Piper, ligusticum, cuminum frictum, origanum, cepam siccam, ouorum uitella cocta: uinum, mulsum, acetum, liquamen, defrutum & coques.

In cornuta. CAP. III.

Ius in cornutam. Piper, ligusticum, origanum, cepam, uuam passam enucleatam: uinum, mel, acetum, liquamen, oleum & coques.

In mullo. CAP. IIII.

Ius in mullos assos. Piper, ligusticum, rutam, nucleos: mel, acetum, uinum, liquamen, oleum modice: calefacies & perfundes. ALiter ius in mullos assos. Rutam, mentham, coriandrum, fœniculum, omnia

uiridia: piper, ligusticum: mel, liquamen, & oleum modice.

In pelamide. CAP. V.

Ius in pelamide assa. Piper, ligusticum, origanum, coriandrum uiridem, cepam, uuam passam enucleatam: passum, acetum, liquamen, defrutum, oleum & coques. Hoc ius conuenit etiam in elixa: si uis, & mel addes.

In perca. CAP. VI.

Ius in percam. Piper, ligusticum, cuminum frictum, cepam, pruna damascena enucleata: uinum, mulsum, acetum, oleum, defrutum & coques.

In Rubellione: CAP. VII.

Ius in pisce rubellione. Piper, ligusticum, careum, serpillum, apij semen, cepam siccam: uinum, passum, acetum, liquamen, oleum: amylo obligas.

In murena. CAP. VIII.

Ius in murena assa. Piper, ligusticum, satureiam, crocum magnum, cepam, pruna damascena enucleata: uinũ, mulsum, acetum, liquamẽ, defrutum, oleum & coques. ALiter ius in murena assa. Piper, ligusticum, pruna damascena: uinum, mulsum, acetum, liquamen, defrutum, oleum & coques. ALiter ius in murena assa. Piper, ligusticum, nepetam montanam, coriandri semẽ, cepam, nucleos pineos: mel, acetum, liquamen, oleum & coques. ALiter ius in murena elixa. Piper, ligusticum, anethum, apij semen, rhum Syriacum, caryotam: mel, acetum, liquamẽ, oleum, sinape, defrutum. ALiter ius in murena elixa. Piper, ligusticum, careum, apij semen, coriandrũ, mentham aridam, nucleos pineos, rutam: mel, acetum, uinũ, liquamen, oleum modice, calefacies & amylo obligas. Ius in murena elixa. Piper, ligusticum, careum, cuminum,

minum, nucleos, caryotam, sinape, mel, acetum, liquamen, oleum, defrutum. Ius in pisce elixo. Piper, ligusticum, petroselinum, origanum, cepam aridam: mel, acetum, liquamen, uinum, oleum modice: cum bullierit, amylo obligas, & in lance inferes.

In lacertos. CAP. IX.

Ius in lacertos elixos. Piper, ligusticum, cuminum, rutam uiridem, cepam: mel, acetum, liquamen, oleum modice: cum bullierit, amylo obligas. Ius in pisce asso. Piper, ligusticũ, thymum, coriandrum uiridem: mel, acetum, liquamen, uinum, oleum, defrutum: calefacies, & agitabis rutæ surculo, & obligabis amylo.

In thynno. CAP. X.

Ius in thynno. Piper, cuminum, thymum, coriandrum, cepam, uuam passam: acetum, mel, uinum, liquamen, oleum: calefacies, amylo obligabis. Ius in thynno elixo. Piper, ligusticum, thymum, condimenta moretaria, cepam, caryotam, mel, acetum, liquamen, & oleum, & sinape.

In dentice. CAP. XI.

Ius in dentice asso. Piper, ligusticum, coriandrum, mentham, rutam aridam, malum cydonium coctum: mel, uinum, liquamen, oleum: calefacies, amylo obligabis. In dentice elixo. Piper, anethum, cuminum, thymum, mentham, rutam uiridem: mel, acetum, liquamen, uinum, oleum modice: calefacies & amylo obligabis.

In aurata. CAP. XII.

Ius in pisce aurata. Piper, ligusticum, careum, origanum, rutæ baccam, mentham, myrthæ baccam, oui uitellum: mel, acetum, oleum, uinum, liquamen: calefacies & sic uteris. Ius in pisce aurata assa. Piper, coriandrũ, mentham aridam, apij semen, cepam,

uuam passam: mel, acetum, uinũ, liquamen & oleum.

In scorpione. CAP. XIII.

Ius in scorpione elixo. Piper, careum, petroselinũ, caryotam: mel, acetum, liquamen, sinape, oleum, defrutum. In pisce œnogarum. Teres piper, rutam, mel commisces, passum, liquamen, caranum, & igni mollissimo calefacies. In pisce œnogarum ut supra facies: cum bullierit, amylo obligabis.

In anguilla. CAP. XIIII.

Ius in anguilla. Piper, ligusticum, apij semen, anethum, rhun Syriacum, caryotam: mel, acetum, liquamen, oleum, sinape & defrutum. Ius in anguillam. Piper, ligusticum, rhun Syriacum, mentham siccam, rutæ baccas, ouorum uitella cocta; mulsum, acetum, liquamen, oleum; coques.

FINIS.

ANNOTATIONES IN PRIMVM LIBRVM APICII CAELII

Gabriele Humelbergio Medico authore.

EPIMELES, id est, ἐπιμελής, accuratus & diligens. Quo nomine inscriptus est ab Apicio nostro liber hic primus à cura & diligentia quæ ἐπιμέλεια est, eo quod diligenter & accurate descripta comprehendat uaria conditorum & condimentorum ad opsonia condienda genera, & quo pacto uel in alienos menses condiri & seruari poßint fructus, olera & conditanea alia quàm plurima, multarumq; aliarum ad culinam & mensarum lautitiam, epularumq; magnificentiam, necnon alios necessarios salubresq; ad usus spectantium rerum præparamenta.

IN CAPVT I.

Conditum.) A condiendo, hoc est, sapidium faciendo & delicatius cibaria concinnando & præparando dictum est conditũ, media syllaba producta, item condimentũ, conditura & conditaneum. Quorum conditũ dicitur uini seu potionis genus aromatis et alijs odoriferis fragrantibusq; rebus uarijs concinnatum, elegans & suaue. Condimentum uero est quod ad condienda opsonia fit: quod si per se sit, Græca sed usurpata à Latinis uoce, embamma dicitur, à uerbo ἐμβάπτειν, quod intingere est: Latini eadem ratione à tingendis in ijs dapibus intinctus uocant. Conditura est ipsa condimenti cum aromatis & alijs intrimentis elegans & delicata factura & opus. At conditaneum dicitur quod condiri potest, uel condi, si à cõdendo, id est, reponendo & seruando dicitur, sicuti conditum media breui quod repositum est & seruatum.

Paradoxum.) id est, παράδοξον, præter opinionem & hominum existimationem, quasi admirandum, præstans, utile & commodum. Concinnata est autem dictio à παρὰ quod est præter, & δόξα opinio siue existimatio. Vnde quod admiratione dignum est & hominum opinionem superat, paradoxum dicitur.

Partes xv.) Pondo lib. 15. quæ iuxta Aphricanũ, faciunt congium, qui continet sextarios 6. Sextarius uero unus heminas duas, quæ continent acetabula 4. cyathos uero 12.

Decoquas.) *Decoquo compositum est à coquo, & modo eiusdem cum ipso significationis, unde & cocta & decocta dicitur aqua. Martialis, Vimine clausa leui niueæ custodia coctæ. Plinius lib. 30. ca. 3. Neronis principis inuentum est decoquere aquam, uitroq; demissam in niues, refrigerare: ita uoluptas frigoris contingit uitijs niuis. Omnem utiq; decoctam utiliorem esse conuenit. Item calefactam magis refrigerari subtilissimo inuento. Vitiosæ aquæ remedium est, si decoquatur ad dimidias partes. Modo patrimonium ac substantiam omnem consumo significans, tractum ab ijs qui omnia gulæ dedunt: unde et decoctores dicti sunt, qui patrimonio absumpto ad inopiam sunt redacti, quemadmodum euenit Crasso dicto diuiti, cuius Valerius Maximus meminit lib. 6. hijs uerbis: Quid Crasso? nōne pecuniæ magnitudo locupletis nomen dedit? sed eidem postea inopia turpem decoctoris superlationem immisit. Siquidem bona eius à creditoribus, quia solidum præstare non poterat, uenierunt. Itaq; amara suggillatione nō caruit, cum egens ambularet, diues ab occurrentibus salutabatur.*

Vini rore.) *hoc est, uino roris modo insperso.*

In se redit.) *hoc est, ad pristinam formam non ebullientem reuertitur, & feruere ac ebullire cessat, feruorq; sedatur.*

Postridie.) *id est, die sequente post remotionem à foco. Postridie enim est quasi cras, non tamen præsentis diei, sed alterius cuiusdam futuri.*

Cum piperis uncijs.) *Lege, Tum addes piperis uncias. Inter aromata quibus in condimentis utimur, est uel piper ipsum, quod notius ipsa coquina, ut Macer ait, quàm medicina facit. De cuius usu lib. 12. Plinius sic scribit: Vsum eius adeo placuisse mirum est. In alijs quippe suauitas cepit, in alijs species inuitauit. Huic nec pomi nec baccæ commendatio est aliqua. Sola placere amaritudine, & hanc in Indos peti. Quis ille qui primus cibis experiri uoluit? aut cui in appetenda auiditate esurire non fuit satius? Vtcunq; syluestre gentibus suis est, & tamen pondere emitur ut aurum uel argentū. Natura illi & uis est calefaciens & desiccans, ut lib. 2. tradit Dioscorides. Vrinam cit. Concoctiones adiuuat. Somnum & appetentiam cibi conciliat: utunturq; ob id eo ad intinctus. Eius tamen usus hyeme quàm æstate aptior. Cæterum quantum ad pondus attinet, quatuor unciæ tertia pars sunt libræ, Libra enim 12. continet uncias.*

Mastiches.) *Mastiche lentisci arboris resina est, quæ & resina lentiscina appellatur. Laudatissima Chia candida, crassa, friabilis & odorata. Potu contra sanguinis exscreationes & diutinas tusses utilissima. Stomacho accommo-*

accommodata est, & commanducata oris halitum commendat, ceu libro primo tradit Dioscorides.

Scrupulos tres.) *hoc est, drachmam unam, quæ tribus scrupulis constituitur & octaua pars est unciæ.*

Folij.) *scilicet nardi. Nam eo quod antiquis simpliciter folium etiam dicebatur, sub proprio malabathri nomine in sequentibus utitur Apicius. Est autem Nardus, ceu lib. 12. tradit Plinius, frutex graui & crassa radice, sed breui ac nigra fragiliq́;, quamuis pingui, situm redolente ut ciperi, aspero sapore, folio paruo densoq́;. Cacumina in aristas se spargũt: ideo gemina dote nardi spicas ac folia celebrant. Est autem duum generum nardus: Indica & Syriaca. Vis omnibus & natura, ut tradit Dioscorides, calefaciens atq; desiccans & urinam ciens. Prodest stomachi erosionibus & inflationibus, iocinorosis, ictericis & nephriticis: misceturq́; antidotis.*

Croci.) *Crocus quem Arabes & Germani zafran uocant, non paruæ inter aromata æstimationis est, ut qui eorum ac condimentorum uirtutes, nunc colore, nunc sapore iucundo adauget. Adulteratur nihil æque. Probatio synceri, ut Plinius docet lib. 21. quod imposita manu crepat ueluti fragile: humidum enim, quod euenit adulteratione, cedit. Altera probatio, si manu prolata ad ora leniter faciem oculosq; mordeat. Optimum quod pinguissimum & breuibus capillis. Pessimum uero quod situm redolet. Crocũ cum melle non soluitur, nulloq; dulci: facillime autem uino aut aqua. Vtilissimum in medicina. Adseruatur cornea pyxide. Virtus illi calida & desiccans. Moderatus eius usus stomacho, pectori, renibus, iecori, pulmoni, uesicæ utilis. Qui crocum prius biberint, crapulam non sentient. Ebrietati eo resistunt. Coronæ quoq; ex eo mulcent ebrietatem. Somnum facit. Caput leniter mouet. Venerem stimulat. Et quod Dioscorides ait, amabilem coloris bonitatem facit. Aliqui letalem dixerunt, si trium drachmarum pondere bibendus detur crocus.*

Dragmæ singulæ.) *Legendum, drachmas singulas, id est, cuiusq; drachmam unam. Drachma inquam, non dragma, ut scilicet ponderis nomen sit, non mensuræ qua fasciculum siue manipulum designat. Est enim drachma pondus & octaua pars unciæ, pendens scrupulos tres. Dragma uero longe aliud. Nam ut Hesychius in lexico tradit, Δράγμα, id est dragma, ἐστὶν ὃ περιλαμβάνει τῇ ἀριστερᾷ χειρὶ ὁ θερίζων, hoc est, quantum sinistra manu comprehendit messor. Celsus Manipulum uocat, qui manu comprehendi potest.*

Dactylorum oſſibus torridis.) *Lege, Dactylorum oßibus torridorum, hoc eſt, palmularum & palmæ arboris pomorum quæ in oßibus aruerunt. De quibus Plinius naturalis hiſtoriæ lib.13.ca.4. ſic ſcribit: Suum genus è ſicciore turba dactylis prælonga gracilitate curuatis interim. Nam quos ex hijs deorum honori dicamus, chydeos appellauit Iudæa, gens contumelia numinum inſignis. In totum arentes Thebaides atq; Arabicæ, macro corpore exiles, & aßiduo uapore torrentes, cruſtam uerius quàm cutem obducunt. In ipſa quidem Aetiopia friatur hæc, tanta eſt ſiccitas, & farinæ modo ſpiſſatur in panem. Gignitur autem in frutice ramis cubitalibus, folio latiore, pomo rotũdo ſed maiore quàm mali amplitudine, cycas uocant. Triennio matureſcunt. Semperq; frutici pomum eſt ſubnaſcente alio. Thebaidis fructus extemplo in cados cõditur, cum ſui ardoris anima (ni ita fiat) celeriter expiret, marceſcitq; non retoſtus furnis. Hactenus ille.*

De ſuo modo ac numero.) *hoc eſt, quantum ſatis eſt pro ſui imbibitione & mollificatione.*

Carbones.) *ſcilicet uiuos non mortuos, hoc eſt prunas, quæ propriè ignitæ ſunt & quibus extinctis fiunt carbones, & ex hijs rurſus prunæ ignitæ, unde & uiuæ dicuntur: carbones uero quia extincti & non ardentes, mortui: unde Marcellus medicus lib. de medicamentis, carbones mortuos uocat extinctos, ignitos uero uiuos.*

Perfecto.) *parato & confecto.*

Duo milia.) *hoc eſt, quantum ſatis eſt pro completa conſequenda coctura. Accipit enim numerum certum & finitum pro incerto & infinito.*

IN CAPVT II.

MElizomum, *id eſt, μελιζωμὸν, ius mellitum & ex deſpumati mellis mixtura confectum conditum: à μέλι quod mel eſt, & ζωμὸς ius. Mel multis accommodum eſt condimentis, plurimisq; materiam ſubminiſtrat conditis, & multis ægritudinibus medetur, frigidis ac humidis corporibus conueniens, calorificæ nanq; & ſiccantis naturæ eſt. De hoc Hippocrates in libro de morbis qui extra, ſic pronunciat: Mel cum cæteris ſumptum nutrit, coloremq; bonum efficit: ſolum uero potius emaciat quàm reficiat, lotium enim cit, ſupraq; modum purgat. Eius quoq; ea natura eſt, ceu Plinius lib.22. tradit, ut putreſcere corpora nõ ſinat iucundo ſapore atq; non aſpero, alia quàm ſalis natura. Faucibus, tonſillis, anginæ, omnibusq; oris deſiderijs utilißimũ, areſcentiq; in febribus linguæ. Iam uero peripneumonicis,*

monicis, pleureticis decoctum. Vsusq; despumati semper aptior, stomachum tamen inflat, bilem auget, fastidium creat: minus tamen crudo.

Viatorum.) id est, iter facientium & peregre proficiscentium, perq; uiam peregrinantium. Viatores dicti sunt à uia, quod sæpe ex agris magistratuum iussu uocarent homines, frequensq; eorum uia esset ab agris ad urbem. Columella in præfatione librorũ de re rustica: Nundinarum etiam conuentus manifestum est propterea usurpatos, ut Nonis tantummodo diebus urbanæ res agerentur, reliquis administrarentur rusticæ. Illis enim temporibus proceres ciuitatis in agris morabantur, & cum consiliũ publicum desiderabatur, à uillis accersebantur in senatũ. Ex quo qui eos euocabant, uiatores nominati sunt. Egregij principio, mox uile hominum genus, uti ex Plinio nat. hist. lib. 18. ca. 3. quasi ad finem colligitur, ubi ait: Cincinnato uiator attulit dictaturam, & quidem (ut tradit Norbanus) nudo, plenoq; pulueris etiam ore. Cui uiator, uela corpus, inquit, ut proferam senatus populiq; Romani mandata. Tales tum etiam uiatores erant, quibus idipsum nomen inditum est, subinde ex agris senatũ ducesq; accersentibus. At nunc eadem illa uincti pedes, damnatæ manus, inscripti uultus exercent.

Perpetuum.) hoc est, perenne, diuturnum & solidum, quod semper durat & permanet integrum & incorruptum.

melle despumato.) cuius usus semper utilior est. Crudum enim omne inflat, aluum & tussim proritat, ob quam causam despumato uti oportet, authore Dioscoride.

Cupellam.) Cupella uasculum est, à cupa per diminutionem sic dictum. Cupa uero inter potoria uasa numerabatur, nomine à cauponibus qui in poculis eo utebantur, adepto.

Conditi loco.) Conditum simpliciter prolatum, est uinum aromatis & alijs odoriferis confectum. Cuiusmodi quoddam Actuarius etiam facere docet in libro de medicamentorum compositione in hunc modum. Accipito gariophyllorum sextulas 8. muscatæ nucis sextulas 6. cinamomi sextulas 40. zingiberis sextulas 24. galangæ sextulas 6. piperis longi sextulas 15. piperis nigri sextulas 15. floris roris marini sextulas 10. folij indici sextulas 12. spicæ sextulas 9. croci sextulas 4. baccarum lauri sextulas 4. Hæc trita, in uini boni & odorati mensuras quatuor conijcito, & mellis mensuram unam addito.

Momentum.) Momentum proprie exiguam quandam mutationem & penè indiuisibilem significat, quod Græci ἄτομον, id est, atomon

uocant. Varro, Momento temporis uterq; discessit. Hinc quodcunq; minimum potest momentum appellari. Plinius, comicilabus morbis œsypū cum myrrhæ momento prodest. Et in hoc significatu sæpius accipitur ab Apicio nostro.

Suaserit.) id est, commodum & utile fuerit.

Mittas.) id est, permittas & sinas.

Exitum solutiorem.) hoc est, effusionem & exemptionem effluxumq; paratiorem, facilioremq;.

IN CAPVT III.

ABsinthium Romanum.) Lege, Absinthiatum Romanum, hoc est, conditum siue uinum absinthite, quod & quale ex absinthio Romæ aliquando fiebat. Cui haud multum dissimilem (nisi quod paucis adiectis & pondere uariat) confectionem tradit Marcellus medicus libri de medicamentis empericis capite 30. in hunc modum. Confectio absinthiati ad cochleram & phlegmata proijcienda & ad uentrem laxandum sic. Nardostachios scrupulos 6. schœnanthus scrupulos 2. costi scrupulos 8. mastiches personatæ scrupulos 4. absinthij herbæ scrupulum 1. croci scrupulos 2. folij scrupulos 6. uini ueteris Italicos sextarios 5. mellis optimi sextarium unum & semis. Sed talibus operosioribus absinthiatorum confectionibus relictis, simpliciores conditura aliquot in domesticæ rei usum & cōmodum copiosius adscribere ex alijs haud abs re fuerit. itaq; inter alios operosiores difficiliusq; parabiles talem etiam paratiorem conficiendi modum refert Dioscorides lib. 5. ubi ait: Quidam absinthij pondo tusum & in raro linteolo colligatum in musti cadum conijciunt: duobusq; mensibus madere in eo dimittunt. Est & Columellæ sua conditura lib. 12. his uerbis ab eo descripta: Vinum absinthite sic condire oportet. Pontici absinthij pondo libram cum musti sextarijs 4. decoque usq; ad quartas, reliquum quod erit, id frigidum adde in musti aminei urnam. Nec silentio præterijt absinthite uinum in octobri mense Palladius, ubi ait: Item uinum, quod salutare contra pestilentiam sit, & stomacho prosit, fieri hoc genere fertur. In optimi musti metreta una, antequam ferueat, tunsi absinthij octo uncias linteo inuolutas demittis, & exactis 40. diebus, curabis auferre. Id uinum refundis lagenis minoribus, & uteris. Est item Plinio suus conficiendi modus, quem lib. 14. docet in hunc modum. Vinum absinthite fit in 40. sextarijs musti absinthij pontici libra decocta ad tertias partes. Vel scopis absinthij in uinum additis. Et hic ultimus modus & simplicissimus nunc in multo & communi usu est. Vtile est autem

autem uinum absinthite, authore Dioscoride, stomacho & ægre concoquentibus, iocinorosis itidem, nephriticis, ictericis, cibum auersantibus stomachis, præcordiorum tensioni. Inflationibus, rotundis lumbricis alui & suppressis mensibus. Hæc ideo longius prosequi libuit, quoniam herba est non solum nota & facillima, sed etiam inter paucas utilissima. Et quod Plinius lib. 27. scribit, sacris populi Romani celebrata peculiariter. Siquidem Latinarum ferijs quadrigæ certant in capitolio, uictorq; absinthium bibit. Credo sanitatem præmio dari honorifice arbitratis maioribus. Stomachum corroborat: & ob hoc sapor eius in uina transfertur. Succus expreßi inutilis stomacho capitiq; est: decoctus uero saluberrimus: nanq; adstringit stomachum, bilemq; detrahit. Aluum emollit & in dolore sanat. Ventris animalia pellit. Nauseas maris arcet in nauigationibus potum. Somnos allicit olfactum, aut inscio sub capite positum. Vestibus insertum tineas arcet. Culices ex oleo perunctis abigit, & fumo si uratur. Atramentum librarium ex diluto eius temperatum literas à musculis tuetur.

Absinthium Romanum sic facies. Conditi camerini præceptis utiq; pro absinthio cessante in cuius uicem.) *Donec synceriorem nactus fuero scripturam, ita legam: Absinthiatum Romanum sic facies, condito camerino, recepto utiq; pro absinthiato, cessante, in cuius uicem &c.*

Pontici.) *Absinthij plura sunt genera. Santonicum à Galliæ ciuitate appellatum. Marinum, quod quidam scriphium uocant, probatißimum in Taphosiri Aegypti, cuius ramum Isiaci præferre solenne habent. Est & Ponticum à regione ponti ubi nascitur cognominatum, quod bonitate omne aliud antecedit, neq; aliquod præstatius. Quo pecora in ponto pinguescunt, ideoq; sine felle reperiuntur, authore Theophrasto & Plinio. De hoc therapeutices methodi lib. 11. ait Galenus. Ponticum ad iocinoris & uentris phlegmonas eligi præstat. Porrò id est tum folio tum uero flore longe quàm cætera absinthia minore. Odorq; huic non modo non insuauis, uerumetiam aromatum quid præferens. Reliquis omnibus plane est fœdus: quare hæc fugere conueniet, uti autem semper pontico.*

Terendiq;.) *Lego, tunsiq;.*

Vnciam Thebaicam.) *quali Thebis uti solebant. Varijs siquidem locis antiquitus, sicuti & nostro æuo fit, uarijs uti solebant ponderibus & mensuris ueteres.*

Folij iij.) *Legendum, Folij scrupulos 3.*

Costi.) De costo lib. 12. agens Plinius ait: Radix & folium Indis est maximo precio. Radix costi gustu feruēs, odore eximio, frutice aliâs inutili. Duo eius genera. Nigrum, & quod melius candicans, qualis est maxime Arabicus: quem & Dioscorides primæ bonitatis facit, candidum, leuem, plurimo & eximio odore. Deinde Indicum, nigrum: & post hunc Syriacum, ponderosum, colore buxi, odore sensum tentantem. Omnium autem probatißimum recentem, candicantem, undiq; plenum & densum: qui itidem arida soliditate sit, nullas teredines senserit, nec uiroso odore sentiatur, feruido & erodente gustu. Natura illi calefaciens. Vrinam cit, & menses ducit. Bibitur utiliter contra pectoris dolores, conuulsa & inflationes. Et, ut Paulus Aegineta lib. 7. tradit, lumbricos perimit. Habet uero & flatuosi spiritus nonnihil, qua de causa in uenerem stimulat, cum œnomelite potum.

Eiusmodi.) Lego quemadmodum in Marcelli confectione, ueteris.

Carbones.) scilicet, ut decoquatur.

Amaritudo.) scilicet, absinthij: à qua & grauitate eius barypicron à nonnullis uocatum est, authore Dioscoride.

IN CAPVT IIII.

ROsatum.) Conditum siue uinum rosaceum & è rosis confectū: quod Apicio similiter Rosatum in Maio mense uocat Palladius, ubi quo pacto sua ætate conficeretur, docet his uerbis: Quinq; libras rosæ pridie purgatæ, in uini ueteris 10. sextarios mergis, et post 30. dies 10. despumati mellis libras adijcies, & uteris. Plinius uero lib. 14. ca. 16. uinū rosaceum sic condiri tradit. Inter flores & rosæ folijs tusis, in linteoloq; in mustum collatis cum ponduseulo ut sidat 40. pondere denariorū in sextarios uicenos musti, nec ante tres menses uase aperto. Cui conditurae non multum absimilis aut diuersa est, quam lib. 5. docet Dioscorides in hunc modum. Conficitur rosaceum uinum hoc modo: Siccas tusasq; rosas libræ pondo in linteolo colligatas in musti sextarios octo demittito, & post tertiū mensem per colum traiectum diffundito & reponito uinum. Concoctiones à cibo potum adiuuat hoc uinum. Bibitur utiliter contra stomachi dolores, ubi febris absit, lubricam aluum & intestinorum tormina.

Albo sublato.) hoc est, foliorum ungue & parte ima alba forfice prius desecta & abiecta, ut quæ à sole non cocta, inutilis existat. Siquidem constat in rosis plures & diuersas esse partes, suis antiquis indicatas nominibus, utpote, folium & eius unguis, qui pars est illa candida capiti de proximo hærens & à seplasiarijs præcidi solita, quorum tanquam inutilium

præse-

præsectionem nunc etiam præcipit Apicius noster. Sunt deinde flores separati in capillos, hoc est luteos illos apices quasiq; capillamenta & fila quædam quæ folijs circunquaq; ambiuntur, quæ à recentioribus antheræ nomine appellantur, ab eo quod est ἄνθος ῥόδου, id est, flos rosæ, ipso deducto, licet nonnihil decurtato: & in semen quod sub hijs capillamentis lanugine quadam opertum, cortice continetur. De quo in Februario mense capite 21. sic etiam tradit Palladius: Semina autem rosarum non putemus medios flosculos esse aurei coloris, quos rosæ ferunt: sed baccas nutriunt quas in breuißimi pyri similitudinem plenas seminibus post uindemiam reddunt maturas, quarum tamen maturitas ex colore fusco, & molliciæ poterit æstimari. Et Plinius lib. 21. cap. 4. Tardißime, inquit, proueniunt semine, quod in ipso cortice est sub ipso flore opertum lanugine. Est item caput solidū illud quod ab inferiore parte lanosum intus, folijs & floribus substratum ceu basis totam sustinet rosam, cuius partes sunt calix, rosæ globus nondum totis folijs apertus: & cortex qui calicem ambit & aperta rosa in quinq; ueluti lacinias diuiditur. Quarum rosæ partium Plinius etiam libri paulo ante memorati capite 18. breuißime sic meminit: Vsus rosæ diuiditur in folia, flores & capita. Foliorum partes quæ candidæ, ungues uocantur. In flore autem aliud est semen, aliud capillus. In capite aliud cortex, aliud calix. Folium siccatur: aut tribus modis exprimitur. Per se cum ungues non detrahuntur, ibi enim humoris plurimum: aut cum detractis unguibus reliqua pars aut oleo aut uino maceratur in sole uasis uitreis. Exprimuntur eadem folia detractis unguibus trita per linteum spissum in æreum uas, leniq; igni succus coquitur, donec fiat crassitudo mellis: ad hoc eligi oportet odoratißima quæq; folia.

Colas.) Colare est uinum & alios liquores per colum, quo iucundiores fiant, transfundere, defæcare & depurare. Colum autem instrumentum dicitur per quod fit colatura, & è uiminibus contexebatur: licet aliquando etiam è lino fieret sacculus, qui uinarius uocabatur, sicut niuarius per quem nix colabatur, hoc est, per quem uina aut niues transfundebantur & defæcabantur. Quem tamen è lino colum maiores uitarunt, quod eo colata uina saporem perdere putarunt. Vnde illud Horatij, Integrum perdunt lino uiciata saporem.

Custodito.) obseruato.

Deuiolatium.) Legito, De uiola uiolatium, hoc est, conditum siue uinum è uiolis confectum. Quale etiam in Aprili mense conficere docet Palladius hijs uerbis: Violæ purgatæ, ut de rore nihil habeāt, libras quinq; uini

ueteris 10. sextarijs debebis infundere, & post 30. dies 10. mellis ponderibus temperare. Huius uis est refrigeratrix, iecori & stomacho æstuanti accommodata, ubi absit febris. Est autem uiola hæc syluestris purpurea aut nigra cognominata & uiola quoq; simpliciter appellata. Sunt enim plura uiolarum genera, ut lib. 21. tradit Plinius. Purpureæ, luteæ, albæ: plantis omnes ut olus satæ. Ex hijs uero quæ sponte opacis & macris locis prouenïut, purpureæ latiore folio statim ab radice carnoso exeunt, solaq; Græco nomine à cæteris discernuntur, appellatæ ia, ut ab ijs iantina uestis. Sic autem à Dioscoride describitur: Folia habet minora tenuioraq; quàm hedera: nigriora itidem nec dißimilia, medij inter folia coliculi à radice exeunt in quibus flosculi sunt egregij odoris, colore purpureo. Nascitur umbrosis & asperis locis. Refrigerandi uim habet. Ferunt præterea quod purpureum in flore eius est cum aqua potum, anginis & in infantia comitialibus opitulari.

Rosatum sine rosa.) Conditum seu uinum quod rosato sine rosa sit simile, quo pacto deficientibus rosis conficiatur, docet etiam in Octobri mense ijsdem quasi uerbis Palladius inquiens: Nunc rosatum sine rosa facies sic. Folia citri uiridia sporta palmea missa in musti nondum feruentis uase depones, & claudes, & exemptis quadraginta diebus melle addito, ad modum rosati, cum placebit, uteris.

Folia citri.) quæ odore præcellunt, qui transit in uestes unà conditus, arcetq; animalium noxia, ceu lib. 12 testatur Plinius, qui de arbore quoq; ipsa & ligno eius, mensarumq; insania scribit multa lib. 13. ca. 15.

Sportella palmea.) sporta è palmæ folijs contexta, quæ ad funes, uitiliumq; nexus sunt conuenientißima. Sportella diminutiuum est à sporta, quæ inter repositoria uasa connumeratur, quasi fiscellæ in quibus cibi in quotidianum usum dati, ferri consueuerunt.

Musti.) Mustum dicitur uinum dulce antequam deferbuit. Sic enim appellant musti in uina transitum, ut lib. 14. ait Plinius. Qui etiam de musto lib. 23. sic tradit, Mustum omne stomacho inutile, uenis iucundum. A balneis raptim & sine interspiratione potum, necat. Capitis dolores facit & gutturi inutile. Prodest renibus, iocinori, et interaneis uesicæ: colleuat enim ea. Hippocrates etiam lib. 2. de ratione uictus, Mustum, inquit, inflat, subducit, ac in uentre bulliens perturbat & cit. Celsus ualentißimi generis esse dicit, & inflare.

IN CAPVT V.

Oleum

OLeum Liburnicum.) hoc est, liburnico simile. Cuiusmodi etiam in Nouembri mense describitur à Palladio his uerbis: Oleum primũ liburnico simile fieri asserunt Græci, si in optimo uiridi oleo inulam siccam, & lauri folia, & cyperũ, omnia simul tusa, & subtiliter creta permisceas cum salibus torrefactis ac tritis, & diu oleo iniecta perturbes: dehinc tribus, aut aliquanto amplius decursis diebus, cum quieuerit, utaris. Et similis confectio habetur apud Constantinum Cæsarem de agricultura li. 9. ca. 27. ex Sotione sic: In oleũ omphacinum, aut aliâs bonum, inulam siccã, & lauri folia, & cyperum aridum, omnia uidelicet & tusa & trita & per cribrum excussa immittes, & salem torrefactum ac tritum addes. Deinde multa commotione facta, donec constiterit ad dies tres aut plures serua, ipsumq; ad tertias ebullire facito. Hoc est oleum Liburnicũ appellatum, & ipsum adeo Istrianum. Dictum est autem Liburnicum à regione Liburnia inter Dalmatas & Illyricos, in qua sunt Salone urbs insignis. Et Istricum siue Istrianum itidem à regione Istria, quæ, ut naturalis hist. lib. 3. tradit Plin. Liburniæ adhæret. Similiter & Hispanum à regione Hispaniæ dictum est. Quorum oleorum Plinius etiam mentionem facit lib. 15. cap. 2. ubi de olei principatu agens inquit, Et uulgo principatum in hoc quoq; bono obtinuit Italia toto orbe, maxime agro Venafrano, eiusq; parte quæ Licinianum fundit oleum: unde & Liciniæ gloria præcipua oliuæ. Vnguenta hanc palmam dedere accommodato ipsis odore. Dedit & palatum delicatiore sententia. Reliquum certamen inter Istriæ terram & Beticæ par est. Vicina bonitas prouincijs, excepto Aphricæ frugifero solo.

Helenium.) Quod alio nomine Inula dicitur, & ab aliquibus cũ adiectione Inula campana. Nota planta, cuius radix multi nunc usus contra pectoris mala, & stomacho accommodata. Conditur hac uinum etiam, quod nectarite dicitur, quoniam Inula, nectarea radix etiam uocetur. Conficitur autem, ut lib. 5. ca. 40. docet Dioscorides, hoc modo: Sumito helenij radicis siccatæ drachmas quinq;, colligatasq; in linteolo in musti congios sex demittito, nec nisi post tres menses diffundito. Facitq; tale ad stomachũ & pectus & urinam trahit. Hanc etiam siccatã aliquãtisper moxq; decoctã frigida aqua salgamarij demergunt: tum in defrutũ coniectam ad necessarios usus reponunt. Varias autẽ ipsius conditura qui nosse uolet, legat Columellam li. 12. cap. 46. Est alterum quoq; helenium, quod, ut lib. 21. ca. 10. scribit Plinius, è lachrymis Helenæ dicitur natum: & ideo in Helena insula laudatissimum. Hoc, ut idem eiusdem libri cap. 21. ait, fauere creditur formæ. Cutem

mulierum in facie, reliquoq; corpore nutrire incorruptam. Prætereaputant usu eius quandam datam gratiam ijs, uenerémq; conciliari. Attribuunt & hilaritatis effectum eidem potæ in uino, eumq; quem habuerit Nepenthes illud prædicatum ab Homero, quod ea tristitia omnis aboleatur.

Cyperum.) Cyperus iuncorum generis est, anguloso caule, licet in angulis uarient authores. Nam Celsus lib.3.cap.21. quadratum dicit, & aromatis annumerans odoratum facit. Verba eius sunt hæc: Iunci quadrati & rotundi semen, illud cyperon, hoc Schœnon Græci dicunt. Et mox post ait: Quę quoties posuero, non quæ hic nascuntur, sed quæ inter aromata afferuntur, significabo. Plinius uero quamuis angulosum faciat, triangulum tamen etiam dicit lib.21 ca.18. ubi de iuncorum generibus agens ait: Quidam etiamnum unum genus faciunt iunci trianguli, cyperon uocant. Et paulo post inquit: Cyperos iuncus est qualiter diximus angulosus. Dioscorides Romanos iuncum simpliciter uel iunci radicem appellare dicit: quam & cyperin & cyperida ueteres dixerunt, præsertim quæ oblongæ oliuæ similis præcipui in medicina usus est. Licet Plinius Cyperin etiam Indicam herbam, zingiberis effigie dicat, quam tamen Dioscorides non cyperin sed cyperum etiam uocat. Cæterum cyperos, ut Plinius describit, iuncus est angulosus, iuxta terram candidus, cacumine niger, pinguisq;. Folia ima porraceis exiliora, in cacumine minuta, inter quæ est semen. Radix oliuæ nigræ similis, quam cum oblonga est, cyperida uocant: magni in medicina usus. Et hic cyperus est alius à cypiro, planta palustri, quæ gladiolus est. Vnde Plinius: Cyperon multi non discernunt à cypiro uicinitate nominis. Nos distinguemus utrunq;. Cypirus est gladiolus, radice bulbosa &c. Natura & uis est cypero calefaciens. Vuluas aperit pota radix, urinam cit & calculos, ob id utilissima hydropicis. Adhæc spissandis unguentis eadem accommodata est, authore Dioscoride.

Folia lauri non uetusta.) hoc est, recentia & uiridia, quæ leniter adstringũt, authore Dioscoride, qui in duo genera diuidens laurũ, unam tenuiore, alteram latiore folio esse dicit. Cato etiam duo genera tradit. Delphicam & Cypriam. Ex Delphica oleũ, ut inquit lib. 23. Plinius, ad cerata acopumq; ad perfrictiones discutiendas, neruos laxandos, lateris dolores, febresq; frigidas utile est. Folia decocta ad tertias partes aquæ uuam cohibent gargarizatione: pota alui dolores intestinorumq;.

IN CAPVT VI.

VInum ex atro candidum.) Qua ratione uini color immutari posſit, ex Græcorum ſententia refert etiam in Octobri menſe Palladius cum ait: In album colorem uina fuſca mutari aſſerunt, ſi ex faba lomentum factum uino quis adijciat, uel ouorum trium lagenæ infundat alborem, diuq́; commoueat, ſequenti die candidum reperiri. Quod ſi ex afra piſa lomentum adijciatur, eadem die poſſe mutari. Vitibus quoq; hanc eſſe naturam, ut alba uel nigra ſi redigantur in cinerem, uinoq́; adijciantur, ei unamquanq; formam ſui coloris imponere, ut ex nigra fuſcum, candidum uero reddatur ex alba, ea ratione ſcilicet ut combuſti ſarmenti cineris modij unius menſura mittatur in dolium, quod habebit amphoras 10. & triduo ſic relictum poſt operietur ac lutetur. Album uel (ſi ita uiſum fuerit) nigrum reperiri quadraginta diebus exactis.

Lomentum.) id eſt, farinam. Plinius lib. 18. ca. 12. Inter legumina maximus honos fabæ. Quippe ex qua tentatus ſit etiam panis. Lomentum appellatur farina ea: aggrauaturq́; pondus illa & omni legumine.

Alborem.) Oui alborem uocat, uti in libris Chronion ſiue Tardarum paßionum Cælius Aurelianus, quod in ouo candidum eſt, & albumen quoq; dicitur, & ipſe in ſequentibus aliquando albamentum etiam nuncupat.

Lagenam.) Lagena uas eſt uinarium.

Vitis albæ.) Vitis alba hæc eſt, non ea quæ in herbarum cenſu ampeloleuce & brionia alba dicitur: ſed quæ uinifera eſt & uini uuas procreat.

IN CAPVT VII.

DE liquamine emendando.) id eſt, à malo, ſi quem contraxerit, odore uindicando. Eſt autem liquamen Apicio noſtro liquor quem Græci garum uocant, & ſic garum interpretatur Cælius Aurelianus Chronion libro ſecundo, cum ait: Medicaminum ex garo confectorum quod uulgo liquamen appellant: ſed de garo plura in ſequentibus libro 7. Nunc communiter liquamen dicitur quod ex porcino adipe fit pingue, hoc modo. Adeps minutatim conciditur & in uaſe ad ignem lentum ſiue carbones ignitos ſine fumo liquefit, adiecto ſalis modico ſeu etiam nullo: deinde liquefactum antequam refrixit in ollam repoſitoriam colatur & ad uſum reponitur, ut ubi uoles eo uti liceat. Vſuiq́; toto ferè anno eſt. Fit item & ex anſerino & gallinaceo aliquãdo adipe liquamen. Ad hæc etiam de aliarum

rerum liquore dicitur interdum liquamen: ceu pyrorum liquor, liquamen etiam appellatur à Palladio in Februario mense, ubi & ipsius conficiendi modum tradit sic. Liquamen de pyris castimoniale sic fiet. Pyra maturissima cum sale calcantur integra. Vbi carnes eorum fuerint resolutæ, uel in cupellis, uel in uasculis fictilibus picatis condiuntur. Post mensem tertium suspensæ eæ carnes liquorem dimittunt saporis iucundi, sed coloris albiduli. Circa hoc illud proderit, ut tempore, quo saliuntur, pro aliqua parte uini nigella permisceas.

Cupresso.) Cupressus quæ & cyparissos Græce dicitur, arbor est natu, ceu lib. 16. ait Plinius, morosa, fructu superuacua, baccis torua, folio amara, odore uiolenta, ac ne umbra quidem gratiosa, materie rara, ut pene fruticosi generis. Diti sacra, & ideo funebri signo ad domos posita. Vis illi refrigerans & adstringens. Creduntur pilulæ cum suæ arboris coma incensæ suffitu culices fugare, ut ait Dioscorides.

Ventilatum.) Ventilare est mouere aliquid ad uentum captandũ.

Sextarium.) hoc est, sextam partem mellis respectu liquaminis. Non enim de mensura intelligi potest, quæ mellis pondere pendet libras duas & semis: cum liquaminis nulla certa quantitas ponatur. Et dixit sextarium pro sexta parte, sicuti quartarium aliquando pro quarta parte dicitur.

Spica.) id est, spatha uel instrumento alio ad spicæ uel spiculi similitudinem facto.

IN CAPVT VIII.

MElle tegantur.) Eorum quæ res à putrefactione & corruptione custodiunt, cum primis est mel. Ipsius siquidem natura est, ceu lib. 12. testatur Columella, ut coerceat uicia, nec serpere ea patiatur, qua ex causa etiam exanimum corpus hominis per annos plurimos innoxium conseruat. Putrescere enim aut corrumpi non sinit ea quæ liquorem eius acceperint. Vnde ut carnes recentes sine sale diu durent & seruentur, in eo submerguntur. Similiter & ad plurimorũ fructuum cõdituram habetur quàm optimum.

IN CAPVT IX.

CAllum porcinum uel bubulum.) Legendum censeo sic. Callum porcinum uel lumbulum: quasi disiunctione illa, generis amplior captus ad certam contractus sit speciem. Callus enim feri suis dicitur laridum, & succidiæ pars est, non solũ quæ in lateribus, sed eius etiam quæ in

in dorso & lumbis existit atq; lumbus aprugnus uocatur, ut lib. 8. tradit Plinius, cuius uerba sunt hæc. Placuere autem & feri sues. Iam Catonis Censoris orationes aprugnum exprobrant callum. In tres tamen partes diuiso media ponebatur lumbus aprugnus appellata. Dicitur autem & callus, & neutro genere callum. Plautus in Persa, Magis calleo quàm aprugnum callum callet.

Vncella.) Legendum, ungellæ, id est, ungulæ suum, quæ ceu rostrum, aures, cerebellum: & ex agno hædóue cum peciolis totum caput aliquanto quàm cætera membra leuiora sunt: adeo ut media materia poni possint, authore Celso.

In sinapi ex aceto &c.) hoc est, sinapio siue sapore & liquore sinapis ex aceto, sale & melle composito & temperato. Quorum unumquodq; per se etiam res à putrefactione præseruat & incorruptas custodit. Sinapi siquidem ui sua calefaciente & exiccante res cum primis putrescere non sinit. Acetum item, inquit lib. 23. Plinius, putredinem & corruptionem à rebus prohibet. Sal uero, ut idem lib. 31. tradit, corpora adstringit, siccat, alligat. Defuncta autem ac putrescentia ita uendicat, ut durent ea per secula. Ceu de pernis & alijs salsamentis cernere licet. De melle dictum iam est paulo ante. Sed de sinapio tum hoc ad condituras, tum alio ad sapores idoneo plura in sequentibus.

Facta.) Lege, facto, id est, confecto & temperato.

IN CAPVT XI.

FRicti.) A frigo quod est torreo, dicitur frictus: & frictorium uas quod & Patella & Sartago dicitur, in quo addito oleo uel butyro carnes, pisces, pulmenta & alia friguntur.

Momento.) temporis spacio & tempore ipso. Sed de momento dictum est supra capite 2.

IN CAPVT XII.

OStrea.) Ostrea è concharum genere & firmioris solidiorisq; testæ pisces sunt, in cibis non uulgarem gratiam adepti, de quibus plura in sequentibus.

Picatum.) id est, pice illitum. Est autem pix non aliud quàm combustæ resinæ fluxus, ut lib. 23. ait Plinius.

IN CAPVT XIII

LAser.) Laseris nomine generatim planta intelligitur quæ aliàs Laserpitium & Græce silphium uocatur: priuatim tamen à multis & præsertim Apicio nostro pro plantæ ipsius succo accipitur, qui inter eximia naturæ dona numeratus magnificus in usu, medicamentisq; quorum compositionibus inseritur. Is è caule & radice colligebatur, quorum hic rhizias, ille uero caulias uocabatur. Eratq; in quotidiano ciborum usu, miscebaturq; ob egregiam calefaciendi uirtutem oxyporis condimentis ad intinctus, cibis gratum saporem & odorem adferens: hyeme tamen quàm æstate utilior. Sunt qui caulem priuatim Silphium uocent, ut tradit Dioscorides, radicem magydarim, folia uero maspeta. Efficacißimus autem aliarum omnium partium liquor est. Secundo loco uim folia habent. Postremus omnium caulis. Laser nunc Asam uocant: duoq; eius genera faciunt. Vnum odoriferum quod asam dulcem uocant, barbari belzuim aut benzoim nuncupant. Alterum fœtidum quod asam fœtidam dicunt, & id est quod è Media aut Syria affertur, uirosi odoris, teste Dioscoride.

Spatiosum.) Latum & amplum, à spatio quod nihil aliud esse dicitur quàm locus uel tempus patens, hoc est, loci uel temporis interuallum.

Nucleos pineos.) Nucleus à nuce deriuatur, quod tenerũ in ipsa includitur. Inter nuces autem secundum locum obtinet pinea, corporis magnitudine, ut Plinius lib. 15. ait, grandißima, intus exiles nucleos lacunatis includens toris, uestitos alia ferruginis tunica, mira naturæ cura molliter semina collocandi. Est autem Cybeli sacra, unde illud Martialis: Poma sumus Cybeles, procul hinc discede uiator: Ne cadat in miserum nostra ruina caput. Nucleum Græci Strobylum & Coccalum etiam uocant, ceu & arborem ipsam & nucem eius. Transeunt & in bellaria SacchAro obducti nuclei, diuitumq; mensas exornant. Qui in cibum sumpti sitim sedant, ut lib. 23. tradit Plinius, & acrimoniam stomachi, rosionesq; & cõtrarios humores consistentes ibi, & infirmitatem uirium roborant: renibus & uesicæ utiles. Sed difficilis sunt concoctionis, authore Paulo Aegineta. Celsus inter res leues & stomacho idoneas & quæ non inflant, & urinam mouent, connumerat nucleos pineos.

Exin cibis miraberis in sapores.) Lego, & in cibos miscebis & in sapores. Vocantur autem sapores, succi & humores siue liquores quibus panem uel opsonia ut commendatioris & suauioris sint saporis & odoris, intingimus, & alio nomine ab intingendo immergendoq; intinctus, & Græca uoce embammata uocantur.

IN CAPVT XIIII.

DVlcia de melle.) *hoc est, edulia mellita & operis pistorij panificia melle condita & confecta. Quorum concinnator pistor dulciarius appellatur, cuius apud Martialem est distichon hoc. Mille tibi dulces operum manus ista figuras Extruit, huic uni parca laborat apis.*

IN CAPVT XVII.

VVæ.) *Conduntur & in alienos menses seruantur uuæ, cæteriq́; fructus, olera & conditanea reliqua, non modo ad mensarum lautitiam uoluptatis causa, sed & necessarios domesticos quibus familia sustentetur ad usus, & ægrotantium sæpiusculæ salutem recuperandam & promouendam: Et uuæ potißimum quo innocentiores reddantur. Nam recentes, authore lib. 5. Dioscoride, turbant aluum omnes & stomachum inflant. Innocentiores quæ aliquandiu pependere. Exaruit enim in ijs maior humoris pars. Stomacho accommodatæ: appetentiam cibi reuocant. Quibus infirmũ corpus est etiam utiles. Et Plinius lib. 23. ait, Recentes stomachum & spiritum inflant, aluumq́; turbant. Itaq; in febri damnantur utiq; largiores. Grauedinem enim capiti, morbumq́; lethargicum faciunt. Innocentiores quæ decerptæ diu pepẽdere, qua uentilatione etiam utiles fiunt stomacho ægrisq́;. Nam & refrigerant leniter, & fastidium auferunt. Sunt autem uarij seruandarum uuarum modi. Aliæ enim seruantur in aere pensiles, aliæ in palea, nonnullæ in musto, quædam in sapa aut passo, multæ in uinaceis, aliquot item in aqua cœlesti, & aliter quoq; uarijs modis, de quibus plura Columella rei rusticæ lib. 12. cap. 43. Plinius lib. 14. ca. 2. & lib. 15. ca. 17. Palladius in Septembri mense, & Dioscorides lib. 5. cap. 3. Qui uuarum conditurας fusius & prolixius docent. Apicius noster eas in cœlesti aqua & ordeo seruare docet. Quæ autem in cœlesti aqua seruantur, inter cæteras saluberrimæ perhibentur, ceu Plinius lib. 33. refert hijs uerbis: Saluberrimas putant medici in cœlesti aqua seruatas, etiam si minime iucundas, sed uoluptatem earum in stomachi ardore sentiri, & in amaritudine iecoris, fellisq́; uomitione in choleris, hydropicis, cum ardore febrium ægrotantibus. At in ollis seruatæ & os & stomachum & auiditatem excitant. Et Celsus uuas ex olla stomacho idoneas & aptas dicit, & recentes inflare ac aluum mouere, ualentisq́; materiæ ex fructibus surculorum esse uuas.*

Illæsas.) *Quales ad condendum colligendæ sint uuæ, docet nos latius in Septembri mense Palladius hijs uerbis. Vuas, quas seruare uolumus, lega*

mus illæsas, neq; acerbitate rigidas, neq; maturitate defluentes, sed quibus est & granum luce penetrabili splendidum, & tactus cũ iucunditate callosus. Si qua sunt corrupta, uel uitiosa, resecemus, nec patiamur interesse, quibus inexpugnabilis acerbitas contra blandimenta æstiui caloris induruit. Et huc etiam pertinet quod Columella tradit inquiens: Omnis autem uua sine noxa seruari potest, si luna decrescente, & sereno cœlo post horam quartam, cũ iam insolata est, nec roris quicquam habet, uiti detrahatur. Sed ignis in proximo decumano fiat, ut pix ferueat, in qua pediculi uuarum statim demittantur.

Picari & gipsari.) hoc est, pice & gipso collini. Columella lib. 12. hoc sic tradit: Marcus Columella patruus meus uasa intrinsecus & exterius crasse picari iubebat. Post compositis uuis opercula superponi, & oblini crasso gipso, tum demum pice dura, quæ igni liquata esset, sic picari, ne quis humor transire poßit. Quid pix sit, dictum est in præcedentibus. Gipsum uero res est cognata calci. Plura eius genera, quæ recensentur à Plinio naturalis historiæ lib. 36. ca. 24. ubi etiam ait, Gipso madido statim utendum est, quoniam celerrime coit ac siccatur. Tamen rursus tundi & in farinam resolui patitur. Vsus gipsi in albarijs, sigillis ædificiorum, & coronis gratißimus. Exemplum illustre C. Propuleium Augusti Cæsaris familiarem in maximo stomachi dolore gipso poto consciuisse sibi mortem.

Pro hydromeli ægris dabis.) Quid sit, & quibus ægris dari poßit hydromeli, cuius loco hæc aqua potest exhiberi, dicendum. Est autem hydromeli aqua mulsa, cuius conficiendæ non unus est modus, sed plures & uarij, quos reperire est apud Columellam lib. 12. Plinium lib. 14. Palladium in Iulio mense, & Dioscoridem lib. 5. Omniũ tamen simplicißimus est, quando ad unam mellis partem, duæ aquæ miscentur, & ad tertias decoquuntur: sicq; ex aqua & melle tantũ, ut libro mox dicto ait Plinius, uinum fit quod uocatur Hydromel, & uetustate saporem uini assequitur. Hydromelitos autem siue mulsæ aquæ duo sunt genera, non quidem compositionis, sed uetustatis tantum ratione. Eiusdem enim substantiæ existunt, quare etiam promiscui in medicina usus fuerunt, nisi ubi nouitas aut uetustas eius priuatim exigeretur. Vnde Plinius lib. 22. cap. 24. de utilitate earum, & quæ harum quibus ægris conueniat, inter cætera sic tradit. Duo eius genera, subitæ & recentis, alterum inueteratæ. Repentina despumato melle præclaram utilitatem habet in cibo ægrotantium leui, hoc est, alicæ elutæ, uiribus recreandis, ore, stomachoq; mulcendo, ardore refrigerando. Frigidam enim utilius

dari uentri molliendo, apud authores inuenio, hunc potum bibendum alsiosis, item animi humilis & præparci, quos illi dixere micropsychos. Calefacta incitat uomitiones. Inueteratæ autem usum damnauere posteri, minus innocentem aqua, minusq; uino firmum. Longa tamen uetustate transit in uinum, ut constat inter omnes, stomacho inutilißimum, neruisq; contrarium. Et lib. 31. ca. 6. ait idem: Hydromeli quoq; ex imbre puro cum melle temperabatur quondam, quod daretur appetentibus uinum ægris, ueluti innocentiore potu. Damnatum iam multis annis iisdem uitijs quibus uinum, nec iisdem utilitatibus.

Et si in hordeo.) hoc est, in hordei furfuribus: quem condendi modum sic refert Columella. Quidam uuas, cum legerunt, doliola noua sine pice in sole siccant, deinde cum ea in umbra refrigerauerunt, furfures hordeaceos adijciunt, & uuas ita superponunt, ut altera alteram non comprimat, tum generis eiusdem furfures infundunt, & alterum tabulatum uuarum eodem modo collocãt, idq; faciunt usq; dum doliũ alternis furfuribus, & uuis compleant, mox opercula imposita linunt, & uuas siccißimo, frigidißimoq; tabulato reponunt.

IN CAPVT XVIII.

MAla granata.) Dicta sunt mala granata à granis, id est acinis quibus plena sunt: dicta etiam punica quasi pœnica, quod apud Pœnos & Carthaginem, & multa & insignia nascerentur. Plinius lib. 13. cap. 19. Circa Carthaginem, ait, punicũm malum cognomen sibi uendicat. Aliqui granatum appellant. Apyrinon uocatur cui lignosus nucleus abest: sed candidior ei natura, & blandiores sunt acini, minusq; amari, distincti mẽbranis. Quinq; eius pomi species: Dulcia, acria, mixta, acida, uinosa. Adstringunt omnia, refrigerant & siccant. Suntq; boni succi & stomacho accommodata, eadem tamen non nutriunt, testante Dioscoride. Stomacho utiliora quæ dulcia sunt, in febribus tamen uitanda, quod stomacho calorem aliquem afferunt & inflant. Quæ acida sunt stomachi ardoribus prosunt, maioresq; ad reprimendum uires habent & ad ciendam urinam efficatiores. Vinosa medias habent uires. Fit ex malis granatis uinum quod rhoite uocat Dioscorides, & hoc modo conficere docet lib. 5. Sumito apyrena matura, expressumq; ex acinis succum simpliciter aut ad tertias decoctum reponito. Facit ad interiores destillationes & fluidas febres. Stomacho præterea accommodatum est, aluum adstringit & urinam ducit. Tale uinum conficere docet etiam in Martio mense Palladius hoc modo. Grana matura purga=

ta diligenter in palmea fiscella mittis, & in cochlea exprimis, & lente coques usq; ad medietatem: cum refrixerit, picatis & gipsatis uasculis claudes. Aliqui succum non excoquunt, sed singulis sextarijs, libras mellis singulas miscent, & in prædictis uasculis ponunt & custodiunt. Granatorum autem seruandorum modos plures ac uarios reperies apud authores, ceu Varronem de Re rustica lib. 1. Columellam lib. 12. Plinium lib. 15. & Palladium in Martio mense. Quorum qui huic congener est à Plinio plenius traditur hijs uerbis. Punica aqua marina feruente indurari præcipiuntur, mox triduo sole sicca, ita ne nocturno rore contingantur, suspendi. Cum libeat uti, aqua dulci perlui. Item Palladius ait: Lecta integra in aqua marina, uel muria feruente mergantur, ut combibant. Post, triduum sole siccentur, ut sub dio nocte non maneant. Post in loco frigido suspendantur. Cum uolueris uti, aqua dulci pridie macerabis. Feruntur hæc pomis recētibus æmulari. Et Columella talem seruandi modum referens inquit: Pœnus quidem magno præcipit aquam marinam uehementer calefieri, & in ea mala granata lino spartóue illigata paulum demitti, dum decolorentur, & exempta per triduum in sole siccari, postea loco frigido suspendi, & cum res exegerit, una nocte & postero die usq; in eam horam, qua fuerit utendum, aqua frigida dulci macerari. His illud adhuc addendum satiuæ punicæ florem cytinum, Syluestris uero balaustiū uocari à Dioscoride, Galeno, & Paulo Aegineta: quamuis posteriores omnium punicarum flores balaustia dixerint: & quoniam notior & communior satiua esset, hinc in eius tantum floribus seruata balaustiorum uox est. Cæterum ne Pliniū silentio prætereamus, quid is etiam de ijs scribat, subnectamus. Nam lib. 23. ait: Primus pomi huius partus florere incipientis Cytinus uocatur à Græcis. Et in hoc ipso cytino flosculi sunt, antequam scilicet malum ipsum prodeat, erumpentes, quos balaustium uocant. Et Celsus lib. 5. Citinum hunc capitula punici mali nominat, balaustiū uero flores. Cortex pomi huius malicorium appellatur, eo quod ipso uulgus coria maxime perficere nouit.

IN CAPVT XIX.

MAla cydonia.) Mala cydonia quæ & cotonea dicuntur, mala sunt ex Creta insula aduecta, à cuius ciuitate Cydone dicta sunt cydonia. Serenus, Aut quæ poma Cydon Creteis mittit ab oris. Horū plura sunt genera. Nam sunt Chrysomela, quæ aurea mala interpretantur à colore aureo quem referunt. Sunt deinde minora & odoratius fragrantia quæ Struthea uocātur. Sunt item quæ à melleo sapore Melimela, & eadem à na-

scendi

ſcendi matureſcendiq; celeritate uocantur muſtea, uulgo uero ab arborum paruitate quod pomiliæ ſunt in quibus naſcuntur Nana appellantur. Quæ genera lib. 15. à Plinio deſcribuntur hijs uerbis. His proxima amplitudine mala quæ uocamus cotonea, & Græci cydonia ex Creta inſula aduecta. Incuruatos trahunt ramos, prohibentq; creſcere parentem. Plura eorum genera. Chryſomela inciſuris diſtincta, colore ad aurum inclinato. Quæ candidiora noſtratia cognominata odoris præſtantißimi: eſt & Neapolitanis ſuus honor. Minora ex eodem genere Struthea odoratius uibrant, ſerotino prouentu. Præcocia uero muſtea. Strutheis autem cotonea inſita ſuum genus fecere meluianum, quæ ſola ex ijs uel cruda manduntur. Omnia iam & uirorum ſalutatorijs cubilibus incluſa ſimulachris noctium conſcijs impoſita. Sunt præterea, Syluestria parua è Strutheis odoratißima in ſepibus naſcentia. Fit è cydonijs condimentum cotoneatum appellatum. Fit & uinum & mel cydonite, quorum confectiones traduntur à Dioſcoride, Columella & Palladio. Cæterum cotonea cocta ſuauiora in cibo. Cruda & matura proſunt ſanguinem exſcreantibus ac dyſentericis, cholericis, cæliacis. Quæ cruda in melle condita & ſeruata fuerint, urinam cient: mel autem contracta in ſe eorum ui ſuauitatis multum recipit, ſtomachoq; utilius redditur, & adſtringendi uires acquirit. Quæ in melle coquuntur ſtomacho utilia & ueſcendo grata ſunt, ſed in adſtringendo minus poſſunt, quoniã amittant conſtringentẽ illam uim ſucci, authore Dioſcoride & Plinio. Conduntur quemadmodum & alia mala uarie, ceu apud Varronem, Columellam, Plinium & Palladium uidere licet. Inter quos condiendi modos uel hic à Columella docetur lib. 12. cum ait: Nihil certius aut melius experti ſumus quàm ut cydonia maturißima integra ſine macula, & ſereno cœlo decreſcente luna legantur, & in lagena noua, quæ ſit patentißimi oris deterſa lanugine, quæ malis ineſt, componantur leuiter, & laxe, ne collidi poßint: deinde cum ad fauces uſq; fuerint compoſita, uimineis ſurculis ſic tranſuerſis arctentur, ut modice mala comprimant, nec patiantur ea cũ acceperint liquorem, ſubleuari: tum quàm optimo, & liquidißimo melle uas uſq; ad ſummũ ita repleatur, ut pomum ſubmerſum ſit. Hæc ratio non ſolum ipſa mala cuſtodit, ſed etiam liquorem mulſei ſaporis præbet, qui ſine noxa poßit interdum dari febricitantibus, isq; uocatur melimeli. Sed cauendum eſt, ne quæ in melle cuſtodire uolueris, immatura mala condantur, quoniam cruda ſi lecta ſunt, ita indureſcunt, ut uſui non ſint. Illud uero quod multi faciunt, ut ea diuidant oſſeo cultro, & ſemina eximant, quod putent ex eis pomum uiciari, ſuperuacuum

est, sed ratio quam nunc docui, adeo quidem certa est, ut etiam si uermiculus inest, non amplius tamen corrumpantur mala, cum prædictum liquorem acceperint. Palladius in Februario mense uel hos seruandi refert modos: Aliqui in melle sic integra dimittunt. In quo genere condiendi satis matura deliguntur. Alij plenis uino optimo uasculis mittunt: Vel uini & defruti ad seruanda cydonia, æquum corpus efficiunt.

Cum ramulis & folijs.) Columella. Omne autem pomum, quod in uetustatem reponitur, cum pediculis suis legendum est, sed, si sine arboris noxa fieri poßit, etiam cum ramulis. Nam ea res plurimum ad perennitatem confert.

Defrutum.) Mustum coctum, cui cognata sunt carænum & sapa, omnia solo coctionis modo differentia. Defrutum nanq; est mustum ad dimidiam partem decoctum, à quo tum genere tum sapore parum distat sapa à sapiditate, & Græce ab ἕψω, quod est decoquere, hepsema uocata: quæ musto fit ad tertiam partem decocto, ut tradit Plinius lib. 23. ca. 2. inquiens: Vino congener res sapa est musto decocto donec tertia pars supersit. Et lib. 14. cap. 9. ait: Nam sirtum quod alij hepsema, nostri sapam appellant, ingenij non naturæ opus est, musto usq; ad tertiam partem mensuræ decocto: quod ubi factum ad dimidiam est, defrutum uocamus. Omnia in adulterium mellis excogitata. Horum conficiendorum simul atq; caræni rationem docet item Palladius in Octobri mense sic. Nunc defrutum, carænum, sapam conficies. Cum omnia uno genere conficiantur ex musto, modus his & uirtutem mutabit & nomina. Nam defrutum à deferuendo dictum, ubi ad spissitudinem fortiter despumauerit, effectum est. Carænum, cum tertia perdita, duæ partes remanserunt. Sapa, ubi ad tertias redacta descenderit, quam tamen meliorem facient cydonia simul cocta, & igni supposita ligna ficulnea. Porrò Columella hæc uocabula conuertere uidetur, sapam uolens esse musto ad dimidiam, defrutũ uero ad tertiam partem decocto. A defruto defrutaria uocantur uasa.

IN CAPVT XX.

Ficum recentem.) Ficorum plura traduntur genera, de quibus Plinius partim lib. 13. partim lib. 15. agit. Inter quæ sunt mariscæ uocatæ, grandiores & insipidiores, de quibus Martialis extat distichon hoc, Infanti melimela dato, fatuasq; mariscas, Nam mihi quæ nouit pungere, Chia sapit: de qua chia eiusdem etiam est alterum distichon hoc. Chia seni similis Baccho, quam Setia misit, Ipsa merũ secum portat & ipsa salem. Sunt deinde à

locis etiam dictæ Coctana, de quibus etiam apud Martialem est distichon tale, Hæc tibi quæ torta uenerunt cōdita mentha, Si maiora forent Coctana, ficus erat. Item caricæ quæq; cōscendenti nauim aduersus Parthos omen fecere M. Crasso uenales prædicantis uoce Cauneæ. Quæ omnia in Albense rus è Syria intulit L. Vitellius, qui postea censor fuit, cum legatus in ea prouincia esset nouissimis Tiberij Cæsaris tēporibus. Inter quas iam nominatas Caricæ optime siccātur, unde quidam siccas ficus Caricas nominant. Sunt item Aphricanæ à prouincia dictæ, quæ Romanis delendæ Carthagini occasionem dederunt, lib. 15. tradente Plinio. Cato nanq; perniciali odio Carthaginis flagrans, nepotum securitatis anxius, cum clamaret in omni senatu Carthaginem delendam, attulit quodam die in curia præcocem ex ea prouincia ficum, ostendensq; patribus: Interrogo uos, inquit, quando hoc pomum demptum putatis ex arbore? Cum inter omnes recens esse constaret. Atqui tertium, inquit, ante diem scitote decerptum Carthagine, tam prope à muris habemus hostem. Statimq; sumptum est Punicum tertium bellum, quo Carthago deleta est, & unius pomi argumento euersa. Sunt præterea à prouentu eædem serotinæ & præcoces, biferæ, alba ac nigra cum messe uindemiaq; maturescentes. Serotinæ sunt & à corio appellatæ duro, duricoriæ. Grossi demum dicuntur fici antequam maturescant. Sed de generibus earum ad præsens satis. Ficis mollis omnibus tactus. Maturis frumenta intus. Succus maturescentibus lactis, percoctis, mellis. Senescunt in arbore, anusq; distillant. Panis simul & opsonij uicem siccatæ implent, utpote cum Cato cibaria ruris operarijs, iusta ceu lege sanciens, minui iubet per fici maturitatem, cum & opsonij uicem habeant recentes ficus. Salis siccatis & casei loco uesci nuper excogitatum est. In quos usus seruantur aridæ, ijs modis quos li. 12. tradit Columella, & Cato libri sui capite 99. ubi ait, Fici aridæ, si uoles ut integræ sint, in uas fictile condito, id amurca decocta unguito. Seruantur & uirides recētesq; in melle, ut nūc docet Apicius noster, & in Martio mense Palladius, qui alios etiam seruandi modos ponit ibidem, & inter alios uel hosce. Ficus uirides seruari possunt uel in melle ordinatæ, ne se inuicem tangant, uel singulæ intra uiridem cucurbitam clausæ, locis unicuiq; cauatis, & item tessera, quæ secatur inclusis, suspensa ea cucurbita, ubi non sit ignis, uel fumus. Cæterum quantū ad naturam earum attinet, Ficus multi alimenti sunt. Sed alienæ stomacho, inflant & aluum mouent, authore Celso. Maturæ recētesq; stomacho, testante Dioscoride, noxiæ sunt, aluum soluunt, sitim arcent. Siccatæ corpus nutriunt, sitim afferunt, bonam faciunt aluum. Eæ

dem gutturi, faucibus, uesicæ, & renibus amicæ, utiles & suspiriosis, comitialibus & hydropicis. Sanguinem malum generant, unde si multum comedantur, pedunculos procreant, authore Paulo Aegineta & Oribasio.

Mala.) Malorum sicut & pyrorum infinita sunt genera, quorum copiose meminit Plinius lib. 15. Seruari autem possunt non modo in melle, sed & alijs multis ac uarijs quoq; modis, quos abūde satis apud rusticæ rei scriptores traditos reperies. E quibus unum & alterum adscribere haud superuacuum fuerit, præsertim quia in melle seruata dulciora fiunt, & suum saporem minus seruare uidentur, uel Columella teste, qui li. 12. post cydoniorum in melle condituram ait: Itaq; possunt alia genera malorum hoc liquore custodiri, sed quia uidentur in melle dulciora fieri sic condita, nec proprium saporem conseruare, arculæ fagineæ, uel etiam tiliaceæ, huic rei paulo ampliores præparari debent, eæq; in tabulato frigidißimo & siccißimo loco, quo neq; fumus, neq; teter perueniat odor, collocantur: deinde substrata poma sic componi, ut flosculi sursum, pediculi deorsum spectent, quemadmodum etiam in arbore nata sunt, & ne inter se alterū ab altero contingatur. Ita obseruandū est, ut unumquodq; genus separatim proprijs arculis reponatur. Nam cū unà clausa sunt diuersa genera, inter se discordant, & celerius uiciantur. Verum sic cum diligenter mala fuerint composita, operculis arcularum contegantur, & luto paleato linantur opercula, ne introire spiritus poßit, atq; ea ipsa nonnulli populnea aut abiegna scobe interposita, mala custodiunt. Hæc tamen poma non matura, sed acerbißima legi debent. Porrò de pomis seruandis Varro etiam Rei rusticæ lib. 1. cap. 59. sic scribit: Mala conditiua in loco arido, & frigido supra paleas posita seruari recte putant. Et Palladius in Februario ait: Diligenter legenda sunt mala quæ uolumus custodire. Ea in locis obscuris, ubi uētus non sit, stramentis prius in crate subiectis in cumulos secreta disponimus, qui cumuli frequenti diuisione separentur. Aliqui in tabulis substrata palea disponi, & stramentis de superiore parte cooperiri. Alij ex arbore mala illæsa sumpserunt, & pediculis eorum pice feruenti mersis supra tabulatum per ordinem disponunt, nucum folijs subter expositis. Pleriq; scobem populi uel abietis inter mala diffundunt. Constatq; mala sic ponenda, ut pediculorum partes deorsum facias, neq; ante, quàm usui necessaria uideantur esse, contingas. Sed ne Plinium transeamus, toties hucusq; citatum & cuius testimonio posthac etiam sæpius utemur, quid ipse de hijs scripserit, adscribamus etiam. Sunt autem eius lib. 15. hæc uerba: In uniuersum uero de pomis seruandis præcipitur. Pomaria in

ria in loco frigido ac ſicco cõtabulari. Septentrionalibus feneſtris ſereno die patere: auſtros ſpecularibus arcere: Aquilonis quoq; afflatu poma deturpante. Colligi mala poſt æquinoctium autumnale, neq; ante 16. lunam, neq; ante primam horam. Cadiua ſeparari ſtramentis: ſtoreis, paleisue ſubſterni. Rara componi, ut limites parui ſpiritũ æqualem accipiant. Seruantur etiam in ſole aut furnis ſiccata, ut mox de pyris dicemus. Hactenus de ſeruandis pomis, quæ aluum ſoluunt, præter Syluestria quæ adſtringunt, ſicut & pyra. Acerba ſtomacho inutilia, aluum, ueſicam circumagunt, neruos lædunt. Cocta meliora, ut lib. 23. tradit Plinius. Fit ex malis etiam uinum & acetum ſicut ex pyris, ceu ex Palladio mox dicetur. Quæ penſilia ſeruantur, ut aliquando etiam fieri ſolet, ipſa oſtendunt, quando ad uſum oporteat promi, quod colore mutato, & contractu acinorum, ſi non demiſeris ad edendum, ad abijciendum deſcenſura ſe minitantur, ait Varro.

Pruna.) Ingens eſt, inquit lib. 15. Plinius, turba prunorum. Verſicolor, nigra, candicans. Hordearia appellata à comitatu frugis eius. Aſinina cognominata à uilitate. Necnon ab externa gente Armeniaca, quæ ſola & odore commendantur. Damaſcena à Syriæ Damaſco cognominata. In uniuerſum pruna aluum molliunt. Stomacho utiliſſima, ſed breui momento, ut ait Plinius. Dioſcorides ſtomacho nocere dicit, & Damaſcena ſiccata ſtomacho accommodata eſſe, ſed aluum cohibere: cum manifeſte & hæc ſoluant, licet minus quàm alia, ut Paulus Aegineta lib. 7. tradit. Martialis, Pruna peregrinæ carie rugoſa ſenectæ Sume, ſolẽt duri ſoluere uentris onus. Et Serenus, Sepe cibi ſpecie, uitio uel corporis ipſo, Potibus aut duris reſtricta morabitur aluus. Vincetur talis mora gramine Mercuriali: Prunaq; conueniunt quæ mittit clara Damaſcus. Sunt autem talia cæteris præſtantiora & ſalubriora. Seruantur etiam pruna ſole uel furnis ſiccata & aliter. Palladius in Nouembri menſe: Pruna, inquit, ſiccantur in ſole per crates loco ſicciore diſpoſita. Hæc ſunt, quæ damaſcena dicuntur. Alij in aqua marina uel in muria feruente recenter lecta pruna demergunt, & inde ſublata, aut in furno tepido faciunt, aut in ſole ſiccari. Conſtantinus Cæſar lib. Agriculturæ 10. cap. 40. ex Pamphylo: In uaſa mittuntur damaſcena, & affunditur ab alijs quidem uinum nouum, ab alijs dulce, expletoq; & cooperto uaſe relinquuntur. Nunc etiam à plurimis in melle conduntur.

Pyra.) Pyrorum innumera ſunt genera copioſius à Plinio lib. 15. tractata: Conduntur q; ut uuæ & cæteri fructus, totidemq; modis: è quibus aliquot ex Palladio in Februario ſubnectam. Plurimi pyra obruta inter paleas

aut frumenta seruarunt. Alij statim lecta cum tenacibus suis picatis urceis condiderunt, & oribus uasculorum gipso uel pice clausis ipsa sub diuo obruta sabulone texerunt. Alij pyra quæ se non contingerent, in melle seruarunt. Item pyra diuisa, & purgata granis, in sole siccantur, quemadmodum Columella etiam facere docet lib. 12. ca. 14. inquiens: Mala & pyra dulcissimi saporis mediocriter matura eliguntur, & in duas uel tres partes, arundine uel osseo cultello diuisa in sole ponuntur, donec arescant: eorū si est multitudo, non minimam partem cibariorū per hyemem rustici uindicant. Nam pro pulmentario cedit, sicuti ficus, quæ cum arida seposita est, hyemis temporibus rusticorū cibaria adiuuat. Apud nos nunc eodem modo in cibarium usum & diuisa & integra in furnis siccantur pyra & mala. Fit ex pyris etiam & malis uinum & acetum, ceu docet Palladius. Vinum fit, si contusa pyra, & sacco rarissimo condita ponderibus comprimantur, aut prælo. Hyeme durat, sed prima acescit æstate. Et tale uinum factitium ex pyris, pyracium uocant. Diuus Hieronymus lib. 2. aduersus Iouinianum, Paulus, inquit, Timotheo dolenti stomachum, uinum suadet bibere, non pyracium. Acetum sic fit de pyris. Pyra syluestria, uel asperi generis matura in cumulo reseruantur per triduum. Deinde mittuntur in uasculo, cui fontana, aut pluuialis aqua miscetur, & opertum uas per 30. dies relinquitur, ac subinde quantum sublatum fuerit aceti ad usum, tantum redditur aquæ ad reparationem. Fit etiam ex pyris liquamen de quo diximus ex eodem Palladio supra cap. 7. Cæterum pyrorum omniū cibus etiam ualentibus onerosus, ægris quoq; uini modo negatur, ut lib. 23. Scribit Plinius: Decocta eadem mire salubria & grata. Quæcunq; uero cum melle decocta stomachum adiuuant. Ipsa aduersantur boletis atq; fungis, pellunt q; pondere & pugnante succo. Pyrum syluestre tardissime maturescit. Conciditur, suspensumq; siccatur ad sistendam aluum: quod & decoctū eius potum præstat. Docoquuntur & folia cum pomo ad eosdem usus. Pyrorum ligni cinis contra fungos etiam nunc efficatius proficit. Mala, pyraq; portatu utiq; iumentis mire grauia sunt uel pauca. Remedio aiunt esse, si prius edenda dentur aliqua, aut ostendantur.

Cerasia.) Cerasia dicta sunt à ciuitate ponti Cerasunte, unde primum ea attulit L. Lucullus, ut author est lib 15. Plinius, qui ait: Cerasi ante uictoriam Mithridaticam L. Luculli non fuere in Italia. At urbis anno sexcentesimo octogesimo is primum uexit è ponto. Plura eorum genera inter quæ Aproniana maxime rubent, Nigerrima sunt Actia, Ceciliana uero & rotunda.

rotunda. Iulianis gratus sapor, sed pene tantum sub arbore sua, adeo teneris, ut gestatum non tolerent. Principatus duracinis, quæ Campania Pliniana appellat. Sunt & alia, quæ tamen omnia alij sapore discernentes in tria genera contrahunt & discriminant, dulcia, austera & acida: quorum dulcia uentrem molliunt & citissime dilabuntur, maxime recentia, quæ quia lubricos ac putridos gignunt humores, stomacho minus utilia sunt. Austera stomacho utiliora, adstringentia. Acida pituitosos & uiscidos stomachi humores incidunt, & ipsum confirmant, sitim sedant & appetentiam excitant. In uniuersum cerasia, ut lib. 1. testatur Dioscorides, bonam faciunt aluum recentia, siccata sistunt. Et Plinius lib. 23. idem tradens ait: Cerasia aluum molliunt, stomacho inutilia. Eadē siccata aluum sistunt: Vrinam ciunt. Inuenio apud authores si quis matutino roscida deuoret cum suis nucleis, in tantum leuari aluum, ut pedes morbo liberentur. Seruantur etiam cæterorum pomorum modo, siccantur itidem sole aut furnis, ac melle condiuntur, uti Apicius nūc docet, & quottannis apud nos fieri solet: quare uiderit Palladius quid dicat, cum in Octobri mense ait: Cerasa non aliter quàm in sole usq; ad rugas siccata seruātur. Sed forte hic seruandi modus tantum suo æuo in usu & consuetus fuit.

Peciolis.) Peciolos uocat, quos Columella & alij pediculos, quibus fructus ramusculis appendent. Nisi pro peciolis, pediculis legendū censeas. Legimus tamen apud Celsum etiā lib. 2. peciolos, sed de animalium pedibus.

In melle.) Columella lib. 12. ca. 10. ait: Illud in totum præcipiendum existimaui, nullum esse genus pomi, quod non poßit melle seruari. Itaq; cum sit hæc res interdum ægrotantibus salutaris, censeo uel pauca poma in melle custodiri, sed separata generatim: nam si commisceas, alterum ab altero corrumpitur.

IN CAPVT XXI.

Citria.) Scilicet mala, quæ Dioscorides Persica quoq; & medica & citromala, Plinius Assyria item appellari dicit. Quorum uaria sunt genera, magnitudine potius quàm genere differentia, & ijsdem quasi uiribus dotata, odoratißima & uenenis aduersantia, præcipue quod priuatim & peculiariter citrum uocatur, de quo & Vergilius intellexit cum ait: Felicis mali quo non præstantius ullum Pocula si quando sæuæ infecere nouercæ Miscueruntq; herbas & non innoxia uerba. Estq; pomum hoc grande, & ut Dioscorides illud describit, oblongum, rugosum, colore ad aurum inclinato, cum grauitate odoratum. Semen habet pyrorum seminibus simile,

quod in uino potum uenenis aduersetur & aluum deijciat. Decocto, succoq; eorum commendandi halitus gratia colluuntur. Comedũtur & in prægnantium fastidijs, quod malum Græci Cissan dicunt. Creduntur eadem in armarijs & scrinijs composita erosionum noxas à uestibus arcere. Habentq; arborem toto anno fœcundam & superfœtantem, ut à Palladio in Martio mense etiam traditur, ubi ait: Quod ego in Sardinia, & in territorio Neapolitano in fundis meis comperi (quibus solum, & cœlum tepidum est, & humor exundans,) per gradus quosdam sibi semper poma succedere cum maturis se acerba substituant, acerborum uero ætatem florentia consequantur, orbem quendam continuæ fœcunditatis sibi ministrante natura. Quæ omnia ferè à Plinio etiam traduntur. Nam lib 12. ca. 3. ait: In præsentia externa prosequemur à salutari maxime orsi. Malus Assyria quã alij uocant Medicam uenenis medetur. Foliũ est unedonis intercurrẽtibus spinis. Pomũ ipsum aliâs non manditur, odore præcellit foliorum quoq;, qui transit in uestes una conditus, arcetq; animalium noxia. Arbor ipsa omnibus horis pomifera est, alijs cadentibus, alijs maturescentibus, alijs uero subnascentibus. Et de natura eorum scribens lib. 23. ca. 6. inquit: Citria contra uenenum in uino bibuntur, uel ipsa uel semen. Faciunt oris suauitatem decocto eorum colluto aut succo expresso. Horum semen edendum præcipiunt in malacia prægnantibus, ipsa uero contra infirmitatem stomachi, & non nisi ex aceto facillime manduntur. Verum diuersis eius partibus, diuersæ insunt uires. Cortices enim calidi sunt: qui intus est succus, semiacidus: semen item calidum, authore Auicenna, sed Paulus Aegineta lib. 7. dicit esse frigidum, & carnem eius crassum generare humorem & pituitam adaugere atq; refrigerare. Et li. 1. ait: Citrei mali extima pars acris est: quæ uero ueluti carnis speciem præ se fert, licet esui sit idonea, uix tamen concoquitur. Id uero quod intus continetur siue acidum siue aqueum fuerit, uehementer infrigidat. De hijs seruandis Palladius libro memorato sic præcipit. Si uelis legere atq; atq; seruare, nocte luna latente debebis cum ramis foliatis carpere, & secreta disponere. Alij singula uasis singulis claudunt, uel gipso adlinunt, & opaco loco ordinata custodiunt. Pleriq; in cedri scobe, uel in straminibus minutis, uel in paleis tecta seruant. Constantinus Cæsar li. 10. c. 10. de agricultura ex Sotione ait: Si citrij fructum gipso subacto probe illeueris, illæsum & per totum annum integrum conseruabis. Citria in ordeum occultata & obruta non putrescunt. Hactenus de Citrio malo, quod priuatim citrum appellatur. Sunt præterea in citriorum & medicorum censu minora quæ nerantia uulgo uocantur,

cantur, duplici sapore prædita, dulci & acri. Sunt & citrigenũ gneris quos limones dicunt, de quibus omnibus eadem ferè dici possunt, & de quorum utilitate eleganter & copiose satis scribit poeta percelebris Iouianus Pontanus lib. 2. de hortis hesperidum, cuius uersiculi sunt hij. Omnibus his usus suus est: seu forte uoluptas Quæratur, seu certa salus, studiumq; medẽdi Præcipue pueris. Semen lege: coniice lectum In cyatho, & latices ad summum infunde liquenteis, Sub Ioue quos tacitæ cõtingant frigora noctis, Mane autem puero instilla, bibet acre uenenum Lumbricis: stomacho, mirum, medicabitur ægro. Quin & arundineis mala ipsa liquoribus, ante Arte quidem medicata coquunt, ac lenibus inde Intingunt succis, & uase madentia seruant Auxilium latura, & opem languentibus ægris, Regaleisq; epulas uario affectura sapore. Qui quod & in calidis fornacibus igne tepenti Sæpe liquant lectos flores, & in horrea condunt Vitrea, odoratos latices, suffimina nota. Sæpe & fictilibus in lancibus imbre recenti Dimensis spatijs, macerato cortice, melle Contingunt, Siculóue premunt concocta liquore, Atq; hos, atque alios conuertunt citria in usus.

IN CAPVT XXII.

VT diu durent ex moris.) Legendum, Mora ut diu durent, & hæc tituli loco: deinde, Ex moris succum &c. Sunt autem mora hæc quæ nunc ætate nostra paßim Celsi mora appellamus, mori arboris scilicet fructus & poma, de quibus lib. 15. Plinius ait: Moris succus in carne uinosus. Trini colores, candidus primo, mox rubens, maturis niger. In nouißimis florent. Inter prima maturescunt. Tingunt manus succo. Matura ruunt, acerba minime. Qualiter seruari poßint recentia, docet nunc Apicius noster. Et Constantinus Cæsar agriculturæ lib. 10. ca. 70. ex Beritio ait; Mora in uitreo uase diligenter condita, plurimo tempore durant proprio ipsorum iusculo impleta & conclusa. Pomi huius succus, ut Plinius lib. 23. refert, aluum soluit protinus. Ipsa poma ad præsens stomacho utilia refrigerant, sitim faciunt. Si non superueniat alius cibus, intumescunt. Ex immaturis succus sistit aluum. Celsus mora stomacho idonea, refrigerare & aluum mouere dicit, quemadmodũ & cerasia. Dioscorides item, aluum, inquit, molliunt mora, facillime corrumpuntur & stomacho aduersantur. Præstat eadem expressus ex eis succus: idem tamen in æneo uase decoctus aut insolatus adstringendi uim & naturam acquirit, additoq; illi exiguo melle facit ad destillationes, ad ea quæ pascendo serpunt, & tonsillarum inflammationes. Tunduntur siccata acerba mora, & pro coriario frutice quẽ rhun dicunt opso-

nijs præsenti in cæliacis utilitate inspergumtur. Hoc illud adhuc addendum mora nonnunquam albo maturescere colore, ut tradit Ouidius, & præsertim si albæ populo inserantur: quemadmodum & cerasa albicantia quandoq; reperiuntur matura.

Tum mora.) Lege, Cum moris.

IN CAPVT XXIII.

OLera.) Olera dicuntur herbæ quæq; satiuæ quibus uescimur, quarum conditurã nunc præcipit Apicius, licet imperfecte: quare quod hic deest, ex alijs repetendum, & præsertim ex Columella, qui lib. 12. ca. 7. abunde id tradit, uidelicet quæ & quales herbæ & quomodo condiendæ sint docens. Quædam enim una conditura commode seruantur, id est aceti duas partes & tertiam duræ muriæ si miscueris. Aliquæ generatim in alueos componuntur, & sale consperse biduo sub umbra, dum consudent, reponuntur: deinde si tantũ remiserint humoris, ut suo sibi iure ablui possint, si minus superfusa dura muria lauantur, & pondere imposito exprimuntur: tum suo quidq; uase conditur, & ius, ut supra dixi, quod est mistum duabus partibus aceti, & una muriæ infunditur, fœniculiq; aridi, quod est per uindemiam proximo anno lectum spissamentum imponitur, ita ut herbas deprimat, & ius usq; in summum labrum fideliæ perueniat. Apud nos nunc cruda semicoctaue tum integra tum minutatim concisa & bene salita in uasis pondere imposito ut ius eorum supernatet condiuntur post æquinoctium autumnale & adseruantur, & cum usus exigit, exempta & aqua abluta coquuntur in cibum olera.

IN CAPVT XXIIII.

RApæ.) Rapæ notæ sunt & in cottidiano cibi usu. Quondam ut alia salgama etiam condiebantur: quarum condiendarum modum unum tradit in Decembri mense Palladius hoc modo. Nunc rapa in partes minutas recisa, & leuiter cocta, & tota die diligentius exiccata ne quid reseruent humoris, & sinapi ex aceto (sicuti moris est) temperato, mergere, & condire curabimus, & repleta uasa claudemus, ac post aliquantos dies gustibus explorata, proferemus usuri. Alium etiam condiendi modum habes apud Columellam lib. 12. cap. 54. Apud nos nunc integra, resecta herba in fossis subterraneis, substratis nucum aut aliarum arborum folijs & coopertis adseruãtur: aut integra & detersa, leuiterq; cocta cum alijs oleribus & pomis ac pyris in muria infusa, in uasis seruantur, pondere imposito ut ius supernatet. Interdum etiam leuiter cocta & minutissime concisa salcq; plurima

rimo aspersa in doliolis seruantur.

Accuratas.) præparatas. Qualiter autem præparandæ & curandæ sint, docet nos Columella loco paulo ante dicto hijs uerbis. Raporũ quàm rotundissima sumito, eaq;, si sunt lutosa, detergito, & summam cutem noua cula decerpito: deinde (sicut consueuerunt salgamarij) decussatim ferramento lunato incidito. Sed caueto, ne usq; ad imum præcidas rapũ. Tum salem inter incisuras raporum non nimium minutum aspergito, & rapa in alueo, aut seria componito. Sed curandum est ut ea antequam caulem, aut cymam faciant, dum sunt tenera, componantur.

Compositas.) ordinatim collocatas & dispositas.

Perdes.) hoc est, inspargendo & interserendo abscondes & facias ut non compareant & tanquam abesse & deperditæ uideantur.

Myrthæ baccis.) Quam alij myrthum, eam Apicius noster myrtham nominat, qua uocis nomenclatura & desinentia Cælius Aurelianus & Celsus etiam utitur. Est autem duplex myrthus, satiua & agrestis. Satiua iterum duorum generum, quorum alterum est nigrum, medicinæ utilius, alterum est album. Cato tria genera prodidit, candidam, nigram & coniugalem. Sed de myrtho inter alia li. 15. ca. 29. sic tradit Plinius: Succorum natura præcipuam admirationem in myrtho habet. Quando ex una omnium olei, uiniq; bina genera fiunt. Et alius usus baccæ fuit apud antiquos, antequam piper reperiretur illam obtinens uicem. Quodã etiam generosi opsonij nomine inde tracto, quod etiam nunc myrthatum uocatur. Eademq; origine aprorum sapor commendatur, plerumq; ad intinctus additis myrthis. Semen odorem oris cõmendat, uel pridie commanducatum, eodem Plinio li. 23. authore. Fiebat ex myrtho etiam uinum myrthite uocatum, de quo in sequentibus.

Sinapi tempera &c.) Sinapi quomodo ad salgamorum simul & conuiuiorũ usum conficeretur olim utrunq;, docet nos Columella li. 12. per totũ caput 55. in hunc modum. Semen sinapis diligenter purgato, & cribrato, deinde aqua frigida eluito, & cum fuerit bene lotum, duabus horis in aqua sinito, postea tollito, & manibus expressum in mortarium nouum, aut bene mundatum conijcito, & pistillis conterito. Cum contritum fuerit, totam intritam ad medium mortarium contrahito, & comprimito manu plana: deinde cum compresseris, scarificato, & impositis paucis carbonibus uiuis aquam nitratam suffundito, ut omnem amaritudinem eius, & pallorem exanimet. Deinde statim mortarium erigito, ut omnis humor eliquetur. Post

hoc album acre acetum adijcito, & pistillo permisceto, colatoq;. Hoc ius ad rapa condienda optime facit. Cæterum si uelis ad usum conuiuiorum præparare, cum exanimeris sinapi, nucleos pineos quàm recentißimos, & amylum adijcito, diligenterq; conterito infuso aceto. Cætera, ut supra dixi, facito. Hoc sinapi ad embammata non solum idoneo, sed etiam specioso uteris. Nam est candoris eximij, si sit curiose factum. Hactenus Columella. Est & sua sinapis confectio Palladio in Iulio mense huiusmodi. Sinapis semen admodum sextarij unius & semis redigere curabis in pulucrem, cui mellis pondo 5. olei Hispani unam libram, aceti acris unum sextarium misces, & tritis omnibus diligenter, uteris. Varro Rei rusticæ lib. 1. ca. 59. ait: Seruare rapa confecta in sinape putant.

IN CAPVT XXV.

TVbera.) Tuber radicem rotundam esse, sine folijs, sine caule, colore subflauo, uere fodi, & edendo tum crudum tum coctum esse, testatur lib. 2. Dioscorides. Sed de tuberibus audiamus quæ scribit lib. 19. Plinius. In miraculis rerum, ait, uel maximum est aliquid nasci aut uiuere sine ulla radice. Tubera uocantur hæc, undiq; terra circũdata, nullisq; fibris nixa, aut saltem capillamentis, nec utiq; extuberante loco in quo gignuntur, aut rimam agente, neq; ipsa terræ cohærent. Cortice etiam includuntur, ut plane nec terram esse poßimus dicere, neq; aliud quàm terræ callum. Siccis hæc ferè & sabulosis locis, frutetosisq; nascuntur. Excedunt sæpe magnitudinem mali cotonei, etiam librali pondere. Duo eorum genera, harenosa dentibus inimica, & altera syncera. Distinguuntur & colore rufo, nigroq; & intus candido. Laudatißima quæ Aphricæ crescunt. An ne uitium id terræ? neq; enim aliud intelligi potest. Malum ne id ea protinus globetur magnitudine qua futurum est, & uiuat ne, an non, haud facile arbitror intelligi posse. Putrescendi enim ratio communis est ijs cum ligno. Lartio Licinio prætorio uiro iura reddenti in Hispania Carthagine scimus accidisse mordenti tuber, ut deprehensus intus denarius primos dentes inflecteret. Quo manifestũ erit terræ naturam in se globari. Quod certum est ex hijs quæ nascuntur & seri non possunt. Et paulo post ait: De tuberibus hæc traduntur peculiariter. Cum fuerint himbres autumnales ac tonitrua crebra, tunc nasci: & maxime è tonitribus, nec ultra annum durare, tenerrima autem uerna esse. De Tuberibus his sunt Martialis uersiculi hij: Rumpimus altricem tenero de uertice terrã Tubera, boletis poma secunda sumus. Sed de hijs hactenus. Verum antequam hinc discedamus, sciendum est etiam auctarij uice propter nominis si-

nis similitudinem, in malorum quoq; censu esse, quæ tuberes appellantur, quorum Africanæ tanquam generosiores celebrantur à Martiali hoc disticho: Non tibi de Libycis tuberes, & apyrina ramis, De nomentanis sed damus arboribus. Et altero item hocce, Lecta suburbanis mittuntur apyrina ramis, Et uernæ tuberes, quid tibi cũ Libycis. Sed quid de his tradat Plinius, audiamus etiam. Is li.15.ca.14. de malorum generibus agens, sic scriptum reliquit. Aeque peregrina sunt zizipha & tuberes: quæ & ipsa non pridem uenere in Italiam. Hæc ex Africa, illa ex Syria Sextus Papinius, quem consulem uidimus, primus utraq; attulit Diui Augusti nouißimis tẽporibus in castrorum aggeribus sata, baccis similiora quàm malis. Sed aggeribus præcipue decora: quoniam & in tecta iam syluæ scandunt. Tuberum duo genera. Candidum, & à colore Sericum dictum. Meminit horum etiam in Domitiano Suetonius cum ait: Pridie quàm periret, quum oblatos tuberes seruari iußisset in crastinum, adiecit, si modo uti licuerit. Seruantur hij quoq; ut diu durent, idq; non uno modo, ut Palladius in Septembri mense refert ad finem capitis 14. hijs uerbis: Tuberes seruabuntur, si obruantur in milio, uel urceolis picatis, & oblitis. Hæc hactenus.

Vexauerit.) Viciauerit & corruperit.

Scobem.) Scobs dicitur puluisculus qui per terebram & serram in perforatione aut sectione lignorum, alteriúsue materiæ teritur atq; educitur.

IN CAPVT XXVI.

DVracina persica.) Duracini nomen pluribus attribuitur fructibus, ceu uuis, de quibus Martialis est distichon hoc: Non habilis cyathis, & inutilis uua Lyeo, Sed non potanti me, tibi nectar ero. Item cerasijs, & ut hic testatur Apicius noster, Persicis, quæ omnibus nota sunt poma, è Persia ad nos translata, unde & nomen habent. Nec unũ eorum genus est, è quibus tamen ante alia in precio sunt à duriciæ & soliditate dicta duracina, quibus corpus ligno adhæret auelliq; nequit, in reliquis facile separatur. Plinius lib.15.cap.12. Persicorum palma duracinis. Nationum habent cognomen Gallica & Asiatica. Post autumnum maturescunt. Aestate præcocia intra 30. annos reperta, & primo denarijs singula uenundata. Supernatia è Sabinis ueniunt, popularia undiq;. Pomum innocuum expetitur ægris. Preciumq; singulis iam triceni nummi fuere, nullius maiore, Quod miremur, quia non aliud fugacius: longißima namq; decerpto bidui mora est, cogitq; se uenundari. Sunt qui ex Nicandri interprete huius pomi arborem eandem

esse uelint, quæ tum persica tum persea dicatur, & pomum ipsum uenenatum cum cruciatu gigni in Persia, in Aegyptum deinde translatum factum fuisse mitius & esui aptum. Quod & Columella in carmine innuit hijs uersiculis: Stipantur calathi pomis quæ barbara Persis Miserat (ut fama est) patrijs armata uenenis. At nunc expositi paruo discrimine læti Ambrosios præbent succos, oblita nocendi. Verum hoc falsum esse, & non de persici sed perseæ arboris fructu intelligi debere, testatur Plinius lib. 15. cap. 13. ubi sic scribit: In totum quidem Persica peregrina etiam Asiæ Græciæq; esse ex nomine ipso apparet, atq; ex Perside aduecta. Nam persicæ arbores sero & cum difficultate transiere ut quæ in Rhodo nihil ferant, quod primum ab Aegypto earum fuerat hospitium. Falsum est uenenata cum cruciatu in Persis gigni, & pœnarum causa à regibus translata in Aegyptum & terra mitigata. Id enim de Persea diligentiores tradunt, quæ in totum alia est: mixis rubescentibus similis, nec extra orientem nasci uoluit. Eam quoq; eruditiores negauerunt ex Perside propter supplicia translatam, sed à Perseo Memphi satam. Idem de perseæ non persici fructu testantur etiam Dioscorides & Galenus: quorum testimonia breuitatis causa nunc adscribere omitto, ad Persicorū naturam transiens. Sunt autem, ut Plinius lib. 23. post prunorum naturam ait, stomacho utiliora persica, succusq; eorum etiam in uino aut in aceto expressus. Nec est alius ijs pomis innocentior cibus. Nusquā minus odoris, succi plus, qui tamen sitim stimulet. Et Dioscorides, Persica stomacho, inquit, accommodata sunt: matura bonam faciunt aluum, acerba adstringunt. Siccata maiores adhuc in adstringendo uires habent. Quæ uero in hoc genere minora sunt & armeniaca passim dicuntur, à Romanis uero præcoqua, prædictis stomacho magis accommoda. Item Paulus Aegineta lib. 1. Persica, inquit, mali succi sunt, acescunt & facile corrumpuntur, ideoq; in prima mensa sumenda, quo deijciantur protinus, neq; propter moram in uentriculo corrumpantur. Præcocia uero & rhodacina & armenia, persicis meliora sunt, neq; enim acescunt neq; similiter corrumpuntur, ac sunt etiam delectabiliora. Ex quibus illud etiam intelligi potest, quod Celsus lib. 2. tradit: Non quicquid boni succi est, protinus stomacho conuenire: neq; quicquid stomacho conuenit, protinus boni succi esse. Nec illud omittendū, uidelicet, armeniaca non inter persica ut à Palladio & alijs, sed pruna numerari à Plinio & Columella, cuius post citatos uersiculos hij quoq; statim sequuntur. Quin etiam eiusdem gentis de nomine dicta Exiguo properant mitescere Persica mala. E quibus coniecturare quis posset, priores uersus

de

de Perſeæ arboris fructu, poſteriores uero de noſtro perſico intelligi debere: quamuis ſint qui omnes de uno & eodē noſtro perſico pomo, poſteriores uero priuatim de præcoquis in eodem genere intelligi poſſe putent. Sed de hoc certius decernendi, alijs nunc deferimus iudicium: licet nos aliquando in commentarijs noſtris in Q. Serenum Plinij ſententiam ſecuti ſimus. Sed hæc hactenus. Demum de perſicis ſeruandis Palladius in Nouembri menſe ſic tradit. Duracina ſeruantur condita muria, & oxymelle, uel detractis oſſibus ficorum more in ſole ſiccantur, ac pendent. Item ſæpe uidi detractis oſſibus duracina melle condiri, & ſaporis eſſe iucundi. Item bene ſeruantur, ſi umbilicum pomi gutta picis calentis oppleueris, ut ſic ſapæ innatare cogantur uaſe concluſo.

Muriam.) Muria, quam Græci ἅλμην uocant, eſt aqua ſalſa, quæ ſi recoquatur, iterum ad naturam ſuam conſumpto liquore redit & ſal fit, uti ex Catone liquet libri ſui de Re ruſtica capite 88. ubi candidum ſalem facere docet in hunc modum. Salem candidum ſic facito. Amphoram defricato, colluitoq́; puram impleto aqua pura, in ſole ponito, ibi fiſcellam cum ſale populari ſuſpendito, & quaſſato, ſuppletoq́; identidem. Id aliquoties in die facito uſq; adeo, donec ſal deſiuerit tabeſcere biduum. Id ſigni erit, menam aridam, uel ouum demittito, ſi natabit, ea muries erit, qua uel carnem, uel caſeos, uel ſalſamenta condias. Eam muriam in labella, uel in patina in ſole ponito: uſq; adeo in ſole habeto, donec concreuerit. Inde flos ſalis fiet. Vbi nubilabitur, noctu ſub tecto ponito. Quotidie, cum ſol erit, in ſole ponito. Erat autem in duplici differentia ueteribus muria. Vna qua in uini conditura utebantur, cuius confectionem & uſum lib. 12. ca. 25. docet Columella. Altera quæ dura ab illis uocabatur, ab eodem eiuſdem libri capite 6. deſcripta, quæ quoniam ad olerum, radicum, pomorum, ſalgamorumq́; omnium conditur as in uſu fuit antiquis, ipſam ſubſcribere neceſſum putaui. Fit autem ſic, Doliū quàm patentiſſimi oris locato in ea parte uillæ, quæ plurimum ſolis accipit. Id dolium aqua cœleſti repleto, ea eſt enim huic rei aptiſſima, uel ſi non fuerit, pluuialis, certe fontana dulciſſimi ſaporis. In eam tum indito ſportam iunceam, uel ſparteam, quæ replenda ſit ſale candido, quo candidior muria fiat. Cum ſalem per aliquot dies uidebis liqueſcere, ex eo intelliges nondum eſſe muriam maturam: itaq; ſubinde alium ſalem tandiu ingeres, donec in ſporta permaneat integer, nec minuatur: quod cum animaduerteris, ſcies habere muriam maturitatem ſuam. Et ſi aliam in id uas facere uolueris, hanc in uaſa bene picata diffundes, & opertam in ſole habebis, omnem enim mu

corem uis solis aufert, & odorem bonum praebet. Est aliud muriae maturae experimentum. Nam ubi dulcem caseum demiseris in eam, si pessum ibit, scies esse adhuc crudam: si innatabit, maturam. Muria itaq; aqua est salsa quemadmodum & aqua marina & salinarum salsugo uel salsilago, differens tamen ab hijs, quod illa arte paratur, heae uero natura sunt tales. Porrò de muriae factura quae marinae aquae idem ualeat, Plinius etiam lib. 31. ca. 6. sic scribit. Verum & haec cura praeuidit inuenta ratione qua sibi quisq; aquam maris faceret. Illud in ea ratione mirum, si plusquam sextarius salis cũ quatuor aquae sextarijs mergatur, uinci aquam, salemq; non liquari. Caetero sextarius salis cum quatuor aquae sextarijs salsißimi maris uim & naturam implet. Moderatißimum autem putant supradictam aquae mensuram octonis cyathis salis temperari: quoniam ita & neruos calefaciat, & corpus nõ exasperet. Et mox capite 8. de salsugine ait: Praeter haec etiamnum appellatur in salinis salsugo, ab alijs salsilago, tota liquida, marina aqua salsior, ui distans.

Spongiabis.) Spongiare Apicio est spongia detergere & emundare, à spongia qua mensis detergendis & emaculandis utebantur ueteres. Martialis: Haec tibi sorte datur, tergendis spongia mensis Vtilis, expresso cum leuis imbre tumet.

Satureiam.) Satureia herba est fragrantis odoris, & alio nomine thymbra uocata, & inter cunilas etiam numerata. Columella lib. 9. cap. 4. Tum etiam thymbrae, uel nostratis cunilae, quam satureiam rustici uocant: & mox post, Nostras cunila, quã dixi satureiam. Plinius lib. 19. ca. 8. Thymbra uero quae sit cunila, hoc apud nos habet uocabulum, & aliud satureia dicta in condimentario genere. Qualis autem herba sit, describit eam Dioscorides lib. 3. ca. 41. Nota omnibus satureia est. Nascitur tenui & aspero solo thymo similis, uerum tamen minor & mollior. Spicam fert flore plenã, colore uiridi. Gratum in sanitate habet usum. Nascitur & satiua satureia agresti in cunctis minus efficax: in cibo tamen utilior, propterea quod non adeo efficaci acrimonia & asperitate est.

IN CAPVT XXVII.

SAles conditi.) Huic Apicianae salium conditorum compositioni consimilem habes ab Aëtio curandorum morborum lib. 9. ca. 24. de cruditate traditam in hunc modum. Sales iamblichi. Salis ammoniaci libram unam, salis cappadocici sexuncem, piperis quadrantem, zingiberis quadrantem, seminis cnici scrupulos 18. seminis erucae scrupulos 16. ammij scrupulos

ſcrupulos 18. hyſſopi ſcrupulos 18. ſilphij ſcrupulum 1. cacuminum thymi, phylli, ſeminis apij, petroſelini, cuiuſq; ſcrupulos 18. origani unc. 1. Contundito ac cribrato, indeq; dimidium cochlearium, cum ouis ſorbilibus, aut cum ptiſſana ieiunis exhibeto: potes & cum carnium aut piſcium liquamento exhibere, aut quomodocunq; tandem uelis. Huius medicamenti auxiliarem facultatem nemo pro dignitate laudare poteſt. Quare ut breuiter dicam, ad frigidiores temperaturas non reperias aliud pharmacum, quod conuenientius crudos humores concoquat: unde & colicis prodeſt, uentrem citra moleſtiam mediocriter mouens. Neq; ab hijs multum diſtat confectio quam tradit Marcellus medicus in lib. de Medicamentis cap. 30. in hunc modum: Confectio ſalis cathartici, quam Marcellus oſtendit ſic: Salis duri & aſſati P. 1. -2. Salis ammoniaci P. 1. -4. piperis albi-3. zingiberis-4. Inulæ ſeminis-2. ameos-3. hyſſopi cretici-3. laſeris radicis-3. thymi-3. folij-3. apij ſeminis-3. aneſi-3. petroſelini macedonici-3. origani-4. naſturcij ſeminis -3. Hæc omnia tunſa cribrata atq; in puluerem tenuiſsimum redacta & in unum commixta, repones in uaſe uitreo, & inde quoties aliquid ſumes ſeu bibes, quaſi pro alijs ſalibus uteris. Emendantur hic uitia hæc. Indigeries, phlegma frigidum quod de cerebro deſcendit in ſtomachum: ad omnes humores ſupernatantes ſtomacho qui de felle ruffo concitantur. Ad dolorem quoq; faucium facit, & caliginem detergit, & omnes humores in uiſceribus contractos. Sanat & iecur, & ſplenem, & tuſſem curat, & eos qui uix anhelant reficit. Curat & colum, & morbum articularem compeſcit, digeſtorium mirificum eſt, febres cottidianas temperat, febres acutas compeſcit, id eſt hemitritaicas, quartanas comprimit, mira in omnibus eſt eius commoditas. Amplius ſales condiri olim ſolitos teſtatur etiam Plinius Naturalis hiſtoriæ lib. 31. ubi inter alia de ſale ſcribit hæc quoq;. Ad opſonium & cibum utilior quiſquis facile liqueſcit, item humidior, minorem enim amaritudinem habet. Seruandis carnibus aptior acer & ſiccus. Conditur etiam odoribus additis, & pulmentarij uicem implet excitans auiditatem inuitanſq; in omnibus cibis, ita ut ſit peculiaris ex eo intellectus inter innumera condimenta. Ita eſt in mandendo quæſitus garus. Quin & pecudes armentaq; & iumenta ſale maxime ſollicitantur ad paſtum, multum largiores lacte, multoq; gratiore etiam in caſeo dote. Ergo Hercules uita humanior ſine ſale nequit degere, adeo neceſſarium elementum eſt, ut tranſierit intellectus ad uoluptates animi quoq;. Nam ita ſales appellantur, omniſq; uitæ lepos & ſumma hilaritas, laborumq; requies non alio magis uocabulo conſtat. Varro

etiam pulmentarij uice usos ueteres author est. Esitasse enim salem cum pane & caseo. Maxime tamen in sacris intelligitur authoritas quando nulla conficiuntur sine mola salsa. Hæc ille. Salem Homerus, ut refert Lud. Cælius in antiquis lectionibus, diuinum uocat. Plериq; autẽ χάριτα, id est gratiam, quod pluribus interfitus gustui sapida reddat & grata. A sale salitum deducitur quod sale conditum est, & salinum, uasculum in quo ad mensæ usum sal tenetur. Item salsum & salsamentum quod sale ad ciborum usum compositum est, cuius uenditores salsamentarij & salarij uocantur. Item salgama, conditanea quæcunq; ad uictum nostrum in uasis seruabantur, ut uuæ, sorba, oliuæ, pyra & reliqua quæ in ollis & urceolis adseruabantur. Vnde uas salgamarium, & salgamarij uenditores.

Communis.) hoc est, eius qui in cõmuni & quotidiano ciborum usu est. Sunt autem plura salium genera de quibus copiose Plinius & Dioscorides.

Fricti.) id est, Cremati & torrefacti. Cremantur autem sales, ut lib. 5. docet Dioscorides, hoc modo. In testaceum uas conijcito, & ne dissiliant diligenter operculato, tum carbonibus obruito donec igniti candeant. Vel sic: Aqua eos abluito dimissosq; donec siccentur in fictile conijcito, operculatosq; urito continue miscens donec amplius non dissiliant.

Ammonici.) Lege, hammoniaci, hoc est harenarij, ab harena quæ ἄμμος hammos Græce dicitur, sic appellatus, quod sub harenis inueniatur. Plinius lib. 31. ca. 7. Cyrenaici tractus nobilitantur hammoniaco & ipso quia sub harenis inueniatur appellato. Similis est colore alumini, quod scisthon uocant, longis glebis, neq; perlucidis, ingratus sapore, sed medicinæ utilis.

Piperis albi.) Quod supra duo reliqua uentrem roborat, authore Galeno. Piper in triplici differentia habetur, longum, candidum & nigrum. Nascitur autem in India & fronte Caucasi solibus opposita ex arbore breui, iuniperis nostris, ut lib. 12. refert Plinius, assimili, in siliquis, quæ priusquã dehiscant, decerptæ tostæq; sole faciunt quod uocatur piper longum. Paulatim uero dehiscentes per maturitatem ostendunt candidum piper, quod deinde tostum solibus colore, rugisq; mutatur, quod uocatur nigrum piper. Verum & ijs sua iniuria est atq; cœli intemperie carbunculantur, fiuntq; semina cassa & inania, quod uocant brechmasin Indorum lingua sic significante abortum. Hoc ex omni genere asperrimum leuissimumq; & pallidum. Gratius nigrum: leuius utroq; candidum. Piperis arborem iam etiam habet

het Italia maiorem myrtho, nec absimilem. Amaritudo grano eadem quæ piperi musteo creditur esse. Deest tosta illa maturitas, ideoq; & rugarum colorisq; similitudo.

Zingiberis.) Zingiber cum salsamentis & condimentis in cibo utile. Eligendum autem quod teredinem nõ senserit. Est illi calefaciendi uis & natura. Concoctionem adiuuat, aluum leniter mollit, stomachoq; accommodatum. In uniuersumq; piperis uires paulo minus quàm totas æquat, ut tradit Dioscorides.

Ammeos.) Ammi exiguum semen est, multo exilius quàm cyminũ, authore Dioscoride: cui tamen simillimum, ut lib. 20. tradit Plinius. Quidam Aethiopicum cuminum id esse existimant. Hippocrates regium appellat, uidelicet quia efficacius in Aegypto iudicauit. Pleriq; alterius naturæ in totum putant, quoniam sit exilius & candidius. Similis autem & huic usus. Nam & panibus Alexandrinis subigitur & cum alimentis interponitur. Inflationes & tormina discutit. Vrinam & menstrua ciet. Colorem quoq; bibentium similiter mutat in pallorem.

Thymi.) Thymus, inquit lib. 3. Dioscorides, exiguus, surculosusq; frutex est, minutis angustisq; & multis folijs circumuolutus. In summo capitula floris purpurascentis habet. Oportet ipsum, ut lib. 21. præcipit Plinius, colligi in flore & in umbra siccari. Duo eius genera, candidũ & nigricans. Floret autem circa solstitia, cum & apes decerpunt, & augurium mellis est. Prouentum enim sperant apiarij large florente eo. Potest cum sale & aceto potus per inferna pituitam ducere, authore Dioscoride. Suspiriosis & anhelantibus, orthopnoicisq; opitulatur eius cum melle decoctum, mixtus melli in eclegmate exscreabilia facit pectoris uitia. Hebetibus oculis in cibo sumptus opitulatur. Vtilis etiam pro condimento in sanitatis usu. Celsus thymum mali succi & alienum stomacho, item urinam mouere & sensum excitare dicit.

Apij.) Apio, inquit lib. 20. Plinius, gratia uulgo est. Nanq; rami largis portionibus per iura innatant, & in condimentis peculiarem gratiam habent. Pisces quoq; si ægrotent in piscinis apio uiridi recreantur. Verum apud eruditos non aliud erutum terra in maiore sententiarum authoritate est. Distinguitur sexu. Chrysippus fœminam esse dicit crispioribus folijs & duris, crasso caule, sapore acri & feruido. Dionysius marem nigriorem, breuioris radicis. Est autem omnibus, ut Dioscorides tradit, quibus & coriandrum accommodatum apium. Stomachi ardores mitigat, urinam ciet, sed effi

catius semen: soluit inflationes, miscetur'q; præsenti utilitate his quæ somno dolorem leuant, & quæ contra uenenata & tußim conficiuntur.

Si apij semen mittere nolueris.) Scilicet tanquã noxium. Cum Chrysippus & Dionysius dicant apium, ut refert Plinius, ad cibos non admittendum, imò omnino nefas, cum defunctorum epulis feralibus dicatum, & ipsius uisus claritati inimicum sit, & qui ederint sterilescere mares fœminæue credantur. In puerperijs uero ab eo cibo comitiales fieri qui ubera hauriunt. Eaq; causa est, ut inter nefastos frutices damnetur.

Petroselini.) Petroselinon apiorum generis est, sic dictum quod in petris et saxis nascitur, locisq; asperis. Plinius, Alio genere petroselinon quidam appellant in saxis natum. Latine ratione eadem petrapium & saxatile apium dicere poteris. De hoc Dioscorides sic tradit. Nascitur petroselinon in Macedonia præruptis locis. Semen habet ammi simile, odoratius tamen acre, & aromati simile, trahit menses, & urinam cit. Stomachi & coli inflationibus, torminibusq; medetur, ac lateris, uesicæ, renumq; doloribus in potione sumptum. Est autem aliud à nostri temporis uocato petroselino, quod apium est satiuum aut montanum.

Origani.) Origanum quod in sapore cunilam æmulari dicit Plinius, plurium est generum, quibus tamen communis usus est, & omnibus similis, eademq; uirtus, authore Paulo Aegineta. Inter quæ præcipuam laudem multis locis in ciborum usu habet quæ à gente & ciuitate ponti Heraclia, ubi optima prouenit, cognominata est. Cruditates, authore Dioscoride, discutit, & stomachi morsus ex aqua calida lenit, nigram bilem per inferna trahit, & iecoris uitia emendat, & contra uenena efficax est.

Broci.) Legendum ex antiquo manu scripto exemplari, Erucæ seminis. Plinius li. 19. de eruca ait: Eruca frigorum cõtemptrix, diuersæ est quàm lactuca naturæ, ueneris concitatrix. Iccirco iungitur illi ferè in cibis, ut nimio frigori par feruor immixtus temperamentum æquet. Et lib. 20. inquit, In condiendis opsonijs tanta est suauitas, ut Græci εὔζωμον appellauerint. Adiuuat, ceu lib. 2. tradit Dioscorides, concoctionem & bonam facit aluũ. Vtuntur & semine in condiendis opsonijs, seruantq; id ut diutius perennet aceto, lactéue maceratum in pastillos conformantes. Mali succi est & acris, & urinam mouet, authore Celso.

Piperis nigri.) Quod gratius in cibis est, & quod tempestiue maturuerit odoratius, condiendis opsonijs utilius.

Cheochi.) Lege, Cnici seminis, quemadmodum in Aëtio. Est autem

cnicos herba aculeata, quam Cartamum nunc uocant: cuius semine in opsonijs utuntur. Tunditur id, daturq; expressus ex eo succus ad purgandam aluum in aqua dulci aut gallinacei esculento iure. Stomacho tamen nocet, author Dioscorides.

Hyssopi Cretici.) in Creta nati. Hyssopus, authore Dioscoride, excalefaciendi, extenuandiq; uires habet. Probatißimum quod in Cilicia nascitur. Prodest pulmonarijs, suspiriosis, antiquæ tußi, catharro. Ventris lumbricos necat. Purgat per inferna & pituitosa ciet, authore Hippocrate.

Folij.) Scilicet nardi, de quo dictum est in præcedentibus.

Anethi.) Anethum herba nota & in multo nunc medicinæ, & non minore antiquus in cibario usu, ceu Plinius lib. 19. testatur inquiens: Anisum & anethum culinis & medicis nascuntur. Anetho calida uis est & natura. Ructus mouet & tormina sedat, ceu lib. 20. tradit Plinius, aluum sistit, singultus cohibet. Semen feruens olfactum. Sumptũ ex aqua sedat cruditates. Oculos & genituram hebetat. Et cinis eius uuam in faucibus leuat. Estq; ut Paulus Aegineta testatur, somnificum. Et quod Hippocrates ait, sternutamentum sedat odore. Item mali succi est, inflationes leuat, aluum mouet & urinam, authore Celso.

IN CAPVT XXVIII.

OLiuas uirides.) hoc est, recentes & adhuc uirentes antequam nigrescere incipiant. Nigritia enim uitio proxima, non maturitatis initium, ut falsus hominum error existimat. Constant autem oliuæ, nucleo, oleo, carne, amurca. Sanies est hæc eius amara. Fit ex aquis, ideo siccitatibus minima, riguis copiosa. Suus quidem oliuæ succus est oleum. Cui natura tepefacere corpus & contra algores munire. Eidem feruores capitis refrigerare. Vsum eius ad luxuriam uertêre Græci uitiorum omnium genitores in gymnasijs publicando. Potum in ieiuno lumbricos interficit & expellit, & ex aqua potum uenena fugat, omniq; oleo mollitur corpus, uigorem & robur accipit, author Plinius.

Inillud.) Legendum puto, In muriam. Et hoc ideo potißimum, quia Cato, ut lib. 15. refert Plinius, non alio ullo modo laudat condi oliuas optime orchites & posias quàm uel uirides in muria uel fractas in lentisco.

Oleum uiride.) Vocatur oleum uiride, quod ex uiridi adhuc bacca exprimitur, cuius defectum cum timemus, qualiter is instaurari poßit, docet nunc Apicius noster. Vetustas enim, ut Plinius ait, oleo tædium affert, non item ut uino, plurimumq; ætatis annuo est, prouida si libeat intelligere natu

ra. Quippe temulentiæ nascentibus uinis uti necesse non est. Quinimo inuitat ad seruandum blanda inueterati caries. Oleo noluit parci, fecitq; ueteratum ea necessitate promiscuum.

IN CAPVT XXIX.

CVminatum.) Cuminatum est condimentum à cumino sic dictum, quemadmodum à pipere piperatum, & alia. Cuminum uero, ut inquit lib. 3. Dioscorides, ori gratum, suaueq; est, & in eo Aethiopicum magis: quod Hippocrates, regium appellauit. Calefaciendi, siccandiq; uires habet. Plinius lib 19. Condimentorum tamen, omniumq; fastidijs cuminum amicissimum. Idem lib. 20. In eo magnus usus in stomachi præcipue remedijs. Discutit pituitas & inflationes: tormina quoq; & intestinorum dolores. Verum tamen omnem pallorem bibentibus gignit.

In ostrea & conchylia.) Ostrea firmioris testæ pisces dicuntur, similiter & conchæ, conchylia & alia. Ostrea quidem, quæ asperam & scabram testam habent, quamuis generali nomine ostrea quoq; conchæ uocentur. Dictaq; sunt ostrea ἀπὸ τοῦ ὀστράκου, id est, à testa, quam Græci sic uocant. Conchæ uero dicuntur quæ leuem atq; politam, siue uniformiter rugatam denticulatámue testam habent: quamuis testæ ipsæ duriores propriè conchæ dicantur quales sunt cochlearum. Estq; Græcum uocabulum concha, nam κογχὴν ipsi dicunt. Et inde κογχύλιον conchylium, quod nunc pro genere ipso concharum à quibus nomen sumpsit, ponitur: nunc uero per excellentiam de murice dicitur, diuersum à purpura, quæ potius inter conchas numeranda uenit, murices uero ob corticis scabriciem inter ostrea.

Ligusticum.) Ligusticum herba plurimum in Liguria nascitur, unde & nomen inuenit. Virtutis calorificæ. Concoctiones adiuuat, interaneorum doloribus accommodata semen & radix, & stomachi inflationibus. Oxyporis utiliter miscetur radix & semen, & hijs quæ adiuuandis concoctionibus conficiuntur. Stomacho utilissimum ligusticum, ideoq; pro pipere ad opsonia & pulmentaria utuntur eo Ligures, author Dioscorides lib. 3. item Plinius lib. 19. ait, Ligusticum syluestre est. In Liguriæ suæ montibus seritur. Vbiq; suauius satiuum, sed sine uiribus. Panacem aliqui uocant: & id, quoniam, ut Dioscorides ait, & radix & caulis & uires Herculeo panaci similes sunt, tota planta odorata est.

Mentham siccam.) Mentham aridam, quæ odoratissima est. Plinius li. 21. ca. 7. Hortensium odoratissima quæ sicca, ut ruta, mentha, apium & quæ in siccis nascuntur. Est aũt herba nota, cuius nomen, ut idem lib. 19. ait,

dit, suauitas odoris apud Græcos mutauit, cum alioqui mintha uocaretur: (Hedyosmo illi nomen est) unde ueteres nostri nomen declinauerunt. Grato mentha mensas odore percurrit in rusticis dapibus. Et lib. 20. idem ait: Menthæ ipsius odor animum excitat, & sapor auiditatem in cibis. Et in uniuersum, ut lib. 3. infit Dioscorides, stomacho accõmodata mentha est & in condimentorum usum multifariam recipitur. Celsus eam inter urinam mouentia numerat inquiens: Vrinam autem mouent quæcunq; in horto nascentia boni odoris sunt, ut apium, ruta, anetum, ocimum, menta.

Malobathrum.) Malabathrum est folium indi, quod olim folium simpliciter dicebatur, unde & malabathrinum unguentum scriptoribus sæpius foliatum dictum est. Apicius tamen noster folij nomine pro nardi folio utitur. Verum de malobathro inter alia scribit Dioscorides sic: Opinantur pleriq; Indicæ nardi folium malobathrum esse odoris similitudine decepti. Multa siquidem sunt nardo in odore similia, qualia sunt phu, asaron & niris. Sed non sic se habet. Proprium enim malobathro genus est. Nasciturq; in Indiæ lacustribus locis, nihil aliud quàm folium in aquis lacustris lentis modo fluitans & nullis radicibus hærens. Id colligentes incolæ funiculo statim traijciunt, siccatumq; seruant. Optimũ recens & in nigredine albicans: item quod frangenti contumax est nec facile discerpitur. Quod odoris sui halitu sensum tentat, eademq; odoris bonitate diutius permanet. Quod nardi odorem refert nullo salis sapore & gustu. Stomacho accommodatum est & urinam cit. Subijcitur & linguæ ad oris halitusq; suauitatẽ. Quin etiam uestibus interponitur tueturq; irrosas & odoris suauitate gratiores facit. Hæc ille. Est & alterum malabathrum arboreum à Plinio lib. 12. ca. 27. descriptum, & est folium arboris cuiusdam in Syria nascentis.

IN CAPVT XXX.

Laseratum.) Condimentum à lasere sic dictum, quemadmodum acetum laserpitiatum à laserpitio, multi quondam usus. Est autem laserpitium planta quæ laser etiam dicitur & Græce Silphion, de quo lib. 19. postquam de tuberibus egit & fungis, Plinius sic prodit. Ab hijs proximum dicetur authoritate clarissimum Laserpitium, quod Græci Silphion uocant, in Cyrenaica prouincia repertum: cuius succum uocant laser magnificum in usu, medicamentisq;: & ad pondus argentei denarij pensum. Multis iam annis in ea terra non inuenitur, diuq; iam non aliud ad nos inuehitur quàm quod in Perside aut Media aut Armenia nascitur large, multo infra Cyrenaicum: id quoq; adulteratum gumi aut Sagapeno aut faba fracta. Ex

hoc succus duobus modis capiebatur: e [illegible] q; caule. Et hæc duo erant nomina Rhizias atq; Caulias. Vsus in multis medicaminibus. Caulis cibis quocunq; modo aptus. Totus siquidem & elixus estur. Feruntq; quadraginta diebus corpora purgare.

Laser Cyrenaicum.) Succum laserpitij Cyrenaici, qui & opos Cyrenaicus & lac Cyrenaicũ appellatur à regione in qua optimum nascebatur laserpitium. Vnde & laserpiciferas Cyrenas uocat Catullus.

Parthicum.) Varijs locis nasci laserpitium ex Plinio paulo ante patuit. Parthicum autem uocatur quod & Persicum à regione à qua importabatur. Est enim Parthia quæ & Persis olim uocata. Plinius lib. 6. ca. 13. Persarum regna quæ nunc Parthorum intelligimus. Et eiusdem libri ca. 25. ait: Ipsa Persis aduersus occasum sita obtinet littora D.L. M. passuum, etiam in luxum diues, in Parthorum iam pridem translata nomen.

Laseris radicem.) Laseris uocabulo sine adiuncto pro succo utitur Apicius noster, licet & pro planta ipsa aliquando accipiatur: cum adiuncto uero pro plantæ parte quam adiunctum exigit, ut nunc pro radice, adiuncto id postulante. Calefacit autem & ægre in cibo concoquitur: pota uenenis aduersatur. Vtuntur ea etiam ad intinctus, miscentq; sali grato sapore cibos commendantes, ut tradit Dioscorides.

Careum.) Plinius li. 19. Peregrinum & Careum gentis suæ nomine appellatum culminis principale. Laudatißimum in Caria, proximum Phrygia. Item Dioscorides lib. 3. Caron exiguum, notumq; omnibus semen est. Calefacit, urinam cit, stomacho accommodatum & in cibo gratum est. Concoctiones adiuuat. Vtiliter antidotis & oxyporis miscetur. Aniso proportione respondet. Radix elixa pastinacæ modo edendo est.

Silfi folium.) Legendum disiunctim cum interposito puncto, ut diuersarum plantarum sint indices uoces, sic: Silphion, folium. Per folium intelligendo id quod nardi est, de quo dictum est in præcedentibus. Per Silphion uero laserpitij caulem uel folia. Nam quod Dioscorides testatur, caulem aliqui priuatim Silphion uocant. In bonitatis autem censu post succum qui aliarum omnium partium efficacißimus est, secundo loco uim folia habent. Postremus omnium caulis.

Spicam Indicam.) Spicam nardi Indicæ. Nam duo nardi genera, ut tradit Dioscorides, uocaturq; Indica altera: Syriaca altera: haud sane quia in Syria & India proueniant, sed quod montis in quo nardus nascitur altera pars Syriam, altera Indiam spectat.

IN

IN CAPVT XXXI.

OEnogarum.) id est, οἰνόγαρον, quasi uinigarum. Condimenti genus, uinum cum garo significans, οἶνος enim id est œnos Græcis uinum est. Quid autem sit garus, dicetur in sequentibus.

Coriandrum.) Vulgo notum est Coriandrum. Vis magna, inquit lib. 20. Plinius, ad refrigerandos ardores uiridi. Sanat uentris & intestinorum fluctiones semen ex aqua potum. Bibitur in choleris cum ruta. M. Varro coriandro subtrito cum aceto carnem incorruptam æstate seruari putat. Semen, inquit lib. 3. Dioscorides, maiore copia sumptum mentem non leui periculo tentat. Ea propter copiosiorem continuumq; eius usum cauere oportet. Et li. 6. ait: Non potest ob odorem latere coriandrum. Vocem haustum exasperat, & ebrietati similem cum turpi loquacitate furorem facit. Toto corpore eius qui id hauserit coriandri etiam odor sentitur. Remedio est salsum gallinaceorum anserisue esculentum ius & cum lixiuia passum. Quæ & Paulus Aegineta quoq; testatur lib. 7. Quare ob nocumentum simplex non edendum est, sed aceto, ut fieri solet, præparatum & Sacchаro inuolutum, quo in tertia mensa & post alios cibos commode utemur ad reprimendum uapores caput petentes.

Ruta.) In præcipuis, ait lib. 20. Plinius, medicaminibus ruta est. Pro antidoto ualet folijs tritis & ex uino sumptis. Cruditates discutit, mox inflationes, dolores stomachi ueteres. Bibitur & ad pectoris dolores, laterumq; & lumborum. Tusses, suspiria, pulmonum, iocinorum, renum uitia, horrores frigidos. Ad crapulæ grauedines decoquuntur folia poturis: & in cibo uel cruda uel decocta conditáue prodest. Sed mali succi est & acris, authore Celso, item urinam mouet & sensus excitat. Paulus Aegineta citra sufflationem esse dicit, & ideo extinguẽdo spiritus, ueneris appetitum cohibere.

IN CAPVT XXXII.

OXyporum.) id est, ὀξύπορον, dicitur condimentum quod ex aceto fit: sic dictum quod aceto conditum ad intinctus seruaretur. Qualia autem antiquis essent oxypora & quomodo conficerentur, docet etiam Columella lib. 12. cap. ultimo. Et inde dicuntur exyporopolæ uenditores. Habes oxyporon hoc quasi idem repetitum ab authore infra li. 3. capite de intubis & lactucis. Oxypora dicuntur etiam remedia præsentanea, hoc est, celeriter iuuantia & cito penetrantia. Plinius de iunipero, miscetur & antidotis oxyporis.

Nitri.) *Infra lib. 3. de oleribus ubi condimentũ hoc quasi ad uerbum repetitur, nitrum non adijcitur. Est autem nitrum salis genus & cuius natura non multum à sale distat, imò æquales uires habet. Magnus nitro usus est: hoc candorem opsonia cõtrahunt, tenerescuntq́; eo multa, præsertimq́; herbarum radices.*

Dactylorum pinguium.) *Palmularum succosarum. Sunt autem palmulæ siue dactyli palmæ arboris fructus, qui, ut Plinius lib. 13. tradit, non inter folia ut in cæteris, sed suos inter ramos palmitibus racemosus, iniquus capiti, unde & nomen Caryotæ. In Oriente ex dactylis uina, gentiumq́; aliquibus panis: plurimis uero etiam quadrupedum cibus. Et lib. 12. ait idem, Myrobalano in unguentis similem proximumq́; usum habet palma in Aegypto quæ uocatur adipsos, uiridis, odore mali cotonei, nullo intus ligno. Colligitur autem paulo antequã incipiat maturescere. Quod relinquitur phœnicobalanus uocatur, & nigrescit, uescentesq́; inebriat. Porrò de hijs Dioscorides li. 1. sic scribit: Nascitur in Aegypto palma, colligũturq́; ex ea palmulæ autumno paulo antequam maturescere incipiant nascentibus in Arabia myrobalanis similes. Vocaturq́; palmula hæc à copia succi quo sitim arcet πῶμα, id est, poculum: colore uiridis, mali cotonei odore. Eadem si usq́; ad totam maturitatem in arbore relicta fuerit mutato colore & nomine phœnicobalanus dicitur. Est autem prior illa acerbo sapore & adstringendi uim habet. Phœnicobalani uero maiore adstringendi ui recentes quàm siccæ capitis dolores faciunt: & si maiore copia edantur, inebriant. Siccæ sanguinem expuentibus in cibo præcipue prosunt. Item stomachicis, hoc est, cibum in stomacho non continentibus, & contra intestinorum tormina. Quæ uero in palmularum genere à noxa & dolore capitis quem faciunt caryotides dicuntur, faucium asperitatibus cum pineis nucleis in cibo medentur. Thebaicarum uero decoctum sitim in febre causone sedat. Vires à ualetudine se recolligentibus acquirit cum uetere dulci, aqua! sumptum. Ipsæ etiam Thebaicæ palmulæ in cibo idem præstant. Fit ex eis præterea uinum quod eadem potestate & efficacia est. Potum præterea per se earum decoctum, gargarizatumq́; egregrie adstringit & reprimit. Palmulæ item boni succi sunt & stomacho idoneæ, aluumq́; adstringunt, authore Celso.*

Aethyopicum.) *Quod cæteris præfertur, deinde Aegyptium, tum reliquum omne, authore Dioscoride. Plinius item lib. 19. ait, Aethiopico, Aphricoq́; palma est: alij huic Aegyptium præferunt.*

IN CAPVT XXXIII.

Hypo-

HYpotrimma.) id est, ὑπότριμμα, quod est, ut Hesychius in lexico ait, ἐκ φοίνικος καὶ μέλιτος καὶ κυμίνου καὶ ἄλλων τινῶν ἀρτυμάτων ἔργον, hoc est, ex dactylis & melle & cumino & alijs quibusdam condimentis opus.

Vuam passam.) Vua passa dicta est à patiendo, quæ in siccando passa est solem. Plinius lib. 14. Quin & à patientia nomen acinis datur passis. Et hinc uino etiam nomen est quod passum uocatur. Quæ qualia sint & quomodo fierent, docet Columella lib. 12. & Palladius in Octobri mense. Porrò in uuis passis, ut lib. 5. tradit Dioscorides, adstringendi maiore ui albæ quàm nigræ sunt. Confert faucibus, tussientibus & uesicæ in cibo earum caro. Intestinorum torminibus cum nucleis suis eædem per se prosunt in cibo sumptæ. Paulus Aegineta li. 1. ait: Vuæ passæ calidiores sunt, stomachoq; aptiores, atq; reliquis uuis magis alunt, sed minus aluum soluunt.

Caryotam.) Caryota palmula est, sic dicta quod capiti noceat, de qua iam ante dictum est inter dactylos. Huius frequens usus est in condimentis, ceu uidere licet in sequentibus.

Caseum dulcem.) Caseum recentem non salitum. Qui nutrit in cibo, stomacho utilis est, facillimeq; digeritur, corpus auget, aluum leniter mollit. De caseo Paulus Aegineta lib. 1. sic decernit: Caseus omnis acris est, sitim excitans, coctu difficilis, mali succi, calculum gignens. Innocentior uero est, qui recens est, laxus, mollis, suauis, & modico sale conditus: qui uero aliter afficitur, pessimus est.

Cariotam.) Huius ultimæ dictionis loco lege, Carænum, de quo & defruto dictum est in præcedentibus. Et quoties in sequentibus inter liquores hanc dictionem positam repereris pro ea substitue carænum.

IN CAPVT XXXIIII.

OXygarum.) id est, ὀξύγαρον, condimenti genus est acetum cum garo significans. De aceto, cuius frequens in condimentis usus est, Plinius lib. 14. sic ait: Acetis nequitiæ inest uirtus magnos ad usus & sine quis uita mitior degi non possit. Et lib. 23. Aceto, inquit, summa uis est in refrigerando, non tamen minor in discutiendo: ita fit ut infuso terræ spumet. Cibos autem & sapores non alius magis succus cōmendat aut excitat quàm acetum, putredinemq; & corruptionem à rebus prohibet.

Digestibile.) hoc est, quod digestionem & ciborum concoctionem adiuuat.

Semunciam.) *hoc est, unciam semis siue dimidiam.*

Silphi Gallici.) *Lege, Silis Gallici. Est autē sil siue sile, quod & seseli dicitur, cuius plura genera, ceu Aethiopicum, Peloponesiacum, montanum de quo infra lib. 3. & Maßiliense quod Gallicum uocat Apicius: & Dioscorides fœniculi folia habere dicit, caulem tamen craßiorem, & umbellam anetho similem, in qua semen est angulosum, longum, & in cibo acre: radice longa & odorata. Calefaciunt radix & semen: bibunturq; utiliter contra uesicæ stillicidia, & orthopnoicis prosunt & comitialibus: faciuntq; ad interaneorum uitia omnia. Adiuuat concoctiones potum cum uino semen, soluit tormina. Viatores contra frigora cum pipere & uino utiliter id bibunt.*

Cardamomi.) *Cardamomum semen est quod ex ultra marinis partibus Armenia, India, Arabia & alijs adfertur. Eligendum quod frangenti contumax repugnet, quod plenum, præclusumq; est. Quod enim tale non erit, uetustate exoleuit & bonitatem amisit. Quod odore item sensum tenet, gustu acre & subamarum sit. Virtutis calidæ. Facit ad tußim, comitiales, tormina, coxendices, nephritim, testante Dioscoride.*

IN CAPVT XXXV.

MOrtaria.) *Antiquus manuscriptus codex habet moretaria, forte legendum moreta. Vtcunq;, intelliges condimenta & moreta quæ in mortario coquinario tunduntur & condiuntur, quæ & intrita & intrimenta protrimentaq; uocantur: item intinctus & embammata quæ in mortario ex diuersis rebus simul tritis, uarij saporis & coloris plurifariam condiuntur: ueluti piperatum, sinapium, alliatum & alia, omnia à rebus è quibus fiunt nominata.*

Fœniculum.) *Fœniculum ferulacei generis planta est nota, de quo lib. 20. ait Plinius. Id ipsum condimentis prope omnibus inseritur. Oxyporis etiam aptißime. Quin & crustis subditur panis. Semen stomachum dissolutum adstringit uel in febribus sumptum. Nauseam ex aqua tritum sedat. Pulmonibus & iocinoribus aptißimum. Ventrem sistit cum modice sumitur. Vrinam excitat & tormina mitigat totum decoctum, lactisq; defectu potum mammas replet. Radix cum ptisana sumpta renes purgat siue decocto succo siue semine sumpto. Prodest & hydropicis radix ex uino cocta. Et ad alia multa utile tum in sanitatis, tum medicinæ usu.*

ANNOTATIONES IN SECVNDVM LIBRVM APICII CAELII

Gabriele Humelbergio Medico authore.

Arcoptes, id est, σαρκόπτης, carnisecus. Quo nomine inscriptus est hic liber secundus à carnũ insectione, eo quod in ipso de carnium incisarum edulijs & condimentis eorum præparandis agitur, à σὰρξ, quod carnem significat, & κόπτω incido. Docet autem non solum animalium terrestrium & in aere uolatilium, sed & in aquis piscium quoq; carnium præparare & condire cibaria.

IN CAPVT I.

ISicia.) Isicia sunt quæ proprie ab insecatione insicia dicuntur, authore Macrobio, qui ait: Isicium quod ab insecatione insicium dictum: amissione enim literæ postea quod nunc habet nomen obtinuit. Sunt autem edulia & cibaria ex carne concisa & insecta, facta: quæ nunc per se, nunc reticulo & omento circundata in sartagine, alijs etiam iunctis rebus, & aromatibus aliquando, cum adipe aut oleo, butyróue friguntur. Alio nomine Tomacula siue per syncopen Tomacla & Tomacinæ aliquando uocantur, ἀπὸ τῆς τομῆς, id est, à sectione & incisura. Insicia etiam aliquando farcimina significant, quæ carne concisa fartis id est impletis intestinis fiunt.

Marina de cammaris & astacis &c.) Enumerat nunc pisces marinos aliquot è quorum carne & pulpis carnosis lauta & opipara fieri possunt isicia, docendo simul qualibus oportune condiri debeant condimentis. Suntq; cum primis eius generis pisces cammari & astaci. Vbi animaduertendum est quod Apicius Cammaros per astacos interpretatur, tanquã usitatiore & notiore fortaßis ætate sua uocabulo, sicuti & nostro quoq; æuo multa Græcorum nomina usitata & nota magis sunt Latinis. Accipiturq; coniunctiua illa particula, Et, expositiue pro, id est. Sunt enim astaci qui & cammari, Theodoro Gaza interprete, & è piscium genere quod sanguine caret, & tenui crusta integitur, malacostracon à Græcis appellatum & crustatum à Theodoro uersum, licet Plinius cancri nomine interpretatus sit li. 9. ubi ait: Cancrorum genera carabi, astaci, carides, mææ, paguri, heracleotici, leones & alia ignobiliora. Ceu cancer genus sit & species. Sunt autem astaci seu cammari, ut putamus, hij quos nunc uulgo cum Plinio, non generis sed speciei nomine & priuatim cancros appellamus, sed ut

aliqui uolunt parui admodum & teneri. Cæterum cancri ueris principio senectutem anguium modo exuunt, renouatione tergorum. His uita longa. Pedes octoni omnibus in obliquum flexi. Fœminæ primus pes duplex, mari simplex. Præterea bina brachia denticulatis forcipibus. Superior pars in primoribus his mouetur, inferiore immobili. Dextrum brachium omnibus maius. In pauore retrorsum pari uelocitate redeunt. Autũno & uere pinguescunt, & plenilunio magis. Aristoteles tamen libro 4. de historia cancros uidetur appellare eos tantum quibus corpus rotundum est, cum locustis, squillisq́; longum sit. Cæterum cancri difficilis concoctionis sunt, cocti uero asthmaticis & phthisicis prosunt: præstantq; ad isicia facienda materiam, euacuata testa, ipsorum carne ex cauda & chelis tusa: & per se quoq; mensis conueniunt cocti ex uino & pipere, seu ex aqua, aceto & sale, aut ablata testa in oleo butyróue fricti in sartagine, & præsertim parui.

De loligine.) Loligo quæ Teuthis Græce dicitur, piscis est sepiæ similis, oblongior & angustior: nigrum illum humorem atramentum uocatum etiam obtinens. Dicta quidem Loligo quasi uoligo, ut scribit Varro, quoniam extra aquam uolitet. Nam Plinio teste: Loligo etiam uolitat extra aquam se efferens: quod & pectunculi faciunt sagittæ modo. Et Oppianus halieuticon lib. 3. ait: Loligo atq; alij qui findunt aera pisces. Sanguine caret & é mollium genere est, quæ Græci malaca uocant, eo quod non squamma, non testa, non cute dura aut aspera, sed carne molli obducta sunt. Nam quæ tenui crusta integuntur, Græci malacostraca, id est, crustata dicunt. Testis uero conclusa duris & siliceis, ostracoderma uocant, omnia é sanguine carentium genere. Nam piscium quidam, ut Plinius lib. 9. tradit, sanguine carent. Quorum tria sunt genera. In primis quæ mollia appellantur. Deinde contecta crustis tenuibus. Postremo testis conclusa duris. Mollia sunt loligo, sepia, polypus, & cætera eius generis. His caput inter pedes & uentrem, pediculi octoni omnibus. Sepiæ & loligini pedes duo ex his longißimi & asperi, quibus ad ora admouent cibos, & in fluctibus se uelut anchoris stabiliunt, cum quibus uenantur. Quæ piscium sanguine carentium genera ab Aristotele etiam lib. 4. de historia ponuntur, ubi ait: Nunc ordinem animalium quæ sanguine carent, persequemur. Genera in hoc ordine plura sunt. Primum quæ mollia appellauimus, hoc est, quæ sanguine carent, & foris carne molli obducta solidum intus modo sanguinei generis continent, quale sepia est. Secundum quæ crustis tenuibus operiuntur, hoc est, quæ partem solidam foris, mollem carnosamq́; intus continent. Durum illud eorum tegmen

non fragile, sed collisile est, quale cancrorum genus & locustarũ. Tertium quæ silicea testa conclusa muniuntur, hoc est, quibus pars carnea intus, solida foris fragilis atq; ruptilis, nõ collisilis, quale genus concharum & ostrearum est. Loligo concoctu difficilis, si uero cõcoctione uincatur, haud parum alimenti corpori præbet, authore Paulo Aegineta li. 1. Et Celsus inter ea numerat quæ intus minime corrumpuntur.

De sepia.) Sepia è piscium sanguine carentium & mollium genere est, eiusdem similitudinis cum loligine, octonis pedibus, solidum intus quoddam insertum continens quod Sepium uocant. Sepiarum generis mares, ut Plinius scribit, uarij & nigriores, constantiæq; maioris: percussæ tridente fœminæ auxiliantur. At fœmina icto mare fugit. Ambo autem ubi sensere se apprehendi, effuso atramento, quod pro sanguine his est, infuscata aqua absconduntur: quod & Oppianus testatur Halieuticon lib. 3. cum ait: Quin & natiua fœcunda est sepia fraude. Est liquor in tumida concretus turbidus aluo, Qui fuscus piceam superat caligine massam: Cõditus hic humor nutritur corpore, præsens Auxiliũ miseræ, subita formidine capta Atras emittit guttas, & polluit æquor, Obscuratq; uias ponti tenebrosa cruore Permixto sanies piscantis lumina turbans, Auertit uisum & prospectum surripit omnem, Hæc facili cursu pertinctas æquoris undas Effugit horrendos pisces, hominemq; sagacem. Loligo atq; alij qui findũt aera pisces Tales inueniunt artes: non est liquor ater illis, purpureos potius de corpore fundunt Humores, sed fraude pares astuq; putantur. Cæterum sepiæ atramentum, authore Celso, uentrem mouet. Ipsa elixa sepia mollis est & suauis & facile concoquitur, & bonam aluum facit. Succus uero ipsius sanguinem extenuat & mouet per hæmorrhoidas, ut author est Diphilus, referente Massario. Paulus tamen Aegineta difficilis coctionis esse tradit inquiens: Molles pisces, ut polypi, sepiæ, loligines duri sunt coctioniq; renituntur, præsertim polypi, atq; salsum quodammodo habent humorem. Si uero concoctione uincantur, haud parum alimenti corpori præbent.

De locusta.) Locusta marina quæ Carabos Græce dicitur, crustatorum genus primum est, cui proximum alterum est astacus, à locusta nõ multum differens, quæ crustatorum maxima. Locustæ, inquit lib. 9. Plinius, crusta fragili muniuntur in eo genere quod caret sanguine. Latent mensibus quinis, similiter cancri qui eodem tempore occultantur, & ambo ueris principio senectutem anguium modo exuunt renouatione tergorum. Cætera in aquis natant. Locustæ reptantium modo fluitant. Si nullus ingruat metus,

recto meatu cornibus quæ sunt rotunditate præpilata ad latera porrectis, ijsdem erectis in pauore obliquæ in latere procedunt. Cornibus inter se dimicant. Vnum hoc animalium nisi uiuum feruenti aqua incoquatur, fluida carne non habet callum. Est autem concoctu difficilis, ut author est Paulus Aegineta.

Crinibus.) *hoc est, pediculis, cruribus, brachijs.*

Mortario.) *Mortarium uas est in quo tunduntur teruntúrue pistillo quæ resoluenda sunt. Pistillum uero quo res tunduntur ipsæ.*

Plassantur.) *id est, finguntur, formantur & conficiuntur,* ἀπὸ τοῦ πλάσσειν, *quod formare est & effingere.*

De squillis.) *Squillæ pisces sunt crustatorum generis, quas* Græci, *quoniam caput maius reliqua parte corporis habent,* Carides *uocant, authore* Athenæo. *Suntq; locustis ferè similes, à quibus differunt quod forcipe careant. Earum generis sunt* Gibbæ, *craugines, & paruæ quæ maiores nunquam fiunt. Sunt autem quemadmodum & cætera crustata omnia, ut cammari, paguri, cancri, locustæ mensis conuenientia, sed coctu difficilia, ac si sæpe in aqua dulci elixentur, aluum supprimunt, ut author est* Paulus Aegineta.

Omentata.) *Scilicet isicia, quæ omento inuoluta & circundata fiunt.* Omentum *uero reticulum est illud pingue & adeps ipse qui intestinis adhæret & illa integit, & zirbus etiam dicitur.*

Eneruas.) *à neruis purgas. Eneruare est neruos eximere.*

Sicut pulpa omentata.) Lego, *Sicut assolet pulpa, in omentum.*

Assulas.) Partes *crassiusculas & asperas, filamentaq;.* Dicuntur *enim propriæ assulæ fragmenta à marmorarijs in cedendo marmore dispulsa & quæ frangendis alijs rebus in longitudinem magis quàm latitudinem fragmenta disijciuntur.* Et *inde fit assulatim aduerbium, quo ueteres pro minutatim usi sunt.* Plautus, *nisi dedolabo assulatim uiscera.*

Exinanies.) Exinanire *modo euacuare, modo attenuare est.*

Versas.) Versare *est uertere, & inter alia significata sua significat aliquando uoluere & agitare.*

Tessellas.) *id est, parua frustula quadrata. Est autem tessella diminutiuum à tessera, & id est quod omni ex parte quadratum est.*

Tracta.) Per *tracta intelligo quasdam quasi membranulas, quæ ex candida tenuissima farina cum aqua subacta fiunt.* Vtitur *dictione* Cato *in libello de* Re *rustica in placentarum confectione.*

Obligas.

Obligas) Deuincies, circunduces & inuolues, siue asperges & immisces.

Volutari.) Legendum est, boletari, quod uas est boletis seruiens. Vnde illud Martialis, Cum mihi boleti dederint tam nobile nomen, Prototomis, pudet heu, seruio colliculis.

Ex spongiolis.) Spongioli fungorum generis sunt. De quibus plura lib. 3. ca. 20.

Alicam.) Alica nunc frugis genus est, nunc ex fruge facta farina & inde pulticula uel sorbitio. Pro fruge accipitur à Plinio lib. 18. cap. 7. ubi de frumentis per tempora satis agens inquit. Aliqui uerna, milium, panicum, lentem, cicer, alicam appellant. Et non longe post ait: Tunicæ frumento plures, hordeum maxime nudum & alica. Celsus item lib. 2. ca. 17. Cumq; panificia, inquit, omnia firmißima sint: elota tamen quædam genera frumenti ut alica, oriza, ptisana, uel ex ijsdem facta sorbitio, uel pulticula, & aqua quoque madens panis, imbecillißimis annumerari potest: item cap. 19. Boni succi sunt triticum, siligo, alica, oriza, amylum. Et iterum capite 29. Pulticula uel ex alica uel ex panico uel ex milio, itemq; ex ijsdē sorbitio. Est autem farris adorei genus quod Halicastrum etiam, ut putamus, uocat Columella li. 2. ca. 6. ubi de farris generibus agens sic scriptum reliquit. Adorei autem plerunq; uidimus in usu genera quatuor. Far, quod appellatur clusinum candoris nitidi. Far, quod uocatur uennuculum rutilum, atq; alterum candidū, sed utrunq; maioris ponderis quàm clusinum. Semen trimestre, quod dicitur halicastrū, idq; pondere, & bonitate est præcipuum. Et hoc alicam esse uolunt, Græcorum chondro haud absimilem, teste Paulo Aegineta qui lib. 1. capite de frumentaceis ait: Alica in reliquis quidem chondro haud absimilis est, sed magis aluum supprimit. Demum alica pro pulte etiam accipitur à Plinio & alijs, quæ in sanitatis usu & medicina locum habuit, sed diuersis locis diuersimode præparata, ceu ex Plinio lib. 18. ca. 11. patet, ubi uaria eius genera & conficiendi modos ponit, & è zea quæ semen dicitur, fieri tradit, quemadmodum & Dioscorides. Fiebat etiam ex hordeo, cuius conficiendæ ratio in sequentibus etiam sed operosior & elegantior docetur ab Apicio nostro, qua tamen facilior est & paratior quam in iunio mense docet Palladius hijs uerbis. Hordeum semimaturum, cui adhuc superest aliquid de uirore per manipulos ligabis, & torrebis in furno, ut facile mola poßit infringi, & in modio uno salis aliquantū, dum molitur, miscere curabis, ac seruas.

Conteres pipere.) Lege, Teres cum piperis.

Medulla filigino.) Lege, Medulla siliginea uel siliginis scilicet panis, qui ex siligine factus est. Siligo autem tritici genus est & omnium firmissimum, ut Celsus tradit, & boni succi esse dicit. Columella lib. 2. ca. 6. Secundae conditionis triticum esse dicit, ubi de seminum generibus agens ait: Prima & utilissima sunt hominibus frumenta triticum & semen adoreum. Tritici genera complura cognouimus. Verum ex hijs maxime serendum est, quod robus dicitur, quoniam & pondere & nitore praestat. Secunda conditio habenda est siliginis, cuius species in pane praecipua pondere deficitur. Tertium erit trimestre, cuius usus agricolis gratissimus. Nam ubi propter aquas, aliamue causam matura satio est omissa, praesidium ab hoc petitur. id genus est siliginis. Reliquae tritici species, nisi si quos multiplex uarietas frugum, & inanis delectat gloria, superuacuae sunt. Plinius li. 18. de siligine ait: Siliginem dixerim proprie tritici delicias, candor est, & sine uirtute, & sine pondere. Et mox post ait: E siligine lautissimus panis, pistrinarumq; opera laudatissima. Praecellit in Italia, si Campana Pisis natae misceatur. Ruffior illa: at Pisana candidior, ponderosior uero Cretica. Panis siligineus quem siliguten Graeci uocant, omni alio magis alit, ut author est Paulus Aegineta. E quibus omnibus facile apparet siliginem hanc à ueteribus celebratã longe aliud esse à frumento quod nostra aetate siliginem & in hac Sueuia nostra Teutonice Rogken uocamus, ex quo panis conficitur niger & plebeius. Et ab aliquibus Tipha, ab alijs olyra creditur.

Baccam mixtam & temperatam.) Lege, baccam myrtheam ex enteratam, id est, decorticatam & à cortice purgatam: qua ante aduectum piper loco eius usi memorantur ueteres. Sed de myrtho Plinius lib. 15. ca. 29. sic tradit: Succorum natura praecipuam admirationem in myrtho habet: Quãdo ex una omnium olei uiniq; bina genera fiunt. Item myrthidanum ut diximus. Et alius usus baccae fuit apud antiquos, antequã piper reperiretur, illam obtinens uicem. Quodam etiam generosi opsonij nomine inde tracto, quod etiam nunc myrthatum uocatur. Eademq; origine aprorum sapor commendatur, plerunq; ad intinctus additis myrthis. Vinum etiam fiebat quondam ex myrtho, quod myrthite, myrthatum, myrthidanum & myrtheum uocatur. Cuius confectiones uarias copiose docent rusticae rei scriptores & alij, quisq; qualis suo tempore fieri consueuerat. Cato libri sui capite 125. Columella lib. 12. Palladius in Ianuario & Februario mense. Plinius lib. 14. Dioscorides lib. 5. Fiebatq; uinum tale nunc ex myrthi baccis tantum, nunc ex ramulis, folijs & baccis simul. Quorũ prius illud à Catone sic docetur:

Vinum myrtheum sic facito, Myrthum nigram arefacito in umbra, ubi iam erit passa, seruato ad uindemiam in urnam musti contundito myrthæ semodium, id oblinito. Vbi desiuerit feruere mustum, myrthum eximito. Id est ad aluum crudam, & ad lateris dolorem, & ad cæliacum, & si aluus non consistet. Alterum uero cuius confectio Græcis propria fuit tradente lib. 14. Plinio, sic cõficiebatur ut inquit. Græci uero & alio modo. Ramis teneris cum suis folijs in albo musto decoctis tusis libra in tribus musti congijs deferuere faciunt donec duo supersint. Quod ita syluestris myrthi baccis factum est, myrthidanum uocant. Seruabantur baccæ etiam ut libri sui capite 101. docet Cato sic. Virgas myrtheas si uoles cum baccis seruare, & item aliud genus quoduis, & si ramulos ficulneos uoles cum folijs, inter se alligato, fasciculos facito, eos in amurcã demittito, supra stet amurca facito. Sed ea, quæ demissurus eris, sumito paulo acerbiora. Vas, quo cõdideris, oblinito planè. Verum quo instructior sit res familiaris illud adhuc subnectam de oleo myrtheo ex Plinio qui lib. 15. ait: Quinimo oleo quoq;, mirum dictu, inest quidam uini sapor, simulq; pinguis liquor præcipua ui ad corrigenda uina, faccis ante perfusis. Retinet quippe fecem, nec præter purum liquorem transire patitur, datq; se comitem præcipua commendatione liquato. Virgæ quoque eius gestatæ modo uiatori prosunt in longo itinere pediti. Quin & uirgæ annuli expertes ferri inguinum tumori medentur.

Nucleis.) Hic & in sequentibus quando nucleorum nomine utitur sine adiuncto, tunc semper de pineis intellige, de quibus dictum est lib. 1.

Caræno.) Carænum esse mustum coctum cui in coctura una parte absumpta duæ remanserint, diximus priore libro ex authoritate Palladij. An autem ob tertiam cõsumptam partem quod illa careat, nomen adeptum sit, non facile dixerim, nec etymologistis id asserentibus in hoc assentior, licet ita confectum hoc nomine appelletur, utitur hac dictione hijs libris noster Apicius, utitur & Palladius, item Marcellus medicus, & alij quos nos imitantes eandem scripturam & prolationem obseruandam, & non immutandam censemus: non obstante quod ex recentioribus aliqui pro eo legendum uelint Calenum, quoniam è Caleno uino ab authoribus non parum commendato potißimum fieri soleret, idq; ob bonitatem eius quæ nisi unius partis ex tribus in coquendo resolutione indigeret.

IN CAPVT II.

HYdrogarum.) Lege, hydrogaratum, hoc est, isicium hydrogaro conditum. Est autem hydrogarum, id est, ὑδρόγαρον, condimenti

genus aquam cum garo significans quasi aquigarum, ab ὕδωρ quæ aqua est, sic appellatum, & garo.

Apothermum.) Lego, Apodermum, id est, ἀπόδερμον, excoriatum isicium, sic dictum quod ex nucibus depilatis & excorticatis conficiatur, præsertim pineis & amygdalis, à uerbo ἀποδέρω, quod est excorio: & δέρμα est pellis & corium siue cortex.

Ambolatum.) Lege, amylatum, hoc est, isicium cum amylo confectum, sicut piperatum ex pipere, & reliqua. Quid autem sit amylum, dicemus mox in sequentibus.

Phasiani.) Phasianus auis est à phasi Colchorum fluuio sic dicta, unde ad nos adportata. Hinc illud Martialis, Argiua primum sum transportata carina, Ante mihi notum nil nisi Phasis erat.

Pyrethrum.) Pyrethrum herba est caulem & folia dauco & fœniculo similia, umbellam uero anetho similem & rotundam habens: Radicem pollicis craßitudine, longam, sapore maxime feruido. Abundat commanducata hac herba in ore saliua. Ea propter dentium doloribus subuenit cum aceto elixa & decocto illo collutione facta. Commanducata etiam pituitam trahit, ut author est Dioscorides li. 3.

Induces.) Lege, inducet, hoc est, coeat & in unum cogatur.

Ettamen.) Lege, & tum, id est, deinde.

Iolæ floris.) ex antiquo exemplari legendum, Olei floris. Qui quid sit docet nos Plinius lib. 15. ca. 6. cum ait. Premi plusquam centenos modios non probant, Factus uocatur. Quod uero post molam primum est, flos.

Quartarium.) Per quartarium intelligo hic quartam partem libræ quæ continet uncias tres.

Semuncia.) hoc est, uncia semis uel dimidia.

Cenlicem.) ex antiquo exemplari legendum, Calicem. Qui poculi genus est & uas potorium rotunda specie.

Acetabulum.) Acetabulum liquidorum mensura est & quarta pars sextarij continens cyathos tres, authore Aphricano. Plinius tamen heminæ quartam partem significare dicit, Et Paulus Aegineta sesquicyathum implere acetabulum.

Cochleare.) Minimum mensurarum est cochleare, & octaua pars cyathi.

Peces conditi.) Vtcunq; legeris, siue peces conditi, siue ut manu scriptus codex habet, facies conditi: menda est, & sine intellectu uerba:

quare castigandus locus & emendandus, legendumq́; sales cõditos: qui quales sint, docuit author lib. 1.

De pauo.) Dicitur & pauus & pauo. Ausonius in epigrammate de his quæ sexum mutarint, Pauaq́; de pauo constitit ante oculos. Pauo naturæ formæ è uolucribus dedit palmam. Primus hos Q. Hortensius augurali cœna posuisse dicitur, quod protinus factum tam luxuriosi quàm seueri boni uiri laudabant, ut scribit Varro.

Vt callum uincant.) id est, ut duriciam superent, hoc est, ut tenescant & emollescant, citra tamen eliquationem.

Secundum locum habent de cuniculis, item quartum &c.) Hic tertius ordo & quod secundum concernit, deest: quare ex antiquo manu scripto exemplari instaurandus est locus, sic: Secundũ locum habent de phasianis. Item tertium locum habent de cuniculis. Sunt autem cuniculi, leporini generis animalia, sic dicti, quod sub terra cuniculos facere soleant, ubi lateant in agris. Quorum caro melior est quàm leporum.

Isicia multa ab alieno.) Legendum, Isicia amylata, id est, amylo confecta.

Voluerit.) Lege, ferbuerit uel bullierit.

Amylo obligas spisso.) hoc est, amyli farina obduces & conferges spissa & crassa. Est enim amylum factitium & frumenti medulla arte præparata, appellatum ab eo quod sine mola fiat. Fitq́; ex omni tritico & siligine. Optimum autẽ ex trimestri. Inuentio eius Chio insulæ debetur, ut lib. 18. tradit Plinius, unde & laudatissimum. Post quod maxime laudatur Creticum, mox Aegyptium. Probatur leuitate, leuore, candore atq; ut recens sit. E siligine quomodo fieret docet libri sui capite 87. Cato in hunc modum. Amylum sic facito. Siliginem purgato bene, postea in alueum indat, eo aquam addat bis in die. Die decimo aquam exiccato, exurgeto bene, in alueo puro misceto bene, facito tanquam fex fiat. Id in linteum nouum indito, exprimito cremorem in patinam nouam, aut in mortarium, id omne ita facito, & refricato denuo. Eam patinam in sole ponito, ut arescat. Vbi arebit, in ollam nouam indito, inde facito cum lacte coquat. Conficitur item ex zea ut author est Dioscorides. Est item frugis genus aliquando significans amylum, ex quo fit illud factitium. In qua significatione Celsus accipit lib. 2. ubi id cum alijs quibusdam inter ea quæ boni succi & stomacho aptissima sunt, connumerat. Est autem tritici generis & maxime trimestris quod sitanium ab aliquibus uocari tradit Dioscorides, qui duo triticei genera agnoscẽs li. 2.

ait: Pyrus, id est, πυρὸς Romani triticum dicunt. Probatissimum in secunda ualetudine sanis corporibus in usu triticum est recens, quodq; integro incremento creuerit, perfectum & luteo colore est. Laudatur post hoc trimestre: Sitanium ab aliquibus appellatum. Tritico, inquit Plinius, nihil fertilius. Hoc enim natura ei tribuit, quoniam eo maxime alat hominem.

Subruendum feres amulum.) Legendum, & sorbendum feres amylatum.

Luculentum.) ex antiquo scripto exemplari legendum, Lutulentum, id est, spissum & crassum.

Defrutum de cotoneis.) hoc est, uinum cydonite, quod solis ardore in defruti modum & mellis crassitudinem coctum & redactum est. Conficitur autem cydonite uinum, ut li. 5. Dioscorides tradit, hoc modo. Mala seminibus purgato, raporum modo ea concidito: tum in musti cadum mala pondo 12. demissa triginta diebus dimittito, ex eo tempore per colum traiectum uinum reponito. Conficitur & aliter sic. Tundito mala, tusaq; exprimito: mox expressi succi sextarijs decem mellis unum misceto, sicq; reponito. Habet hoc uinum spissandi uim, stomacho intestinorumq; torminibus accommodatum est: iocinorosis itidem: renum cum urinæ malo aliquo doloribus & urinæ angustijs. Sunt & aliæ cydonite cōfectiones, quas petere poteris à Palladio in Octobri mense.

Camarum.) Lege, caricarum, hoc est, uinum sycite, quod è carica fico confectum decoctione in defruti substantiam redactum est. Fit siquidem è fico sicuti è palmis uinum, quorum confectiones breuiter docet lib. 14. ca. 16. Plinius in hunc modum. Fit & è pomis quæ dicemus interpretationibus non nisi necessarijs additis. Proximūq; ei è palmis, quo Parthi & Indi utuntur, & oriens totus. Maturarum quas uocant & chydeas modio in aquæ congijs tribus macerato expressoq;. Sic fit & Sycites è fico, quem alij Palmiprunum, alij trocin uocant. Aut si dulce esse non libeat, pro aqua tantundem uinaceorum adijciunt. Dioscorides lib. 5. Sumi dicit caricas quæ chelidoniæ aut phœniceæ uocantur.

Orizæ.) Oriza frumenti genus est notum, non pauci usus in cibo. Ex hac ptisana etiam conficitur. Vnde illud Horatij: Sume hoc ptisanarium orizæ. Plinius lib. 18. Italici, inquit, maxime oriza gaudent, ex qua ptisanam conficiunt, quam reliqui mortales ex hordeo. Orizam uulgo Risum appellant, ægre concoquitur, aluum supprimit, & medias in nutriendo uires habet, authore Dioscoride & Paulo Aegineta. Celsus inter res boni succi

&

& quæ craßiorem pituitã faciunt, enumerat, & hijs quæ imbecillis materiæ sunt annumerari posse dicit. Quo pacto autem ptisana ex ea conficeretur docet Paulus li.1. dicens. Ptisana sic coquitur. Vni eius parti, aquæ quindecim, atq; paulum olei adijce, ac post ebullitionem acetum quoq;. Cum uero exacte iam cocta fuerit, salem tenuem. Sunt qui porrum quoq; & anethum addant.

Expromas.) Expromere uocat proferre, eximere & eijcere.

Oridiam.) Legendum, Orindam. Quæ panis genus est, & ex quo conficitur, semen, Aethiopiæ peculiare & sesamo persimile, quod coquentes uescuntur, ut in lexico author est Hesychius inquiens: Ορίνδης, ἄρτος, παρὰ αἰθίοψι, καὶ σπέρμα παραπλήσιον σησάμῃ, ὅ ἕψοντες σιτοῦνται.

Depilatis.) hoc est, decorticatis, à pelle & cortice depuratis & emundatis. Vnde & condimento isicioq; huic apodermi nomen inditum putamus.

Creta argentaria.) Plinius naturalis historiæ lib.36. cap.16. Alia creta argentaria appellatur: nitorem argenteum reddens. Est & utilißima qua circum præducere ad uictoriæ notam, pedesq; uenalium trans mare aduectorum denotare instituerunt maiores.

IN CAPVT III.

VVluulæ.) Vuluulæ dicuntur farciminis genus à uolua, quod in intestinis inuoluantur ad modum uuluæ suillæ, quæ olim lautißimi erat cibi. Vnde inuolucrum etiam illud album & tunicam in oui speciem boletos prorumpentes inuoluentem quod inuoluat ipsos, uoluam appellat Plinius.

Capita porrorum breuia duo à mole purgata.) hoc est, porri spicas & nucleos duos paruos ab integro bulbo separatos & à crinibus & pelle purgatos. Dependent enim à bulbo radiculæ quædam paruæ in modum pili quas crines uocant. Vnde Serenus etiam crinitas porri radices appellat. Et Apicius molis uocabulo, integrum bulbum intelligit, qui respectu nucleorum magnus est, nuclei contra parui & crinium respectu breues.

In materia bene lota.) Legendũ putamus, In mortario bene loto.

Fasciculo.) Fasciculus diminutiuum est à fasce. Fascis autem, lignorum aut alterius cuiuscunq; rei congeries est, quam ligando facimus.

Botellum.) Botelli & botuli uocantur farciminis genus, è carne suilla, adipibus concisis & alijs rebus impletis intestinis: à bolis, hoc est, fru

frustulis carnis sic appellati, ut quidam uolunt. Bolus enim cuiusq; rei frustum significat. Botulum nominat Martialis hoc disticho, Qui uenit botulus mediae tibi tempore brumae, Saturni septem uenerat ante dies. Botelli uero meminit lib.11. hoc uersu, Boletos imitatur & Botellos.

Thus crudum.) Lege, Ius crudum. Thuris enim nullus in opsonijs usus: nec eius alicubi in toto opere fit mentio.

IN CAPVT IIII.

LVcanicae.) Lucanicae farciminis genus sunt à Lucanis populis sic dictae, à quibus ex mediocri intestino mulieres Romanae facere didicerunt. De hijs Martialis est distichon hoc: Filia picenae uenio Lucanica porcae, Pultibus hinc niueis grata corona datur.

IN CAPVT V.

FArcimina.) Farcimina dicuntur intestina carne minutim concisa referta. Sic dicta à farciendo id est implendo. Replentur enim uarijs rebus ceu carne frustulatim minutatimq; incisa, sanguine, adipe suillo, aromatibus, sale & rebus alijs. Et inde fartores etiam qui farcimina faciunt.

Disco.) Discus est orbis & instrumentum mensarium super quod carnes & alia cibaria mensae inferuntur.

Abamine porro.) Legendum, albamine porri, hoc est, porri medulla quae alba est.

Compendia.) Compendium dicitur quod parsimonia quadam seruamus. Alterum manu scriptum exemplar habet copadia, de quibus plura in sequentibus.

Subassas.) Hic adscribe ex antiquo manu scripto codice haec uerba: Vel elixum tantũ appones. Aliter circellos isiciatos. Reples intestinum & reliqua ut reddita sunt in textu.

Circellos.) Per circellos intelligit farcimina in circuli formam & rotunditatem efficta.

Impensa.) Impensa dicitur quod rei alicui impenditur.

Exornas.) Verbo exornare utitur Apicius pro ordinatim & ornate eleganterq; disponere, collocare & adornare.

ANNOTATIONES IN TERTIUM LIBRUM APICII CAElij Gabriele Humelbergio Medico authore.

Epuros, id est, κηπουρὸς, olitor siue hortulanus, à κῆπος quod est hortus, & inde etiam Cepuria dicuntur hortensia quæ antiqui acetaria nuncupabant ab accipiendo. Plinius lib. 19. ca. 4. Horti, ait, maxime placebant quia non egerent igni, parcerentq; ligno. Expedita res & parata semper, unde acetaria appellabantur. Facilia concoqui, nec oneraturo sensum cibo, & quæ minime accenderent ad desiderium panis. Pars eorum ad condimenta pertinens fatetur non domi uersuram fieri solitam. Estq; hortus omnino pauperis ager & macellum. Verum hortus non semper unius significationis fuit. Apud antiquos enim omnis uilla hortus dicebatur. Vnde Plinius lib. præmemorato ait, In duodecim tabulis legum nostrarum nusquam nominatur uilla. Semper in significatione ea hortus: in horti uere heredium. Sed horti multitudinis numero arboribus ad uoluptatem consiti, quos primus instituit Athenis Epicurus hortorum magister. Et antiquitas nihil prius mirata est quàm Hesperidum hortos ac regum Adonis & Alcinoi. Item pensiles, siue illos Semiramis siue Assyriæ rex Cyrus fecerit. Pensiles autem dicuntur quod supra ædificia uel columnas facti pendeant. Græci hortos paradisos, Latini etiam pomaria & uiridaria uocant. Cæterum hortus communi significatione locus dicitur in quo herbæ & olera dispositis areolis nascuntur, & hortus olitorius uocatur. Olus uero dicitur omnis herba qua uescimur. Theophrastus: Olera enim uocamus quæ in usu cibario sunt, ut intubum, aphaca, porcellia, senecio atq; in totum quæcunq; intubacea sunt propter foliorum similitudinem. Demum indidit huic libro Cepuri nomen Apicius noster, quod in eo de oleribus quæ in cibum assumuntur, & eorum pulmentarijs & condimentis agat, & ipsa conficere doceat.

IN CAPUT I.

DE oleribus, ut omne olus smaragdinum fiat.) Hæc omnia tituli uice scribito. Deinde caput ipsum inchoato & perficito sic. Omne olus smaragdinum fiet, si cum nitro coquatur.

Smaragdinum.) hoc est, uiride, nitidum, splendidum, translucidumq; & aspectui iucundum, ceu gemma smaragdus.

frustulis carnis sic appellati, ut quidam uolunt. Bolus enim cuiusq; rei frustum significat. Botulum nominat Martialis hoc disticho, Qui uenit botulus mediae tibi tempore brumae, Saturni septem uenerat ante dies. Botelli uero meminit lib. 11. hoc uersu, Boletos imitatur & Botellos.

Thus crudum.) Lege, Ius crudum. Thuris enim nullus in opsonijs usus: nec eius alicubi in toto opere fit mentio.

IN CAPVT IIII.

LVcanicae.) Lucanicae farciminis genus sunt à Lucanis populis sic dictae, à quibus ex mediocri intestino mulieres Romanae facere didicerunt. De hijs Martialis est distichon hoc: Filia picenae uenio Lucanica porcae, Pultibus hinc niueis grata corona datur.

IN CAPVT V.

FArcimina.) Farcimina dicuntur intestina carne minutim concisa referta. Sic dicta à farciendo id est implendo. Replentur enim uarijs rebus ceu carne frustulatim minutatimq; incisa, sanguine, adipe suillo, aromatibus, sale & rebus alijs. Et inde fartores etiam qui farcimina faciunt.

Disco.) Discus est orbis & instrumentum mensarium super quod carnes & alia cibaria mensae inferuntur.

Abamine porro.) Legendum, albamine porri, hoc est, porri medulla quae alba est.

Compendia.) Compendium dicitur quod parsimonia quadam seruamus. Alterum manu scriptum exemplar habet copadia, de quibus plura in sequentibus.

Subassas.) Hic adscribe ex antiquo manu scripto codice haec uerba: Vel elixum tantũ appones. Aliter circellos isiciatos. Reples intestinum & reliqua ut reddita sunt in textu.

Circellos.) Per circellos intelligit farcimina in circuli formam & rotunditatem effícta.

Impensa.) Impensa dicitur quod rei alicui impenditur.

Exornas.) Verbo exornare utitur Apicius pro ordinatim & ornate eleganterq; disponere, collocare & adornare.

hijs uerbis. Herbæ radioli (sic enim uocat) radicem euulsam & cultro corticem purgatam cum malua coquito, & ius earum bibatur, sine labore uel aliquo tædio uentrem deducit, & omnes æstus. Estq; nunc medicis ad eundem effectum in multo usu.

Patinam.) Patina uas est nunc mensarium, nunc uero coquinarium, in quo cibi coquuntur, sic dictum quod pateat.

Aliter ad uentrem. Facies betaceorum &c.) Hoc totum pulmentariũ ex uetusto manu scripto exemplari huc adscripsimus. In quo etiam non una menda fuit, præsertim in his uerbis, facies detergine: pro quibus legendum, fasces, deterges. Item pro nigrum, legendum nitrum, pro frustra, frusta, & pro quo operies, cooperies. Verum per betaceos intellige plantæ asparagos siue cymas, de quibus amplius mox post. Per nuces autẽ intellige, iuglandes potißimũ & præsertim uirides, quæ humidiores sunt, uentremq; subducunt, quamuis aridæ quoq; si in aqua maceratæ ab interno putamine mundentur, recentioribus haud minus efficaces sunt, ut author est li. 1. Paulus Aegineta.

Betaceos Varronis. Varro &c.) Quod nunc ponit pulmentarium Apicius, ad Varronem refert authorem: de quo M. Fabius Quintilianus institutionis oratoriæ lib. 10. sic scribit: Terentius Varro uir Romanorum eruditißimus plurimos libros & doctißimos composuit, peritißimus linguæ Latinæ, & omnis antiquitatis, & rerum Græcarum nostrarumq;, plus tamen scientiæ collaturus quàm eloquentiæ. De eodem Valerius Maximus li. 8. scribit ita: Terentius autem Varro humanæ uitæ exemplo, & spacio nominandus, non annis, quibus sæculi tempus æquauit, quàm stilo uiuacior fuit, in eodem enim lectulo & spiritus eius & egregiorum operum cursus extinctus est. Anno octogesimo ætatis suæ libros de Re rustica scripsit. Item inter alios scripsit etiam satyras, è quibus forte hic, & quem infra lib. 7. de bulbis citat Apicius, desumptus est locus. Nam una inter illas est quam περὶ ἐδεσμάτων de edulijs inscripsit, ut author est Atticarum noctium li. 7. A. Gellius.

Mulso.) Mulsum est quod Græci οἰνόμελι, id est, œnomeli dicunt, ex uino & melle cõfectus potus, de quo & Martialis ait, Attica nectareum turbatis mella falernum, Misceri decet hoc à Ganymede merum. Fit autem, ut li. 5. Dioscorides tradit, duobus uini cadis uno mellis plerunq; mixto. Quidam ut celerius ad usum absoluant, mel cum uino decoquunt, sicq; in uasa alia diffundunt. Optimum autem quod ex uetere & austero uino, proba-

tißimoq; melle confectum est, de quo li. 22. Plinius sic prodit: Semper mulsum ex uetere uino utilißimum, facillimeq; cum melle concorporatur, quo in dulci nunquam euenit. Ex austero factum non implet stomachum, neq; ex decocto melle, minusq; inflat, quod ferè euenit. Appetẽdi quoq; reuocat auiditatem cibi, aluum mollit frigido pluribus, calido sistit. Corpora auget. Multi senectam longam mulsi tantum intinctu tolerauere, neq; alio ullo cibo, celebri Pollionis Romuli exemplo, quem centesimum annum excedentem cum Diuus Augustus hospes interrogaret, qua nam ratione maxime uigorẽ illum animi corporisq; custodisset, ille respondit: Intus mulso, foris oleo. Varro regium cognominatum morbum arquatum tradit, quoniam curetur mulso. Hactenus ille.

Vel sale, aqua & oleo.) Hæc ex uetusto exemplari adscripta sunt.

In se cocta iusculum facere & potari melius etiam si.) Lego, In se coques, iusculum facies, & potabis: melius erit si &c.

Apios.) De apio herba, quàm Græci quia piro, quod ἄπιος, id est, apios illis dicitur, similem radicem habet, sic uocant, Plinius lib. 26. ca. 9. sic tradit. Apios ischas siue raphanos agrios iuncos duos siue tres spargit in terra rubentes, folijs rutæ, radice cepæ sed amplior, quare quidam raphanum syluestre uocant. Intus habet mammam candidam, extra cortices nigros. Nascitur in montosis & asperis, aliquando & herbosis. Effoditur uere, tusaq; in fictili mergitur: deiectoq; quod supernatat, reliquus succus purgat utraq; parte sesquiobolo in aqua mulsa. Sic & hydropicis datur acetabuli mensura. Inspergitur & aridæ radicis farina potioni, aiuntq; superiorem partem eius uomitione biles extrahere: inferiorem per aluum.

Albam.) Lege, albamen, hoc est, partem interiorem candidam & à cortice exteriore nigro purgatam.

Id est, ex tribus heminis &c.) Hæc tanquam supposititia omisimus.

IN CAPVT III.

ASparagi.) Aspharagus aut si mauis asparagus, spinosi generis frutex est paruus, ramosus, folijs numerosis longis fœniculo similibus. radice plurima, longa, rotũda. Duo eius genera, satiuum & syluestre. Quorum satiuum Columella, Syluestre uero Plinius Corrudam ab aliquibus uocari tradit. Solum illis nullum gratius quàm Rauennatium, licet syluestre semper sit mitius, teste Plinio. Vnde illud Martialis: Mollis in æquorea quæ creuit spina Rauenna, Non erit incultis gratior asparagis. E semine singulis

soli

soli fossulis deposito coeunte unitatemq; faciente radices producuntur implicitæ & connexæ, quas olitores spongias uocant, ut li. 11. Columella, & in Martio mense tradit Palladius. Asparagi uentrem molliunt. Pectoris & spinæ doloribus, intestinorumq; uitijs prosunt. Vrinã cient utilissime præterquam quod uesicam exulcerant. Radix calculos exturbat, lumborum & renum dolores sedat, ceu li. 20. refertur à Plinio. Coliculi cocti in ciborum usu sunt. Radix & semen medicinæ deseruiunt. Cæterum antequam asparagos relinquamus, illud adhuc addendum, uidelicet, Asparagum aliquando plantarum & olerum ex terra prodeuntium primum & nondum in folia explicitum germen significare. Et sic accipitur à Paulo Aegineta lib. 1. capite de asparagis inscripto, ubi bliti, lactucæ, atriplicis, maluæ ac betæ plantam humidam, asparagum uero siccum esse dicit. Contra autem raporum, sinapis, radiculæ, nasturcij, pyrethri, brassicæ, omniumq; aliorum quæ calida sunt, siccam quidem plantam, asparagum uero humidum esse.

Submittes.) Per hoc uidetur indicare uelle non multa coctura opus esse, sed breui tantum elixatura ut subcrudum quasi adhuc siet, quale molliendæ aluo idoneum erit: & hoc de coliculis maxime intelligendum. Et ad hanc breuem cocturam etiam respexisse uidetur Augustus in prouerbiali dicto quo ad exprimendam festinatæ rei uelocitatem, ut refert Tranquillus, uti consuetus erat, dicens: Velocius quàm asparagi coquantur.

IN CAPVT IIII.

CVcurbitæ.) Cucurbitarum duo genera sunt, longæ & rotundæ. Cibis quo longiores, tenuioresq;, eo gratiores, & ob id salubriores quæ pependo creuere, minimumq; seminis tales habent, duricia eius in cibis gratiam terminante. Rotundæ uasorum usum præbent. Sed de his quæ Plinius scribit, subiungam. Eius lib. 19. uerba sunt hæc. Nuper in balnearũ usum uenere urceorum uice. Iam pridem uero etiam cadorum ad uina condenda. Cortex uiridi tener, deraditur nihilominus cibis. Cibos salubres ac leues pluribus modis existimant, qui perfici humano uentre non queant, sed non intumescant. Inuenta est & ratio qua cibis quoq; seruarentur semina. Cucurbitæ reptantibus flagellis scandunt per artesum aspera in tectum usq; natura sublimitatis auida. Vires sine adminiculo standi non sunt. Velocitas pernix leui umbra cameras ac pergulas operientes. Inde hæc duo prima genera, Camerarium & plebeium quod humi creditur. In priore mire tenui pediculo libratur pondus immobile aure. Cucurbita quoq; omni modo fastigiatur uaginis maxime uitilibus, coniecta in eas postquam defloruit. Crescit qua cogi

tur forma: plerunq; & draconis intorti figura. Libertate uero pensili concessa, iam uisa est nouem pedum longitudinis. De uiribus eius dicit Paulus Aegineta quod refrigerat & humectat, atq; aluum mouet, sed paulum alimenti praebet. Et Dioscorides li. 2. ait: Elixae totius cucurbitae mox expressae succus additis exiguo melle & nitro aluum leniter soluit. Si quis etiam in excauata cruda cucurbita uinum infuderit & per noctem sub dio habuerit temperatumq; ieiunus biberit, aluum leniter molliet. Chrysippus medicus, ut li. 20. refert Plinius, damnabat eas in cibis. Sed omnium cõfessu stomacho utilißimae iudicantur, & interaneorum uesicarumq; exulcerationibus.

Callosiores ad gutum.) hoc est, gustui & esui firmiores, iucundiores & gratiores.

Id est, laseris radicem.) Haec tanquam suppositītia omisimus.

Iure colocasiorum.) hoc est, in modum colocasiorum & uti colocasia coquuntur. Quid autem sint colocasia, dicetur li. 7.

Cepam.) Ceparum plura genera. Omnibus odor lachrymosus. Vnde & lachrymosam uocat in de cultu hortorum Columella. Apud nos, inquit li. 19. Plinius, duo prima genera, Vnum condimentarium, quod illi gethyon, nostri pallacanam uocant. Alterum capitatum. Optima autem quae rotundißima. Item russa acrior quàm candida: sicca quàm uiridis, & cruda quàm cocta: sicca quàm condita. Gethyum pene sine capite est, ceruicis tantum longae, & ideo totum in fronde, sepiusq; resecatur ut porrum. Inflandi, erodendiq; uires cunctae habent, ut libro secundo tradit Dioscorides. Cibi appetentiam excitant. Siticulosae sunt, extenuant stomachi uelut ex repletione fastidia & bonã faciunt aluum. Succus naribus instillatus caput purgat. Alui fluoribus subueniunt. Copiosus ceparum cibus capitis dolores. Efficaciores ad ciendam urinam coctura cepae fiunt. Faciunt in ualetudine maiore copia in cibo sumptae lethargum.

Duracina.) Scilicet persica, quibus primi libri capite 26. id nominis etiam accommodatum est.

Condimenta uiridia.) Condimenta dicuntur quae ad condienda opsonia fiunt. Viridia uero, quae ex herbis uiridibus recentibusq; & non siccis fiunt, quales erunt quae consequenter ab eo enumerantur, nam praecedentes siccas accipi debere censemus.

Pulegium.) Pulegium nota herba est, quae etiam aliorum salgamorum modo seruabatur, authore Columella lib. 12. ca. 7. Ex quo compertum est olim in sanitatis usu quotidianum ipsius fuisse cibum. Huius natura, ut

lib.

lib. 19. testatur Plinius, in carnarijs reflorescens est. Vnde idem lib. 18. dixerat, miretur hoc qui non meminerit ipso brumali die pulegium in carnarijs florere, adeo nihil esse occultum natura uoluit. Et lib. 2. ait: Floret ipso brumali die suspensa in tectis arentis herba pulegij. Est autem calefaciens & concoctiones adiuuat. Efficax item, li. 20. tradente eodem Plinio, ad recreandos defectos animo cũ surculis suis in ampullas uitreas aceti deiectum. Qua de causa dignior è pulegio corona uertigini quàm è rosis cubiculis nostris pronuciata est. Nam & capitis dolores imposita dicitur leuare. Quin & olfactu capita tueri contra frigorum æstusq; iniuriam. Pectoris ac uentris dolorem inhibet. Si aquæ insalubres bibẽdæ sunt, tritum inspergitur. Ad tussim efficax habetur. Flos recentis incensus pulices necat odore.

Caromenta.) Legendum puto, Calamintham. Quæ nepeta dicitur & quam Apuleius mentham montanam uocari dicit. Herba congener aut consimilis menthæ. Vtilis est orthopnoicis, torminibus, coleris & ictericis, authore Dioscoride. Plinius li. 20. ca. 14. ait: Item pulegio est nepetæq; societas. Decocta enim in aqua ad tertias discutiunt frigora. Mulierumq; menstruis prosunt, & æstate sedant calores. Nepeta quoq; uires contra serpentes habet. Fumum ex ea nidoremq; fugiunt: quam & substernere in metu obdormituris utile est.

IN CAPVT V.

Citrium.) Lege, Citrini. Qui nostro tempore citrulli uocantur, cucumerum generis & in eorum censu, sic quidem à flauo citri colore appellati, quem in extrema maturitate ostendunt: teretesq; hij sunt & aliquando recti incuruiq;. Frigidæ sunt naturæ & humidæ, frigidioresq; cucumere. Generant humores frigidos & noxios è quibus & febres fiunt, diutius ipsis in stomacho commorantibus. Nocent etiam frigiditate sua stomacho, quare aromata & ameos semẽ illi miscenda, nisi ualde calidus sit stomachus. Ius aluum mollit. Semen uero sitim extinguit, quam ob causam febricitantibus prodest.

Sil montanum.) Sil siue sile herba est alio nomine seseli appellata, cuius radice uel semine olim uina condiebant, quæ antemeridiano tempore sumebant. Vnde silatum ueteres dixere, quod nunc ientaculum uocamus. Montanum autem appellat, quod in montibus nascatur. Dioscorides li. 3. ait: Tordilium id est Creticum seseli nascitur in Amano Ciliciæ monte breuis & fruticosa herba: paruo, in orbem circumacto, duplici, & clypeolis similis semine, modice acri & aromatum modo odorato. Bibitur contra urinæ

angustias. Efficax etiam & radix, adiuuatq; pectoris uitiorum exscreationes in eclegmate cum melle. Sile autem Tordylion esse testatur li. 20. ca. 22. Plinius cum ait: Adijcitur Tordylion. Est autem id semen ex sili. Paulus Aegineta li. 7. una immutata litera id Gordylion uocat.

IN CAPVT VI.

CVcumeres.) Scilicet satiui, qui priuatim & communiter hoc nomine uocantur. Sunt enim & alij in cucumerum censu, suis etiam priuatim designati nominibus, ueluti citrini & citrulli nunc dicti: item pepones & melopepones mox dicendi. De quibus omnibus lib. 19. ca. 5. Plinius prodit in hunc modum. Carthilaginei generis extraq; terram est cucumis, mira uoluptate Tiberio principi expetitus. Nullo quippe non die contigit ei pensiles eorum hortos promouentibus in soles rotis olitoribus: rursusq; hibernis diebus intra specularium munimenta reuocantibus. Quin & lacte mulso semine eorum biduo macerato apud antiquos Graeciae authores scriptum est seri oportere ut dulciores fiant. Crescunt qua coguntur forma. In Italia uirides & quàm minimi. In prouincijs quàm maximi & citrini aut nigri. Placent copiosissimi Aphricae ac grandissimi. Ast cum magnitudine excessere, pepones uocantur. Viuunt hausti in stomacho in posterum diem, nec perfici queunt. In cibis non insalubres, tamen plurimum natant. Oleum odere mire, nec minus aquas diligunt: defecti quoq; ad eas modice distantes adrepunt, contra oleum refugiunt. Aut si quid obest, uel si pendeant, curuantur: idq; uel una nocte deprehenditur. Si uas cum aqua subijciatur à quatuor digitorum interuallo descendentibus ante posterum diem: At si oleum eodem modo sit, in hamos curuatis: ijdem in fistula flore dimisso mira longitudine crescunt. Ecce cum maxime noua forma eorum in Campania prouenit mali cotonei effigie. Forte primo natum ita audio unum, mox semine ex illo genus factum, melopeponas uocant. Non pendent hij, sed humi rotundantur. Mirum in his praeter figuram, coloremq; & odorem, quod maturitatem adepti quanquam non pendentes statim à pediculo recedunt. Haec Plinius. Quod autem de cucumere & cucurbita dicit crescere qua cogantur forma: id etiam ab Hippocrate in libro de seminis genitalis natura prius proditũ est, ubi ait: Si quis cucumim cucurbitámue iam deflorescẽtem, matrisq; pediculo adhaerescentem in paruo uasculo mittat, cauo uasis illius par similisue reddetur. Si uero quis eundem in maiore uasculo mittat, quod probe cucumim cucurbitámue capiat (quod tamen maius quàm cucumis natura non sit) cucumis par similisq; cauo huius etiam uasis erit. Nam cum crescit,

cauo

cauo illius uasis hæret, & innititur. Cunctaq; nascentia semper ferme crescunt, & habent, quemadmodum ea quis cogat. Demum de cucumeris satiui natura sic tradit li.2. Dioscorides. Bonam facit aluum. Stomacho accommodatus est. Refrigerat. Non corrumpitur in stomacho, licet ægre concoquatur. Vesicæ utilis. Olfatu defectus animæ restituit. Habet semen ciendæ urinæ mediocrem uim. Contra uesicæ exulcerationes cũ lacte passóue idem utiliter bibitur. Et Paulus Aegineta ait, Cucumis minus quidem pepone refrigerat humectatq;, sed uehementius urinam ciet, & uix cõcoquitur: quod & si consequitur, mali tamen succi est. Atq; in summa omnes autumnales fructus refrigerant, & humectant, & sunt exigui alimenti, & mali succi.

Ructu.) Ructus dicitur quando uentriculi humor recalescens inflatur & concoquitur.

Grauitudine.) id est, grauedine, molestia & aggrauatione.

Teneriores.) molliores, sapidiores & iucundiores. Plin. li. 20. Coctos deraso cortice ex oleo, aceto & melle iucundiores esse certum est.

Modico. Apij semen liquamine & oleo bis obligabis.) Legendum puto sic: modico. Vel, apij semine, liquamine & oleo elixabis, obligabis.

IN CAPVT VII.

PEpones & melones.) Cucumerũ generis sunt tum pepones tum melones, figura tantum & quantitate differentes. Pepones quidem uocantur cum magnitudine excessere aut in longitudinem processerunt. In rotundum uero effigiati & mali formam referentes, melopepones ex pepone & malo facto nomine, dicuntur, & hij sunt quos in Martio mense Melones uocat Palladius, quo nomine etiam nunc in communi sunt usu. Verum pepones, inquit li. 20. Plinius, refrigerãt maxime in cibo & emolliunt aluum. Et, ut Dioscorides tradit, Caro peponum ciendæ urinæ utilis in cibo sumpta. Item Hippocrates lib. 2. de Ratione uictus ait: Pepones lotium & uentrem mouent, sed inflant. Quæ omnia & de melone dici possunt, licet imbecilliores sint eius uires. Paulus Aegineta lib. 1. cap. de temporarijs fructibus, de hijs ita decernit. Pepon, in totum & mali succi est, & frigidus humidusq;, ac uomitionem mouet: quod si non concoquatur, choleram inducit, eius semen urinam ciet, calculos renum conterit, & in totum uehementer abstergit. Melopepon, omnia quæ de pepone dicta sunt, imbecilliora obtinet.

IN CAPVT VIII.

MAluas minores.) *Quæ maiores aut minores dicantur maluæ, satis ex* Plinio *lib. 20. ca. 21. colligere licebit, ubi de maluis & earum generibus agens sic scribit: In magnis laudibus malua est utraq; & satiua & syluestris.* Duo genera *earum amplitudine folij discernuntur.* Maiorem Græci malopen *uocant in satiuis, alteram ab emolliendo uentre dictam putant malachen.* E *syluestribus cui grande folium & radices albæ, althæa uocatur, ab excellentia effectus à quibusdam aristalthæa.* Ex *quibus* Plinij *uerbis colligitur maluas bifariam inter se diuidi: suntq; prima & præcipua illarum genera duo, Satiua & syluestris. Quarum utraq; iterum in alia duo secernitur. Prior quidem illa in satiuam & hortensem quæ in hortis ad ciborum usum serebatur & qua pro olere utebantur: & in eam quæ locis incultis nascitur syluestris, quæ etiã edendo fuit, sed minus quàm alia, ceu* Dioscorides *testatur, qui li. 2. de hijs agens ait:* Duplex *maluæ genus, hortensis altera, syluestris & incultis locis nascens altera.* Estq; *hortẽsis magis quàm syluestris edendo, stomacho tamen inutilis, bonam facit aluum, multoq; magis eius caules.* Ipsa *intestinis & uesicæ utilis est.* Posterior *autem quæ syluestris est, duabus illis undiq; procerior & altius à terra erigitur: & in hortis consita arborescit, unde à* Galeno *anadendromalache quasi arborea seu arborescens malua uocatur.* Dioscorides *à multiplici remediorum potestate & usu althæam quasi medicam dici tradit lib. 3. quippe* Græcis ἀλθαίνειν *mederi est, &* ἄλθος *pharmacum & remedium.* Palladius *in* Octobri *mense hibiscum his uerbis.* Althææ *hoc est hibisci folia. Sed de maluæ generibus satis.* Aluum *autem mollire testatur etiam* Martialis *hoc disticho,* Vtere lactucis *& mollibus utere maluis.* Nam *faciem durum* Phœbe *cacantis habes.* In *cottidiano autem cibi usu fuisse indicat etiam* Hesiodus ἐν ἔργοις καὶ ἡμέραις, *cum ait:* Νήπιοι οὐδ᾽ ἴσασιν ὅσῳ πλέον ἥμισυ παντὸς, οὐδ᾽ ὅσον ἐν μαλάχῃ τε καὶ ἀσφοδέλῳ μέγ᾽ ὄνειαρ. Et *Paulus* Aegineta *li. 1. inter olera esculenta eam cõnumerat & aluum subducere testatur cum ait:* Malua *refrigerat quidẽ, sed obscure, magis uero humectat, atq; ob uiscositatem aluum ducit.* Nec *his tantum contenta est dotibus, sed diei horas insuper nobis ostendit, ad solem circumagendo folia, uti testatur* Theophrastus, *& in carmine* Columella *dicens:* Et *moloche prono sequitur quæ uerticе solem.* Quam *ob causam etiã ab aliquibus heliostrophos uocata est, ut refert* Apuleius.

De grano ex.) *Lege, œnogaro &c.*

IN CAPVT IX.

Cymæ

CYmæ & coliculi.) Quid sit cyma, quid coliculus, docet nos Plinius lib. 19. ubi de braßica agit, hijs uerbis: Cyma à prima sectione præstat proximo uere. Hic est quidam ipsorũ caulium delicatior teneriorq; cauliculus Apicij luxuria, & per eum Druso Cæsari blanditus non sine castigatione Tiberij patris. Post cymam ex eadem braßica contingunt æstiui, autumnales cauliculi, mox hiberni, iterumq; cymæ: nullo æque genere mulitifero, donec sua fertilitate consumatur. Et Columella in carmine sic illa describit: Tunc quoq; conseritur toto quæ plurima terræ: Orbe uirens pariter plebi regiq; superbo: Frigoribus caules & ueris cymata mittit. Sunt itaq; cymæ seu cymata (utroq; enim genere dicitur) tenerrimi coliculi quos appetente uere in prima florum germinatione & in summa stirpe hoc olus profert. Cæterum braßicæ laudes plurimæ sunt: quas omnes exequi (ut Plinij uerbis li. 20. utar) longum esset, cum & Chrysippus medicus priuatim uolumen ei dicauerit per singula membra hominis digestum. Et Dieuches, ante omnes autem Pythagoras & Cato non parcius celebrarint. Verum ne nihil de hac habeamus, ex Catone quædam adscribamus: præsertim cum ipsa sit, ut ait, quæ omnibus oleribus antistat. Eam esto uel coctam uel crudã. Crudam si edas, in acetum intingito, mirifice concoquit, aluum bonam facit, lotiumq; ad omnes res salubre est. Si uoles in conuiuio multũ bibere, cœnareq; libenter, ante cœnam esto crudam quantũ uoles ex aceto. Et item, ubi cœnaueris, comesto alia quinq; folia, reddẽt te quasi nihil ederis, biberisq;, bibesq; quantum uoles. Deinde capite sequenti, quod est 157. ubi tria braßicæ genera facit, iterum inquit: Si uoles eam esse, consectam, lautam, siccam, sale, aceto sparsam esto, salubrius nihil erit. Quo libentius edas, aceto mulso spargito, mentham siccam, & rutam, coriandrum sectam, sale sparsam paulo libentius edes. Id bene faciet, & mali nihil sinet in corpore consistere, & aluum bonam faciet. Si quid antea mali intus erit, omnia sana faciet. De capite & de oculis omnia deducet & sanum faciet. Hanc mane esse oportet ieiunum. Et si bilis atra est, & si lienes turgent, & si cor dolet, & si iecur aut pulmones aut præcordia, uno uerbo omnia sana faciet quæ intro dolitabunt. Has & alias miras eius laudes Cato. Celsus lib. 2. braßicam, magisq; etiam cymam eius inter res mali succi connumerat, & aluum mouere, si subcruda est: astringere uero bis decoctam testatur. Demum braßica uitibus inimica, uti in Augusto mense testatur Palladius, cuius capite 5. uerba sunt hæc. Raphanum tamen sicut braßicam, constat esse uitibus inimicam: nam si circa se serantur, natura discordante refugiunt. Et Plinius li. 20. ca. 9. ex Græcorum

opinione dicit ipsam uino aduersari, ut inimicam uitibus: & lib. 19. ca. 8. de eadem inquit, Et cum braßica corrumpatur in dolio uini sapor, odore betæ folijs demersis restitui traditur.

Mediabis.) hoc est, per medium seces & concides.

Assati.) ex antiquo exemplari legendum, elixati.

IN CAPVT X.

POrri.) Porrorum duo genera sunt. Vnum sectiuum à secando dictum, quod frondem illi supra terram eminentem auferre solerent. Cui nuper, ut li. 19. scribit Plinius, authoritatem dedit princeps Nero, uocis gratia ex oleo æstiuis mensibus diebus singulis, nihilq; aliud ac ne pane quidem uescendo. Alterum est capitatum uocatum eo quod in caput crescat. Ambo eiusdem naturæ, nisi quod capitato efficatior uis est. Inflat autem porrum, ut li. 2. tradit Dioscorides, mali succi est, grauia & tumultuosa facit insomnia. Vrinam cit, bonam facit aluum, extenuat, oculorum claritati officit. Dulcescit & minore inflandi ui porrum una & altera elixum aqua, tum frigida demersum. Venerem stimulat. Facit & ad phthisin. Purgat fauces & animæ canalem in cibo sumptum. Continuus tamen eius cibus oculorum claritati officit & stomacho nocet. Si quis authore Sotione, ut refert Constantinus, cuminum præsumat ante porros, non olebit.

Maturos.) hoc est, mites & suaues. Maturus à uerbo maturo dicitur, quod est aliquid neq; citius neq; tardius facio, sed medium quendam temperatumq; modum obseruo: & quod ita fit, mature fieri dicitur, ceu ex Nigidij authoritate refert in Atticarum noctium li. 10. ca. 11. A. Gellius: Vnde & in frugibus & in pomis matura dicuntur, quæ neq; cruda & immitia sunt, neq; caduca & nimis decocta, sed tempore suo adulta maturataq;. Prematurum uero dicitur præcox, hoc est, quod præter morem cæterorum citius & festinatius maturescit, & præcoquum etiam appellatur. Item immaturum quod nondum maturum & immite est atq; acerbum.

Pugnum.) Per pugnum qui & pugillus dicitur, intellige tantum quantum digitis comprehenditur, quod pugni quantitatem æquet aut paulum superet. Pugnus autem est ea pars manus, quæ in digitorum commissura extuberat & prominet, à punctione id est percußione, in qua armorum uicem præstat, sic dicta. Græci κόλαφον colaphon, & Attica elegantia κόνδυλον condylon appellat. Et a Suetonio Tranquillo in Tiberij uita Latine etiam Talitrum uocatur. Verba Suetonij sunt: Corpore fuit amplo & robusto (deinde) sinistra manu agiliore ac ualidiore, articulis ita firmis utre-

cens

cens integrum malum digito terebraret, caput pueri uel etiam adolescentis talitro uulneraret.

Apertos.) Lege, opertos, id est, tectos & inuolutos.

In primis.) Lege, in prunis, id est, sub prunis & in igne uel cinere calido & feruente.

In bacca.) Legendum puto, in cacabo.

IN CAPVT XI.

BEtæ.) Beta hortensiorum leuissima. Vnde illud Martialis, Vt sapiant fatuæ fabrorum prandia betæ, O quàm sæpe petet uina, piperq; cocus. Eius duo genera, nigra & candida quæ præfertur, meliorisq; succi est, authore li. 8. Theophrasto. Mira differentia si uera est, inquit li. 19. Plinius, candidis solui aluos, modice nigris inhiberi. Et cum braßica corrumpatur in dolio uini sapor, odore betæ, folijs demersis restitui. Medici innocentiorem quàm olus esse iudicauere, quam ob rem appositas nemini degustare etiam religio est, utq; ualidis potius in cibo sint. Gemina ijs natura & oleris & capite ipso exilientis. Nam ut Paulus Aegineta li. 1. ait: Bliti, lactucæ, atriplicis, maluæ & betæ planta humida, asparagus uero siccus est. Per asparagum autem intelligit quod primum & nondum in folia explicitum earum plantarum ex terra prodit germen. Nec sine remedio est utraq;. Nigra cum lente cocta, ut tradit Dioscorides, aluum efficacißime compescit, multoq; magis radix. Candida bonam facit aluum. Ambæ ob nitrosam quam habent uim mali succi sunt. Ideoq; caput purgat naribus earum succus cum melle instillatus.

Farinam.) Scilicet frumenti, & forte amylum intelligit. Farinam à farre dictam nomine ipso apparet, inquit lib. 18. Plinius. Quæ sicca moluntur plus farinæ reddunt. Quæ salsa aqua sparsa candidiorem medullam, uerum plus retinent in furfure.

Medullam.) id est, massam & substantiam, corpusq; unum.

IN CAPVT XII.

OLisera.) Lege, Olisatra. Est autem olisatron herba quæ olus atrũ dicitur & Smyrnion etiam: licet Smyrnion propria planta sit Dioscoridi li. 3. à cuius similitudine quadam sic dicta est à quibusdam. Columella li. 11. ca. 3. dicit: Olus atrum quod Græcorum quidam uocant Hipposelinon, nonnulli Smyrnion. Et Scribonius Largus compositione medicinali 126. ait: Smyrnij, quod est semen olusatri. Condiebatur quondam aliorum salgamo-

rum modo, ceu lib.12.cap.56.tradit & docet Columella. Dictum est autem olus atrum Latinis à radicis colore quem foris habet nigrum: Græce Hippo selinon dicitur, quasi grande apium. Qualis autem herba sit docet nos Dioscorides lib.3.ca.72.sic eam depingens. Olus atrum aliud ab eo quod smyrnion dicitur, hortensi apio maius, candidiusq́; est. Cõcauum habet caulem, excelsum, tenerum, & ueluti lineis intersectum. Folia latiora cum puniceo colore aliquo in quibus libanotidi similis coma est, flore plena corymborum modo antequam floreat concreta. Semen illi nigrum est, longum, solidum, acre, aromatum modo odoratum. Radix illi itidem odorata, intus candida, foris nigra: ori & in cibis grata, nec adeo crassa. Nascitur umbrosis locis & prope palustria. Estur olerum modo ceu apium. Estur & radix eius elixa & cruda. Cum etiam folia coliculiq́; elixi in cibo eduntur, & per se, & cum piscibus condiuntur. Cruda itidem duo hæc inter salgama sale seruantur. Ducit menses semen eius in mulso potum. Bibitur idem inungiturq́; contra febrium in accessionibus cum tremore algores. Vesicæ stillicidio opitulatur. Potestq́; radix eadem omnia.

IN CAPVT XIII.

Rapæ.) Notæ sunt rapæ & quotidiani usus in cibo. Quondam aliorum salgamorum modo etiam condiebantur, ceu diximus li.1.ex authoritate Columellæ & Palladij, & Apicius etiam docuit. Sed de natura earum Dioscorides li.2.sic prodit: Nutrit satiat elixa radix, inflat, Venerem stimulat, sed mutili & humore fluida carne uescentes auget. Sumitur in cibo etiam elixus raporum in prima germinatione asparagus ciendæ urinæ ac commodatus. Semen in antidota additur & his quæ contra uenenata ad leuandos somno dolores conficiuntur. Succurrit & letalibus uenenis potum: idem etiã Venerem stimulat. Minor nutriendi uis rapis est in muria seruatis & in cibo sumptis, appetentiam tamen cibi excitant. Vbi sciendum quos Dioscorides in his asparagos, Plinius rapatia uocat. Eius lib.18. uerba sunt hæc, Et hominũ nõ minore rapatiorum suis horis gratia quàm cymarũ. Folia item rapæ cibarijs etiam seruiunt decocta ad minutal, quod rapatiolum uocant & rapitium.

Napi.) Napi congeneres sunt rapis, à quibus longitudine in primis differunt. Plura eorum genera. Palma Romæ, ut li.19.scribit Plinius, Amiterninis datur, deinde Nursinis, tertia nostratibus. Hinc illud Martialis de napis. Hos Amiternus ager fœlicibus educat hortis, Nursinas poteris parcius esse pilas. Condiuntur etiam raparũ modo, conditurǽq; rationem docet li.12.Columella.

lumella. Inflat etiam, ut li. 2. testatur Dioscorides, napi elixa radix, minus tamen quàm rapa nutrit. Letalibus uenenis aduersatur semen eius, præpotumq́; inefficacia ea reddit, antidotis ideo miscetur. Conditurq́; & seruatur raparum modo naporum itidem radix. Præterea naporum generis est etiam quoddam syluestre, satiuum etiam radiculæ perexiguæ in acetariorum usu non improbatæ, præsertim uerno tempore: uulgo rapontium uocatur.

Vel acetum.) Lege, mel, acetum.

IN CAPVT XIIII.

RAphani.) Raphanus apud antiquiores Græcos pro Crambe, id est braßica accipitur, ceu latius annotauimus in cōmentarijs nostris in Serenum, apud posteriores uero tum Græcos tum Latinos & Apicium nunc radicem significat quæ comeditur & quam radiculam uocat Celsus. Cui amaritudo est plurima, ut inquit li. 19. Plinius, & uis mira colligendi spiritum, laxandiq́; ructum, ob id cibus illiberalis utiq; si proxime olus mandatur. Aegypto mire celebratur propter olei fertilitatem quod de semine eius faciunt. Frigore adeo gaudet, ut in Germania infantium puerorum magnitudinem æquet. Vtilißimi in cibis hiberno tempore existimantur: ijdemq́; dentibus semper inimici, quoniam atterant. Mirumq́; omnibus uehementiam saporis inesse. Constantinus Cæsar de Agricultura li. 12. ca. 22. ex Florentino. Succus ipsorum ex aqua acceptus boletis & uenenis resistit. Si uero raphani succo quis manus suas probe illinat ac confricet, intrepide & citra periculum reptilia ac serpentes apprehendet. Dulces erunt, quorum semen in uino, aut uuarum passarum succo fuerit maceratum. De eodem Dioscorides li. 2. tradit sic: Calefacit idem in cibo gratus ori, sed stomacho parum accommodatus est. Ructus & urinam cit. Bonam itidem facit aluum, sed oportet à cibo eum sumere, sic magis digestioni conferentem. Præsumptus enim cibum in stomacho supra se suspendit. Præsumptus itidem uomitionibus accommodatus est: sensus exacuit. Estur elixus utiliter contra ueterem tußim, & quæ crassa in pectore concrescunt. Est & agrestis raphanus quem armoraciam Latini uocant. Palladius in Octobri mense, item betam siccioribus locis necnō armoraciam seremus uel transferemus ad culta ut melior fiat, nam hæc agrestis est raphanus. De hoc etiam Dioscorides ait: Agrestis uero raphanus quem Romani armoraciam uocant, folia satiui similia habet. Radicem gracilem, mollem, sapore acri. Coquuntur olerum modo folia & radix in cibos: estq́; illi calefaciendi & urinam ciendi uis: uerum tamen ipsa æstuosa est. Vtimur nunc plurimum ad intinctus.

Piperato.) *Piperatum condimentum est à pipere sic dictum, sicut cuminatum à cumino, coriandratum à coriandro.*

IN CAPVT XV.

OLus molle.) *hoc est, pulmentarium oleraceum tum substantia tum effectu molle, tenerum & uentris subductiuum.*

Excides.) *Legendum, exprimes.*

Pultario.) *Pultarium uasis coquinarij genus est in quo pultes coquuntur.*

Lactucarum.) *Lactuca nota herba est, sic dicta, ut in Ianuario mense tradit Palladius, quod abundantia lactis exuberet. Huius diuersas ob causas, diuerso etiam tempore uarius fuit usus. Antiquitus enim quod ebrietati obluctaretur, eamq; prohiberet, in cœnæ fine sumebatur: post uero ad conciliandam appetentiam in cœnæ principio sumi cœpta est. Vnde illud Martialis extat: Claudere quæ cœnas lactuca solebat auorum: Dic mihi cur nostras inchoat illa dapes? Hac nunc quoq; æstiuo tempore plurimũ utimur in acetarijs. Herba multũ salubris, unde Columella in carmine: Iamq; salutari properet lactuca sapore, Tristia quæ releuat longi fastidia morbi. Et Paulus Aegineta li. 1. ipsam optimi succi sanguinem facere testatur. Hæc condiebatur etiam muria, seruabaturq; aliorum salgamorum modo, ceu docet li. 12. ca. 9. Columella. Plura eius genera, quæ ab eodem referuntur in carmine, & à Plinio lib. 19. ubi etiam ait: Est quidem natura omnibus refrigeratrix, & ideo æstate gratæ, à stomacho fastidium auferunt, cibiq; appetentiam faciunt. Diuus certe Augustus lactuca conseruatus in ægritudine fertur prudentia Musæ medici, cum priores eam ob religionem minime commanducarent, in tantum recepta commendatione ut seruari etiam in alienos menses eam oxymelite repertum sit. Stomacho, uti li. 2. testatur Dioscorides, accommodata est lactuca domestica. Refrigerat, somnum cõciliat, aluum mollit & lactis abundantiam facit. Elixa maiore ad nutriendum efficacia est. Illotæ & ut ex terra eruta est lactucæ cibus in stomacho cibum non continentibus utilis est. In cibo frequentior eius usus claritati oculorum officit. Celsus somno aptam dicit, maximeq; æstiuam, cuius cauliculus iam lacte repletus est, & boni succi, stomachoq; idoneam. Et uentrem mouere testatur etiam Martialis li. 11. hijs uerbis: Prima tibi dabitur uentri lactuca mouendo Vtilis.*

Arescat.) *Legendum ex uetusto scripto exemplari, Acescat, & pro malefactos, madefactos, id est, humectos.*

IN CAPVT XVI.

Herbæ rusticæ.) Herbas rusticas uocat agrestes & sponte ruri nascentes, quibus pleræq; gentium utuntur in cibis, maximeq; Aegyptus frugum fertilißima, sed ut sola ijs carere poßit, tanta est ciborũ ex herbis abundantia. In Italia & alibi paucißimæ sunt, eæq; uerius oblectamenta quàm cibi: quales sunt asparagus, pastinaca pratẽsis, lupus salictarius, cichorium, urtica, carduus, & aliæ tum spinosæ tum sine spinis, quæ à Plinio recensentur li. 21. ca. 15.

A manu.) hoc est, sine coctura & uti sunt cruda & frigida scilicet liquamen, oleum & acetum.

In patina.) scilicet cocta, liquamen, oleum & acetum cum pipere & alijs.

Baccis lentisci.) Baccæ dicuntur minutiores arborum fructus quales sunt oliuis, lauris, cornis, myrthis & lentisco. Lentiscus uero arbor est, quæ mastichen sudat gummi modo, de qua dictum est li. 1. Estq; tota arbor adstringentis naturæ: siquidem fructus, folia, ramorumq; & radicum cortex æquali potestate sunt, ait Dioscorides.

IN CAPVT XVII.

Vrticæ.) Agrestium & sponte nascentium herbarum maxime nota, & commune omnium satorum uitium est urtica, acetabulis in flore purpuream lanuginem fundentibus sæpe altior binis cubitis, ut lib. 21. inquit Plinius. Plures eius differentiæ. Syluestris quam fœminam uocant, mitior. Et in syluestri quæ dicitur Cania, acrior. Caule quoq; mordaci fimbriatis folijs. Quæ uero etiam odorem fundit, herculanea uocatur. Semen omnibus copiosum, nigrum. Mirum sine ullis spinarum aculeis lanuginem ipsam esse noxiam, & tactu tantum leui pruritum, pustulasq; confestim adusto similes existere. Notum est remedium olei. Sed mordacitas non protinus cum ipsa herba gignitur: nec nisi solibus roborata. Incipiens quidem ipsa nasci uere non ingrato. Multis etiam religioso in cibo est ad pellendos totius anni morbos. Syluestrium quoq; radix omnem carnem teneriorem facit simul cocta. Et quamuis hac ob aculeatam foliorum mordacitatem, & quia maxime urit, unde & nomen adepta est, uix quicquam inuisius gignatur è terra, ut idem li. 22. ait, plurimis tamen scatet remedijs. Condidit laudes eius Phanias physicus, utilißimam cibis coctam conditámue professus: arteriæ, tußi, uentris destillationi, stomacho, panis, parotidis, pernionibus: cum oleo sudorem, coctam cum conchulis ciere aluum, cum ptisana pectus purgare. Et Diosco

Pli. lib. 18. cap. 17.

rides lib. 4. ait: Sanguinis narium eruptiones compescunt concisa folia, mox cum suo succo naribus indita. Semen prodest pleuritidi, pulmonarijsq;, exscreatione pectus purgat. Aluum molliunt folia marinis conchulis concocta: Inflationes soluunt & urinam cient, cũ ptisana decocta eadem exscreationes adiuuant. Et Paulus Aegineta inter esculenta numerans eam, tenuium esse partium dicit, & aluum ducere, exiguiq; esse alimenti: sed, quod Celsus ait, boni succi est.

Aduersus ægritudinem.) Scilicet, quamcunq;, hoc est, ad præcautionem morborum qui toto eo anno contingere possunt & hominem infestare, tutus enim ita eris à totius anni morbis.

IN CAPVT XVIII.

INtuba.) Scilicet agrestia & sponte nascentia, à quibus tamen domestica exclusa nolumus. Sunt autem uaria intuborum genera, ut li. 2. tradit Dioscorides cum ait: Duplex intubi genus est: agreste & erraticum alterũ, ab amaritudine picris, & cichorium appellatum: latioribus folijs. Alterum satiuum & in cibis gratius. Satiui rursus duplex itidem genus. Lactucæ similius alterum & latifolium: angustifolium alterum & quadam tenus amarum. E quibus generibus satiuum & domesticum nunc endiuiam uocant & in lactucarum censum referunt aliqui. Vnde Plinius lib. 19. cap. 8. in lactucarum tractatione ait: Nec ex eodem genere possunt dici, neq; ex alio intubi. Item lib. 20. ca. 8. Intubi quoq; non extra remedia sunt. Erraticum apud nos quidam ambubeiam appellauere: in Aegypto cichorium uocant quod syluestre sit: satiuum autem serin. Celsus item lib. 2. ca. 29. de rebus aluum adstringentibus agens, & alterutrum sumi iubens, satiuum intubum, agreste ambubeiam uocare uidetur cum ait: Lenticula cui uel beta uel intubus uel ambubeia adiecta est. Cæterum de intuborũ medicina Dioscorides hæc prodit, Adstringũt, refrigerant & stomacho accommodata sunt, aluum elixa sistunt, eadem ex aceto sumpta, præsertimq; erratica stomacho utiliora: ardores enim & infirmitates eius in cibo leniunt. De cichorio uero Plinius lib. 20. ait, Cichorium refrigerat. Succus decocti uentrem soluit. Iocinori & renibus & stomacho prodest. Item si in aceto decoquatur, urinæ tormina discutit: item morbum regium è mulso si sine febre sit. Seris & ipsa lactucæ simillima duum generum est. Syluestris melior. Nigra ista & æstiua: deterior hiberna & candidior. Vtraq; tamen stomacho utilißima, præcipue quem humor uexat. Cum aceto in cibo refrigerant uel illitæ discutiuntq; & alios quàm stomachi.

Lactucæ.) *potißimum agrestes, quas & ipse mox in altero exemplariorum agri lactucas nominat. Sunt autem huiusmodi lactucæ syluestres non omnes quæ eo nomine comprehenduntur & ob similitudinem quandam & cum additione aliquando, lactucæ dicuntur. Sed tantum eæ quæ satiuæ opponuntur sponte sua in aruis nascentes, quarum li. 2. Dioscorides meminit in hunc modum: Satiuæ similis est, ampliore tantum caule, candidioribus folijs, gracilioribus, asperioribus & in gustu amaris. Papaueris similes aliquatenus uires habet. Ideoq; lactis liquorem qui in ea est papauerum opio quidam commiscent. Purgat potus lactis liquor hic obolorum duorum pondere cum aceto mulso per aluum corporis aquas. In uniuersum soporifera est agrestis lactuca, & somno dolorem leuat. Quin etiam menses trahit. Libidinum imaginationes in somno, Veneremq; auertit agrestis quemadmodum & satiuæ semen. Potest & succus omnia eadem sed minore efficacia.*

Pro lactucis uero.) *Hæc dictio, uero, in scripto exemplari habetur, sed mendose, quare pro ea legendum Vere, hoc est, uerno tempore lactucarum loco. Hyberno autem tempore quo pacto condire conueniat, subiungit mox inquiens, Hyeme &c.*

Embammate.) *Embammata dicuntur sapores, intinctus & immersiones quibus intingitur panis uel opsonium in uasculis repletis re liquida, à uerbo ἐμβάπτειν quod immergere & intingere significat.*

Agri lactucas.) *id est, ruris & quæ in agris & ruri agrestes sponte nascuntur, quas potißimum condire nunc docet. In scripto exemplari pro agri legitur acri, & ad acetum refertur.*

Oxyporo.) *condimento acetoso, quale etiam descriptum est libro primo, & nunc ijsdem quasi uerbis repetitur, paucis immutatis.*

Ad digestionem.) *id est, ad cibi concoctionem in uentriculo promouendam. Aliàs enim digestio est concocti cibi in totum corpus eiusq; partes distractio, authore Galeno.*

Inflationem.) *Scilicet dissoluendam. Est autem inflatio cum copiosior in stomacho collectus spiritus stomachum simul & aluum distendit; impediturq; nutrimenti dispensatio, authore Galeno.*

Aut Libycum: tundis cuminum.) *Hæc uerba, similiter & ea quæ aliquibus interiectis sequuntur, scilicet, Postea melle omnia comprehendis, cum necesse fuerit: ex scripto exemplari huc translata sunt & apposita.*

Cochlearium.) *Cochlearium siue cochleare, mensuræ genus est,*

& mensurarum minima, cyathiq; pars octaua. Est item instrumentum mensarium quo in mensa ad cibos liquidiores utimur: estq; coquinarium, idq; maius, quo utuntur coqui ad condimenta & alia cibaria paranda.

IN CAPVT XIX.

CArdui.) Inter aruenses & sponte nascentes, ganeæq; deseruientes herbas numerãtur & cardui, licet in hortis etiam serantur. Res, ut li. 19. Plin. ait, maximi quæstus, nõ sine pudore dicenda. Certũ est quippe carduos apud Carthaginem magnã Cordubamq; præcipue sestertia sena millia è paruis ijs reddere, quoniam portenta quoq; terrarum in ganeam uertimus, etiam ea quæ refugiunt quadrupes consciæ. Verum Carduorum plura sunt genera & generatim omnis spinosi generis herba eo nomine comprehenditur: priuatim tamen scolymum uocatum significat, quem & strobilum à Romanis appellari testatur lib. 3. Dioscorides, qui illum sic describit. Chameleoni nigro, albæq; spinæ folia carduus similia habet, nigriora tantum crassioraq;. Foliosum & oblongum caulem erigit, in cuius summo spinosum capitulum est. Radicem habet nigram, crassamq;. Coquitur, esturq; asparagi modo non multo ante nata & adhuc tenera cardui herba. De hac diuersis locis egit Plinius, & in primis li. 20. ca. 23. de hijs agens inquit: Syluestrium carduorum genera sunt duo. Vnum fruticosius à terra statim: alterum unicaule crassius. Vtriq; folia pauca, spinosa, muricatis cacuminibus. Sed alter florem purpureum mittit inter medios aculeos celeriter canescentem, & abeuntem cum aura: Scolymon Græci uocant. Radix cuiusq; ex aqua decocta potatoribus sitim facere narratur. Stomachum corroborat, & uuluis si credimus etiam conferre aliquid traditur, ut mares gignantur: ita enim Cherias Atheniensis scripsit, & Glaucias qui circa carduos diligentissimus uidetur. Manducatus carduus hic odorem commendat oris. Deinde lib. 21. ca. 16. ait: Scolymos carduorum generis ab alijs distat, quod radix eius uescendo est decocta. Mirum quod sine interuallo tota æstate aliud floret in eo genere, aliud concipit, aliud parturit. Aculei arescente folio desinunt pungere. Et demum de eodem lib. 22. capite numeri eiusdem sic etiam scribit: Scolymon quoq; in cibos recipit oriens, & alio nomine Limonion appellat. Frutex est nunquam cubitali altior: cristisq; foliorum ac radice nigra, sed dulci. Eratostem quoq; laudata in pauperis cœna. Vrinam ciere præcipue traditur, Venerem stimulari in uino, Hesiodo & Alceo testibus: qui florẽte eo cicadas acerrimi cantus esse, & mulieres libidinis auidissimas, uirosq; in coitum pigerrimos scripsere, uelut prouidentia naturæ hoc adiumento tunc ualentissimo.

Vel liquamen.) *Legendum, mel, liquamen. Quod deinde sequitur condimentum, ex antiquo codice adscripsimus.*

IN CAPVT XX.

SPhondili uel fundili.) *Hic & in sequentibus pro hijs dictionibus semper legendum est. Spongioli uel funguli. Sunt autem spongioli & funguli fungorum generis, è quibus hij quidem dicti sunt forma diminutiua, illi uero à spongiæ similitudine ita uocati. Fungorum utiq; plura sunt genera & in primis boleti, de quibus in sequentibus dicetur. Sunt pezitæ qui sine radice aut pediculo nascuntur: item tubera de quibus dictum est in præcedentibus. Sunt & alia genera de quibus post boletos lib. 22. ca. 23. Plinius sic scribit: Fungorum lentior natura, & numerosa genera, & origo non nisi ex pituita arborum. Tutißimi qui rubent callo minus diluto rubore quàm boleti, mox candidi, uelut apice flaminis insignibus pediculis. Tertium genus suilli, uenenis accommodatißimum. Familias nuper interemêre, & tota conuiuia. Anneum Serenum præfectum Neronis uigilum & tribunos & centuriones quosq; uoluptas tanta ancipitis cibi. Siccantur pendentes suilli iunco transfixi. Et paulo post, Libet, inquit, & coquendi dare aliquas communes in omni eorum genere obseruationes: quando ipsæ suis manibus deliciæ præparant hunc cibum solum, & cogitatione ante pascuntur, succineis nouaculis aut argēto apparatu comitante. Noxij erunt fungi, qui in coquendo duriores fiunt. Innocentiores qui nitro addito coquentur, si utiq; percoquantur. Tutiores fient cū carne cocti, aut cum pediculo pyri. Prosunt & pyra confestim sumpta. Debellat eos & aceti natura contraria hijs. Imbribus proueniunt omnia hæc. Sed de fungis plura in sequentibus.*

Pro salso.) *hoc est, loco salsamenti.*

Prædurabis.) *hoc est, post cocturam refrigerando & desiccando callosiores & duriores efficies, coquendo enim emollescunt.*

Passum collocabis.) *Legendum, Passo colorabis.*

Neruos.) *hoc est, crines & filamenta quæ per longitudinem habent protensa.*

Augmento.) *Legendum, Omento. Quod quid sit, dictum est lib. 2.*

IN CAPVT XXI.

CArotæ seu pastinacæ.) *Carotam & pastinacam radices tanquam congeneres hic iungit Apicius & ob similitudinem uirium ijsdem eadem apparat cōdimenta. Carota nempe, siue ut nunc pronunciant,*

careota, cari siue carei, unde nomen traxit, radix est: quam Atheneus dipno sophistarum li. 9. celebrans, maiorem pastinacam appellat, uulgari & cotti diana illa meliorem: quæ etiam elixa pastinacæ modo estur, authore li. 3. ca. 60. Dioscoride, licet seorsim etiam sub sisari nomine de eadem agat li. 2. ca. 104. his uerbis: Suauis in cibo ori elixa sisari radix est, stomacho utilis. Vri nam cit, & cibi appetentiam excitat. Præterea Paulus Aegineta lib. 1. ca. de ijs quæ edendo sunt radicibus, hanc tanquam congenerem pastinacæ & dau co simul iungit inquiens, σαφυλίνου δὲ καὶ δαύκου καὶ κάρου αἱ ῥίζαι, hoc est, Staphylini uero quæ pastinaca est, & dauci & cari radices. Vbi cari radicem, siser transferunt interpretes, de quo li. 19. mox post pasti nacæ genera Plinius etiam sic scribit. Siser & ipsum Tiberius princeps no bilitauit flagitans omnibus annis à Germania. Gelduba appellatur castellum Rheno impositum, ubi generositas præcipua. Ex quo apparet frigidis locis conuenire. Inest longitudine neruus qui in decoctis extrahitur, amaritudinis tamen magna parte relicta, quæ mulso in cibis temperata etiam in gratiam uertitur. Et li. 20. idem ait, Stomachum excitat, fastidium abstergit siser. Ex quibus omnibus facile colligere licet carotam aut è pastinacæ genere aut illi congenerem similémue esse. Celsus hanc stomacho idoneam & urinam mo uere, sed mali succi esse dicit. Condiebatur olim sicuti & oleris atri radix: cuius conditura modum docet li. 12. ca. 56. Columella. Hactenus de Carota. Nunc de pastinaca, cuius duo genera traduntur. Vnum satiuum, alterum a greste, quod Daucus etiam appellatur, authore Galeno & Paulo Aegineta. Satiuum Græci simpliciter staphylinum uocant. Agreste uero semper cum addito. Vnde Columella li. 9. ca. 4. Tum agrestis pastinaca & eiusdem nomi nis edomita quam Græci staphylinon uocant. Vbi per edomitam intelligit satiuam. Et Dioscorides li. 3. de agresti agens ait: Staphylinon agrion, Roma ni pastinacam erraticam uocant. Radix illi odorata & quæ cocta edendo est: urinam cit, & Venerem stimulat. Magis edendo est hortensis: ad ea dem omnia sed minore efficacia utilis. Quibus generibus & alia iungit lib. 19. ca. 5. Plinius ubi ait: Pastinacæ unum genus agreste sponte prouenit: Sta phylinos Græce dicitur. Alterum seritur radice uel semine primo uere uel autumno. Annicula utilis esse incipit, bima utilior, gracilior autumno, pati nisq; maxime. Et sic quoq; uirus illi intractabile est. Hibiscum à pastinaca gracilitate distat, damnatum cibis, sed medicinæ utile. Est & quartum genus in eadem similitudine pastinacæ, quam nostri Gallicam uocant, Græci uero

daucon

daucon. Cuius genera etiam quatuor fecere. De quibus Dioscorides etiam agit sub dauci nomine libri 3. cap. 77.

Et cumino.) Legendum, in cuminato.

Coliorum.) Legendum, Coloratum.

ANNOTATIONES IN QVARTVM LIBRVM APICII CAElij Gabriele Humelbergio Medico authore.

PAndecter, id est, πανδέκτης, omniceps, omnitenens & copiosus: quasi omnium aut saltem plurimorum & multigenorum condimentorum & pulmentariorum opsoniorumq; receptaculum. Quo nomine præsens insignitus est liber ab Apicio, eo quod si non uniuersim omnia, saltem plurima & multigena, plurifariaq; in ipso descripta contineantur opsoniorum & eorundem condimentorum genera: ἀπὸ τοῦ πάντα ἔχειν ἢ δέχεσθαι, quod omnia habeat siue contineat. Qua ratione etiam medicinæ pandectas Matthæus Syluaticus, & iuris pandectas uocauit Iustinianus.

IN CAPVT I.

SAlacattabia.) Lege, Salacaccabia, id est, ἁλακακκάβια, salsitia ollaria & salsa caccabularia, hoc est, quæ in cacabis uocatis ollis coquuntur. Conflata est autem dictio ab ἅλας, id est, salas, (aspiratione ceu sepius fit, conuersa in literam s.) quod salsitium est, & cacabus qui olla est & uas coquinarium per diminutionem cacabulum etiam dictum, quo tuceta, carnes & pulmentaria coquuntur. Non male aulicoccia nominari posse putauerim: quo nomine antiqui exta designabant quæ in aulis, id est, ollis coquerentur.

Recentem.) Post hanc dictionem, adscribendum cum puncto sequente puto alteram illam quæ est, conteres. Scilicet prædicta omnia & id quidem in mortario, uti ex sequentibus colligo, & condimenti ratio etiam exigit.

Posca.) Posca est potus ex aceto & aqua temperatus & commixtus, quem Græci ὀξύκρατον oxycratum uocant.

Maceratum.) Macerare nunc extenuare est, nunc uero madefacere, humectare & emollire.

Caseum bubulum.) Qui unguinosior est cæteris. Et, ut Rei rustica lib. 2. testatur Varro, maximi cibi est bubulus & qui difficillime transeat sumptus. Secundo ouillus minimi cibi, & qui facillime deijciatur, caprinus. Est etiam discrimen, utrum casei molles, ac recentes sint, an aridi & ueteres. Cum molles sunt, magis alibiles, in corpore non resides: ueteres & aridi contra.

Concisi capparis minuti secusculis.) Vti ex sequentibus colligo, legendum puto ceu reddidi sic: Concisas cepas aridas minutim, iecuscula.

Apiciana.) ab authore Apicio sic denominata. Apicius noster cum aliorum gulæ mancipatorum patinas & condimenta scriptis suis inserit, non id facit quo gulositati & lasciuæ uoluptati materiam præstet, cuius causa fortaßis ab authoribus suis excogitata sunt, sed eo tantum consilio ut talibus taquam salubrioribus è multis uoluptuarijs excerptis, humanæ saluti & commodo consulat, sicuti nunc & aliquando in sequentibus etiam tum aliorum tum Apicij cōdimenta suis interserit. Apicij inquam Romani illius potißimum, cuius mentio facta est in præfatione nostra. Nisi Apiciana condimenta hæc quis ad hunc nostrum referre maluerit authorem, qui talibus salubritatis causa à se excogitatis cum primis usus fuerit.

Panis Picentini.) Qui ex alica fiebat, de quo lib. 18. cap. 11. Plinius ait: Durat sua Piceno in panis inuentione gratia ex alicæ materia cum nouem diebus macerata, decimo ad speciem tracta & subacta uuæ passæ succo est. Ibi postea in furnis ollis indita, quæ rumpantur, ibi torrent. Neq; est ex eo cibus nisi madefacto, quod fit lacte maxime mulso. Meminit huius etiam Martialis hoc disticho: Picentina ceres niueo sic nectare crescit, Vt leuis accepta spongia turget aqua. Picentinus autem dicitur à Piceno quinta regione Italiæ, quondam uberrimæ, ut li. 3. tradit Plinius, multitudinis 360. M. Picentium in fidem Rom. populi uenere. Orti sunt à Sabinis uoto uere sacro.

Glandulas hædinas.) Carnes glandulosas & glandia ipsa hædi, quæ sunt ceruices & carnes earum in quibus glandulæ ipsæ positæ sunt.

Caseum Vestinum.) Vestini populi sunt Italiæ inter Mauricinos & Sabinos, in quarta regione à Plinio li. 3. nominati. Apud hos non minimæ laudis casei fiebant, & inter Romæ proximos præcipui, Nam laus caseo Romæ, ubi omnium gentium bona iudicantur. Proximus autem urbi Vestinus Crustuminusq;, & è Ceditio campo laudatißimus, testante lib. 11. cap. 42. eodem Plinio. Meminit Vestini etiam casei & bonitatis eius Martialis hoc disticho:

disticho: Si sine carne uoles ientacula sumere frugi, Hæc tibi Vestino de grege massa uenit.

Cepas aridas.) Quo usui meliores fiant, inueterantur cepæ: idq; non uno modo. Plinius li.19.ca.6. Quod si diutius allium cepeq; inueterari libeat, aqua salsa tepida capita intingenda sunt: ita diuturniora fient, melioraq; usui, sed in satu sterilia. Alij contenti sunt primo super prunas suspendisse, abundeq; ita profici arbitrantur ne germinent: quod facere allium cepamq; extra terram quoq; certum est, & cauliculo acto euanescere.

Niuem.) Quam cœlestium aquarum spumam uocat li.17.ca.2. Plinius, & ex himbre mollius coacto gigni scribit idem lib. 2.ca.61. Hac ueteres ad uini & aliarum rerum refrigerationem utebantur, illamq; luxuriæ causa æstiuis mensibus seruabant, quibus & aquam eius potare possent, cuius rei Martialis etiam meminit lib.14. non uno disticho. Nam sub lemmate Lagena niuaria ait, Spoletina bibis, uel marsis condita cellis, Quo tibi decoctæ nobile frigus aquæ? Et sub lemmate niues inquit, Non potare niuem, sed aquam potare rigentem, De niue cõmenta est ingeniosa sitis. Et iterum, Maßiliæ fumos miscere niualibus undis Parce puer, constet ne tibi pluris aqua. Colabant autem niuem aliquãdo per uas ex lapide spongioso factum, quod colum dicebatur niuarium, de quo Martialis sunt uersiculi hij: Setinos moneo nostra niue frange trientes, Pauperiore mero tingere lina potes. Interdum uero colabant eam per saccum niuarium appellatum, sicuti uina per uinarium. Vnde Martialis iterum ait: Attenuare niues norunt & lintea nostra, Frigidior colo non salit unda tuo. Præterea Nero Cæsar æstate niuatis piscinis uti solebat, ceu in uita eius testatur Suetonius, cuius uerba sunt hæc: Epulas è medio die ad mediam noctem protrahebat: refotus sæpius calidis piscinis ac tempore æstiuo niuatis. Luxuria itaq; reponendæ niuis commenta est officinas. Optime autem seruatur in palea, iuxta illud Diui Augustini li.21. de Ciuitate dei, ubi ait: Quis paleæ dedit uel tam frigidam uim ut obrutas niues seruet? uel tam feruidam ut poma immatura maturet? Quam rem tamen Plinius taxat inquiẽs: Hi niues, illi glaciem potant, pœnasq; montium in uoluptatem gulæ uertunt, Seruatur algor æstibus, excogitaturq; ut alienis mensibus nix algeat, decoquunt alias, quas mox & illas hyemant.

Sub ora.) hoc est, à latere & in margine, & hoc ad refrigerationem & delectationem, cibiq; appetentiam excitandam.

Panem Alexandrinum.) Qui frumenti ratione candidus & non illaudabilis existit. Vnde Plinius lib.18.ca.7. de frumentis ait: Cyprium

fuſcum eſt, panem nigrum facit: itaq; miſcetur Alexandrinum candidum.

Allium.) De allio, quod in cibario uſu & opſonijs aliquando tum ruſticis tum urbanis hominibus eſt, & unde alliata fiunt, Plinius lib. 19. ſic ſcribit: Allium ad multa ruris præcipue medicamenta prodeſſe creditur. Tenuiſsimis & quæ ſeparantur in uniuerſum uelatur membranis, mox pluribus coagmentatur nucleis, & hijs ſeparatim ueſtitis. Aſperi ſaporis; & quo plures nuclei fuere, hoc eſt aſperius. Tædium huic quoq; halitu ut cepis, nullum tamen coctis. Et li. 20. c. 6. Allio magna uis, inquit, magnæ etiam utilitates contra aquarum & quorumlibet locorum mutationes. Suſpirioſis coctum aliqui crudum id dedere. Coctum utilius eſt crudo, elixumq; toſto: ſic & uoci plus confert. Tineas & reliqua animalia interaneorum pellit in aceto mulſo coctum. Teneſmo in pulte medetur. Credunt & comitialem morbum ſanare, ſi quis eo in cibo utatur ac potione. In uino auſtero tuſſi, & alio modo acceptũ. Facit & ſomnos, atq; in totum rubicundiora corpora. Vitia eius ſunt quod oculos hebetat. Inflationes facit. Stomachum lædit copioſius ſumptum, ſitim gignit. Cæterum contra pituitam & gallinæ & gallinaceis prodeſt. Mixtum farre in cibo iumentis urinam reddere, atq; non torqueri tradunt, ſi eo trito natura tangatur. Hæc ille.

IN CAPVT II.

PAtina.) Patina uaſis genus eſt coquinarij quo cibi coquuntur, interdum uero menſarij genus quo dapes elixæ & iurulentæ menſis inſeruntur. Terentius, Iam dudum animus eſt in patinis. Et per diminutionem patella dicitur. A patina etiã patinarius eſt dictus, in patina conditus. Plautus, Is habet ſuccum, is ſuauitatem, eum quouis pacto condias, uel patinariũ, uel aſſum uerſes quo pacto lubet.

Et olus.) Iuxta ſcriptum codicem legendum, & ouis.

Nuces fractas.) Iuglandium quas eſcarias uocat Marcellus medicus, nucleos confractos & concerptos. Hic animaduertendũ quandocunq; nucum uocabulum ſine adiuncto poſitum repereris, id de iuglandibus intelligendum, de quibus lib. 15. ca. 22. Plinius ſcribit in hunc modum. Nuces iuglandes quanquam & ipſæ nuptialium feſcenninorum comites: multum pineis minores uniuerſitate: eædemq; portione ampliores nucleo. Necnon & honor ijs naturæ peculiaris, gemino protectis operimẽto: puluinati primum calicis, mox lignei putaminis. Quæ cauſa eas nuptijs fecit religioſas tot modis fœtu munito, quod eſt uериſimilius, quàm quia cadendo tripudium ſonumue faciant. Et has è Perſide à regibus translatas indicio ſunt Græca nomina.

mina. Optimum quippe earum genus persicum atq; basilicum uocant. Et hæc fuere prima nomina. Caryon à capitis grauedine propter odoris grauitatem conuenit dictum. Tinguntur cortice earum lanæ, & ruffatur capillus primum prodeuntibus nucleis. Id compertum infectis tractatu manibus. Pinguescunt uetustate. Sola differētia generum in putamine duro fragiliue, & tenui ac crasso, loculoso & simplici. Solum hoc pomum natura compactili operimēto clausit. Nanq; sunt bifidæ putaminum carinæ. Nucleorumq; illis quadripartita distinctio lignea intercursante membrana. Et lib. 23. ca. 8. medicinam earum tractans idem ait: Nuces iuglandes Græci à capitis grauedine appellauere. Etenim arborum ipsarum foliorumq; uires in cerebrū penetrant: hocq; minore momento, sed in cibis nuclei faciunt. Sunt autē recentes iucundiores, siccæ unguinosiores & stomacho inutiles, difficiles concoctu, dolorem capitis inferentes: tußientibus inimicæ, & uomituris ieiunis aptæ, tenesmo solo, trahunt enim pituitam. Eædem præsumptæ uenena hebetant. Item aduersantur cepis, leniuntq; earum saporem. In sanctuarijs Mithridatis maximi regis deuicti Cn. Pompeius inuenit in peculiari commentario ipsius manu compositionem antidoti è duabus nucibus siccis: item ficis totidem, & rutæ folijs uiginti simul tritis, addito salis grano, & qui hoc ieiunus sumat, nullū uenenum nociturum illo die. Quin etiam, ut li. 1. Dioscorides tradit, maiore copia sumptæ lumbricos latos pellunt. Recentes stomacho quod dulciores sunt, minus nocent. Quam ob causam allijs ad auferendam eorum acrimoniam miscentur. Seruantur etiam uirides in alienos menses, ceu docet in Ianuario mense Palladius, cuius hæc sunt uerba: Nuces seruantur uel paleis obrutæ, uel harena, uel folijs suis aridis, uel arca ex ligno suo facta inclusæ, uel cepis mistæ, quibus hanc uicißitudinem reddunt, ut eis acredinem tollant. Martialis se expertum dicit uirides nuces tantum liberas putaminibus suis melle demergi, & post annū uirides esse, & ipsum mel ita medicabile fieri, ut ex eo facta potio arterias curet & fauces.

Teres eas.) Legendum, torres eas. Repetitur hæc patina infra, nisi quod illi tunc merum etiam addit.

Frisilis.) In uetusto exemplari fusilis legitur & id mendose. Legendum puto, frictilis, à frigo quod est torreo: nam mox frigere iubet olisatra.

Refrigerabis & friges. Accipies cerebella iiij. eneruabis, coques.) Hæc omnia ex antiquo exemplari huc adscripta sunt. Vbi tamen male etiam legebatur refringues pro & friges.

In thermospodio.) hoc est, in calido cinere. σποδὸς enim cinis

est. θερμὸς uero calidum significat.

Postea quod.) Lego, postea quàm.

Ficedulas curtas.) Lege, Ficedulas curatas, id est præparatas. Est autem ficedula auis parua, scitißimi saporis, quã solam totam comesse oportere uolunt gulæ proceres. Pascitur uuis & à quibus nomen habet ficis. Vnde illud Martialis: Cum me ficus alat, cum pascar dulcibus uuis: Cur potius nomen non dedit uua mihi? De hac li. 10. ca. 29. Plinius ait: Alia ratio ficedulis. Nam formam simul coloremq; mutant: hoc nomen non nisi autumno habent: postea melancoriphi uocantur.

Tres.) Legendum, teres, & ad piper referendum, aut saltem adscribenda hæc dictio si priorem obseruare uolueris.

Scrupulos: sed.) Legendum, Scrupulos 6. ut certa quantitas habeatur.

Vini cyathum: uini passi ciatum mittes in cacabum olei unc iij.) Lego sic, Vini cyathum unum, paßi cyathum unum, olei unc. iij. mittes in cacabum. Et quandocunq; in sequentibus hæc duo, unum passum, iuncta repereris, tunc illa per colon aut uirgulam separato tanquam diuersa. Passum enim per se sine adiuncto uini rationem in se continet. Estq; passum, uinum dulce ex uuis paßis expressum: cuius conficiendi modi traduntur à Plinio li. 14. Columella li. 12. & Palladio in Octobri mense. Passum ex potionibus ualentißimi generis & boni succi, sed stomacho alienum & aluum adstringere tradit Celsus.

Impensam.) Temperaturam, mixturam & condituram. Impensa dicitur quod in rem aliquam expenditur.

Proijciuntur.) Ex antiquo exemplari adscribe, teres, suffundes uinum, colas.

Ex rusticis.) Scilicet herbis, id est, agrestibus & sponte ruri nascentibus, de quibus habitum est libro præcedenti.

Siue tinis.) Legendum censeo, cymis.

Ita facies.) hoc est, condies & præparabis quemadmodum præcedentes de asparagis.

De sambuco.) Sambucus nota arbor, habet alterum genus magis syluestre, quod Græci chameacten, Latini ebulum uocant, multo breuius. Vtriusq; decoctum in uino ueteri foliorum uel seminis uel radicis ad cyathos binos potum stomacho inutile est, aluo detrahens aquam. Acini eius infirmiores quàm reliqua tingunt capillum: urinam mouent: foliorum mollis-

sima

ſima ex oleo & ſale eduntur ad pituitam bilemq; detrahendam. Ad omnia efficacior quæ minor. Radicis eius in uino decocti duo cyathi poti hydropicos exinanıunt. Caules teneri minoris ſambuci in patinis cocti aluum ſoluunt: ijdemq; in aqua macerantur, ut ea ſparſa pulices necentur. Foliorum decocto ſi locus ſpargatur, muſcæ necantur. Cortex interior tritus ex uino albo potus aluum ſoluit. author Plinius lib. 24. ca. 8.

Speculum exiccabis patinam: compones ad ſurcellum.) Hoc loco uerba quædam deſunt, ſcilicet, perunges & in patinam, quæ ex antiquo exemplari adſcripſi: aliqua uero primitus notis tantum ut puto & per abbreuiationem ut nunc loquimur, ſcripta fuerunt, é quibus notis poſtmodū coalitis & literis aliquot perperam immutatis facta ſunt uerba mendoſa ceu ſpeculum & ſurcellum: hoc quidem ex hac ſcriptura, ſucc. illum. Prius uero illud ex tali, ſ. pe, colum. Quare integre & emendate ita legendum: pro ſpeculum quidem, ſuccum per colum: & pro ſurcellum, ſuccum illum, & hæc ſcriptura colligitur etiam ex patina ſequente: ex qua itidem uerbum illud exiccabis, mutaui in colabis. Quod autem dixi notis ſcripta, ſciendum eſt, Notis ſcribere eſſe cōpendioſo ſcribendi genere excipiendo uti, ut inquit Budæus. Tranquillus de Tito principe Romano: E pluribus comperi notis quoq; excipere uelociſſime ſolitum, & cum amanuenſibus ſuis per ludum iocumq; certantem: imitari chirographa quæcunq; uidiſſet.

Liquamen poſtea.) Ex ſcripto codice lege, liquamen, fricabis: poſtea.

De toris.) Legendum, de roſis. Roſa, inquit li. 21. ca. 4. Plinius, naſcitur ſpina uerius quàm frutice: in cibos quoq; proueniens. Illic etiam iucundi odoris quamuis anguſti. Germinat omnis primo incluſa granato cortice, quo mox intumeſcente & in uirides alabaſtros faſtigiato paulatim rubeſcentes dehiſcit, ac ſeſe pandit in calicis medio ſui ſtantis complexa luteos apices. Et eiuſdem libri capite 19. de medicina eius dicit: Flos ſomnum facit. Semen dentium dolori illinitur, urinam ciet, ſtomacho imponitur, item igni ſacro non ueteri: naribus ſubductum caput purgat. Capita pota uentrem & ſanguinem ſiſtunt. Vngues roſæ epiphoris ſalubres ſunt. Folia uitijs ſtomachi & uentris & inteſtinorum & præcordijs utiliſſima illita. Cibo quoq; lapathi modo condiuntur. Cauendus quoq; in his ſitus celeriter inſidens. Et aridis & expreſſis aliquis uſus. Sed de roſis plura li. 1.

Exfoliabis.) Exfoliare eſt folia decerpere.

Albumtolles.) id eſt, foliorum floris decerptorum partem imam

quæ alba est & unguis uocatur, forcipe præcides & proijcies tanquam inutilem & nullius usus, eo quod sole non cocta & inodora inutili humore abundat.

Deapabadiade.) Ex uetusto codice emendate legendum. De Apua. Apuani lauas. Apua piscis genus est molle, quod aphyen Græci uocant, eo quod nullo ferè alio principio quàm è pluuia nascitur, authore Plinio, cuius li. 31. ca. 8. ubi de muria & alece agit, uerba sunt hæc. Cœpit tamen & priuatim ex inutili pisciculo minimoq; confici, apuam nostri, aphyen Græci uocant: quoniam is pisculus è pluuia nascitur. Aristoteles à spuma in qua nascitur aphron, & Atheneus aphritin uocat, quæ ex spuma quæ imbre admisso calluerit, consistens, nec incrementum capit, nec prolem adfert, & longiore tempore perit, sed denuo nascitur pisciculus. Qui quoniam mollis ac tener, cui in coquendo nihil aliud adhibetur præter oleum in quo feruenti frigitur, moxq; ut contigit oleum, iam decoctus est: in prouerbium abijt ut dicatur, Aphya in ignem, & alterum, Aphyæ honos oleum. Verum sunt & alia complura aphyæ genera, & quæ aliorum piscium fœtura existunt. Nam ut in nonum librum naturalis historiæ Plinij annotauit Massarius, aphyæ genus est, authore Atheneo & libro de historia sexto Aristotele, quod Cobitis, hoc est, ut Theodorus uertit, Gobionaria creat, gobiones parui, ignobiles, albi, qui terram subeunt. Est & aliud genus aphyæ quod in portu Atheniensium natum encraulos dictos progenerat, quod Archestratus & Chrysippus commendare uidentur. Itemq; aliud mænarum & mugilum fœtura. Quam uero phalericam uocant membradas gignit, ex quibus Sardinæ, ex Sardinis Sardæ oriuntur. Cæterum apuæ, inquit Atheneus, membrades, & trichiæ, & alij omnes quorum spinas simul comedimus, concoctionem spiritusam faciunt, alimentum humidum exhibent, cum concoctio non adæquetur, sed carnes cito concoquantur, & spina serius dissoluatur: meliores uero sunt elixi, & aluum inæqualiter soluunt. Et ut Aetius li. 11. ca. 30. testatur, Ex aquatilibus ad renum & uesicæ ulcera congruunt apua marina minima aßidue comesta.

Cumana.) Cumana est quam testam uocant, ex terra rubra à figulis rota formatum uas coquinarium, & de hoc intelligit Martialis cum ait: Hanc tibi cumano rubicundam puluere testam Municipem misit casta Sibylla suam. Huic similis uidetur esse cucuma, uas coquinarium: caldarium.

Apabadialis.) Legendum, Cum apua elixabis.

Deabua siue apua.) Legendum, De apua sine apua, hoc est, ut

apua

apua esse non agnoscatur.

Vrticas marinas.) Vrticæ marinæ piscium generis sunt, quas Plinius li. 9. ca. 45. inter ea numerat quæ nec animalium, neq; fruticum, sed tertiam ex utroq; naturam habent, quemadmodum & spongias. Noctu uagantur, carnosæ frondes ijs. Natura ut carne uescantur. Vis pruritu mordax, eademq; quæ terrestris urticæ. Contrahit ergo se quàm maxime rigens: at prænatante pisciculo frondem suam spargit, complectensq; deuorat: aliâs marcenti similis, & iactari se passa fluctu algæ uice contractos pisces, attrituq; petræ scalpentes pruritu inuadit. Eadem noctu pectines & echinos perquirit. Dum admoueri sibi manum sentit, colorem mutat & contrahitur. Tacta uredinem mittit, paulumq; si fuerit interualli, absconditur. Ora ei in radice esse traduntur: excrementa per summa tenui fistula reddi. Aiunt itẽ, ut idem li. 32. refert, urticam marinam in uino potam prodesse calculosis.

Ad uaporem.) Accipitur uapor ab Apicio pro calore. Sic Plinius etiam li. 2. Molliri eis creditur solis uapor, geminatus ardore sideris. Et li. 15. Gleucino mustum incoquitur uapore lento.

Ire possint, ut.) Lego, bullire poßint, &.

Patina ex lacte.) Lac succus est maternus quo animalia nutriuntur, habetq; communiter omne lac saporis & succi bonitatem. Estq;, ut Rei rusticæ li. 2. tradit Varro, omnium rerum, quas cibi causa capimus, liquentium maxime alibile, & id ouillum, inde caprinum. Quod autem maxime perpurget est equinum, tum asininum, deinde bubulum, tum caprinum. A mulgendo, atq; ortu optimũ est id, quod neq; emunctum longe abest à mulso, neq; à partu continuo est sumptum. Celsus ex potionibus ualentißimi generis esse dicit lac, & boni succi, aluumq; mouere, sed stomacho alienum & quod facile intus corrumpatur. Dioscorides lib. 2. ait, lac egregie nutrit, aluum tamen mollit, intestinorumq; & stomachi inflationes facit. Interaneorum exulcerationibus communiter medetur, præcipueq; gutturis, pulmonum, intestinorum, renum, uesicæq;. Minore inflandi ui est quod semel decoctum fuerit. Inutile lienosis omne lac est, iocinorosis itidem, uertiginosis, comitialibus, neruorum uitijs, febribus & capitis doloribus. Quod & Hippocrates Aphorismorum li. 2. testatur inquiens: Lac dare caput dolentibus malum, malum uero & febricitantibus, & quibus ilia suspensa murmurãt, & siticulosis. Malum autem & quibus in febribus acutis biliosæ sunt deiectiones, & quibus sanguinis multi deiectio facta est. Conuenit autem & tabidis dare, qui non ualde multum febricitant, & in febribus longis, & par-

tis, si nullum ex supra dictis signis affuerit, & præter rationem consumptis. Item in renibus calculum gignit, authore Paulo Aegineta.

Pullum raptum.) Hoc est direptum, discerptum & in frusta partitum.

Longanones porcinos ex iure Tarẽtino farsos, coctos.) Vna transposita & in alium locum translata dictione sic legendum puto. Longanones porcinos farsos, ex iure Tarentino coctos, ut farsi longanones, ex iure coquantur, non farciantur. Est aũt longanon intestinum, quod rectũ uocatur, est & farciminis genus ceu sanguiculi uocati, apexabo & hilla. Ius autem Tarentinum intelligit quale est quod hac ipsa patina mox subiungit, à Tarentinis fieri consuetum & in deliciarum usu habitum. Fuerunt siquidem Tarentini maximi uoluptarij, molles & delicati, luxuiq; dediti, unde illud Satyrici: Atq; coronatum & petulans, madidumq; Tarentum. Dicti quidem Tarentini à Tarento quod Sabinis molle significat, & Tarentum appellatum quod iuglandes fragili putamine & molli uixq; attrectato frangibili, & pineas, similiter & oues molles habeat, indeq; molle Tarentum uocatur Horatio.

In cinere pullorum.) Legendum, Iocinora pullorum.

Piscis aselli.) Dictionem aselli ex uetusto exemplari adscripsi. Est autem asellus piscis quem onon & oniscon Græci uocant, duos in capite lapillos molaris forma & cor in uentre habens, solus omnium qui uentrem uarium habet. Dictus quidem asellus secundum Varronem à colore asinino. Duo genera ut li. 9. tradit Plinius inquiens: Asellorum duo genera, Callariæ minores, & bacchi qui non nisi in alto capiuntur, ideoq; prælati prioribus. Et paulo ante, Asello post lupum præcipuam fuisse authoritatem, idem Plinius ex Cornelij Nepotis & Laberij poetæ sententia testatur. Boni nutrimenti est, authore Galeno. Diphilus bacchum boni succi & malæ concoctionis esse dicit. Aetius oniscon piscem ad uitia interaneorum commendat.

Pulpas ostreorum.) hoc est, carnem ostreorum, quæ duabus partibus constant, sphondylo scilicet & lacinia. Sphondylus dicitur callosum illud rotundum albicans, quod intus habent in medio ostreæ, à similitudine sphondyli, id est, uerticuli instrumenti quo mulieres in filando utuntur. Reliqua uero caro circumsparsa, lacinia uocatur.

Echinos.) Echinon Græci hirtum uocant. Et inde echinatum dicimus quod aculeis hirtum est, ad similitudinem calicis castanearum, qui echinus etiam dicitur, quia eo modo quo echinus marinus aculeis armatus est.

Est & herbæ genus apud Galenum & Hippocratem & alios: item Echinus est animal, Latine Herinaceus appellatus: cuius duo genera sunt. Terrestris alter, quem describit li. 8. ca. 27. Plinius, cuius caro tabidis & quorum corpus macie conficitur, prodest. Alter est aquatilis siue marinus, quem nunc intelligit Apicius noster, & de quo plura in sequentibus.

Recentiores.) hoc est, recentes & non salitos. Recens enim salsum excludit. Et sic pisces recentes ad differentiam salsorum appellat Celsus lib. 2.

Suminis.) Sumen Apicius pro ubere accipere uidetur, ceu patet infra li. 7. ubi copiosius de eo dicetur: licet aliquando etiam pro panticibus obesis accipiatur.

Turdorum.) Turdus auis est, merulæ magnitudinis, pectore albo, nigrantibus maculis uariegato, quæ per hyemem iuniperi baccis enutritur, de qua Plinius li. 10. ca. 24. post hirundinum tractationem ait: Abeunt & turdi simili modo in uicina: sed hij plumam non amittunt, nec occultantur, uisi sæpe ibi, quo hybernum pabulum petunt. Itaq; in Germania hyeme maxime turdi cernuntur. Fuit olim & nunc quoq; est inter alias aues in cibis maxime laudatus turdus. Vnde Martialis in Xenijs sunt uersiculi hij: Inter aues turdus si quis me iudice certet, Inter quadrupedes gloria prima lepus. Et Horatius ait: Nil melius turdo, uulua nil dulcius ampla.

Præter ficedulas.) Hæc enim est quam solam totam comesse oportere uolunt gulæ proceres.

Vinum passum.) Hæc duo sic iuncta semper separatim interposito puncto uel uirgula scribito, ut non una & eadem, sed duæ diuersæ res intelligantur, uinum scilicet per se, & passum itidem per se: sine addito enim paßi uocabulo uti solent authores, quemadmodum & mulsi.

Alternis detrulare fundes cum piperi grana integra.) Legendum, alternis de trulla refundes cum piperis granis integris. Trulla uero diminutiuum est à Trua. Est autem uasis genus inter mensaria etiam numeratum, forma rotundum & semicauum, & pro poculo à maioribus positũ. Horatius li. 2. Sermonum: Qui Veientanũ festis potare diebus Campana solitus trulla. Et aliquando pro coquinario etiam usurpatur, ut à Marcello medico libri de medicamentis capite ultimo, mittenda in cacabum uel trullam ut ferueant. Est & in quod aqua ex urceolo manuali siue alio uase superne demittitur. Et aliquando etiam pro alijs uasis accipitur. Est item Trulla tectorij operis instrumentum, quo linendis muris & arenato gipsa-

toq́; inducendis utuntur.

Coria.) Per coria intelligo impensarum in struendo ordines: quemadmodum Vitruuius laterum in parietibus struendis ordines Coria etiam uocat, quæ uulgo turba opificum Cursus appellat.

Diploidem.) Per diploidem intelligo rerum struendarum tunicam, thorum & subternuculum duplicatum.

Laganum.) Lagana sunt placentæ quæ ex candida farina fiunt tenuißima ad patinarum usum, à luxuria quæ λαγνοία dicitur. Item quædam quasi membranulæ ex farina & aqua, quæ iure pingui coctæ, & caseo, pipere, croco, cinamoq́; conditæ in cibis non iniucundæ sunt.

Trullas imples desuper adijcies uinum uero.) Lego, Trullas impensæ desuper adijcies, unum uero &c.

Fistula percuties.) hoc est, baculo percutiendo leuigabis & attenuabis.

Condies diligenter.) Lege, Concides diligenter.

Et obligas.) Lege, amylo obligas.

Subcultrasti.) Subcultrare uocat cultello concidere. Est autem cultellus siue culter instrumentum ad scindendum simul & uulnerandum aptum.

Modico melle.) Ex antiquo exemplari legendum, modico mero.

Tyrotaricha.) id est, τυροτάριχα, caseata salsa à τυρὸς caseus & τάριχος salsus.

Ex quocunq;.) Ex uetusto exemplari adscribe, pisce: deinde post dictionem pullorum adscribe, oua dura, ex eodem exemplari.

Rutæ baccam.) Rutæ folliculum cum semine quod in eo continetur.

De tursione.) Tursio piscis est cetariorum generis in ponto nascens & rostris canicularum similitudine maleficus. Pli. li. 9. ca. 9. Delphinorum similitudinem habent qui uocantur Tursiones. Distant & tristitia quidem aspectus: abest enim illa lasciuia maxime: tamen rostris canicularum maleficentia aßimulati. Theodorus Gaza apud Aristotelem li. de historia animalium 6. & 8. phocenā interpretatur Tursionem & Tyrsionem. Et quia Cetacei generis est, duræ, ut similes, & coctu difficilis est carnis, ac succi craßi, authore Paulo Aegineta. Et Celsus inter ea quæ nos alunt, & ualentißimi generis sunt, enumerat etiam omnes beluas marinas, ex quibus cetos est, quæq́; his pares sunt.

Vinum

Vinum, acetum, oleum transferes.) *Hic multa desunt quæ in antiquo scripto exemplari habentur, & cætera etiam emendatius, quare ex eo ita legendum erit. Vinum, liquamen, oleum in patellam pones ut coquatur, ouis obligabis, piper asperges & inferes. Patella ex olisatro. Elixas, & reliqua ut reddita sunt.*

Cum duxerit.) *Ducendi uocabulo Apicius noster utitur pro contraho, constringo & coeo, quod aliquando etiam siccare dicit.*

Ex lagitis.) *Pro lagitis hic & in sequentibus semper legendum, lacertis. Est autem lacertus is piscis salsamentus idoneus cuius meminit satyrographus: Conchen æstiui cũ parte lacerti. Et Martialis, Vel duo frusta rogat Cybij, tenuémue lacertum. Est & animal terrestre, de quo nihil ad præsens.*

Cirema.) *In uetusto exemplari scriptum est Cizeria: sed legendum, Gigeria. Sic appellantibus antiquis gallinarum intestina & quæ cum hijs coquebantur. Luci. Gigeria sunt sine allio, his uescamur alacriter. Gingreria uero dicebantur ex multis opsonijs decerpta.*

Salsum coctum.) *hoc est, salsitium uel salsamentum coctum, non crudum. Salsum dicitur quod salis saporem habet, uel sale conditum est condimentum & embamma, siue sapor & intinctus.*

Suffundes ut dulcis fit.) *Lege ut in sequentibus, suffundes passum uel mulsum ut dulcis sit.*

Amulorum.) *Legendum, Mullorum. Mullus piscis est marinus, olim in precio habitus, quem triglen uocant. Sed de hoc plura in sequentibus.*

Rades.) *Radere pisces est illos desquamare & squamas ijs auferre. Sunt autem squamosi mulli, squamis pallentibus seu ad uiredinem uergentibus, ungis quibusdam aureis paralellis: qui si uiui desquamentur colorem sanguineum recipiunt.*

Nuda compones adijcies ut.) *Legendum, Munda compones, adijcies liquamen ut.*

Duratos.) *Legendum ut in præcedenti patina, curatos. Est autem curare Apicio diligenter & exacte præparare.*

Cepas Ascalonias.) *Inter ceparum genera, quæ copiose enumerat li. 19. Plinius, nobilissima est Ascalonia ab oppido Iudææ appellatum. Ceparum natura ut crescente luna decrescant & minuantur: rursum decrescente, crescant & augeantur contra lunarem rationem, quã ob causam &*

Pelusiotas ipsis abstinere credunt. Et Aegyptus cepas ac allium inter deos iureiurando habet. Vnde illud satyrographi. Porrum & cepe nefas uiolare & frangere morsu, O sanctas gentes quibus haec nascuntur in hortis Numina. Temperate sumptae salubres putantur eo quod aluum emolliant, somnum inducant & appetentiam faciant. Praeterea Venerem excitant: cum aliàs ipsis grauetur caput, laedatur cerebrum, somnusq; grauis inducatur.

Coronam bubulam.) *Legendum fortasse, Cunilam, cuius plura genera sunt. Quae bubula appellatur, semen pulegij habet. Contra serpentes in uino bibitur. Item testudines cum serpentibus pugnaturae hac se muniunt. Quidamq; in hunc usum panacem uocant, referente Plinio lib. 20. cap. 15.*

Lucretiana.) *Ab authore cui in usu fuit sic appellata.*

Cepas pallacanas.) *Cepas condimentarias sic appellatas. Plinius li. 19. Ceparum apud nos duo prima genera. Vnum condimentarium, quod illi gethion, nostri pallacanam uocant: alterum capitatum.*

Fatuum.) *Hoc est, insulsum, insipidum, quod sapore caret. Fatuus cibus dicitur insipidus, à fatuis hoc est insipidis uel insipientibus hominibus.*

Patina zomore ganonas.) *In uetusto exemplari legitur, Patina zomote ganone. Locus hic utrobiq; mutilatus & deprauatus est, legendumq; arbitror. Patina piscium zomoteganite, id est, ζωμοτηγανίτη, ut intelligatur patina piscium in sartagine coctorum & proprio iure conditorum: ait enim mox, suffundes ius de suo sibi, hoc est, ius proprium in quo cocti sunt. Estq; conflata dictio, à ζωμὸς quod ius est & brodium, ac τήγανον quod sartaginem significat. Et inde τηγανίτης, id est, teganites dicitur panis in sartagine coctus & cum caseo assatus, authore Hesychio, cuius in lexico uerba sunt haec, τηγανίτης, ἄρτος ἐπὶ τηγάνου γεωνὸς καὶ μετὰ τυροῦ ὀπτώμενος.*

Vinum coctum.) *Quale est sapa, defrutum uel caraenum aut mulsum.*

De suo sibi fricabis.) *hoc est per se sine liquoris alicuius admixtione.*

Tenuerit.) *hoc est ut aliquando uocat siccauerit & duxerit strinxeritq;, id est, coierit & crassescerit, spissaueritq;.*

Solearum.) *Solea piscis est marinus è planorum genere, & inter lautiores, bonosq; numeratus, & patinis commendatus, sicq; dictus à figura qua crepidae similis est quam soleam uocamus. Plani autē pisces qui & lati appellan-*

appellantur, sunt qui parte prona supinaq; plana constant & in latera dilatantur. Hos in mari uidisse certißima securitas est, quia nunquam sunt ubi maleficæ bestiæ, quam ob causam urinatores sacros illos appellant, ut refert Plinius. Tales grauißimi & duri sunt, authore Celso.

Battues.) Batuere est percutere & uirgis uerberare. Plinius lib. 30. Crocodilorum morsibus ex aceto in linteolis, ita ut batuerentur ante ictum uulnera. Et Plautus in Casina: Quibus batuatur tibi os senex nequissume.

Heminam.) Hemina liquidorum mensura, sextarij dimidium est, cyathos continens sex.

Conditi.) Conditum est uinum aromatis & alijs odoriferis concinnatum, in qua significatione etiam à Græcis usurpatur, ut uidere est apud Aetium, Oribasium & Paulum.

Non feres.) Legendum, transferes, id est, transpones.

Dentice, aurata & mugile.) Pisces sunt patinis commendati & in cibis, de quibus plura in sequentibus.

De pisce lupo.) Piscis lupus qui nunc Varolus à Venetis dicitur, piscis est squamosus, squamis aliquanto minutis, candicantibus præsertim supina parte, ore immenso sine dentibus, interius tantum aspero: à capite uirga quædam nigra ex utroq; latere in caudam usq; protrahitur. Huic post acipenserem præcipuam, Plinio li. 9. referente, authoritatem fuisse Cornelius Nepos & Laberius poeta mimorum tradidere. Laudatißimi qui appellantur lanati à candore molliciaq; carnis, præcipue in amne capti, qui cæteris ob saporis gratiam præferuntur. Martialis eos cum fluuios ascenderint laudans, laneos uocat hoc disticho: Laneus euganei lupus excipit ora Timaui, Aequoreo dulces cum sale pastus aquas. Verum quod nominis rationem concernit, constat lupum piscem à quadrupede animali Lupo appellatum. Quemadmodum enim huius tanta uoracitas est, ut alio deficiente cibo, terra uescatur: ita ille uoracißimus etiam pisces & purgamenta quæcunq; uel etiam putrida insectatur, à qua uoracitate Græcis etiam Labrax dicitur, hoc est λάβραξ, à λα particula intensiua, & βορός, quod est edax, uti Perottus Sipontinus tradit. Et inde li. 8. ca. 17. Columella rapacem lupum uocat. Sunt & alia quæ de eodem traduntur mira, ceu quod lapidem in capite gestet & alia quæ à Plinio uarijs locis scribuntur. Siquidem lib. 9. cap. 16. ait: Prægelidam hyemem omnes sentiunt: sed maxime qui lapidem habere in capite existimantur ut lupi, coracini (siue ex Aristotele de historia animalium li. 8. chromes,) sciene, pagri. Et eiusdem libri capite 51, inquit, Piscium au-

tem lupus & trichias bis anno pariunt & saxatiles omnes. Et capite ultimo ait: Sunt & inimicitiarum atq; concordiæ miracula. Mugil & lupus mutuo odio flagrant. Nigidius author est prærodere caudam mugili lupũ, eosdemq́; statis mensibus concordes esse. Lupus item caute insidias euitare nouit. Nam ut li. 32. ca. 2. ex Ouidij Halieutico refert Plinius: Rete circumdatus, harenas arat cauda, atq; ita conditus transit rete. Et paucis interpositis uerbis iterum ait: Minus in prouidẽdo lupus solertiæ habet, sed magnum robur in pœnitendo. Nam ut hæserit in hamo tumultuoso discursu laxat uulnera, donec excidant insidiæ. Cæterum lupi patinis etiam commendati, inter teneros durosq; pisces sunt medij atq; planis leuiores, authore Celso. Hactenus de pisce lupo, qui nec Lucius, ut quidam putant: nec ut aliqui rentur, est sturio. Ceu luce clarius demonstrat in annotationibus suis in 9. librum Plinij Massarius.

Olei guttas.) hoc est, olei modicum & quod guttatim instillatur.

De sorbis.) Sorba fructus sunt, malorum pyorumq́; generi iure annumerãda, quibus quadruplex differentia, ut li. 15. c. 21. tradit Plinius. Alijs enim eorum rotunditas mali, alijs turbinatio pyri: alijs ouata species, ceu malorum aliquibus. Hæc obnoxia acri odore & suauitate iucunda. Cæteris uinu sapor. Generosissima quibus circa pediculos folia. Quartum genus torminale appellant, remedio tantũ probabile, assiduum prouentu, minimumq́; pomo, arbore dissimili, folijs pene platani. Non ferunt ante trimatum ex ullo genere Cato & sorba sapa condi iubet. Seruantur etiam diu hoc genere, ut in Ianuario tradit Palladius, lecta duriora, ac posita, ubi mitescere cœperint, fictilibus usq; ad plenum claudantur urceolis, gypso desuper tectis, & bipedanea scrobe loco sicco sub sole mergũtur ore peruerso, & desuper spissius terra calcatur. Item secta per partes siccantur in sole, & seruantur in uasculis in hybernum. Cum uoluerimus uti, aqua feruenti macerata reuirescunt sapore iucundo. Aliqui cum pediculis suis uiridia lecta suspendunt locis opacis & siccis. Item ex sorbis maturis sicut ex pyris uinum fieri traditur, & acetũ. Alij sorba in sapa asserunt diu posse seruari. Celsus sorba stomacho aptissima tradit, & aluum adstringere, magisq́; ea quæ torminalia uocantur. Martialis item sorborum uim adstringentem & naturam exprimit hoc distichο: Sorba sumus molles durantia uentres, Aptius hæc puero, quàm tibi poma damus. Et Serenus uentris solutioni mederi docens ait: Proderit & pueris quos dentis origo fatigat, Castaneas coxisse nuces & sorba uetusta.

De

De piscibus persica duriora.) *Legendum, de persicis. Duriora uero intelligit sicciora & quae duracina uocantur: sicque fortaßis legendum, quibus palma tribuitur.*

Purgata est medio.) *Legendum, purgata è medio, hoc est à parte dura interiore & semine.*

Ouis myxis.) *Legendum, ouis mixtis.*

Vrticarum.) *Vrticae duo genera facit li. 4. Dioscorides. Alterum agrestioribus, hirsutioribus, latioribusque & nigrioribus folijs: semine lini semini simili, uerũ tamen minore. Alterum quod cnyphen uocant: Romani urticam mollem, exili semine, sed non adeo ut antedictũ asperum. Aluum molliunt urticae folia marinis conchulis cõcocta. Inflationes soluunt & urinam cient: cum ptisana decocta eadem exscreationes adiuuant. Sed de urticis & eorum generibus plura superius li. 3.*

Coquescet.) *Superfluit hic una litera, qua ablata legendum, coques, &, ut duae sint dictiones.*

IN CAPVT III.

Minutal marinum.) *Vocat marinum quod ex piscibus marinis concinnatur. Minutal uero à minuo dictum, edulij genus est quod ex minutatim & in minutißimas partes concisis oleribus & fructibus, alijsque rebus conficitur.*

In cacabum.) *Hic adscribendum aut saltem subintelligendum uerbum mittes.*

Cum caparis.) *In uetusto exemplari legitur, concapis. Ego legendum puto, concarpis, id est, discerpis & in frusta concidis.*

Obligas, cum ferbuerit.) *Haec uerba, cum ferbuerit, repetita tanquam superfluentia, duximus expungenda.*

Testiculos caponum.) *Capones qui & capi dicuntur, sunt galli castrati. Castrantur autem nunc exemptis testiculis, nunc calcariorum inustione, quemadmodum Varro Rei rusticae lib. 3. ca. 9. docet. Verba eius sunt haec: E gallinaceo genere, proprio nomine uocãtur foeminae, gallinae: mares, galli: capi semimares, quod sunt castrati. Gallos castrant ut sint capi, candenti ferro inurentes calcaria ad infima crura usque dum rumpantur, atque extet ulcus, quod oblinunt figlina creta. Horum testiculi nunquam improbantur, cum aliorum animalium sint indigestibiles & cacochymi, digesti autem bene nutrientes. Gallorum autem optimi praesertim saginatorum, qui & suaues sunt & probũ alimentũ corpori praebent, authore Paulo Aegineta.*

Glandulas porcellinas.) *Porcellorum ceruices & glandia quæ ita dicuntur quod in his glandulæ nascuntur. Carnes glandulosas: quas puto esse eas quæ à lacteo colore & sapore lacteolum uulgo uocantur in delicijs habitum: quamuis & aliarum partium ceu mammarum sint glandulæ & carnes glandulosæ. Quæ, authore Paulo Aegineta, suaues sunt & laxæ, præcipue mammarum, sed maxime suillæ, dum uidelicet lacte replentur, ac ne minoris quidem alimenti sunt quàm carnes.*

Matianum.) *Dictum est matianum, uel à Matio authore, uel à malis matianis sic etiam dictis ab eodem Matio, quod huiusmodi pomis inserendis fuerit insignis. Plinius li. 15. ca. 14. Reliqua cur pigeat nominatim indicare cum conditoribus suis æternam propagauerint memoriam: tanquam ob egregium aliquid in uita factum. Ni fallor, apparebit ex eo ingenium inserendi, nihilq; tam paruum esse quod non gloriam parere poßit. Ergo habent originem à Matio, Cestioq; & Manlio.*

Spatulam.) *Spatula à spata deriuatur quæ in triplici significatione est, aliquando enim gladium, aliquando uero rudem, instrumentúmue coquinarium quo cibi in ollis ad ignem feruentes despumantur: interdum item pectoris costas latiores significat, pro quarum siue potius scapularum in homine uocatarum, in brutis armorum carne nunc accipit Apicius noster.*

Tessellatim.) *Hoc est, frustulatim in modum tessellæ.*

Tergilla.) *Tergilla diminutiuum est à tergore. Intelligit autem pellem & cutem ipsam suis crassam quæ aliquando tergus dicitur: siue dorsum aut spinam, pulpasq; à latere eminentes dorsi, quæ posterior thoracis pars est, & tergum etiam dicitur.*

Ex præcoque.) *Legendum, ex præcoquis. Sunt autem præcoqua mala quæ ante tempus maturescunt, & præcocia etiã dicuntur à præcox. Intelligit autem persica potißimum quæ præcoqua æstate maturescunt.*

Fracta.) *Lege ut in præcedentibus, tractam.*

Inuenies inter lepores.) *Scilicet lib. 8. inferius.*

IN CAPVT IIII.

PTisana uel succus.) *Hoc est, pulticula siue cremor & sorbitio ptisanæ. Est autem ptisana purgati & contusi hordei farina seu substantia, ad usum antea præparata, qua cum opus esset, utebantur. Tundebatur autem, non molebatur ex quo fiebat hordeum, ceu nomen quod πτίσσειν est, indicat: primoq; tusum in sole siccabatur: mox iterum tusum, iterum in sole siccabatur, & ut diutius duraret, cum suo polline condebatur. Ex quo deinde*

deinde exigẽte necessitate tum in sanitatis usu tum ad medicinam pulticulæ fiebant & sorbitiones, quæ ptisanæ nomine designabantur. Quarũ aliquas & eas quidem operosas ac lautas nunc conficere docet Apicius noster. Sim plicior autem est modus, quem libro euporiston tertio tradit Oribasius in hunc modum. Ptisanæ competenter conficiuntur, quando minus in bullitio ne inflatæ fuerint, sine odore sint: hoc illis proficit, qui post ægritudinem fa stidium habent, siue duriciam uentris patiuntur: ea ratione ut mittas in he minam ptisanæ decem heminas aquæ, & ad mollem ignem positas diutius agitando coquas, donec succi fluant, & sic mittes mel & acetum, quando minus in bullitione inflatæ fuerint sine odore, & post hæc ad molles ignes donec multum suscipiat. Admiscendum est autem eis in illo tempore acetũ, quando iam non inflantur. Coctis autem diligenter sic mitti oportet salem tenuissimum non multũ: ante uero pro sapore in initio mox oleum si mitta tur in coctione nihil nocet. Sed & si porrorũ modice mittatur, et anethi, & hoc ipsum mox in initio. Verum Paulus Aegineta plus aquæ accipit & sine melle conficit li.1. capite de frumentaceis, ubi ait: Ptisana sic coquitur, Vni eius parti aquæ partes quindecim atq; paulum olei adijcito, ac post ebullitio nem acetum quoq;: cũ uero exacte iam cocta fuerit, super inijciendus etiam tenuis atq; friatus sal est: sunt qui porrum quoq; atq; anethum addant. Fit autem non solũ ex hordeo, sed & ex tritico, & ut libro sequenti docet Api cius, alica quoq;, & oriza: unde Horatius, Sume hoc ptisanarium orizæ: & alijs item frugibus. Sed quæ ex hordeo fit simplex, cæteris præstantior est, ut cuius usus, Plinio lib. 18. tradente, ualidissimus saluberrimusq; tanto pere probatur: & cuius laudes, sorbitionis gratia, in libro de Ptisana (qui in quarto de uictus ratione in morbis acutis continetur) conscripsit Hippocra tes, ubi ait: Ptisana in hijs morbis, cæteris quæ ex frugibus constant pulmen tarijs, mea quidem sententia, rectissime anteferτur, neq; mediocri laude effe rendi sunt hij, qui eam anteponere decreuerunt. Nam uiscositas eius lenis, continua, iucunda, lubrica & modice laxa est, sitim arcet, & (ubi ablutio ne opus est) facile descendit, non adstringit, non uellicat grauiter, neq; in uentre tumescit, quippe cum decoqueretur, tumuit quantum maxime intu mescere potuit. Quibus autem & quando dandum, & quid in exhibitione eius obseruandum sit, ibidem prosequitur idem longius. Celsus boni succi, le nem & stomacho aptam atq; inter imbecillissima annumerari posse dicit. Hactenus de ptisana hordei, quæ nunc pro pulticula & sorbitione, nunc pro tusi hordei farina & substantia accipitur.

Ante diem infundes.) *Hoc est, pridie & die præcedente lotionem & fricationem, in aqua infusam macerabis & humectabis.*

Et coledium ut ubi coquantur.) *Legendum puto, & colocasium, ut ibi coquantur.* De colocasio uero quid sit, dicetur infra lib. 7.

Ligas.) *Legendum puto ut in sequenti libro, lyas: aut Latina uoce in eadem significatione liquas, hoc est, in humorem resoluis & liquidum humectumq; reddis.*

Supra acronem coloesium.) *Apicius noster Græcis interdum utens dictionibus, sæpiuscule illis Latinam dat formam & inflexionem, sicuti & nunc facit in dictione acron, id est, ἄκρον, quæ ipsis Græcis sublime & summum significat. Intelligit autem, ni fallor, per acronem colocasium (sic enim legendum pro coloesio hic & in sequentibus puto) summum colocasij caulis uerticem, in summoq; caule emergentem & bullantem multiplicem fabam, quam Ciborium appellari dicit Dioscorides lib. 2. cap. 96. & ita describit. Flos cum defloruit uesparum fauis similes utriculos profert: in quibus fabæ sunt paululum bullarum modo supra operculum emergentes. Vocatur id ciborium, ab aliquibus autem cibotium quasi scriniolũ. Et Theophrastus lib. 4. de Plantarum historia inquit: In caulibus quale in papaueribus summum caput est: continuis fauorum modo foraminibus perforatum & in singulis his singula emergentia semina. Et huiusmodi caulis caput nunc Apicium intelligere puto.*

Silfi frictum.) *E capite 5. libri sequentis legendum, sil frictum, ut de silis semine intelligatur. Sicq; sæpius in sequentibus loco silfi legendum puto sil, id tamen non perpetuo.*

Tisanam barricam.) *Initium alterius sorbitionis est, & corruptus locus, quare ita legendum puto. Aliter. Ptisanam taricham, id est, salsam.*

Defrixas.) *Lege, defricas.*

Et super uiridia.) *Lego, Insuper uiridia, scilicet condimenta quæ sequenter enumerat.*

Et uiride.) *Legendum, & uiridia.*

Tribueris.) *Lege, triueris.*

Minutas.) *Lege, minutias, hoc est, præcisuras, particulasq; in quas concisi sunt coliculi.*

IN CAPVT V.

Gustum

GVstum.) Gustum quod per diminutionem non ineleganter gustulum dixeris, intelligo ferculum quod non copiose & ad satietatem, sed parce & quasi gustando solum accipitur, quales sunt cibi quos ientacula uocamus, de quibus Martialis ait: Surgite iam, uendit pueris ientacula pistor, Cristatæq; sonant undiq; lucis aues.

Gingibera.) Legendum, Gigeria, ut supra capite huius secundo.

Aucellas.) Vna interposita litera legendum puto, auicellas, ut de auiculis & paruis auibus intelligatur.

Damascenas cochleas.) Lego diuisim & interpunctim, damascena, cochleas.

Lancem.) Lanx quæ & langula dicitur à latitudine, uas est latum & rotundum ac concauum in quo cibaria mensæ inferuntur.

Scellas.) Legendum puto ut paulo ante, auicellas, & sic etiam in sequentibus.

Surclas.) Id est, surculo connectis & ligas ne recidat.

Primotica.) Id est, quæ primo nascuntur & præcoqua sunt.

ANNOTATIONES IN QVINTVM LIBRVM APICII CAElij Gabriele Humelbergio Medico authore.

Osprios, id est, ὄσπριος, legarius, leguminarius, pultarius. Quo nomine inscriptus est liber hic quintus, quod uariorum leguminum pulmentaria & eorum conditurας comprehendat & conficere doceat. Legumina autem frugum genus sunt, Siquidem frugum duo prima genera sunt, lib. 18. tradente Plinio, frumenta ut triticum & hordeum, & legumina ut faba & cicer. Dicta quidem legumina quod è terra uelluntur, non subsecantur, authore Varrone Rusticarum rerum lib. 1. ca. 23. cuius uerba sunt hæc. Quæ uelluntur è terra neq; subsecantur, quod ita leguntur, legumina dicta. Deinde capite 32. ait: Quæ alij legumina, alij (ut Gallicam quidam) legaria appellant, utraq; dicta à legendo, quod ea non secantur, sed uellendo leguntur. Horum autem genera cum sint complura, maxime grata, ut li. 2. ca. 7. ait Columella, & in usu hominum uidentur, faba, lenticula, pisum, phaselus, cicer, cannabis, milium, panicum, sesama, lupinum, linum etiam & hordeum, quia ex eo ptisana est.

Verum legumina omnia, ut lib. 2. de ratione uictus in morbis acutis testatur Hippocrates, & cruda & cocta & fricta & macerata & uiridia, flatum excitant, quam ob rem nisi cum alijs cibis, ipsis utendum non est. Praeterea singulae species sua habent uitia. Celsus ualentissimi generis & plurimi alimenti esse dicit, & mali succi, stomacho aliena, & inflare.

IN CAPVT I.

PVltes Iulianae.) De pulte dictum est li. 3. Iulianae uero, ab authore sic dictae uidētur Iuliano, qui huiusmodi usus sit. In quo Ammianus Marcellinus ciborum extollit parsimoniam, cuius mensarum tenuitas erat recte noscentibus admiranda.

Ligas.) Lege, obligas.

Lyatae.) Nisi Graecis dictionibus sub Latina inflexione & forma saepi culae uti soleret Apicius noster, pro lyatae & uerbo lyas reponendum censuissem Latina uocabula liquatae & liquas, in eadem scilicet in humorem resoluendi & liquidum humidumq; faciendi significatione, sed dictam ob causam nihil immutare uolui.

Vbi satis fuerit.) Lege, ubi satis ferbuerit.

Copadias inulam.) Ex uetusto exemplari legendum. Copadia, similam: de quibus utrisq; copiosius dicetur infra li. 7.

Oenococti.) Ex praecedentibus legendum, oenogari cocti.

Tractogale.) Legendum puto, Tractogalatae. Sic etiam li. 6. pullum uocat tractogalatum, à tracta & lacte quod Graecis γάλα dicitur.

Teres sorbiculos.) Ex uetusto exemplari legendum, tres orbiculos, id est circulos uel globulos.

Et partibus in lesum mittis ne uratura quaedam miscendos agitabis cum cocta fuerit ut: & super ignem mittis melle ex musteis &c.) Hic locus corruptissimus est, sicq; ex uetusto manu scripto exemplari emendate legendus. Et partibus in lac summissis, ne uratur, aquam miscendo agitabis, cum cocta fuerit, ut est, super ignem mittis, melle ex musteis &c. Mel dicitur musteum quod nouum est & recens. Et sic etiam petasonem uocat musteum id est recentem & nouum.

Pultes alicam &c.) Hanc ultimam pulticulam, quia eadem est primae Iulianae, ideo tanquam superflue repetitam, censui omittendam.

IN CAPVT II.

LEnticulam ex spondilis siue fondilis.) Legendum, Lenticula ex spongiolis siue fungulis, de quibus dictum est li.3. Lenticula uero quæ & lens dicitur, leguminis genus est, cuius duo genera in Aegypto dicit esse libro 18. cap. 12. Plinius. Alterum rotundius, nigriusq;: Alterum sua figura. Vnde uario usu translatum est in lenticulas nomen. Inuenio apud authores æquanimitatem fieri uescentibus ea. Laudatur maxime quæ apud Pelusium nascitur oppidum. Vnde illud Vergilij: Nec Pelusiacæ curam aspernabere lentis. Et Ausonius in monosyllabis ait: Et Pelusiaco de semine plana, teres, lens. Martialis item: Accipe Niliacam Pelusia munera lentem, Vilior est alica, carior illa faba. Optima, ut Plinius li. 22. ca. ultimo tradit, quæ facillime coquitur, eaq; quæ maxime aquam absorbet. Aciem oculorum obtundit & stomachum inflat, sed aluum sistit in cibo, magisq; discocta cœlesti aqua. Eadem soluit minus percocta. Propter dissolutionem stomachi 30. grana lentis deuorantur. In choleris quoq;, dysenteria, efficatior est in tribus aquis cocta: in quo usu melius semper eam torrere aut tundere, ut tenuissima detur uel per se uel cum cotoneo malo aut pyris aut myrtho aut intybo erratico aut beta nigra aut plantagine. Pulmoni est inutilis & capitis dolori, neruosisq; omnibus, & felli, nec somno facilis. Stomachi quidem causa polentæ modo potionibus inspergitur. Celsus ipsam inter ea quæ aluum adstringunt enumerat his uerbis. Lenticula, cui uel beta uel intubus uel ambubeia uel plantago adiecta est: magisq; etiam si illa ante fricta est.

Cacabum mundum.) Si non plura, saltem hæc uerba adscribenda puto, mittes, coques.

De castaneis.) De his lib. 15. ca. 23. Plinius sic scribit. Nuces uocamus & castaneas, quanquam accommodatiores glandium generi. Armatum ijs echinato calice uillum, quod inchoatum glandibus. Mirumq; uilissima esse quæ tanta occultauerit cura naturæ. Trini quibusdam partus ex uno calice, cortexq; lentus. Proxima uero corpori membrana & in his & in nucibus saporem, ni detrahatur, infestat. Torrere has in cibis gratius modulantum, laturas præstanti ieiunio fœminarum quandam imaginem panis. Sardibus heæ prouenere primũ: ideo apud Græcos Sardianos balanos appellant. Laudatissimæ Tarentinæ & Neapolitanæ, de quibus Martialis, Et quas docta Neapolis creauit lento castaneæ uapore tostæ. Inflationem faciunt & tarde concoquuntur. Crudæ tostæq; sistunt, testante Hippocratæ: decoctæ minus. Plinius li. 23. Castaneæ, inquit, uehementer sistunt stomachi & uentris fluctiones. Sanguinem excreantibus prosunt. Carnes alunt. Seruantur

etiam in alienos menses, ut in Nouembri tradit Palladius hijs uerbis. Castaneæ seruantur uel in cratibus dispositæ, uel intra sabulonem, ne inuicem tangantur immersæ, uel in uasculis fictilibus nouis conditæ & loco sicciore defossæ, uel inclusæ uirgeis ex fago receptaculis, & lutatæ, ut spiracula non relinquas, uel hordei paleis minutissimis obrutæ, uel palustri ulua figuratis densioribus sportis reclusæ.

Tutunclabis.) Legendum puto hic & in sequentibus, tudiculabis. Est autem tudiculare imprimere & sculpere: aliquando tamen metaphorice pro commouere usurpatur, ut hoc loco & in sequentibus.

Rute: suffundis.) Lege, Rutæ, fricabis: suffundis.

Melle, liquamine, aceto.) Lege, mel, liquamen, acetum.

IN CAPVT III.

Pisa.) Pisum siue pisa, utrunq; enim dicitur, leguminis genus est, inæquales ut cicercula habēs angulos, siliquas cilyndraceas, folia multiplicia: cuius caules in terram sparguntur si non habeant adminiculum, quod si non habuere, deteriora fiunt pisa, authore Plinio li. 18. ca. 7. Inflant pisa, minus tamen quàm fabæ, testante Hippocrate. Et Galenus li. 1. de alimentis ait: Etsi simile quid tota substantia pisa cum fabis obtinent, nec alio quàm illæ modo comeduntur: duo tamen sunt in quibus euariant, non enim similiter ac fabæ inflant, nec abstergunt, ideoq; segnius quàm illæ per aluum secedunt.

Careum hoc est carauita careum.) In uetusto scripto exemplari legitur cariutam, ut de radice carei quæ careota uocatur, alterum uero careum de eiusdem plantæ semine intelligatur. Verum prior carei dictio cum expositione sua quamuis expungenda nobis uisa fuerit, noluimus tamen quicquam immutare, unicuiq; utriusq; aut alterutrius utendi pro arbitrio suo potestatem relinquentes. Est autem Careum quod & caron dicitur planta cuius semen medicinæ maxime commendat Dioscorides. Atheneus uero dipnosophistarum li. 9. radicem celebrat, pastinacam maiorem appellans, uulgari & quotidiana ista meliorem. Quæ pastinacis aut congener aut non dissimilis est, uti ex Oribasio li. 3. euporiston capite de his quæ in cibis calefaciunt, colligere licet, ubi has tres tanquam congeneres iungit sic: Pyrethrum acre est & calidum pastinaca, daucus, careota. Et Paulus Aegineta li. 1. cap. de radicibus quæ edendo sunt ait: Staphylini uero & dauci & cari radices minus quàm rapa nutriunt: calent tamen, odorataq; sunt, & manifestæ urinam cient. Sed de his dictum est etiam lib. 3. de oleribus circa finem.

Ocymum.) Ocymum herba est quā basilicon nunc uocant. Cuius copiosior

piosior cibus claritati oculorũ officit, uti li. 2. testatur Dioscorides: *aluũ mollit, inflationes facit, urinam cit, lac prouocat & ægre concoquitur. Semen potum accommodatum est quibus atra bilis nocet, & angustijs urinæ & inflationibus.* Paulus Aegineta *li. 1. inter esculenta numerat, & concoctioni resistere, stomachoq; noxium, & prauos succos in corpore gignere tradit.* Celsus *urinam mouere dicit, quemadmodum & reliqua boni odoris in horto nascentia.*

Liquino.) *Legendum, liquamen, uino.*

Lucanicas.) Ex *uetusto exemplari adscribe, assas.*

Petasonem.) *Petaso inter succidias numeratur & est coxa cum crure porcina.*

Heminam.) *Præcipue* Italicam *quam & libram nominant, ut li. 4. de sanitate tuenda* Galenus *ait:* Libra *autem 12. continet uncias, quæ sunt drachmæ 96. cum* Attica *100. contineat.* In *liquidis uero hemina est quam Græci cotilon uocant, ut ait* Celius Aurelianus.

Fundis deinde nucleos.) Ex *uetusto exemplari legendum, fundis, lyas, angularem accipies, conuersari potest, & omento tegis, oleo profundis, deinde nucleos &c.* Angularem *uero uasis genus uocat coquinarij, à forma angulari indito nomine.*

Absonia.) *Legendum, opsonia.* Opsonium *uero id est* ὀψώνιον *dicitur impensa, sumptus & quicquid per luxum animi paratum, non per usum uitæ necessarium ut uinum & panis in cibo additur, sed tanquam edendi irritamentum repertum est.* Et *inde uerbum opsono & opsonor, id est conuiuor, ut tradit* Perottus, *à quo opsonator, opsonatrix, opsonatio & frequentatiuum opsonito.* Neuius: *Multi mecum eo die opsonitauere: &* Plautus *in* Mostellaria, *Opsonate pollucibiliter. Aliquando tamen opsonare est opsonia emere & concinnare, & opsonator qui emendis opsonijs præest & empta coquo tradit, de quo* Martialis *est distichon hoc sub lemmate opsonator.* Dic *quotus es, quanti cupias cœnare, nec unum* Addideris *uerbum cœna parata tibi est.* Et *Seneca li. 6. epistolarum ad* Lucilium *ait:* Adijce *opsonatores quibus dominici palati notitia subtilis est, qui sciunt cuius illum rei sapor excitet.* Vnde *de coquo* Martialis *est distichon in apophoretis hoc:* Non *satis est ars sola coquo seruire palato.* Nanq; *coquus domini debet habere gulam.* Item *ab opsonio dicitur etiam paropsis patinæ genus aliquantum concauæ in qua opsonia ponuntur.*

Ocyius candidũ.) Ex *uetusto exemplari legendũ, hoc ius candidũ.*

Pisum Indicum.) Dictum sic est ab Indis apud quos fieri solebat.

Sepias.) Pisces de quibus dictum est li. 2.

Si quomodo sunt cum atramento suo.) Hoc est, totas cum liquore suo atro & attramēto uocato, quod ijs pro sanguine esse dicit Plinius: sed quàm uere, ipse uiderit. Sed de hoc plura Massarius in annotationibus suis Plinianis.

Boletum.) Legendum, boletari, scilicet uase, de quo dictum est li. 2.

Vitelliana.) Ab authore Vitellio. Qui Imperatorum nonus luxui deditißimus duplici gulæ uitio notatus fuit. Siquidem tum intempestiuæ tū sordidæ gulæ fuit, uti in uita eius fusius notat Suetonius hijs uerbis. Sed uel præcipue luxuriæ seuitiæq; deditus epulas trifariam semper, interdum quadrifariam dispertiebat, in ientacula & prandia & cœnas, comessationesq; facile omnibus sufficiens uomitandi consuetudine. Indicebat autem aliud alij eadem die: nec cuiquā minus singuli apparatus quadrigenis milibus nummum constiterunt, famosißima super cæteras fuit cœna ei data aduentitia à fratre, in qua duo milia lectißimorum piscium, septem auium apposita traduntur: hanc quoq; exuberauit ipse dedicatione patinæ, quam ob immensam magnitudinem clypeum Mineruæ scutum Ioui custos urbis dictitabat. In hac scaurorum iecinora, fasianorum & pauonum cerebella, linguas phœnicopterum, murenarum lactes à Parthia usq; fretoq; Hispaniæ per nauarchos ac triremes petitarū commiscuit. Vt autem homo non profundæ modo, sed intempestiuæ quoq; ac sordidæ gulæ, ne in sacrificio quidem unquam aut itinere ullo temperauit quin inter altaria ibidem statim uiscus & farra pene rapta è foco manderet: circaq; uiarum popinas fumantia opsonia uel pridiana atq; semesa.

Faba.) Leguminis genus est faba, de qua li. 18. c. 12. Plinius ait: Inter legumina maximus honos fabæ. Quippe ex qua tentatus sit etiam panis. Lomentum appellatur ea farina. Quin & prisco ritu fabacia suæ religionis dijs in sacra est: præualens pulmentari cibo, & hebetare sensus existimata: insomnia quoq; facere. Ob hoc Pythagorica sententia damnata, uel (ut alij tradidere) quoniam mortuorum animæ sunt in ea, qua de causa parentando utiq; assumitur. Varro & ob hæc flaminem ea non uesci tradit: quoniam & in flore eius literæ lugubres reperiantur. In eadem peculiaris religio. Nanq; fabam utiq; in frugibus referre mos est auspicij causa: quæ ideo referuia appellatur. Et auctionibus eam adhiberi lucrosum putant. Sola certe frugum etiam exesa repletur crescente luna. Aqua marina, aliáue salsa non percoquitur.

quitur. In cibario usu uis illi est inflans & ægre cōcoquitur, authore Dioscoride. Insomnuosa est: tussi tamen & carnis incremento utilis. Decocta in posca & cum cortice suo in cibo sumpta intestinorum tormina & cæliacas fluctiones sistit. Vtilis contra uomitiones etiam in cibo sumpta. Minus inflat diffusa in coquendo priore aqua. Viridis stomacho magis nocet, magisq; inflat. Et Plinius li. 22. ca. ultimo ait: Faba solida fricta feruensq; in acri aceto coniecta torminibus medetur. In cibo fresa & cum allio cocta contra deploratas tusses, suppurationesq; pectorum quotidiano cibo sumitur.

Aucellas.) Legendum puto ut in præcedentibus etiam, auicellas ut sit diminutiuum ab aue. Quemadmodum enim secunda forma uitellinum pro uitulino format à uitulo, similiter & à lumbis lumbellos pro lumbulis, sic ab aue auicellas pro auiculis.

IN CAPVT IIII.

COncicla.) Legendum puto conchicla cum aspiratione, & intelligo fabam cōchin de qua Martialis est distichon hoc, Si spumet rubra conchis tibi pallida testa, Lautorum cœnas sæpe negare potes. Est autem faba conchis quam solidam uocat Plinius, hoc est, integra & cum cortice suo decocta, ad discrimen fabæ fresæ quæ molliter fracta sine cortice cóquitur, à similitudine scilicet concharum, quod confracto cortice uelut implicita conchis suis caruncula uideatur. Apud Marcellum medicū libri de Medicamentis cap. 33. legitur: Faba quasi concicula, ubi etiam aspirationem addendam & legendum puto, conchicula.

Liquamen in ea.) Lege, liquamine.

Cumanam.) Cumana uas est coquinarium, de quo dictum est libro quarto.

Et cum bibat.) Lege, ut combibat, id est, absorbeat.

Suffundes liquamine temperabis: mittis superadijcies.) Legendum, suffundis liquamen: uino & liquamine temperabis: mittis in cacabum: superadijcies.

Commodiana.) A Commodo Imperatore qui conuiuijs deditus potauit in lucem & tabernis indulsit.

Vt ducat.) Id est, coeat & coalescat, condenseturq; & crassescat.

Concidis pullum minutatim, liquamine oleo & uino ferueat, concidis cepam coriandrum minutatim cerebella eneruata mittis in eundem pullum, cum coctus fuerit lauas exossas concidis &c.) Lege sic, Pullum lauas, exossas: concidis

minutatim cepam, coriandrum, cerebella eneruata: mittis in eundem pullum: liquamine, oleo & uino ferueat, cum coctus fuerit, concidis &c.

Aliter concicla conciclatus pullus uel porcellus exossatus pullum à pectore fœmora eius iungis in porrectum surculo alligas & impensam. Concicla farsilis paras & farcies. Alternis &c.) Lege sic, Aliter concicla farsilis siue conciclatus pullus uel porcellus. Exossas pullum à pectore, fœmora eius iungis in porrectum, surculo alligas, & impensam paras, & farcies alternis &c.

In operculo.) Id est, testu, quod uas est coquinarium sub quo testuacia ex uarijs esculentis condimenta à testu sub quo calido coquuntur sic appellata, ut scribit Varro: item mustacea & placentæ coquuntur.

IN CAPVT V.

PTisana & alica.) Ptisana alicaria & quæ ex alica fit, & in paucis aut potius nihil differt ab ea quæ priore libro posita est, nisi quod illa sorbilis & liquidiore habitu ex hordeo conficitur, hæc crassiore & pulmentari habitu ex alica etiam, de qua Plinius lib. 22. cap. 25. sic tradit. Alica res Romana est, & non pridem excogitata, alioqui non ptisanæ potius laudes scripsissent Græci. Nondum arbitror Pompei magni ætate in usu fuisse, & ideo uix quicquam de ea scriptum ab Asclepiadis schola. Esse quidem eximie utilem nemo dubitat, siue eluta detur ex aqua mulsa, siue in sorbitiones decocta, siue in pulte.

Ptisanam & alicam.) Hæc uerba repetita tanquam superflua expunge.

Vel dum.) Lege, calidum.

Ligas bene.) Lege, lyas bene. Et cætera omnia ut in priore libro restitue & emenda.

IN CAPVT VI.

FAbaciæ.) Fabaciæ quæ & fabalia uocantur, frutices sunt, caulésue fabarum & siliquæ.

Baianæ.) Quæ Baijs nascuntur. Sunt autem Baiæ oppidum Campaniæ iuxta Lucrinũ sinum, inter Puteolos & Misenum montẽ, in cuius agro sunt aquæ calidæ & ad uoluptatem & ad uarios morbos accõmodatissimæ: præter quod & fertilitate & rerum copia, & ædificijs & littorum amœnitate præstant. Vnde Horatius, Nullus in urbe locus Baijs prælucet amœnis.

IN CAPVT VII.

Fœnum

FOenum Græcum.) Fœnum Græcum inter fruges est. Plinius & Varro Siliciam & Siliculam dici testantur: Columella siliquam simpliciter uocat. Vis eius siccare, mollire, dissoluere, testante Plinio li. 24. ad finem. Nec dubitatur quin decoctum eius utilissimum sit uuluis, interaneisq; exulceratis: sicuti semen articulis atq; præcordijs. Si uero cũ malua decoquatur: postea addito mulso potus ante cætera uuluis interaneisq; laudatur. Quippe cum uapor quoq; decocti plurimum prosit. Sumitur & sorbitio è farina ad pectus exulceratum, longamq; tussim. Diu decoquitur, donec amaritudo desinat: postea mel additur. Paulus Aegineta lib. 1. calefaciendi, uentremq; subducendi uim illi tribuit, si ante alios cibos sumptum fuerit.

IN CAPVT VIII.

PHaseoli.) Phaseolus est quem Græci lobum id est siliquam & dolichon alio nomine uocant, & à Dioscoride sub smilacis hortensis nomine describitur libri secundi capite 132. alius à phaselo quem uilem appellat Vergilius: quare errant qui eundem putant, ceu copiose annotarunt uiri doctissimi & in medicæ rei erroribus emendandis percelebres Leonhardus Fuchsius in Paradoxis & Ioannes Manardus in epistolis medicinalibus. Verum coquitur olerum modo ad cibum phaseoli siliqua cum semine asparagi modo elixa, authore Dioscoride. Et Plinius li. 18. ca. 12. ad finem ait: Phaseolorum siliquæ cum ipsis manduntur granis. Est autem uis illi & natura urinam ciere: sed grauia facit insomnia. At Paulus Aegineta lib. 1. integros cum siliquis & uirides sumptos, plures superfluitates parere dicit. Phaselus autem authore Dioscoride, inflat, ægre concoquitur, & si coctus uiridis in cibo sumatur, aluum mollit.

Cicer.) Cicer legumen est, cuius differentiæ plures, magnitudine, figura, colore, sapore. Est enim arietino capiti simile, unde ita appellatur album, nigrumq; est. Et columbinum, quod alij uenereum uocant: candidum, rotundum, leue, arietino minus, quod religio peruigilijs adhibet. Est & cicercula minuti ciceris, inæqualis, angulos habens ueluti pisum. Dulcissimum autem id quod eruo simillimum, firmiusq; quod nigrum & ruffum quàm quod album: author li. 18. Plinius. Bonam facit aluum satiuum cicer, ut lib. 2. tradit Dioscorides, urinam cit: sed inflationes facit, cutis colorem commendat. Est & alterum cicer, arietinum appellatum: datur ad ciendas urinas utriusq; cum rosmarino decoctum, contra morbum regium & aquam inter cutem. Renes tamen & exulceratam uesicam lædunt. Paulus Aegineta li. 1. de hijs sic tradit. Cicera inflant, abstergunt, genitale semen augent, Ve-

nerem stimulant, calculum terunt. At fricta flatum quidem amittunt, sed difficulter concoquuntur.

Cum ouis.) Legendum, cum lobis, id est, siliquis.

Et solet.) Lege, ut solet, id est, ut moris est scilicet inferri & comedi sine aliquo condimento.

ANNOTATIONES IN SEXTVM LIBRVM APICII CAELII

Gabriele Humelbergio Medico authore.

Ropetes.) Legendum, Aëropetes, id est, ἀεροπέτης, aeriuolus, uolatilis, ἀπὸ τοῦ ἀέρος, ab aere, & uerbo πέτομαι, quod est uolo. Quo nomine insignitus est hic liber sextus ab Apicio, eo quod in eo de auitij generis, & uolucrum in cœlo & aere uolantium uitamq; transigentium opsonijs & conditutis agitur. Verum de auium facultate Paulus Aegineta ait, Aues imbecillius alimentum præbent quàm quadrupedes, præsertim quàm sues, sed concoctu facilius, maxime perdix, attagena, columbinus pullus, gallinæ, phasianæ. In totum uero iuniores aues ueteribus sunt humidiores, coctu faciliores, alimenti ualentioris, atq; per aluum facilius deijciuntur. Simili discrimine elixæ ab assis & in sartagine frictis distinguuntur. Item quæ in aridis locis, montibusq; degunt, palustribus, & facilius concoquuntur, & superfluitatibus minus redundant.

IN CAPVT I.

IN strutione.) Strutio qui & strutiocamelus, auis est uel omnium maxima, si tamen auis dicenda est, cum pennas duntaxat habeat ut adiuuent ad currendum. Plinius librum decimum de auium natura incboans ait: Sequitur natura auium, quarum grandissimi & pene bestiarum generis strutiocameli. Africi uel Aethiopici altitudinem equitis insidentis equo excedunt, celeritatem uincunt. Adhoc demum datis pennis ut currentem adiuuent: cætero non sunt uolucres, nec à terra tolluntur. Vngulæ ijs ceruinis similes, quibus dimicant: bisulcæ comprehendendis lapidibus utiles, quos in fuga contra sequentes ingerunt pedibus. Concoquendi sine delectu deuorata mira natura. Sed non minus stoliditas, in tanta reliqui corporis altitudine

cum

cum colla frutice occultauerint, latêre sese existimantiũ. Præmia ex ijs oua propter amplitudinem pro quibusdam habita uasis: conosq; bellicos & galeas adornantes pennæ. Strutionis caro cæterarum auium carne craßior & peior: concoctu difficilis & stomachum aggrauans, quare non gustandam nec edendam dicit Rasis. Et Paulus Aegineta ait: Strutiocameli caro plures relinquit superfluitates, difficulter concoquitur demptis alis, quæ succi boni tate cæteris auibus haud inferiores sunt.

IN CAPVT II.

IN grue.) Grues à uocis sono dictæ, immenso tractu à mari Eoo ueniunt: quibus aduenientibus, inducias habet gens Pygmeorum cum ijs dimicantium. Captæ ad mensas transferuntur. Corn. Nepos qui diui Augusti principatu obijt, cum scriberet turdos paulo ante cœptos saginari, addidit ciconias magis placere quàm grues, cum hæc nunc ales inter primas expetatur, illum nemo uelit attigisse, ut refert li. 10. Plinius, qui etiam dicit in Balearibus insulis in honore mensarum esse Vipiones: sic enim uocant minorem gruem. Caro quoquo modo cocta tardæ concoctionis est, atram bilem generans, & recrementi quàm alimenti plus in se habens, ideoq; biduo aut triduo antequam edantur, necari debent. Celsus gruem inter ualentißima numerat, hoc est, in quibus plurimum alimenti est. Ius ipsarum uocem claram reddere, semenq; augere dicitur.

Anate) In nantium uolucrum genere, & inter aues quas Græci uocant ἀμφίβια, quia non tantum, ut li. 8. Columella ait, terrestria, sed aquatilia quoq; desiderant pabula: nec magis humo, quàm stagno consueuerunt: habetur & anas. Cuius caro, cæterarumq; auiũ quæ in paludibus & aquis degunt, humida omnis est, teste Hippocrate. Huius item caro cæterarum auium domesticarum carne calidior est & plurimi nutrimenti, sed mali & multarum superfluitatũ, hominiq; noxia, ut quæ facile febres generet. Nec nisi pectore tantum & ceruice commendata in cibis. Vnde illud Martialis est distichon: Tota quidem ponatur anas, sed pectore tantum, Et ceruice sapit: cætera redde coquo.

Leuas & iterum.) Vetus scriptum exemplar habet lauas. Ego legendum puto utrunq; sic, leuas, lauas, hoc est, de olla eximis & lauas, id est, mundas.

Pruna uel damascena.) Videtur hic alterum deesse genus ceu armeniaca uel aliud, quod cõiunctio illa disiunctiua, Vel, desiderare facit: nisi expungenda potius fuerit aut pro etiam accipienda & interpretanda. Ve

rum ingens est prunorum turba, quorum maxime laudantur damascena. Plinius post enumerata quædam genera li. 15. ait: Nec non ab externa gente armeniaca, quæ sola & odore commendantur: & mox post, Nuper in Bethica malina appellari cœperunt malis insita, & alia amygdalina, amygdalis: his intus in ligno nucleus amygdalæ est. Nec est aliud pomum ingeniosius genitum. In peregrinis arboribus dicta sunt damascena à Syriæ Damasco cognominata, iam pridem in Italia nascentia, grandiore quanquam ligno, & exiliore carne. Hæc cæteris præstantiora atq; salubriora. Aluum mouent, bilem leniunt & sitim sedant. Sed de hijs plura in præcedentibus li. 1.

Caput eius aqua: quam non tangat: sed sit foris ab aqua cuncta fuerit.) *Ex uetusto exemplari emendate legendum: Caput eius aquam non contingat, sed sit foris ab aqua, cum cocta fuerit.*

Sauano.) *Sauanum aut sabanum uocatur pannus asper abstersorius, uel linteum ad id utile.*

Cum uerius.) *Legendum, cum neruis, id est, fibris, cum quibus, ut ait, manducari non potest. Nam ut Paulus Aegineta tradit, Gruum caro referta fibris & durior est.*

Excipis.) *Ex uetusto exemplari legendum, ex rapis.*

Exiliabis.) *Lege, elixabis.*

Vel collocas ut.) *Legendum, uel colocasiæ ut.*

IN CAPVT III.

PErdice.) *Auium libidinosissimæ creduntur perdices, nec in animali alio par opus libidinis, ut ait Plinius. Iucundissimi sunt saporis, ideoq; apud ueteres solis diuitum mensis ponebantur. Hinc illud Martialis: Ponitur Ausonijs auis hæc rarissima mensis: Hanc in lautorum mandere sæpe soles. Huius caro facilis concoctu, pauci recrementi & alimenti plurimi existit. Cerebri uim & intellectum auget atq; genituram, demortuamq; Venerem excitat.*

Attagena.) *Attagena siue attagen, utroq; enim genere dicitur, auis est palustris, uersicoloribus plumarum maculis distincta, olim inter raras epulas habita, & ex Ionia, quæ Asiæ, in qua Ephesus, pars est, laudatissima: quanquam à Varrone apud Gellium prima laus tribuatur Phrygijs cum ait: Phrygia attagena. Ionicam præfert Martialis inquiens: Inter sapores fertur alitum primus Ionicarum gustus attagenarum. Et Plinius ait: Attagen maxime Ionius celebratur: uocalis aliàs, captus uero obmutescens: quondam existimatus inter raras aues: Iam & in Gallia Hispaniaq; capitur. Huius caro*

concoctu

concoctu facilis, authore Paulo, & quadrupedum carne imbecillioris alimenti.

Turture.) E columbino genere sunt uel turtures. Quarum educatio superuacua est, ut tradit Columella: quoniam id genus in ornithone nec parit, nec excludit. A uolatura ita ut capitur, farturæ destinatur: eaq; leuiore cura quàm cæteræ aues saginatur, præcipueq; milio pinguescit, qd' semine huius maxime delectatur. Probãtur in cibis pinguiores, quæ præcipua earum laus est, alioqui parũ gratæ. Vnde Martialis: Dum pinguis mihi turtur erit, lactuca ualebis, Et cochleas tibi habe, perdere nolo famem. Caro ipsarum facilis concoctionis & boni alimenti est: aluum sistit, & ideo dysentericis mire utilis, sed efficatior ad id sanguis earum habetur.

Passam uel uinum.) Legendum, passam: mel, uinum.

Elixas ibi: & madefactam depilabis perdices coctura: occisa perdix potest ex iure coqui non indurescant: si dierum ferbuerit: elixa coqui: debet.) Hic locus deprauatus est, quem ita legendum censeo. Elixabis, & coctura madefactam depilabis perdicem: concisa perdix potest ex iure coqui dum indurescat, si iterum ferbuerit, elixa condiri debet. Aliter &c.

IN CAPVT IIII.

PAlumbis.) Palumbi columbini generis sunt in arboribus sæpibusue nidificantes. Hos antiqui cellares etiam habebant & pascendo saginabant. Vnguium tantum incommodum patiuntur, senectæ indicium, sed citra perniciem recidi possunt. Palumborum duo genera sunt. Alterum omnium huius generis maximum, ab Aristotele φάττα nuncupatum: Latini à torque quo insignitur, torquatam appellant, siue torquatum palumbum. Martialis: Inguina torquati tardant, hebetantq; palumbi: Non edat hanc uolucrem qui cupit esse salax. Traditur etenim caro eius ob glandium esum Venerem hebetare, cum columbarum potius stimulet. Alterum genus est quod Græci dicunt οἰνάδα, & Latini uinaginem interpretati sunt, ab usu labruscæ qua uescitur. Hæc utroq; columbarum genere maior, torquata minor est. Saginantur etiam & farturæ destinantur ceu reliquæ altiles: de qua re uide Catonem libri sui de Re rustica capite 91. Varronem li. 3. & Columellam li. 8. Caro palumborum siccior est carne columborum.

Columbis.) Columbæ sunt quæ in turribus aut domibus nidificant, primæ pudicitiæ aues, licet crebra sit illis Venus. Vnde Martialis: Ne uioles teneras præduro dente columbas, Tradita si gnidiæ sunt tibi sacra deæ. Ea-

rum duo genera. Vnum agreste siue saxatile, quod habetur in turribus, ac columinibus uillæ, à quo appellatæ columbæ, ut li 3. Rei rusticæ tradit Varro: quæ propter timorem naturalem summa loca in tectis captant. Quo fit, ut maxime agrestes sequantur turres, in quas ex agro euolant suapte sponte, ac remeant. Alterum genus columbarum est clementius, quod cibo domestico contentum intra limina ianuæ solet pasci: & ideo domesticæ & cellares dictæ. Ex his duabus stirpibus fit miscellum tertium genus fructus causa. Columbarum pullos pipiones uocant: quorum minus penniti, satis calidi & humidi existunt, & ideo tardæ concoctionis: sed multum alimenti & sanguinis præstantes. Volare incipientes, salubriores habentur. Pituitosis cibus eorum non incongruit. A ueterum tamen esu abstinendum maxime: ut quæ craßioris sint alimenti & haudquaquam laudandi.

Altilibus.) Altile dicitur quod alendo saginatum & pinguefactum est. Vnde gallina altilis & altiles aues, quæ saginatæ sunt. Hic monitũ uolo lectorem, libri huius capita in aliũ ordinem esse redacta quàm in alijs exemplaribus sint reperta, multosq; errores emendatos quos breuitatis causa libuit non annotare.

IN CAPVT V.

ANeti, flos, uino.) Lege, anethi flores: uinum.

Ponticam.) Scilicet nucem, quæ & auellana & prenestina dicitur, & ex Corylo arbore nascitur. Nominis rationem & qualitatem docet nos li. 15. ca. 22. Plinius, ubi post iuglandium descriptionem ait: Cæteris quicquid est, solidum est, ut in auellanis & ipso nucum genere: quas ante abellinas patrio nomine uocabant. In Asiam Græciamq; è Ponto uenere, & ideo ponticæ nuces uocãtur. Has quoq; mollis protegit barba. Sed putamini, nucleisq; solida rotunditas inest. Eæ & torrentur. Vmbilicus illis intus in uentre medio. Hæ in cibo sumptæ, ut idem li. 23. ca. 8. testatur, capitis dolorem faciunt, & inflammationem stomachi: & pinguedini corporis conferunt plusquam uerisimile est. Tostæ & destillationi medentur. Tußi quoq; ueteri tritæ & in aqua mulsa potæ. Quidam adijciunt grana piperis, alij è passo bibunt. Sunt item tardæ concoctionis & in cerebro augmentũ facientes, ut uolunt.

Amygdalam.) Nux amygdala est quæ & Græca & Thasia appellatur. De hac mox post auellanas Plinius ait: Tertia ab hijs natura amygdalis, tenuiore sed simili iuglandium summo operimento: item secundo putaminis. Nucleus dißimilis latitudine & acriore callo. Hæc arbor an fuerit in Italia Catonis ætate, dubitatur: quoniam Græcas nominat, quas quidam & in

iuglan-

iuglandium genere seruant. Duo earum genera: *aliæ enim amaræ, aliæ uero dulces existunt. Amaræ medicinæ magis conueniunt, & ,ut* Plinius li.23. *testatum reliquit, somnum faciunt & auiditatem. Vrinam & menses ciunt: iocinoris & renum doloribus ex aqua potæ prosunt. Calculosis & difficili urinæ in passo sunt efficaces. Aiunt quoq; quinis ferè præsumptis ebrietatem non sentire potores. Vulpesq; si ederint eas, nec contingat è uicino aquam lambere, mori. Minus ualent in remedijs dulces, & eæ tamen purgant & urinam ciunt. Recentes stomachum implent.* Paulus li.1. *ait: Amygdalæ, incidendi attenuandiq; uim habent. Vnde & uiscera & thoracem purgant, maxime uero amaræ.* Palladius *in Ianuario mense dicit, Amygdala ad legendum maturitatem fatentur, cum fuerint spoliata corticibus. Hæc sine cura hominis seruantur in longum. Si difficulter corium dimittent, paleis obruta continuo relaxabunt, item decoriata, si aqua marina lauemus, aut salsa, & candida fiunt, & plurimum durant.*

In caraxas.) *Vna adscripta dictione, legendum puto, auem incharaxas, hoc est, ut libro sequente uocat, designas, id est, perforas. Est autem uerbum à Græco formatum* χαράττω, *quod est sculpo & designo, & inde scarifico, id est, scalpurio & scalpello aperio perforoq;, ut humorem emittere aut combibere poßit.* Apollonius: *Iuuat autem hæc incharaxatio in oculis diuturna facta rheumatica paßione. Item, oportet etiam & per ipsa loca patientibus fieri incharaxationes.*

Nuces depilatas.) *Id est, iuglandes decorticatas.*

Omne genus dactylum.) *Lege, dactylorum. Qui fructus sunt arboris palmæ: cuius historiam diligenter descriptam habes apud* Plinium libro 13.c.4. *Palmis inclyta est Iudæa. Sunt quidem in Europa uulgoq; Italia, sed steriles. Ferunt in maritimis Hispaniæ fructum, uerum immitem: dulcem in Africa, sed statim euanescentem. Contra in oriente ex ijs uina, gentiumq; aliquibus panis. Plurimis uero etiam quadrupedum cibus. Genera earum multa. Clarißimæ omnium quas regias appellauere ab honoribus, quoniam regibus tantum Persidis seruarentur Babylonæ natæ uno in horto Bagoi, ita enim uocant spadones qui apud eos etiam regnauere. Hortus ille nunquam nisi dominantis in aula fuit. At in meridiano orbe præcipuam obtinent nobilitatem Syagri: proximamq; margarides, eæ breues, candidæ, rotundæ, acinis quàm balanis similiores, quare & nomen à margaritis accepêre. Vna earum arbor in Chora esse traditur: una & Syagrorum. Mirumq; de ea accepimus cum phœnice aue, quæ putatur ex huius palmæ argumento nomen*

accepisse, iterum mori ac renasci ex se ipsa, quod erat prius, pomis refertam: ipsum pomum grande, durum, horridum, & à cæteris generibus distans: sapore ferino, quem ferme in apris nouimus, euidentißimeq; causa est nominis. Quarta authoritas sandalidum à similitudine appellatarum. Iam in Aethiopiæ fine quinq; earum nec plurimas arbores tradunt: non raritate magis quàm suauitate mirabiles. Ab ijs caryotæ maxime celebrantur & cibo quidem, sed & succo uberrimæ. Ex quibus præcipua uina orienti, inqua capiti, unde pomo nomen. Sed ut copia ibi atq; fertilitas: ita nobilitas in Iudæa, nec in tota, sed Hiericunte maxime: quanquã laudatæ & Rhachelaidæ & in Phaselidæ atq; Libyadæ gentis eiusdẽ conuallibus. Dos hijs præcipua, succo pingui lactentibus, quandoq; uini sapore in melle prædulci. Sicciores in hoc genere Nicolai, sed amplitudinis præcipuæ quaternu cubitorum longitudinem efficiunt. Minus speciosæ, sed sapore caryotarum sorores, & ob hoc adelphides dictæ, proximam suauitatem habent, non tamen eandem. Tertiũ ex hijs genus patet, & nimio liquore abundat, rumpitq; se pomi ipsius etiã in suam matrem ebrietas calcaris similitudine. Suum genus è pacciore turba dactylis prælonga gracilitate curuatis interim. Nam quos ex hijs deorum honori dicamus, chydeos appellauit Iudæa, gens contumelia nominum insignis. In totum arentes Thebaides atq; Arabicæ, macro corpore exiles & assiduo uapore torrentes. Crustam uerius quàm cutem obducunt. In ipsa quidem Aethiopia friatur hæc, tanta est siccitas, & farinæ modo spissatur in panem. Sed de hijs hactenus.

In ansere.) Anser in alitum genere est, quod Græci ἀμφίβιον uocant, hoc est, quod terra & aqua uictum quæritat, quemadmodum & anas. Anseri, ait Plinius, uigil cura capitolio testata defenso, per id tempus canum silentio proditis rebus. Quam ob rem cibaria anserum censores in primis locabant. Commendatur pluribus rebus quibus usui est mortalibus: ceu custodia de qua iam dictum est, & Martialis meminit hoc disticho: Hæc seruauit ales Tarpei templa tonantis: Miraris, nondum fecerat illa Deus. Item pluma qua culcitras facimus quo delicatiores mollius cubamus. Adipe & inde excogitato liquamine cuius in cibarijs condiendis usus est, præcipueq; Iudæis, qui suilla abstinent. Carne qua uescimur & præcipue iecore, quod fartilibus quibusdam in uentre in magnã amplitudinem crescit, exemptum quoq; lacte mulso innutritũ augetur, & bonitate excellit. Vnde Horatius ait: Non sine farre Pinguibus & ficis pastum iecur anseris albi. Quis primus tantum bonum inuenerit in quæstione est. Messalinus Cotta palmas

pedum

pedum ex ijs torrere atq; patinas cum gallinaceorum cristis condire reperit, tanquam rem inter opsonia præclaram. Caro anserina humecta est, difficulterq; concoquitur: alæ reliquarum partium meliores, quibus cum pectore tutius uescemur. Paulus Aegineta lib. 1. ait: Anseris uero & strutocameli caro, omnibus quas diximus, plures relinquit superfluitates, difficilius concoquitur demptis alis, quæ succi bonitate cæteris auibus haud inferiores sunt. Celsus anserem plurimi alimenti esse dicit.

IN CAPVT VI.

HIrcosas.) id est, olidas, rancidas, graue & male olentes: ab hirco capellarum marito male olente & fœtidum odorem ex se reddente, qui hircinus fœtor modo hircus, modo caper, modo tragos uocatur à poetis Horatius in epodo, Cubat hircus in alis. Catullus, Fertur, ualle sub alarũ trux habitare caper. Mart. Inde tragos celeresq; pili mirandaq; matri barba.

Omniogere.) Legendum, omnis generis.

Caluam.) Legendum puto, Saluiam.

Altiorem.) id est, habitiorem & pinguiorem.

Farinam oleo subactam contextam.) Lege, farina oleo subacta contectam.

Oliuas nouas.) Hoc est, fructum oleæ recentem, qui graueolentiam emendat & in se trahit. Condebantur heæ quoq; esui, ceu docent Rusticæ rei scriptores: Cato libri sui capite 117. & sequenti. Varro li. 1. ca. 60. & 66. Columella lib. 12. ca. 47. & Palladius in Nouembri. Cæterum oliuæ albæ stomacho utiliores, uentri minus. Præclarũ habent antequam condiantur usum recentes per se cibi modo deuoratæ. Medentur enim harenosæ urinæ, item dentibus, aut attritis, aut cõuulsis. Nigra oliua stomacho inutilior, uentri facilior: capiti & oculis non conuenit.

IN CAPVT VII.

PHœnicoptero.) Phœnicopterus auis à pennis rubentibus nomen adeptus est, ut ipse de se apud Martialem testatur hijs uerbis: Dat mihi penna rubens nomen, sed lingua gulosis Nostra sapit, quid si garrula lingua foret? Et Plinius ait: Phœnicopteri linguam præcipui saporis esse Apicius docuit nepotum omnium altißimus gurges.

Psittaco.) Indica & orientalis auis est psittacus, de quo li. 10. ca. 42. Plinius sic scribit. Super omnia humanas uoces reddunt psittaci, & quidem sermocinantes. India autem hanc mittit: Sitacem uocant, uiridem toto cor-

pore, torque tantum miniato in ceruice distinctam. Imperatores salutat, & quæ accipit uerba pronunciat: in uino præcipue lasciua. Capiti eius duricia eadem quæ rostro. Hæc cum loqui discit ferreo uerberatur radio. Non sentit aliter ictus. Cum deuolat rostro se excipit, illi innititur, leuioremq; se ita pedum infirmitati facit. Sed consydera num potius pro psittaco legendum sit phasianus. De phasianis autem quæ in Colchis geminas ex pluma aures submittunt, subriguntq;, ut ait Plinius, dictum est li. 2.

Semamum defrutum.) Ex uetusto exemplari legendum, sesamum defrictum. Est autem sesamum frugis genus quod in ferulaceum culmen fastigiatur, & cuius fructus & semen uasculis includitur candido colore, dulce simul & odoratum: quo Græci ad dulciaria & panificia utuntur, panis compinsentes. Idem à minoribus auibus ceu fringillis, passeribus & carduelibus miræ & auidius appetitum. Aegyptus oleum ex eo exprimit, quo in cibo alioq; usu domestico utitur. Tritum in uino sumptum inhibet uomitiones, ut li. 22 tradit Plinius: Stomacho inutilis cibus & animæ grauitatem facit, quoties commanducatum inter dentes hæserit, ut author est Dioscorides.

Aues omnes ne liquescant cum plumis elixate omnibus melius erit prius tamē exenterantur per guttur uel in abias sublata.) Pro tamen lego quam: & pro abias sublata, lego, ambigas sublatæ, ita ut sensus sit. Omnes aues priusquam per guttur exenterantur, cum plumis in calda maceratæ, ita ut non resoluantur, deinde deplumatæ, tales omnes suauiores erunt cæteris quoquo modo præparatis, etiam si in ambigas sublatæ & repositæ fuerint. Sunt autem ambigæ ollæ & uasa quæ in acutum tendunt ceu pyramis: meminit horum Cælius Aurelianus chronion siue tardarum paßionum li. 4. ca. 7. his uerbis: Item uascula, quæ ambigas uocant, & sunt materia testea, uel uitrea confecta. Item Athenæus dipnosophistarum li. 11. de calice, αὐτὴ δὲ φοξίχειλος ἡ εἰς ὀξὺ ἀνηγμένη οἷοί εἰσιν οἱ ἄμβικες καλούμενοι.

IN CAPVT IX.

IN pullo.) Pullus proprie dicitur paruus & tenellus adhuc fœtus quorumcunq; animalium: maxime uero gallinarum, de quo solum nunc intelligitur: unde pullaster & pullastra quæ duntaxat gallinacei generis sunt, & quorum caro facilis concoctu est, & euchyma, boniq; succi, ac omnium domesticarum auium laudabilior salubriorq; esse dicitur. Pulli item qui nondum coiere aut ouum peperere æstate dum tritura, dumq; adhuc de

uite

uite omphacium pendet, esui meliores habentur: masculi tamen magis quàm fœmellæ.

Ius crudum.) Hoc est, brodium & iuscellum non coctum.

Mittis pullum anethatum: mellis modice &c.) Legendum puto sic. Mittis in pullũ, anethatum. Aliter pullus: Mellis modice &c. ita ut per anethatum intelligatur condimentum iam relatum & non pullus, quare interpunctatim hæc duo uocabula legenda. Post quæ deinde alia sequitur conditura, quare adscribendum putaui hæc etiam, Aliter pullus.

Vt conuinat & cum conuinerit.) Legendum, ut combibat, & cum combiberit, id est, absorpserit.

Pennis tongis.) Legendum, pertangis, id est, perfundis.

Pullum partium.) Ex uetusto exemplari legendum, Pullus Parthicus, hoc est, qualis apud Parthos apparari & condiri solebat.

A naui.) Hoc est, à parte posteriore uentris, qui ut nauis cauus, & figuræ eius non dißimilis est.

Quadrato.) Id est, quadra & disco. Est autem Quadra mensarium instrumentum supra quod carnes & dapes scinduntur seu scissæ apponuntur, sic dictum à forma quadrata qua fieri solet: sicuti eiusdem usus orbis à forma rotunda. Ambo disci appellatione & nomine nunc habentur.

Interidas.) Legendum, inter illas.

Oxyzomus, id est, ὀξυζωμὸς, hoc est, acetoso iure conditus, ab ὀξὺ quod acetum est, & ζωμὸς, ius.

Numidicus.) hoc est, qualis apud Numidas condiri solebat, aut ex pullis Numidicis qui partus sunt gallinarum Numidicarũ à parte Aphricæ Numidia sic appellatarum, de quibus Martialis distichon est hoc: Ansere Romano quamuis satur Hannibal esset: Ipse suas nunquã barbarus edit aues. Siquidem tria gallinarum genera traduntur ab authoribus. Vnum cohortalium siue uillaticarum: alterum rusticarum: tertium Africanarum. Villaticæ sunt quæ ruri habentur in uillis. Rusticæ similes facie non his uillaticis nostris, sed Africanis aspectu, ac facie incontaminata. Neq; ferè in uillis oua ac pullos faciunt, sed in syluis. Et ab his quod in ea plurimæ sint, insula est appellata Gallinaria, quæ in mari Tusco est secundum Italiam contra montes Ligusticos. Africanæ autem quæ nouißimæ in triclinium ganearium introierunt è culina propter fastidium hominum, & magno ueneunt propter penuriam: grandes sunt, uariæ, gibberæ, μελεάγριδες à Græcis dictæ, ut Varro ait, siue ut Columella tradit, meleagridibus similes, nisi quod rutilã galeam,

& cristam capite gerit, quæ utraq; sunt in meleagride cærulea.

Laseras, piper, & assas.) Legendum, lasere & pipere aspersum assas. A lasere laseratus dicitur pullus qui laserpitij succo conditus est.

Asperges à naui.) Legendum, aperies à naui.

Paroptus, id est, παρόπτος, assatus, à uerbo ὀπτάω quod est asso, & ὀπτὸς assus.

Et mittis siccatum.) Transpositis dictionibus lego, & siccatum mittis, scilicet in lancem.

Piper fundis.) Vna ablata syllaba legendum, perfundis.

Facit & melixam: & in oliuis columbaribus non ualde ita ut lixamentum habeat.) Legendum, Facit & in elixum cum oliuis colymbadibus non ualde, ita ut laxamentum habeat. Sunt autem oliuæ colymbades, oliuæ salsæ & sale muriáue conditæ. Sic dictæ quidem, quod in conditura sua natarent, à uerbo κολυμβᾶν, quod urinare est, hoc est, innatando sub aqua esse. Dicebantur eædem etiam halmades à sale nomine inuento quem Halas Græci dicunt. Et hæc nominum causa & ratio in salsis & conditis oliuis quondam fuit. Quomodo autem condirentur, docet Cato, Varro, Columella, Palladius & alij. Facit autem oliua quo tempore ad maturitatem progrediens nondum nigra rubescit & recens difficilem aluum: stomacho utilior. Nigra uero & matura corrumpi aptior & stomacho inutilis est. Oculis eadem inimica & capitis dolores facit, authore Dioscoride li. 1. ubi de colymbadum medicina agit.

Vardanus.) Legendum puto, Varianus, ab imperatore Vario Heliogabalo qui deliciosæ uitæ & portentosæ luxuriæ potator fuit popinarius & ganeo obscœnißimus. Qui inter cætera luxuriæ prodigia, nunquam minus centum cœnauit sestertijs. Sexcenta strutiorum capita una cœna apposuit, ut ex his cerebella tantum assumerentur. In maritimis locis nunquam piscibus conuiuatus est: quum uero procul mari abesset omnia marina exhibuit. Murenarum & luporum lactibus rusticos in mediterraneis pauit.

Frontonianus.) Sic dictus uidetur à Frontone quodam qui sic condito uesci solebat.

Lauabis cum in lance defruto perunges.) Legendum puto, Leuabis eum, in lance defruto perfundes. Et sic etiam mox post legendũ, leuabis eum, pro lauabis cum.

Tractogalatus.) Dictus sic est à tracta & lacte quibus cõdiebatur.

Aquam eminam.) Legendum, aquæ minimum.

Cario-

Cariotum.) *Lege, carptum, id est diuisum.*

Pullus fusilis: sicut alique cuminatum acerui & expedies.) *Legendum sic, Pullus farsilis. Pullum sic ne aliquid in eo remaneat, à ceruice expedies, scilicet interanea. Est enim expedire proprie liberare & aliquando proferre, ut hic.*

Aliquam elixam.) *Lege, alicam elixam.*

In capo.) *Capus est gallus castratus. Varro Rei rusticæ lib. 3. cap. 9. ait: E gallinarum generibus proprio nomine uocantur fœminæ, quæ sunt uillaticæ, gallinæ: mares, galli: capi, semimares, quod sunt castrati. Et Columella li. 8. ca. 2. ait: Cohortales fœminæ proprie appellantur gallinæ: mares autem galli: semimares, capi, qui hoc nomine uocantur, cum sint castrati, libidinis abolendæ causa, nec tamen id patiuntur amißis genitalibus, sed ferro candente calcaribus inustis, quæ cum ignea ui consumpta sunt, facta ulcera dum consanescant, figulari creta linuntur. Capi caro laudabilis est, temperata, boni alimenti & sanguinis generatiua.*

Ossibus eiectis coques: accipies pullum & ornas ut supra: aperies illum à pectore.) *Legendum censeo. Accipies pullum & ornas ut supra: aperies illum à pectore, & omnibus eiectis coques.*

Leocozumus.) *Legendum, Leucozomus, id est, λευκοζωμὸς, hoc est, albo iure conditus. λευκὸς siquidem albus est, ζωμὸς, ius.*

Porri.) *Lege, olei.*

ANNOTATIONES IN SEPTIMVM LIBRVM APICII CAELIJ Gabriele Humelbergio Medico authore.

POlyteles, *id est, πολυτελὴς, sumptuosus, impendiosus. A πολὺ quod multum & τέλος, quod inter alia significata sua, impensam etiam & sumptum significat, & uerbum τελέω, impendo. Inscriptus est autem hoc nomine liber præsens ab impensarum & opsoniorum quæ in ipso traduntur copia & multitudine exposita, suillo potißimum è pecore, ut quo ganeæ nullum plus præbuerit materiæ, & cuius condiendæ studiosa semper fuerit gula. Nam ut Plinius in historiæ suæ Naturalis lib. 8. ca. 51. ait: Neq; alio ex animali numerosior materia ganeæ: quinquaginta prope sapores, cum cæteris singuli. Hinc censoriæ*

rum legum paginæ, interdictaq; cœnis abdomina, glandia, testiculi, uuluæ, syncipita uerrina, ut Publij mimorum poetæ cœna postquam seruitutem exuerat, nulla memoretur sine abdomine: etiam uocabulo suminis ab eo imposito.

IN CAPVT I.

VVluæ steriles.) Scilicet suillæ, quæ quondam miro studio à gulæ proceribus condiebantur, erantq; lautissimi cibi apud Romanos. Præstabat autem materna, hoc est, suis grauidæ, quæ porcaria appellabatur. Nam triplici nomine comprehendebatur, scilicet eiectitiæ, porcariæ, & uirginis siue sterilis. Sed de uuluæ delectu audiamus quid decernat Plinius, cuius in Naturalis historiæ lib. 11. uerba sunt hæc: Vulua enecto partu melior quàm edito. Eiectitia uocatur illa, hæc porcaria. Primiparæ suis optima. Contra effœtis à partu, præterquam eodem die suis occisæ liuida ac macra. Nec nouellarum suum præterquam primiperarum probatur, potiusq; ueterum, necdum effœtarum: & biduo ante partum, aut post partum quo eiecerint die. Proxima eiectitia est occisæ uno die post partum: huius & sumen optimum, si modo fœtus non hauserit. Eiectitiæ deterrimum. Antiqui abdomen uocabant: priusquam callerent id scientes, occidere non assueti. Vulua autem est in reliquis animalibus, quod in homine uterum & alio nomine locos appellant. Paulus Aegineta li. 1. Vuluas sicut & uentriculum & intestina, duras esse dicit & uix concoqui atq; pituitam gignere. Celsus tamen boni succi esse testatur & inter res stomacho idoneas & aptissimas numerat, præcipueq; steriles, hoc est, de sue uirgine, de qua Martialis distichon est hoc: Te fortasse magis capiet de uirgine porca, Me materna graui de sue uulua capit. Et hanc etiam Horatius intelligit cum amplam uocat uuluam hijs uerbis: Cum sit obeso nil melius turdo, uulua nil dulcius ampla. Verum uulua sterilis non in omni sue uirgine grata erat (quippe quæ nisi arte præpararetur, nullius saporis esset.) Sed in castrata tantum. Castrabantur enim fœminæ, ut amisso libidinis & coitus usu, magis pinguescerēt, fierentq; gratiores. Quam castrationem testatur etiam libro 8. Plinius hijs uerbis. Castrantur fœminæ sic quoq; uti Cameli post bidui inediā suspensæ pernis prioribus uulua recisa, celerius ita pinguescunt. Et Galenus lib. 1. de semine ait: Fœminas sues apud nos castrant, non solum in Asia, sed etiam in gentibus supra Asiam sitis usq; ad Cappadociam, atq; fiunt omnes eunuchis ac castratis masculis similes, uberius alimentum accipientes & pingues suauioremq; carnem reliquis fœminis habent, quemadmodum & mares maribus.

Callum.

Callum.) *Scilicet aprugnũ, id est, laridum siue caro apri & feri suis callosior, & ob id saporis iucundioris, nec modo de feri sed & domestici suis callo id intelligere potes. Sic appellatum à duricie. Callus enim cutis est densior, ex itinere in pedibus aut alio opere in manibus aliáue corporis parte contracta.*

Libelli.) *Legendum puto, lumbelli, id est, lumbi suis & præcipue aprugni uocati. Sunt autem lumbi pars ea iuxta quam renes situantur & spinæ adhæret porrecta ad caudam. Cuius lumbi aprugni & calli meminit Plinius etiam lib. 8. ubi ait: Placuere autem & feri sues. Iam Catonis Censoris orationes aprugnum exprobrant callum. In tres tamen partes diuiso media ponebatur lumbus aprugnus appellata.*

Coticulæ.) *Lege, codiculæ, hoc est, pars ea quæ lumbum sequitur, quasi caudicula & cauda ipsa, quæ coda etiam dicitur. Nisi cuticulæ legere malueris, quæ in porco laudabatur etiam.*

Vngellæ.) *hoc est, Vngulæ suum & pedes in quibus & eorum digitis sunt ungues, quos neruorum clausulas uocat Plinius. Quas suum ungulas leues esse & in media materia poni posse dicit Celsus, item lenes & stomacho idoneas.*

Laser uuluas & apices politeles lib. vij.) *Hæc omnia uerba tanquam superflue addita, expungenda duximus. Quod autem in uuluam sterilem ultimum cum condito sequitur condimentum ex uetusto exemplari adscripsimus. Conditum autem intelligo uinum aromaticum quod Græci οἶνον ἀρωματίτην uocant, aromatis confectum, quale est quod uulgo Hippocraticum appellant, olim in delicijs habitum.*

Cantabro.) *Cantabrum est furfur tritici uel hordei.*

Muriam.) *Muria quam Græci halmen uocant, est aqua siue liquor salsus quo salgama condiuntur. Quomodo autem ad ea condienda conficeretur, dictum est lib. 1. ex Catone & Columella. Plinius in salinis salsuginem & salsilaginem etiam uocat li. 31. ca. 8. cum ait: Præter hæc etiamnum appellatur in salinis salsugo ab alijs salsilago tota liquida, marina aqua salsior, ui distans. Dicitur & de salitorum piscium ac carnium exsudato liquore muria. Porro de salitorum piscium iure sub muriæ nomine est Martialis distichon hoc: Antipolitani fateor sum filia Thynni, Essem si scombri non tibi missa forem. Et Hesychius ait: ἅλμη, ὁ τῶν ἰχθύων ζωμός. Columella uero de carnium liquore protulit li. 12. ca. 53. ubi suillæ carnis salsuram docens ait: Eaq; caro semper conseruatur, & tanquam salsamentum in muria sua permanet.*

IN CAPVT II.

SVmen.) Perottus dicit sumen esse lac suis extractum ac densatum sue occisa & à sugendo dictum. Vnde illud Martialis: Esse putes nondum sumen, sic ubere largo Effluit, & uiuo lacte papilla tumet. Optimum autem sumen, ut Plinius tradit, suis occisæ uno die post partum, si modo foetus non hauserit: eiectitiæ teterrimum. Apicius tamen hic pro ubere accipit in quo lac continetur & inde emulgetur. Accipitur etiam in quadrupedibus pro uentre & eius parte quæ in homine inter umbilicum & pudenda est sita, & Græce ἦτρον appellatur. Potest & pro ofella, tomaculóue aut opsonio ex ea parte accipi.

Decannis surdas.) Ex uetusto exemplari legendum, surclas, & per cannas uidetur intelligere papillas quæ fistulæ sunt per quas lac emulgetur & effluit, quod ne fiat, surculo configere & concludere præcipit. Sed consyderanum etiam legi posit purgas pro surclas, & per cannas intelligat siphones & tubulos per uber hinc inde sparsos, quos excidi & eximi uelit & uber ab illis purgari, ut duris his partibus exemptis, suauius & iucundius gustui reddatur uber.

Craticula.) Crate. Est autem Cratis siue craticula instrumentum ferreum cancellatum, in quo prunis imposito cibi ceu ofellæ porcinæ, uitulinæ & aliæ carnes, piscesq; torrentur & assantur.

Sumen plenum.) Hoc est, uber fartum & condimento impletũ.

Eclimus salsus quo suitur.) Legendum puto, Echinus salsus: consuitur. Est autem sensus ut uber impleatur & farciatur conditura ex pipere, careo & echino salso confecto, & deinde sic fartum consuatur & postea coquatur. Est autẽ echinus hic piscis genus de quo plura in sequẽtibus.

Alece.) Alex gari uitium &, ut Plinius ait, imperfecta nec colata fex est. Perueniátq; ad ostreas, echinos, urticas, cammaros, mullorum iocinora. Innumerisq; generibus ad saporem gulæ cœpit sal tabescere. Hæc obiter indicata sint desiderijs uitæ: & ipsa tamen nonnulli usus in medendo. Est etiam alec & alecula piscis qui sale inueteratus, harenga uocatur & ex Belgis & Menapijs in Germaniam & Pannoniam adfertur. Infumatum uero alec, uocatur harenga passa.

IN CAPVT III.

FIcatum.) quod Græce συκώτον dicitur, iecur aprugnum aut suillum uocant, è sue præsertim fico pasta, unde & nomen habet. De quo & Plinius lib. 8. sic refert, Adhibetur ars iecori fœminarum sicut anserum. Inuentum

uentum M. Apicij fico carica saginatis à satietate necatis repente mulsi potu dato.

Pertimum.) Legendum, Piper, thymum.

Augmento.) Legendum, Omento. Quod quid sit, dictum est lib. 2.

IN CAPVT IIII.

OFellæ.) Ofella est quæ & offula dicitur, ambo diminutiua ab ossa: omnia carnis massam & frusta significantia, quæ popinæ nunc pulpas, pulpulas & pulpellas uocitant. Accipiuntur etiam pro scitißimi saporis edulijs, cuiusmodi quodpiam intelligit Claudius apud Suetonium dum ait: Rogo uos quis potest sine offula uiuere. Et offam penitam prisci uocauerunt porcinum frustum cũ cauda. Significant item pultem aliquando & quæ in pultis modum facta sunt cibaria. Nunc communiter pro esculento carnium iure accipitur offa. Demum transfertur etiam ad aliarum rerum massas. Serenus cap. 45. Manauit lactans caprifici succus ofellam.

Ostienses.) Quales ab Ostiensibus fieri solebant. Sunt autẽ Ostienses qui Ostiam oppidum incolunt. Ostia uero Romanorum colonia dicta est quod id oppidum situm sit in ostijs Tiberinis, hoc est, Tiberis patentibus aditibus.

Designas.) Designare uocat quod supra charaxare dixit, hoc est, scarificare, & scalpello incidere & perforare.

Surdas.) Legendum, Surclas, hoc est, surculo configis.

Exossas.) Exossare uocat ab oßibus eximere & separare, & ossa detrahere. Plautus in Pseudulo, Exossabo ego illum, simulter itidem ut murenam coquos.

Compicas surdas.) Ex uetusto exemplari legendum, complicas, surclas.

Expuant.) Hoc est, euomant, eijciant & exsudent.

Abdomine.) Abdomen est sumen. Aliqui pro larido duro accipiunt: alij pro panticibus obesis. Iuuenalis: Montani quoq; uenter adest abdomine durus.

Aprogeneo more ex oleo liquamine condiuntur.) Legendum puto, Aprugneæ, ex oleo, liquamine coquuntur.

Cum in foco fuerint conditura & denuo bulliunt & sine liquamine & oleo elixantur coquuntur, & sic pipere perfunduntur ius supra scriptum & sic bulliunt.) Tum ex uetusto exemplari tũ aliàs ratione ita exigente corruptißimus hic locus ita

legendus est, ut puto: Cum in foco sunt, conditura. Piper tritum, condimentum, mel, liquamen, amylum: & denuo bulliunt. Cum iam bullierunt, sine liquamine & oleo, elixas & siccas, pipere asperso, inferes.

Asso rodantur liquaminis summi cyato.) Legendum, Assae reddantur: liquaminis sumis cyathum.

IN CAPVT V.

ASsaturae.) Assaturas uocat carnes ad assandum aptas & destinatas, in quas conditura nunc apparat. Quibus aßis carnibus solitum fuit aliquando apud quosdam inspergere farinam non minus quàm alijs obsonijs. Vnde prouerbium natum est, ubi quid praepostere fieri uidetur, ut dicatur, πρὶν ὀπτῆσαι ἄλευρα, id est, priusquam coxeris, farinam, subaudiendum, aspergis, aut simile quippiam. Apicius noster id amylo obligare uocat.

Baccas v. condimenti.) Adscribe, scrupulos 6.

Asareos.) Id est, asari. Est autem asarum quae & agrestis rusticaq; nardus ab aliquibus atq; perpensa nuncupatur à Romanis, authore Dioscoride, coronaria & odorata herba, quam idem describit li. 1. & hydropicis, ischiadicisq; utilem tradit.

Collare.) Hoc est, ceruicem & eius colliq; carnem.

In fretali.) Fretale uocat uas coquinarium quod alio nomine frictorium dicitur & sartago.

Atteritur.) Legendum, attorretur.

Clibano.) Clibanus Graece, furnus Latine dicitur. Est etiam clibanus aliquando uas coquinarium quod testus dicitur & testum, ex aere patens in quo prunis suppositis coquuntur spirae, scriblitae, mustacea in nuptijs, placentae & testuacea à testu sic uocata, & ex uarijs esculentis concinnata condimenta & opsonia.

IN CAPVT VI.

IN elixa.) Scilicet carne. Elixum dicitur quod cinere, qui authore Varrone lix dicitur, ollae supposito decoctũ est, propter quod & aulicoctum dicitur, hoc est, olla decoctum: ueteribus aulam pro olla dicentibus, & aululam pro parua olla, unde Plautinae fabulae nomen inditum est Aulularia.

Copadijs.) Per copadia (si ut alia compluria, à Graeco deriuationem suam habuerint, scilicet à dictione κόπις, quae latae significationis est, mazam, panem, carnem, tragemata, & alia significans, authore Hesychio & Athenaeo) intelligere poteris quae Latini uocant cupedia, quo nomine appellantur

pellantur cibi lautiores à cupiditate quæ cupedia fœminino genere etiam dicitur: uel quod rebus cupidinis alimenta subministrent. Et cupedula genere fœminino. A. Gellius, Coniectabamus ad cœnulam non cupedulas ciborum, sed argutias quæstionum. Hinc cupedinarij, esculentarũ rerum uenditores.

Vnde stringat.) Lege, ut destringat, id est, cogat, adunet & contrahat.

Et origano.) Adscribe, agitabis.

Rutam, baccam myrthæ unam, passum.) In uetusto exemplari sic legitur, mentham, baccam myrthæ, uuam passam, & hæc scriptura magis conuenit.

Nardostatium.) Lege, nardostachyon, id est, nardi spicam. στάχυς enim spica est. Verum de nardi spica & folio dictum est li. 1. Vtitur dictione etiam non semel Marcellus medicus.

Enechi flos.) Legendum puto, Cnici flores. Cnicos autem herba est aculeata, quam Cartamum nunc uocant. Cuius flore ad coloranda obsonia pro croco gentes aliquæ utuntur, crocumq; sarracenum uocant. Describit hanc li. 4. ca. 178. Dioscorides in hunc modum. Folia habet cnicos oblonga, incisuris diuisa, aspera, aculeataq;: caules cubitales, in quibus capitula sunt rotunda. Florem croco similem. Semen candidum, amarumq;, oblongum, angulosum, quo in opsonijs utuntur. Tunditur id, daturq; expressus ex eo succus ad purgandam aluum in aqua dulci aut gallinacei esculento iure. Stomacho tamen nocet.

Alligatam.) Legendum, alecatam, ab alece, gari fece non colata.

IN CAPVT VII.

VEntriculi.) Ventriculus qui & uenter dicitur, nostro æuo stomachus appellatur, & est cibi receptaculum ut in quo conficiuntur & hinc in aluum delabuntur, quæ medio umbilico adnexa est, ut ait Plinius. Sunt autem uentriculi duri & uix concoquuntur atq; pituitam gignunt, authore Paulo Aegineta.

Anisum.) De aniso Plinius li. 20. sic prodit: Anisum à Pytagora inter pauca laudatum siue crudum siue decoctum: item uiride, aridúmue omnibus quæ condiuntur, quæq; intinguntur desideratum, Panis etiam crustis inferioribus subditum. Saccis quoq; additur. Cum amaris nucibus uina commendat. Quin ipsum oris halitum iucundiorem facit: mox uino collutum uultum iuniorem præstat, Appetentiam ciborum præstat, quando id quoq; inter artificia deliciæ fecere, ex quo labor desijt cibos poscere. Ob has cau=

sas quidam anucetũ id uocauere. Hoc ligustici uicem præstat in condimentis.

Rutæ modicum reples &c.) Ex uetusto exemplari & alijs legendum sic est, Rutæ modicum, liquamen optimum & olei modicum, reples &c.

Aqualicum.) Quem diminutiua forma aqualiculum uocant. Est autem proprie uas in quo porci sorbent, ab aqua sic dictum. Per metaphoram tamen aliquando pro uentre usurpatur, ceu loco præsenti, & apud Persium dicentem: Cum tibi Calue Pinguis aqualiculus propenso sesquipede extet.

Surclas ambas.) Legendum, surclas, amylas, à surculo & amylo formatis uerbis.

Crepet.) Crepare est dißilire & cum sonitu quodam rumpi.

Qua dimidias.) Legendum, cum ad dimidias.

Perlixabis.) Lege, perlaxabis, id est, laxamentum dabis.

IN CAPVT VIII.

LVmbuli & renes.) Coniunctio, Et, hoc loco expositiue accipitur pro id est: nam nihil aliud per lumbulos intelligit quàm renes. Dicti sunt autem Lumbuli à lumbis qui spinæ adhærent quasi parui lumbi. Renes uero è uiscerum numero sub imis coxis, summis inhærentes lumbis, uentriculos habent, quibus utrisq; pinguitudo è medio exit. Suntq; animalia in renibus pinguißima, licet dexter omnibus latior & minus pinguis, sicciorq; existat. Verum in cibario usu renes ægre cõcoquuntur & mali succi sunt, authore Celso & Paulo Aegineta. Lactentis tamen hœdi non improbantur, ut qui nihil adhuc terrestre habeant.

IN CAPVT IX.

PErna.) Perna à Græco πτέρνη, uel à pede quem antiqui pernam dicebant, nominata, pars est è succidia: diciturq; tam de priore quàm posteriore coxa. Pernæ meminit Martialis hoc disticho: Ceretana mihi fiet uel massa licebit De Menapis, lauti de petasone uorent. Celsus pernas (ut puto) trunculorum nomine intelligit, & inter res boni succi & lenes connumerat. Saliuntur autem & fumigantur etiam pernæ, saliendi uero modum docet Cato Rusticæ rei libro ad finem. Ab hijs pisces concharũ generis pernæ nomen sumpserunt circa Pontias insulas frequentißimæ, ut refert li. 32. Plinius: Stant uelut suillo crure longo in harena defixæ hiantesq; qua limpitudo est pedali non minus spatio. Cibum uenantur, dentes in circuitu margi-

num habent pectinatim spissatos, intus pro sphondylo grandis caro est.

Tessellam.) *Lege, tessellatim, id est, minutatim ad modum tessellæ.*

Corium.) *Id est, cutem, tegumentum & crustam.*

Pernæ cocturam.) *Hic initium est alterius condimenti & opsonij, quare non male hijs uerbis præponendam puto hanc dictionem Aliter, sicq; legendum:* ALITER. *Pernæ cocturam.*

In lata cum buccellis caræni uel condito melius ficut musteis petasonem: & musteis petasonem elixas fuerit decarnas: & armillam illius candenti batillo uris melle contingis, quod melius missum in furnũ melle obligas, cum coloraueris mittis in cacabum piper: fasciculum rutæ, merum temperas. Cum fuerit temperatum dimidium in petasonem perfundis, & aliam partem piperati buccellas musteorum factas perfundis.) *Hic locus corruptissimus est, mutilus & redundans, quem partim ex uetusto exemplari & alijs ipsum citantibus, partim reipsa ita exigente, in hunc modum emendate legendum puto. In lance cum buccellis, caræno uel condito melius. Mustei petasones. Ex musteis petasonem elixas cum bilibri ordei & caricis 25. cum elixatus fuerit, decarnas, & armillam illius candenti batillo uris & melle contingis, uel quod melius est, missum in furnum melle obligas, cum colorauerit, mittis in cacabum passum, piper, fasciculum rutæ, merum, temperas, cum fuerit temperatum, dimidium in petasonem profundis, & alia parte piperati buccellas musteorum fractas perfundis. In qua lectione dictio, melius, præcedentis cõdimenti finis est. Quæ uero sequuntur uerba, Mustei petasones, in sequentem cond turam & opsonium, tituli loco existunt. Verũ petaso, qui & petasunculus uocatur, coxa cũ crure esse dicitur: & pernam etiam ab aliquibus uocari, author est Athenæus: alij uero eam suis partem esse dicunt quæ ab alis incipit & costas comprehendit quibusdam ueluti uirgulis pinguibus distincta. Musteus autem uocatur qui nouus & recens est, qui pernis longe præponitur, nam uetus quia ob pinguedinem facile rancescit, ideo improbatur. Vnde Martialis est distichon hoc: Musteus est, propera, charos nec differ amicos, Nam mihi cum uetulo sit petasone nihil.*

Decarnas.) *Decarnandi uerbo à carne formato utitur Apicius noster pro carnem à cute recidere & resecare, separareq;, quod & subcultrare aliquando uocat.*

Armillam.) *Videtur intelligere pellem & cutẽ quæ armis tanquam*

armillæ inhæret, illosq; obtegit, & quod armis id est humero deportetur ceu armillum. Sunt enim armillæ quas uiri militares ex auro ab imperatoribus donati gerunt, quod antiqui humeros cum brachijs armos uocabant. Proprie tamen armi sunt brutorum, hominum uero humeri. Et armillum uas est uinarium in sacris, quod armo id est humero deportetur. Potes etiam per armillam scapulam siue spatulam, coxamq; anteriorem intelligere.

Batillo.) Batillum est rusticũ instrumentũ ferreum, ligneúmue quo ad sulcos fossasq; faciendas & ad alia utũtur. Varro Rei rusticæ li.3.ca 6. Itaq; pastorem earum cum batillo circuire oportet, ac stercus tollere. Est item è ferro batillum, instrumentum quo prunæ & cinis colliguntur & è foco tolluntur alioq; transferuntur, ad similitudinem palæ. Quod primo batalum quasi patulum uocatum est, & per diminutionem inde patillum. Et pro lamina ferrea non male acceperis hoc loco, sicut & apud Plinium li. 34. cap. 11. de probanda erugine. Experimentum in batillo ferreo. Nam quæ syncera est, suum colorem retinet: quæ mixta atramento, rubescit.

Recusauerint.) Id est, respuerint, & non sorbuerint aut imbiberint.

Laridi.) Laridum siue lardum ueteres pro carne suilla quoquo modo salita usurparunt, siue pinguis siue macra fuerit. Vnde Plinius lib. 28. ca. 10. ait: Lardum quoq; pingue quasi & macrũ dici posßit. Et Satyricus poeta inquit: Et natalitium cognatis ponere lardum. Item Marcellus medicus libro de Medicamentis ca. 15. ait: Pinguæ laridi quod inter cutem & carnem macram est, & ca. 34. ait: Lardum coctum cũ pingui suo. Nunc pinguiusculum ita uocant. Verum Nonius Lardum esse dicit quod Varro succidiam uocat, carnem scilicet salitam ut sit lardum quasi large aridum, teste Macrobio, cuius uerba sunt hæc: Sæpe apposita salita carne, quam laridum uocamus (ut opinor) quasi large aridum. Vnde & epitheton discretiuum pingue additur. Horatius: Vncta satis pingui ponantur oluscula lardo. Et Ouidius: Pinguia cur illis gustantur larda Calendis. Porro succidia generaliter uocatur caro suilla salita & fumo durata, necessariumq; in usum seruata, & ita ut in se comprehendat pernam, petasonem & lardum: à succidendo sic appellata, quod quoties opus est, inde ad esum succidi potest: quamuis Varro non à succidendo, sed à suibus cedendis nominatam putet, quod pecus primum occidere cœperunt domini, & ut seruarent, salire. Sed priori opinioni adstipulatur illud Ciceronis: Iam hortum ipsi agricolæ, succidiam alterã appellant. Cæterum suillæ saliendæ modos docet li. 12. ca. 53. Columella.

IN CAPVT X.

IOcinora.) *Caput extorum iecur est, dextra in parte situm. Aegre concoquitur, crassos generat humores, appetentiam tollit. Lactentium tamen iecinora minus insalubria putantur, & adhuc minus gallinacea & anseria anatinaq; & porcina. Paulus Aegineta lib. 1. Cor & iecur craßi succi sunt, coctu difficilia, & tarde transmittuntur. Sed suillum iecur bonitate cæteris præstat. Celsus tamen li. 2. Omne iecur boni succi esse dicit.*

Pulmones.) *Pulmo spirandi officina, attrahens ac reddens animam, iccirco spongiosus ac fistulis inanibus cauus, modici alimenti & ob raram eius texturam & leuitatem. Paulus Aegineta, iecore & liene pulmo laxior est & coctu facilior: sed pituitosus est, & minus alit: Item cito de stomacho descendit, eligitur uituli, porci, agni & hædi.*

Ligulam.) *Ligula mensuræ genus est quod alio nomine cochleare dicitur, & est octaua pars cyathi. Dicitur & instrumentum ad similitudinem linguæ factum planum & oblongum, & nomen habet à lingua, quo nomine etiam & inde lingula quoq; dicitur, cuius Martialis meminit hoc disticho: Quamuis me ligulam dicant equitesq; patresq;, Dicor ab indoctis lingula grammaticis.*

Et imples pulmones.) *Ex uetusto exemplari adscribenda sunt hæc uerba: elixas & concidis: teres piper, suffundis liquamen, passum, merum, pulmones.*

IN CAPVT XI.

Dulcia domestica.) *Hoc est, Condimenta & opsonia familiaria dulcia ex melle concinnata.*

Vel dactylos & infarcies, sales foris contingis: & cepto semine nuce uel nucleis uel piper tritum: frigis.) *Hunc locum tum aliàs tum uerbis transpositis corruptum sic lege. Vel dactylos excepto semine, nuce uel nucleis uel pipere trito infarcies, sale foris contingis, frigis. Per semen autem excipiendum intellige dactylorum ossa & nucleos eximendos, quorum loco reponenda sunt quæ ex ordine enumerat.*

Musteos aphros.) *Legendum, apios, de quibus dictum est lib. 3. Musteos uero uocat recentes, teneros & dulces.*

Ne arescant.) *Legendum, ut arescant, id est, desiccentur.*

Siligineos rasos.) *Hoc est, medullam panis siliginei ab extima parte, cortice & crusta euulsam & exemptam. Est autem siligo triticei generis, in summa laude habita. Ex hac panis conficiebatur laudatißimus &*

quem ueteres cæteris præferebant. Plinius li.18. Panis summa laus, siliginis bonitate & cribri tenuitate constat. Cui primæ in nutriendo aßignantur partes. Vnde Celsus lib. 2. ait: Ex tritico firmißima est siligo, & eam inter res euchymas boniq; succi connumerat. Sed de siligine plura li. 2.

Coagulum.) Legendum, Coagulatum. Coagulare est constringere & densare. Et hinc uocatum est coagulum ea pars uiscerum qua ad densandum lac utimur: substantia & mucillago quædam superflua lacti coagulato quodammodo similis in uentribus & certis animalium uesicis genita & appensa. Aristoteles de historia animalium li.3.ca.21. Coagulum, inquit, lactis substantia est, quippe quod in eorum uentriculo, quæ adhuc lactent, contineatur. Est ergo coagulum lac, ignem habens intra sese, quod cum animalis tepore concoqueretur caseum traxerit. Hæc ille.

Perfusum asperſum.) Ex uetusto exemplari scribendum, perfusum, melle aspersum.

Accipies simulam coques: & in aquam calidam ita ut durissima pulte facies.) Legendum, Accipies simulam, coques in aqua calida ita ut durißimā pultem facias. Est aūt simila, quæ & similago dicitur, quæ ex tritico fit laudatißima, ut inquit Plinius. Vnde de laudibus eius Martialis ait: Nec dotes poteris similæ numerare, nec usus, Pistori toties cum sit & apta coquo. Conficitur autem hoc modo: Triticum suspensa mola frangitur potius quàm teritur. Cribro deinde tenuißimus ille pollen & craßiores excernuntur furfures. Quæ uero relinquitur media substantia candida non in farinam trita sed craßior & quasi grumosa cui nihil ex tritico inutile admixtum sit, Græce σεμίδαλις, Latine simulago & simila uocatur, ex qua panis fit candidißimus: qui, ut Dioscorides tradit, magis nutrit eo à quo nihil cribro excussum est, quem Græci communiter συγκόμιστον dicunt: Galenus uero & Celsus αὐτόπυρον, de quo Celsus etiam ait: Firmius est triticum quàm milium: id ipsum quàm ordeum: & ex tritico firmißima siligo: deinde cui nihil ademptum est, quod αὐτόπυρον Græci uocant: infirmior est ex polline: infirmißimus cibarius panis.

Tyropatina.) Haud male interpretatus fueris caseatam à τυρὸς quod est caseus, eo quod in casei modum conformetur.

Aduersus patinam æstimabis.) Ex uetusto exemplari legendum: Aduersus quod patinam æstimabis, hoc est, pro lactis ratione patinam eius sufficienter capacem accipere considerabis. Aestimare enim appretiare est, quod quia sine speciali consideratione fieri non potest, aliquando pro consi-

considerare accipitur. Ouidius: Hæc quicunq; leget, si quis leget, æstimet ante.

Lactantia.) Hoc est, lactaria quæ & lacticinia uocantur, cibi ex lacte confecti, quos Celsus etiam Lactantia uocat li.2.ca.27. ubi ait: Facile autem intus corrumpuntur, lac, mel, ideoq; lactantia, atq; omne pistoriũ opus. Deinde capite sequenti aluum mouere dicit lac, lactantia omnia.

Cuminata.) Legendum, Cumana, quæ uas est coquinarium, de quo dictum est in præcedentibus.

Oua sphongia.) Hoc est, cibus ouorum formam præ se ferens & spongiosus, id est, ad modum spongiæ rarus, tener, & inflatus.

Mel caseum piper & liquamen.) Legendum, Mel castum. Pipere & liquamine. Scilicet inferes. Vocat autem mel castum, quod purum, immaculatum & nullius rei permixtione coinquinatum est.

IN CAPVT XII.

BVlbi.) Bulbi priuatim uocati cepis similes sunt, & cepe dicuntur album sine tunicis. Sumq; plura eorum genera, ut li. 8. de plantis tradit Theophrastus. Siquidẽ magnitudine, colore, figura & sapore differunt. Alicubi enim adeo dulces nascuntur ut per se sine condimento alio edantur, quales in Taurica Chersoneso sunt. Cato megarenses tanquam omnium optimos celebrat. Venerem mire stimulant, unde & salaces à Martiali uocantur, & in libro Xeniorum ait: Cum sit anus coniunx, cum sint tibi mortua membra, Nil aliud bulbis quàm satur esse potes. Columella item de ijsdem in hortulo ait: Quæq; uiros acuunt, armantq; puellas, Iam megaris ueniãt genitalia semina bulbi. Quibus & M. Varro & hoc loco Apicius qui Varronis etiam utitur testimonio, adstipulantur, tradentes ob id bulbos sponsis in legitimis nuptijs olim apponi solitos. Et Paulus Aegineta li.1. Bulbi, inquit, seminis abundantiam faciunt, & uenerem stimulat frequentior eorum cibus, at qui ex garo oleoq; comesti, suauissimi, flatu carentes, optimi alimenti, facilisq; decoctionis sunt. Adhæc bulbus qui edendo est, ut li.2. testatur Dioscorides, stomacho in cibo utilis, bonam facit aluum qui colore ruffo ex Africa affertur: amarus & qui ad scyllæ figuram propius accedit, stomacho adhuc magis accommodatus est, & concoctiones adiuuat. Habent Bulbi omnes acrimoniam: calefaciunt & uenerem stimulant. Linguam tonsillasq; exasperant. Nutriunt ijdem magnopere, corpus augent, sed inflationes faciunt. Conferunt ruptis in aceto elixi & in cibo sumpti. Cauere tamen in cibo copiam eorũ oportet. Et hæc de priuatim dictis bulbis. Nam generaliter bulbi

uocantur quorum radices sub terra sic crescunt ut ad nouam quotannis sobolem decerpi aliqua pars poßit ut in lilio, croco & similibus: item & aliæ rotundæ tunicatæ radices & quorum esui dantur radices & olera capitata, uti Celsus innuit li. 2. ubi de alimentorum facultatibus agens dicit: In media materia numerari ex oleribus debere ea, quorum radices uel bulbos assumimus. Et mox post: Ex oleribus ualentior rapa, napiq; & omnes bulbi: in quibus cepam quoq; & allium numero, quàm pastinaca, uel quæ specialiter radicula appellatur.

Aqua ex aqua.) Legendum, atq; ex aqua.

In aquam.) Aliqui legunt, inquum.

Deinde ut.) Legendum, deinde, in.

Erucæ succo.) Eruca herba est in acetarijs & ciborum usu non infrequens: cui, ut li. 20. testatur Plinius, in condiendis opsonijs tanta est suauitas, ut Græci εὔζωμον appellauerint. Hæc uenerem impendio excitat. Vnde Martialis: Et uenerem reuocans eruca morantem. Et Columella, excitet ut ueneri tardos eruca maritos. Item Dioscorides libro 2. idem testatur inquiens: Stimulat uenerem multus crudæ erucæ cibus. Potest idem & semen, quod urinã cit. Adiuuat concoctionem eruca & bonam facit aluum. Vtuntur & semine in condiendis opsonijs, seruantq; id ut diutius perennet aceto lactéue maceratum in pastillos conformantes. Adhæc Plinius lib. 19. ait: Eruca præcipue frigorum contemptrix diuersæ est quàm lactuca naturæ. Concitatrix ueneris, iccirco iungitur illi fere in cibis, ut nimio frigori par feruor immixtus temperamentum æquet. Et Marcellus medicus libri de Medicamentis experimentatis capite 33. inquit: Ad abundantiam seminis præparandam erucam decoctam bibat, quoties quisq; inopia seminis se laborare perspexerit uel potius aßidue incoctam manducet: & mox post, tale medicamentum ponit. Erucæ seminis scrupulos 3. bulbi ruffi scrupulos 3 nuclei pinei purgati scrupulos 6. spicæ nardi scrupulos 3. teres singula diligenter & permiscebis atq; inde globulos facies ad formam nucis auellanæ: & cũ opus fuerit singulos liquefactos in caprino lacte potabis, si in uenerem uolueris accendi.

IN CAPVT XIII.

FVngi farnei.) Legendum puto, faginei. Sic dicti quod ex arbore fago nascuntur, qui ut cæterarum arborum fungi non ita perniciosi sunt. De fungis & eorum generibus plura li. 3. ex Plinio. Quibus nunc aliqua ex Dioscoride addemus, qui lib. 4. de ijsdem sic prodit: Fungorum duplex

plex differentia. Aut enim edendo sunt: aut lætales, quales multifariã fiunt quoties aut clauis rubiginosis, aut putridis pannis, aut serpentium latibulis & cauis adnascuntur, aut arboribus priuatim noxios ferentibus fructus. Habent qui tales sunt concretum supra se lentorem quendam, relictiq; cum è terra auulsi fuerint putrescentes corrumpuntur. Qui contra tales non fuerint, in cibos idonei suauesq; sunt, & nihilominus maiore copia sumpti nocent & ipsi: Difficilis in stomacho cocturæ, strangulantes, & choleram afferentes: ijdem tamen nutriunt, uerum ægre resoluuntur, integreq; & quales hausti fuerunt plerunq; cũ reliquis excrementis redduntur. Hactenus Dioscorides. Item Paulus Aegineta li. 1. ait: Fungi frigidi, pituitosi & mali succi sunt. Ex his boleti, innocentiores sunt, & manifestæ qualitatis expertes, probe ad summum elixi. Qui uero amanitæ dicuntur secundum post boletos bonitatis locum obtinent. A cæteris abstinere oportet. Plures enim eorum mortiferi, ac ipsi quoq; boleti, nisi percocti edantur, præsens periculum sæpenumero minantur. Cæterum pratenses ante omnes laudati, quod procul ab arboribus nati meliore ex terra succo quàm ex arborum pituita gignuntur. Superius candidi, inferius nigricantes. De hijs Horatius in sermonibus sic decernit: Pratensibus optima fungis Natura est: alijs male creditur. Et hij boleti intelliguntur, qui inter fungorum genera præcipui habentur, & de quibus li. 22. capite numeri eiusdem Plinius ait: Inter ea quæ temere manduntur boletos merito posuerim. Optimus quidẽ est is cibus, sed immenso exemplo in crimen adductus, ueneno Tiberio Claudio principi per hanc occasionem à coniuge dato Agrippina. Hic ita nascitur. Volua prius in terra gignitur, ipse postea in uolua ceu in ouo est luteum. Nec tunicæ minor gratia in cibo infantibus boletis. Rumpitur hoc primo nascente, mox crescente in pediculo corpus absumitur. Et boletis quidem ortus occasusq; omnis intra dies septem est. Pessimi quoquo modo cocti habentur tum boleti tum fungi omnes. Aegre concoquuntur, prauos generant humores: item apoplexiam, uentris tormina, difficultatem mingendi & suffocationem minantur. Solum gulæ satisfaciunt, ob quam quanti olim æstimati fuerint, indicat uel illud Martialis: Argentum atq; aurum facile est, lenamq; togamq; Mittere, boletos mittere difficile est. Præterea quos Apicius coliculos & thyrsos, Plinius pediculos uocat, quibus corpus & caput insidet, & qui terræ inhærentes, boletum sustinent.

In Garo.) Hucusq; per totum opus ab Apicio nostro Gari uocabulum nusquam usurpatum est sine adiuncto: quare dubitauimus num potius

pro eo scribendum esset œnogarum, quod ipsi in condimentis in frequenti usu est, sed nihil immutare ausi sumus, suspitionem tamen nostram non indicare nequiuimus. Verum quid sit garus siue garum docet nos Plinius Naturalis historiæ lib. 31. ca. 7. ubi inquit: Aliud etiamnum liquoris exquisiti genus est quod garon uocauere, intestinis piscium cæterisq; quæ abijcienda essent, sale maceratis, ut sit illa putrescentium sanies. Hoc olim conficiebatur ex pisce quem Græci garon uocabant. Nunc è scombro pisce laudatissimum in finibus Carthaginis Spartariæ & Cetarijs, sociorū appellatur. Nec liquor ullus pené præter unguenta maiore in precio esse cœpit, nobilitatis etiam gentibus. Fiebat etiam ex alijs piscibus. Nam ut idem mox post ait: Cœpit & priuatim ex inutili pisciculo minimoq; confici, apuam nostri, Aphyen Græci uocant, quoniam is pisciculus è pluuia nascitur. Foroiulienses piscem ex quo faciunt lupum appellant. Transit deinde in luxuriam, creueruntq; genera ad infinitum. sicuti garum ad colorem mulsi ueteris, adeoq; dilutam suauitatem ut bibi possit. Aliud uero ad castimoniarum superstitionem: etiam sacris Iudæis dicatum, quod fit è piscibus squama carentibus. Sic alex peruenit ad ostreas, echinos, urticas, cammaros, mullorum iocinora. Innumerisq; generibus ad saporem gulæ cœpit sal tabescere. Hæc obiter indicata sint desiderijs uitæ, & ipsa tamen nonnulli usus in medendo. Sunt item qui coctorum piscium ius garum uocent, & ita, ut in uetusto quodam manuscripto codice sed incerto authore, reperi, confici præcipitur. Confectio gari. Sume pisces minores salsos, aut si salsi non fuerint, saliuntur pauco sale, & mitte ex illis sextarium unum & de bono uino sextarios tres, & coque in æreo uase usq; dum duæ partes consummantur & tertia remaneat, tum cola per saccum usq; ad claritatem, & refrigeratum mitte in uitream ampullam, & utere. Cæterum ex siluro pisce aliquando etiam fieri solitum testatum reliquit Cælius Aurelianus medicus Chronicωn siue tardarum passionum li. 2. ca. 1. de paralysi cum ait: Garum, quod appellamus liquamen ex pisce Siluro confectum. Demum quamuis liquaminis uocabulo garum intelligat Apicius noster, Latino tamen nomine aliquando caruisse testis est Ausonius in epistola ad Paulinum hijs uerbis: Scis autē me id nomen muriæ, quod in usu uulgi est, nec solere, nec posse dicere, cum scientissimi ueterum, & Græca uocabula fastidientes, Latinum in gari appellatione non habeant. Sed quocunq; nomine loquar, liquor iste sociorū uocatur. Quod reliquum est, non modo ex piscibus & eorum extis, sed & ex animalium carnibus salsis fiebat garum, liquor scilicet ex salsura eorum exsudatus fluens & aquæ mo-

do su-

da supernatans, authore Dioscoride, qui li. 2. ca. 31. ait: Sistit omne ex salsis piscibus itemq; animalium carnibus garum quaecunq; pascendo serpunt, si eo foueantur. Differt autem ab alece garum, quod alex imperfecta nec colata fex est. Horatius, Quo fece primus & alex. Differt item ab halme, id est, muria: quod garum sanies intestinorũ piscium est. halme uero muries & salsugo piscium inueteratorum, hoc est, ius salsum in quo seruantur. Meminit utriusq; Martialis, muriae quidem hoc disticho: Antipolitani fateor, sum filia thynni: Essem si scombri non tibi missa forem. Gari uero sociorum hoc altero, Expirantis adhuc scombri de sanguine primo Accipe fecosum munera chara garum.

IN CAPVT XIIII.

TVbera.) Quae in cibo plurimum alunt & uenerem concitant, de quibus dictum est lib 1.

Surculo.) Hoc est, ramusculo, spinula, lanceola & cuspidula. Surculus diminutiuum est à surus qui palus est. Et à surculo uerbum formauit surclare, pro surculo affigere, quo saepius utitur.

Oleum uinum.) Ex uetusto exemplari legendum, oleum uiride.

Aliter tubera elixa cum porro &c.) Hoc condimentum ex uetusto codice adscripsimus.

IN CAPVT XV.

COlocasium.) Colocasium nunc totam plantam, nunc plantae radicem solam significat, quae cruda & cocta in taleolas secta, cotonei mali odore similis, comedebatur. Secta quidem, quoniam per longitudinem rectos pectines habet, conuiuas longiore filo infecentur, fatigantes. Quod & Martialis testatur hoc disticho: Niliacum ridebis olus, lanasq; sequaces: Improba cum morsu fila manuq; trahes. Describit hanc plantam sub Aegyptiae fabae nomine lib 2. Dioscorides in hunc modum. Faba Aegyptia quam ponticam aliqui etiam dicunt plurima nascitur in Aegypto, Asia, Ciliciaq; palustribus locis. Grande folium galeri modo habet: caulem cubitalem, crassitudine digitali: Florem roseo colore dupla ad papaueris florem magnitudine, qui cum defloruit uesparum fauis similes utriculos profert, in quibus fabae sunt paululum bullarum modo supra operculum emergentes. Vocatur id Ciborium: ab aliquibus autem cibotium quasi scriniolum. Radix illi est harundinis radice crassior: quae cruda pariter & cocta estur colocasium appellata. Comeditur uiridis faba haec etiam. Nigrescit siccata: maiorq; com-

mum faba est. Plinus totam plantam colocasiæ nomine intelligit: quam & li. 21. sic depingit. In Aegypto nobilißima est colocasia, quam cyamon uocant aliqui. Hanc à Nilo metunt: caule cum coctus est h arenoso in mandendo. Thyrso autem qui inter folia emicat, spectabilis, folijs latißimis etiam si arbores compararentur, ad similitudinem eorum quæ personatia in nostris amnibus uocamus: adeoq; nihil suis dotibus gaudet, ut implexis colocasiæ folijs in uariam speciem uasorum potare gratißimum habeant. Vnde illud Horatij: Ciboria exple. Et Strabo geographiæ li. 17. ait: In Aegypti lacubus ac paludibus biblus nascitur & Aegyptia faba ex qua ciborium fit (& paucis interpositis ipsam describentibus uerbis ait,) oblectantur autem mirum in modum in scaphis Thalamegis densißima fabeta subeuntes, & eorum folijs inumbrati, quæ adeo magna sunt, ut poculorum & catinorũ usum præbeant. Habent enim concauitatem quandam ad id idoneam: unde Alexandrinæ officinæ ijs plenæ sunt, & ut uasis utuntur. Demum quod naturam eius concernit, habet Aegyptia faba, authore Dioscoride, adstringendi uim, stomacho accommodata est. Faba & semen ipsum quod amarum est, uiride ægre concoquitur, exigui nutrimenti est & inflat. Siccatũ tamen minorem inflandi uim habet, authore Theophrasto & Athenæo. Colocasia in cibo egregie nutriunt, melioraq; quæ minus lanosa fuerint.

Rutam uel liquamen.) Legendum, rutam, mel, liquamen.

IN CAPVT XVI.

COchleæ.) Scilicet terrestres. Duo enim cochlearum genera sunt. Aliæ nanq; aquatiles quas Græci strombos, Latini turbines communi alio nomine uocant, quod ex amplo in tenue deficiant in uertiginem torti. Aliæ sunt terrestres quæ per hyemem terra delitescunt, uere prodeuntes. Vulgo à limo in quo uiuunt limaces, Græce cochleæ & cochlia appellantur, testa clauiculatim intorta: qua ut domicilio utuntur, quo se exerentes, quoniam oculis carent, bina cornicula prætentandi iter causa protendunt, & si quid obstaculi sentiunt, resiliunt. Plinius li. 9. ubi de crustatorum sanguine carentium genere agit: In eodem, inquit, genere sunt cochleæ, aquatiles, terrestresq; exerentes se domicilio: binaq; ceu cornua protendentes contrahentesq;: oculis carent, ideoq; corniculis prætentant iter. Ait uero, ceu cornua: quoniam hæc non proprie cornua sed similitudinarie tantum dicuntur. Nam, ut idem li. 11. dicit, cornua multis quidem & aquatilium & marinorum & serpentiũ uarijs data sunt modis: sed quæ iure cornua intelligantur quadrupedi tantum generi. Cochleæ pro piscibus eduntur, adeoq; in delicijs

licijs apud ueteres fuere, ut earum, quod lib. 9. ca. 56. refert Plinius, uiuaria instituerit Fuluius Hirpinus in Tarquinensi paulo ante ciuile bellum quod cum Pompeio magno actum est: distinctis quidem generibus earum, separatim ut essent, albae quae in Reatino agro nascuntur, separatim Illyricae quibus magnitudo praecipua, Africanae quibus foecunditas, Solitanae quibus nobilitas. Quin & saginam earum commentatus est sapa & farre, alijsq; generibus, ut cochleae quoq; altiles ganeam implerent. Cuius artis gloria in eam magnitudinem perducta sit ut octoginta quadrantes caperent singularum calices, author est M. Varo. Hactenus Plinius, qui etiam li. 30. cap. 3. de natura & uiribus earum scribens, testatur ipsas in cibo praecipue stomacho mederi. In aqua eas subferuefieri intacto corpore earum oportet, mox in pruna torreri nihil addito, atq; ita è uino garoq; sumi praecipue Africanas. Nuper hoc compertum plurimis prodesse. Aluum mouent, authore Celso, boni succi & stomacho idoneae. Paulus Aegineta tamen mali succi esse dicit, eius lib. 1. uerba sunt haec: Ius omnium quae testis concluduntur aluum ducit: hanc ob causam terrestres quoq; cochleae uentrem soluunt. At uero durae carnis & coctu difficilis sunt, quae licet nutriat, mali tamen succi est, quapropter nonnulli ius cum garo & oleo condiunt, atq; sic uentrem subducunt. Item ethicis prosunt: pectori & pulmoni ac iecori auxiliares. A cochlea cochleare dictum instrumentum notum quo cochleae & alij cibi uescendo sumuntur. Cuius & Martialis meminit: Sum cochleis habilis, sed nec minus utilis ouis, Nunquid scis potius cur cochleare uocer? Et cochlea lapis ex flumine rotundus ad cochleae similitudinem, qui aquae inditus, eam contra laterum dolores efficacem reddere creditur, quod & nos aliquando experti testamur.

Spongizabis.) id est, spongia deterges, & emundabis.

Membranam.) Id est, pelliculam & operimentum quod conchae foramen operit & claudit.

Ommora.) Legendum, omni hora.

Pulpas.) Legendum, pulte, hoc est, farre in puluerem & farinam redacto & in pultis modum cum lacte aut sapa potißimum, ut aliqui facere solebant, confecto. Varro Rusticae rei li. 3. ca. 14. Has quoq;, ait, saginare solent ita, ut ollam cum foraminibus incrustent sapa & farre, ubi pascantur, quae foramina habeat, ut intrare aer poßit. Viuax enim haec natura.

Lac filigineum.) Hoc est, siliginea farina nutritum & mixtum.

IN CAPVT XVII.

OVa frixa œnogarata obelixa liquamine &c.) Legendum puto, Oua frixa: œnogaro. Oua elixa: liquamine &c. scilicet inferuntur. Dum de ouis loquimur, gallinarum oua potißimum intelligimus, quæ gratioris saporis in communi ciborum usu sunt, & de quorum ad ganeam delectu sic præcipit Horatius: Longa quibus facies ouis erit, illa memento, Vt succi melioris, & ut magis alba rotundis Ponere: nanq; marem cohibent callosa uitellum. Cibos quot modis iuuent, notum est. Nullus est alius cibus, ait Plinius, qui in ægritudine alat, neq; oneret: simulq; uini usum & cibi habeat. Ouum durum, inquit Celsus, ualentißimæ materiæ est: molle uero uel sorbile, imbecillißimæ. Et Dioscorides molle magis nutrire quàm sorbile testatur, & molli rursus quod durum est. Prodest autem exiguo calore tepens & liquidum sorptum uesicæ rosionibus, renumq; exulcerationibus & cruenta excreantibus: item faucium scabriciæ & asperitati, pectorisq; destillationibus. Sed de ouis quid sentiat Paulus Aegineta, subscribamus etiam. Libro enim primo eius uerba sunt hæc. Gallinarum, phasianarumq; oua, omnium optima sunt. Anserum uero & Struthocamelorum inutilia. Multo autem præstantiora sunt recentia ueteribus, atq; ut magis delunt trementia, ita sorbilia melius descendunt, ac gutturis asperitates leniunt. Reliqua omnia coctu difficilia sunt, & uix transmittuntur exceptis suffocatis, quæ quidem cruda ex garo, uino, & oleo diluta in diplomate modice inspissantur, Sic enim & boni succi, & coctu facilia redduntur: fricta autem in sartagine omnium peßima sunt. Seruari oua in lomento, aut hyeme in paleis, æstate in furfuribus utilißimum tradit Plinius. Sale exinaniri creduntur. Et inter alios custodiendi modos dicit Columella nonnullos solida, multos etiam fresa faba coaggerare.

Apalis.) Apala, id est, ἁπαλὰ uocat oua tenera & mollia, quæq; sine cortice & putamine cocta sunt in aqua: qualia & stomachum confortant, authore Scribonio Largo compositione medicinali 104.

ANNOTATIONES IN OCTAVVM LIBRVM APICII CAELIJ Gabriele Humelbergio Medico authore.

TEtrapus, id est, τετράπους, quadrupes. Quo nomine inscriptus est hic liber octauus, eo quod in ipso quadrupedum animalium quæ ciborum usum præbent, opsonia, lautioresq; conditura tradantur.

IN CAPVT I.

IN apro.) *Carne aprina. E fero suillo genere sunt apri, olim non modo in uiuarijs habiti, ut ex Varrone li. de Re rustica tertio constat: sed & epulis appositi uel solidi & integri, ceu ex Plinij li. 8 manifestum est, ubi sic legitur: Solidum aprum Romanorum primus in epulis apposuit P. Seruilius Rullus pater eius Rulli qui Ciceronis consulatu legem agrariam promulgauit: tam propinqua origo nunc quotidianæ rei est. Et hoc annales notarunt, hoc scilicet ad emendationem morum quibus usitata quidem cœna sæculi uitio bini terniq; pariter mandantur apri. Caro aprina leuis concoctionis, melior'q; domestica: item ualentissimi generis & plurimi alimenti, authore Celso. Hippocrates ait: Caro suis syluatici apriue siccat, corroborat & mouet.*

Alia die mittitur piper.) *Ex uetusto exemplari legendum, Alia die mittitur in furnum: cum coctus fuerit, perfunditur piper. Dein mox post aprinum lege mel pro uel.*

Madescat.) *Hoc est, mollescat, tenerescat & coquatur.*

Exenteras.) *Legendum puto, exenteratas, id est, excorticatas. Per totum librum multa se offerunt errata, sed leuiora quàm ut annotare dignum sit, quare consulto illa, non tamen sine emendatione, præterire satius duximus,*

Enechi flos: nucles tosos: amygdala tosta uel uinum: li quamen acetabulum.) *Lege, cnici flores, nucleos tostos, amygdala tosta: mel, uinum, liquamen, acetum. Ni pro cnici legere malueris anethi.*

Obliga si uis.) *Legendum, obligas ius.*

Cariotam.) *Post hanc dictionem ex uetusto exemplari adscribendum est, mel: quemadmodum post oleum, alterum condimentum quod reddidimus.*

Recentia per articulum.) *Legendum, recens, per articulum, hoc est, iuxta articulum & ea parte qua est articulus. Est autem articulus corporis & membrorum nodus, ut uocat Plinius.*

Opimum.) *Ex uetusto exemplari legendum, optimum.*

Zemam.) *Legendum puto, Zymam, id est, ζύμην, quod fermentum est. Cuius plura genera & conficiendi modos habes apud Plinium libro 18.*

Curionibus.) *Legendum Turionibus, uocantur autem Turiones summitatum arborum uel arbustorum teneritates, utitur dictione hac etiam Columella lib. 12. cap. 48. ad finem inquiens: Lauri turiones in hoc usu mit-*

tito, ut oliuas deprimant.

IN CAPVT II.

IN ceruo.) Carne ceruina. Ceruus, ait li. 8. Plinius, animal simplex & omnium rerum miraculo stupens, in tantum ut equo aut bucula accedente propius hominem iuxta uenātem non cernat: aut si cernat, arcum ipsum sagittasq; miretur. Cornua mares habent, soliq; animalium omnibus annis statuto ueris tempore amittunt. Dextrum negant inueniri, ceu medicamento aliquo præditum. Accensis autem utrislibet odore serpentes fugantur, & comitiales morbi deprehenduntur. Est ijs cum serpente pugna. Inuestigant cauernas, nariumq; spiritu extrahuntur renitentes: ideo singulare abigendis serpentibus odor adusto cornu ceruino. Vita ceruis in confesso longa. Febrium morbos non sentit hoc animal, quin & medetur huic timori. Quasdam nos principes fœminas scimus omnibus diebus matutinis carnem eam degustare solitas, & longo æuo caruisse febribus. Caro ceruina bubulæ ferè aßimilis est. Sapidior esui æstate quàm hyeme, præcipueq; mense Augusto. Plurimi est alimenti, authore Celso: sed duram, coctuq; difficilem præbet dimonuam, ut Paulus Aegineta tradit.

Carenum.) Legendum, Careum.

Apij semen radicem.) Ex uetusto exemplari legendum, apij semen, laseris radicem.

Platycerote.) Platyceros è syluestrium caprarum & damarum genere est, à latitudine cornuum sic dictus, πλάτυς, enim latus, κέρας uero cornu est. Plinius li. 11. ubi de cornibus agit: Nec alibi, inquit, maior lasciuia naturæ lusit animalium armis. Sparsit hæc in ramis, ut ceruorum: alijs simplicia tribuit, ut in eodem genere subulonibus ex argumento dictis: aliorum finxit in palmas, digitosq; emisit ex ijs, unde platycerotas uocant.

Omne genus uenationis.) Hoc est, carnem ferinam omnem quæ uenando ad cibi usum capitur. Celsus etiam uenationem uocat, & bonu succi esse dicit.

Embebam.) Legendum, embamma, hoc est, ius iam dictum. De embammate autem dictum est in præcedentibus.

Adiectum.) Lege, adiectas.

IN CAPVT III.

IN caprea.) caprearum carne. Capreæ, unde & capreoli dicuntur, è caprarum genere sunt syluestres: Græci δόρκαδας uocant. Siquidem

plura

plura caprarum genera sunt, tradente Plinio li. 8. ubi ait: Capræ in plurimas similitudines transfigurantur. Sunt capreæ, sunt rupicapreæ, sunt ibices pernicitatis mirandæ, quanquam onerato capite uastis cornibus, lateq; uagis. Ibix in hæc se librat, ut tormento aliquo rotatus in petras, potißimum è monte aliquo in alium transilire quærens, atq; recussu pernicius quo libuit, exultat. Sunt & origes, soli quibusdam dicti contrario pilo uestiri & ad caput uerso. Sunt & damæ & pygargi & sterpsicerotes, multaq; alia haud dißimilia. Sed illa alpes, hæc transmarini situs mittunt. Caro caprearum boni & plurimi alimenti est, authore Celso. Sanguinem tamen atræ bili confinem generat.

Amulum iam bulliet.) Lege, amylas cum iam bulliit.

IN CAPVT IIII.

IN oui fero.) Vtitur dictione ouis in masculino genere, ueteres imitatus: quibus, ut Perottus testatur, ouis masculino genere proferebatur. Feros autem oues esse, quid mirum? cum in omnibus animalibus, ut lib. 8. inquit Plinius, cuiuscunq; generis ullum est placidum, eiusdem inuenitur & ferum, utpote cum hominum etiam syluestrium tot genera sint. Primumq; è feris pecudibus, ut Rusticanarũ rerum lib. 2. testatur Varro, ab hominibus comprehensæ & mansuefactæ sunt oues. Verum ouium ferorum caro non insalubris habetur & domestica melior, ut quæ minus humecta sit & temperamento magis accedat.

Rutam, ligusticum &c.) Lege omnia in gignendi casu usq; ad dictionem scrupulos.

IN CAPVT V.

IN bubula.) Scilicet carne. Quæ, ut lib. 2. de ratione uictus testatur Hippocrates, ualida est, sistitq; & difficulter concoquitur, quoniam crassi & multi sanguinis est hoc animal, caroq; & sanguis & lac graue est. Quorum lac tenue est, sic & sanguis & caro. Celsus ex domesticis animalibus bubulam plurimi alimenti & stomacho aptißimam esse dicit, & inter ea connumerat quæ minime intus corrumpantur. Paulus Aegineta ait: Bubula caro atram bilem gignit.

Vitellina.) Scilicet carne, quæ & uitulina dicitur. Quæ laudabilior est bubula, & maior in cibum admittitur, ceu temperato quasi alimento prædita, unde non immerito in lautorum etiam mensas crebrius admittitur.

Ciclaneis, uel ut aliud exemplar habet, cidoneis.) Le-

gendum puto, succidaneis, id est, sectiuis, à succidẽdo sic dictis: eo quod frondes illi supra terram eminentes secando auferri soleant.

IN CAPVT VI.

IN hædo uel agno.) Carne hædina uel agnina, de quibus Hippocrates ita decernit. Caro agnina leuior est quàm ouium caro: hædinaq; quàm capellarum, quoniam sanguinis minus, & plus humoris habent. Nam animalia quæ suapte natura sicca & ualida sunt, cum tenera sunt, mouent: cum adoleuerunt, non æque, uituliq; boum similiter. In summa, ut Paulus Aegineta scribit, recentiora omnia ueteribus humidiora, molliora & coctu faciliora sunt. Similiter castrata, ijs quibus integri testiculi sunt, atq; corpulenta gracilibus. Cæterum inter domesticas carnes nulla potior hædina, ut quæ parum recrementi habeat in se, & facile concoquitur, beneq; alit, & sanguinem creat laudabilem. Suntq; lactentes hædi esui optimi & laute uiuentibus idonei. Agnina uero caro multum humecta est & calida & in bonitate post hædinam. Ex hijs cum petiolis totum caput aliquanto quàm cætera membra leuiora sunt: adeo ut in media materia poni poßint, authore Celso.

Copadia hædina siue agnina pipere liquamine coques cum faseolis faratarijs liquamine piper lasere cum imbrato buccellas panis oleo modico.) Hunc locum deprauatum & mutilum, ita emendate legendum puto. Copadia hædina siue agnina, pipere, liquamine, coques cum phaseolis paratarijs: suffundes liquamen, piper, laser, cuminum tritum, buccellas panis & oleum modice. Phaseolos autem paratarios intelligo, qui umbræ conciliandæ sunt parati. Nam propinquis fruticibus, ut li. 2. sub hortensis smilacis nomine testatur Dioscorides, tanto undiq; incremento se implicant, ut scenas etiam & tentoria inumbrent.

Excaldatam.) Vocat excaldatam carnem elixam & coctam calidam, sicut ueteres aquam dicebant caldam pro calida.

A crudo tritura mortario.) Legendum puto, Agnina cruda trituram in mortario.

Syringladus id est mammocestis.) Lege, Syringatus, à fistula quæ σύριγξ Græce dicitur. Quæ uero sequuntur uerba interpretatiua expungenda censemus.

Agilla.) Legendum, à gula, id est, à gutture uel ceruice.

Defrictum modice.) Legendum, defrutum modice. Et sic sæpius in sequentibus hæc dictio corrupta, castiganda est.

Vndas.

Vndas.) Id est, ebullitiones & feruores exundantes.

Tatarpeianum.) Legendum, Tarpeianum, ab hijs qui Tarpeium montem incolebant, qui & rupes Tarpeia dictus est, in quo erat superbum illud Capitolium.

Hædo laurum.) Lege, hædus laureatus.

Hac impensa intestina reples.) Hæc uerba ex uetusto exemplari adscripsimus.

Giro.) Legendum puto, Zirbo, id est, omento.

Ad media cora.) Legendum, ad mediam cocturam.

In fricto.) Legendum, in defruti.

IN CAPVT VII.

IN porcello.) carne porcellina. Porcellus est paruus porcus & è domestico fere genere. Qui non modo apud ueteres, sed & nostro quoq; æuo sæpiuscule solidus assatur & mensis infertur. Horum caro, testante Hippocrate, quàm suum grauior est. Nam cum hoc animal suapte natura carnosum sit, & exangue, humiditasq; dum recens est, superet, cum meatus nutrimentum superueniens non suscipiunt, intus remanens calefacit uentriculum & perturbat. De suilla uero Celsus ait, Inter domesticas quadrupedes, leuißima suilla est, & ex eodem sue ungulæ, rostrum, aures, cerebellum aliquanto quàm cætera membra leuiora sunt, adeo ut in media materia poni poßint: & eadem cum trunculis uuluisq; inter res lenes, boni succi & stomacho idoneis numerat. Item Paulus Aegineta, Ex quadrupedibus, inquit, suillæ carnes omnium aliorum eduliorum ualentißimi sunt generis, quippe quæ & sapore & odore familiarem quandam proprietatem ad humana corpora referunt: ut à nonnullis qui imprudentes, carnes humanas degustauerunt, deprehensum est; alimentum uero quod ex ipsis contrahitur, & glutinosum est, & haud facile dißipatur.

Farsilem duobus generibus.) Hoc est, qui bifariam & duobus modis atq; locis farcitur: Scilicet sub cute & in uentre, sicuti & pulli nostro æuo farciri solent.

Auiarij.) Lege, auicularij. Auicularius dicitur qui auiario, id est, loco in quo aues domi educantur, præest.

Rostro uesicæ.) Collo uesicæ. Rostrum proprie de auibus dicitur, & aliquando de alijs etiam animalibus & ipso homine. Vesica uero receptaculum est & folliculus in quo lotium continetur, cuius collum & ceruicem fistulámue per quam urina redditur, rostrum uocat.

Charta.) *Hoc est pergameno & membrana, cooperimentoq́; aliquo.*

Infiblabis.) *Fibulare & infibulare est cingere, circundare & ligare, à fibula quæ cinguli ad uestem subligandam ornamentum est, & diffibulare, discingere & fibulam resoluere. In alio tamen significato accipitur à Celso li. 7.*

Ius de suo sibi fuerit aucellas.) *Legendum, Ius de suo sibi, ferueat, cum ferbuerit, auicellas. Quæ deinde post dictionem porcellum usq; ad eam quæ est salem, sequuntur uerba, ex uetusto exemplari adscripsimus.*

Vtriculum.) *Id est, uentriculum, qualiter fortaßis etiam legendum est, & pro, ita ut, ita ne.*

Manere.) *Legendum, manare, id est, fluere.*

Calidum iure frigidum crudo Apiciano.) *Lege, calidum siue frigidum iure crudo Apiciano. Et in eiusdem condimenti fine pro liquamen, lege liquamine: quæ uero sequuntur uerba, porcellum elixum &c. ex uetusto exemplari adscripsimus.*

Flaccianus.) *A Flacco sic dictus.*

Laureatus.) *Hoc est, lauro conditus.*

Frontonianus.) *A Frontone sic appellatus. Nisi ut in uetusto exemplari legitur: Frontimanus à Frontino quopiam.*

Oenococtum.) *Legendum puto, Oenogaratus, ut paulo ante ubi huc se refert.*

Celsinianus.) *A Celsinio quopiam sic dictus.*

In acetabulum.) *Acetabulum hoc loco pro uase accipitur, quod Græci ὀξύβαφον uocant, quo ueteres aceto pleno ad intinctus utebantur, & nomen ab aceto habet, cuius forma orbicularis erat, profunda & sine marginis latitudine. Accipitur etiam pro liquidorum mensura ceu in præcedentibus habitum est.*

Hortulanus.) *Hoc est, oleribus fartus.*

Iuris.) *Lego, utris, id est, uentris.*

Fabriles bulbi.) *Fabriles bulbos uocat qui ad maris littora nascuntur & uestibus texendis usum præbent. Nam ut li. 8. de plantis Theophrastus tradit: Inueniuntur bulbi littorales in quibus intra primas tunicas lanæ sint inter id quod manditur & extimam tunicam mediæ: & uera & præsenti natura lanæ ut uestes ex ea texantur, uocariq́; ob id lanosum bulbum: non quemadmodum in India nascentem capillatum nominant.*

Careotam.) *Lege, caræuum, & id semper ubi inter liquores ponitur hæc dictio.*

IN CAPVT VIII.

IN lepore.) *Carne leporina, quæ in cibis non paruæ laudis est habita, ut Martialis distichon testatur: Inter aues turdus, si quis me iudice certet, Inter quadrupedes gloria prima lepus. Leporum tria genera ferè sunt, ut tradit Varro li. de Re rustica 3. Vnum pedibus primis humilibus, posterioribus altis, superiore parte pulla, uentre albo, auribus longis. Qui lepus dicitur cum prægnans sit, tamen concipere. Alterius generis est quod nascitur in alpibus, qui hoc ferè mutant, quod toti candidi sunt. Tertij generis est quod in Hispania nascitur, similis lepori ex quadam parte, sed humile, quem cuniculum appellant. Lucius Aelius putabat ab eo dictum leporem à celeritudine, quod leuipes esset. Ego arbitror à Græco uocabulo antiquo, quod eum Aeoles Bœotij leporem appellabant. Cuniculi dicti ab eo, quod sub terra cuniculos ipsi facere soleant, ubi lateant in agris. Martialis, Gaudet in effossis habitare cuniculus antris, Monstrauit tacitas hostibus ille uias. De leporibus plura Plinius li. 8. Leporum caro crassi succi est, sed in hoc à bobus & ouibus uincitur, authore Paulo Aegineta. Verum quæ cuniculorum est, melius & facilius alit. Hippocrates ait: Caro leporina siccat, sistitq;, sed lotium mouet. Celsus leporem in media materia numerari debere dicit & bonu succi esse, aluum adstringere, & urinam mouere.*

Ac coquendus oleo.) *Lege, ac coquitur oleo.*

Siue glandes.) *Legendum, iuglandes.*

Globum extra.) *Legendum, globum ex ea, scilicet tritura & conditura.*

Et pulmonibus leporinis minuta.) *Legendum, minutal, quod quid sit dictum est in præcedentibus.*

Lacinias.) *Vocat lacinias omenti fimbrias & extremitates.*

Et charta & furclas.) *Lege ut supra, Et charta colliges lacinias & furclas.*

Ius cum coloratum super uatillum.) *Legendum, ius, cum coloratur superfundes in patellam.*

Tollat.) *Id est, sustollat, absumat & combibat.*

Porro cum capillo suo.) *Intelligit capillamenta & fila quæ in porro ceu capilli nascuntur: & à Martiali in utroq; hijs distichis describuntur, quorum de sectiuo est hoc, Fila Tarentini grauiter redolentia porri Edisti quoties, oscula clausa dato. De capitato uero alterum hoc, Mittit præcipuos nemoralis Aritia porros, In niueo uirides stipite cerne comas.*

Cepe rotundum.) *Quod minore est acrimonia, & optimum quod rotundissimum, ait Plinius.*

IN CAPVT IX.

GLires.) *Hos olim saginare consuetos ueteres, testis est Rei rusticæ li.3. Varro, ubi ait: Hi saginantur in dolijs, quæ etiam in uillis habent multi, quæ figuli faciunt multo aliter, atq; alia, quod in lateribus eorum semitas faciunt, & cauum, ubi cibum cõstituant. In hoc dolium addunt glandem, aut nuces iuglandes, aut castaneam. Quibus in tenebris, cum cumulatim positũ est in dolijs, fiunt pingues. Porrò mensis illatos colligitur ex Plinio li. 8. c. 57. cũ ait: Glires censoriæ leges, princepsq; M. Scaurus in consulatu non alio modo cœnis ademere quàm conchylia aut ex alio orbe conuectas aues. Semiferũ & ipsum animal, cui uiuaria in dolijs idem qui apris instituit. Glires somno pinguescunt per hyemem uehementer, authore Aristotele. Vnde Martialis est distichon hoc: Tota mihi dormitur hyems, & pinguior illo Tempore sum, quo me nil nisi somnus alit.*

Isicio porcino.) *Scilicet farcies.*

Trito.) *Lege, tritis.*

ANNOTATIONES IN NONVM LIBRVM APICII CAELIJ Gabriele Humelbergio Medico authore.

Halassa, *id est,* θαλάσσα, *mare. Quo nomine insignitus est hic liber, eo quod in ipso de piscibus marinis & salsis condiendis & præparandis doctrina contineatur.*

IN CAPVT I.

IN locusta.) *Scilicet marina, quæ Græce Carabus dicitur. Est autem in piscium sanguine carentium & crustatorum cancrarioq; genere maxima, astaco siue (ut Theophrastus uertit) cammaro similis. Aristoteles lib. 4. de historia, Crusta intectorum, inquit, genus primum carabos: cui proximum genus alterum quem astacon uocant. Differt is à carabo, hoc est, locusta brachijs quæ denticulatis forcipibus protendit: atq; etiam quibusdam alijs discriminibus quanquam non multis. Sunt autem crustata ut cammari, paguri, cancri, locustæ, squillæ, omnia mensis conuenientia, authore Paulo*

Aegineta, sed coctu difficilia: ac si sæpe in aqua dulci elixentur aluum adstringunt.

Et cappari.) Legendũ puto, & carabo, ut coniunctio illa, Et, expositiue accipiatur: Latinam dictionem tanquam minus notam, per Græcam suo tempore notiorem aut usitatiorem interpretans & declarans, sicut supra quoq; facit li. 2. ubi ait: Isicia fiunt marina de cammaris & astacis.

Indu a.) Hoc est, crusta sua non exempta, sed adhuc intecta.

Elixuris.) Lego, elixaturis.

Quousq; assantur. Locusta elixa cum cuminato bene inferes: piper &c.) Legendum, quousq; assantur bene, & inferes. In locusta elixa cum cuminato. Teres piper &c.

Folium noci.) Lego, folium nardi, de quo dictum est li. 1.

Vuam) Hoc est, oua: quæ si non discreta aspiciantur tantum, tota tanquam compositum quiddam & quasi species uuæ apparent.

IN CAPVT II.

IN torpedine.) Torpedo piscis est inter chartilagineos planos numeratus, & à Græcis narce appellatur: nomenq; indepta est quod tum attactu suo tum etiam procul & è longinquo torporem ingerat. Vnde Plinius li. 9 ait: Nouit torpedo uim suam ipsa non torpens, mersaq; in limo se occultat, pisces qui securi natantes obtorpuere, corripiens. Huius iecori teneritas nulla præfertur. Et li. 32. idem inquit, Ex eodem mari torpedo etiam procul & è longinquo, uel si hasta uirgáue attingatur, quamuis præualidos lacertos torpescere, quamlibetq; ad cursum ueloces alligari pedes proditur. Aristoteles item de natura animalium li. 9. ait: Torpedo pisces quos appetit afficit ea ipsa quam suo in corpore continet facultate torpendi, atq; ita retardos præ stupore capit & uescitur: abdit se in harena & limo, tunc pisces qui adnatantes obtorpuerint, corripit: quam rem pleriq; conspectam à se retulerunt. Aluum mollit in cibo, authore Plinio. Difficilis concoctionis est: partes tamen quæ circa caput sunt, molles habet & stomacho conuenientes, quæ & bene concoquuntur. Paruæ meliores sunt & præcipue simpliciter elixatæ, authore Diphilo.

IN CAPVT III.

IN loligine.) Loligo è mollium genere piscis est, sepiæ similis, uerum oblongior & angustior, pedibus octonis breuioribus ijs quàm sunt polypi, intus per dorsum & corporis prona procurrente gladiolo cartilagineo,

Sed de hac plura libro secundo.

IN CAPVT IIII.

IN sepiis.) *Sepia inter pisces sanguine carentes habetur, de qua dictum est li. 2. Humorem continet intra se, quem atramentum uocant & sepium, quo aquam infuscat & turbat effuso, ut se abscondat. Aristoteles li. 4. de historia: Viscera, inquit, mollium nullis, sed habent quam mutem appellant: atrumq; illum humorem cui nomen atramentum, quod plurimum in sepia est: effundunt suum id atramentum omnia metu perculsa, sed praecipue sepia. Et lib. 9. de historia idem ait: Mollium astutissima sepia est. Sola haec suo utitur atramento, non modo cum metuit, uerum etiam abscondendi causa. Polypus atq; loligo atramentum prae metu mittunt, sed accrescit denuo postquam miserunt, ut nunquam copia desit atramenti. Quod authore Celso aluum mouet.*

Condimenta coctiua.) *Condimentum coctiuum dicitur, quod cito & breui ebullitione coquitur: sicut olus coctiuum & legumen, ratione eadem.*

Sic facies eam.) *Lege, Sic farcies eam.*

Et sicco sues.) *Lege, & sic consues.*

Ab alieno.) *Lege, amylo.*

IN CAPVT V.

IN polypo.) *Polypus piscis est ex mollium genere, sic dictus à pedum multitudine, quasi multipes. Polyporum multa genera, ut li. 9. tradit Plinius: Terreni maiores quàm pelagii, & omnes brachiis ut pedibus ac manibus utuntur. Per quae uelut acetabulis dispersis eo haustu quodam modo cui adhaerescunt, tenent supini, ut auelli non queant. Vada non apprehendunt, & grandibus minor tenacitas. Soli mollium in siccum exeunt duntaxat asperum: leuitatem odere. Vescuntur conchyliorum carne: quorum conchas complexu crinium frangunt: itaq; praeiacentibus testis cubile eorum deprehenditur. Et cũ alioqui brutũ habeatur animal, ut quod ad manum hominis adnatat, in re quodammodo familiari callet. Omnia in domum comportat, deinde putamina rosa carne egerit, annatantesq; pisciculos ad ea uenatur. Colorem mutat ad similitudinem loci, & maxime in metu. Ipsum brachia sua rodere, falsa opinio est: id enim à congris euenit ei. Sed renasci sicut colotis & lacertis caudam, haud falsum. Haec ille. Polypus multi alimenti est, durus tamen est & difficilis concoctionis. Elixus humectat aluum, habetq; humorem*

humorem quodam modo salsum, crediturq; libidinem maxime irritare, authore Paulo Aegineta & Galeno, quoniam spiritus multos generat. Praestantq; cum grauida sunt mollia, ut loligines, sepiae & polypi.

IN CAPVT VI.

IN ostreis.) Ostrea sunt è concharum genere, quae testam asperam scabramq; habent, & carnem omnium aliorum testatorũ nobilissimam, authore Galeno. Nobiliora quae locis capiuntur quibus dulcis admiscetur aqua, apud lautos & libidinosos in precio sunt & inter lautissimos recepta cibos, ut quibus palma mensarum diu iam tribuatur: ceu li. 32. inquit Plinius. Gaudent dulcibus aquis & ubi plurimi influunt amnes, ideo pelagia parua & rara sunt. Grandescunt syderis quidem ratione maxime: sed priuatim circa initia aestatis multo lacte praegnantia, atq; ubi sol penetret in uada. Haec uidetur causa quare minora in alijs locis reperiuntur. Opacitas enim prohibet incrementum, & tristitia minus appetunt cibos. Praecipua uero habentur in quacunq; gente spissa nec saliua sua lubrica. Crassitudine potius spectanda quàm latitudine. Neq; in luto capta, neq; in harenosis: sed solido uado, spondylo breui atq; non carnoso, nec fibris lacinioso, ac tota in aluo. Addunt peritiores notam ambiente purpureo crine fibras: eoq; argumento generosa interpretantur calliblephara parata appellantes. Gaudent & peregrinatione, transferriq; in ignotas aquas. Sic brundusina in auerno compasta & suum retinere succum: & à Lucrino adoptare creduntur. Haec sint dicta de corpore. Dicemus & de nationibus, ne fraudentur gloria sua littora. Sed dicemus aliena lingua, quaeq; peritissima huius cẽsura in nostro aeuo fuit. Sunt ergo Mutiani uerba quae subijciam. Cyzizena maiora Lucrinis, dulciora britãnicis, suauiora edulis, acriora lepticis, pleniora Lucensibus, siciora coryphatenis, teneriora istricis, candidiora circeiensibus. Sed ijs neq; dulciora, neq; teneriora esse ulla compertum est. Stomachum unice reficiunt. Fastidijs medentur, & aluum molliunt leniter. Haec Plinius. Celsus stomacho idoneas & aluum mouere dicit, quod & Paulus Aegineta testatur.

IN CAPVT VII.

IN omne genus conchyliorum.) Conchyliũ nunc generale nomen est ad oẽs conchas à quibus nomẽ accepit, & sic etiã accipit Pli. li. 2. c. 102. cũ ait: Quo uera cõiectatio existit haud frustra spiritũ sydus lunare existimari, et hoc esse qđ terras saturet, accedẽsq; corpora impleat, abscedẽsq; inaniat, ideo cũ incremento eius augeri cõchylia, et spiritũ sentire qui

bus sanguis non sit. Et li. 9. ait: Lingua purpuræ longitudine digitali, qua pascitur perforando reliqua conchylia. Per excellentiam tamen conchylium aliquando de murice dicitur: unde uestis tincta murice conchyliata uocatur. Cæterum conchyliorum numerosa est differentia, tum testæ, tum carnis interioris ratione. Alijs enim in eo genere nulla est caro ut echinis: alijs est, sed penitius inclusa, nec usquam conspecta excepto capite ut terrestrium limacibus, & aquatilium purpuris, buccinis, cochleis & reliquis turbinatis. Cætera aut gemina continentur testa, aut singulari clauduntur. Sunt item quibus altera pars superficiei detecta carnem ostendit ut patellæ quæ dupli ci testa continentur: pars clusilis est ut pectunculi & mituli Eiusmodi nanq; omnia parte altera ligata, altera soluta constant, ut & concludi poßint & aperiri. Alia binis quidem conclusa testis sunt, uerum utroq; latere connexa, ut ungues siue digiti. Non desunt quæ testa tota occultentur ut nulla ex parte carnem detectam habeant, ut quæ uertibula siue tubera & callos appellamus. Ipsarum etiam testarum magna ludentis naturæ uarietas, quam fusius prosequitur li 9. Plinius. Conchylia omnia lunæ incremento aut decremento, augescunt aut minuuntur. Vnde Plinius li. 2. ca. 42. Iam quidem lunari potestate ostrearum, conchyliorumq; & concharum omnium corpora augeri & rursus minui. Et Palladius in Decembri mense ait: Luna omnium clausorum maris animalium atq; concharum iubet incremento suo membra turgere. Mouent aluum omnes ferè conchulæ, maximeq; ius earum, authore Celso & Hippocrate.

IN CAPVT VIII.

IN echino.) Echinus inter uarias significationes suas significat etiam animal marinum & piscem è testaceorum genere, ericius uulgo dictus: forma orbicularis, spinis circumuallatus quibus pro pedibus utitur in orbem sese uoluendo, nec aliter ingreditur. Caro illi intus nulla, idq; illi peculiare, sed nigra quædam in omnibus uice carnis spectantur. Meminit echini huius Martialis hoc disticho: Iste licet digitos testudine pungat acuta, Cortice deposito mollis echinus erit. Verum de echinis, quorum etiam non unum genus est, authore li 4. de historia Aristotele: Plinius lib. 9 ubi de sanguine carentibus agit piscibus, ait: Ex eodem genere sunt echini, quibus spinæ pro pedibus. Ingredi est his in orbem uolui: itaq; detritis sæpe aculeis inueniuntur. Ex hijs echinometræ appellantur, quorum spinæ longißimæ, calices minimi. Nec omnibus idem uitreus color. Circa toronem candidi nascuntur, spina parua. Qua omnium amara, quina numero. Ora in medio corpore in terram

uersa.

uersa. Tradunt sæuitiam maris præsagire eos, correptisq; operiri lapillis, mobilitatemq; pondere stabilientes nolunt uolutatione spinas atterere. Quod ubi uidere nautici, statim pluribus anchoris nauigia infrenant. Echinus marinus stomacho accommodatus est: idemq; bonum facit aluum, ciendæ urinæ utilis, authore Dioscoride. Celsus quoq; aluum mouere testatur. Et Plinius li. 32. ait: Echini ad calculos in cibis proficiunt.

Vinum dulce.) Vinum dulce quale sit aut fiat, docet nos Columella lib. 12. cap. 27. ubi ait: Vinum dulce sic facere oportet. Vuas legito, in sole per triduum expandito, quarto die meridiano tempore calidas uuas proculcato, mustum lixiuium (hoc est, antequam prælo pressum sit, quod in lacum musti fluxerit) tollito, cum deferbuerit in sextarios quinquaginta irim bene pinsitam nec plus unciæ pondere addito, uinum à fecibus eliquatum diffundito. Hoc uinum erit suaue, firmum, corpori salubre. Et hoc paßi genus est, & in eorum censu, à Græcis protropū etiam uocatum. Dulcedinis nomine accepto ob egregiam saporis eius qualitatem. Sunt autem plura & uaria paßi genera, ceu à Plinio traditur li. 14. ca. 9.

Ter buliat.) Lege, iterum bulliat.

Piper tostum modice.) Legendum puto, piper, costum modice. De costo autem dictum est li. 1.

In aqua calida coques, leuas, in patella compones.) Hæc ex uetusto exemplari adscripsimus.

Echinus salis.) Legendum, Echinus salsus. Dein mox pro aptabunt, legendum apparebunt.

IN CAPVT IX.

IN merulis.) Merula piscis est inter saxatiles laudata, turdo simillima, nisi quod merula nigrior est: mutant ambo colorem, ceu de historia animalium li. 8. tradit Aristoteles. Galenus de Alimentorum facultate lib. 3. Optimus, inquit, inter saxatiles delectationis gratia scarus esse creditur: post ipsum autem merulæ & turdi. Et Celsus ait: Saxatiles omnes leuiores sunt & aluum mouent.

IN CAPVT X.

IN Sarda.) Sarda piscis est qui Græce trichias dicitur, bis anno pariens. Plinius li. 32. Pelamides longas ex Oceano uenientes esse dicit. Eius uerba sunt hæc. Sarda, ita uocatur pelamis longa ex Oceano ueniens. Oritur autem sarda ex sardinis quæ trichiades, hæ uero ex membradis. Aristo-

teles de Historia lib. 6. ait: Quam uero phalericam uocant, membradas gignit, ex quibus sardinæ, ex sardinis sardæ oriuntur.

Cordula.) Qui piscis sit cordula, docet nos Aristoteles li. de Historia animalium tertio cum ait: Cum Thunni in Ponto pepererint, prodeunt ex ouo, quas alij Cordylas uocant, Bizantij auxumas nominant, quia diebus paucis adolescunt, quæ exeunt Ponto autumno fœtus comitantes, eodem autem redeunt uerno tempore, iam adeptæ eam magnitudinem qua limariæ nomen accipiant. Et Plinius lib. 9. Thynni, ait, intrant è magno mari Pontum uerno tempore gregatim, nec alibi fœtificant. Cordula appellatur partus, qui fœtas redeūtes in mare autumno comitatur. Limosæ uero à luto pelamides incipiunt uocari, & cum annuum excessere tempus Thynni. Et lib. 32. idem ait: Cordula, & hæc pelamis pusilla cum in Pontum è mœotide exit, hoc nomen habet.

Teritur pulegium cum piperis.) Legendum puto, teritur pulegium, cuminum, piperis.

Operculo.) Hoc est, testu, de quo dictum est in præcedentibus.

Allego.) Legendum, alece.

In uasculo.) Ceu lance seu alio simili.

Piper, ligusticum, mentham aridam &c. usq; ad id, ius in cordula assa.) Hæc omnia ex uetusto exemplari adscripsimus.

IN CAPVT XI.

IN mugile.) Mugil qui uulgo Cephalus, Græce Cestreus appellatur, piscis est littoralis, satis magnus, & candidus, omniumq; inter squammatos uelocissimus: cuius natura, ut li. 9. inquit Plinius, ridetur, in metu capite abscondito totum se occultari credentis: cuius rei & Aristoteles octauo de Historia animalium meminit dicens, Gulosus omnium maxime mugilis est atq; insatiabilis: quo circa, uentre distento grauescit, & nisi ieiunus sit hæret iners. Cum hic metuerit, caput abscondit, quasi corpus totum occultet. Nec ingenio caret. Nam, ut lib. 32. refert Plinius, scit mugil esse in esca hamum, insidiasq; non ignorat, auiditas tamen tanta est, ut cauda uerberando excutiat cibos. Mugilum genera plura sunt. Chelones, quos Theodorus Labeones uertit, cæteris bonitate inferiores. Sargones. Mizones siue mixones quos idem mucones interpretatur, & à Plinio li. 32. ca. 4. banchi appellantur, cum ait: item banchi quem quidam myxona uocant. Cephali siue capitones, mugilum generis maximi, & uulgo etiam à capitis magnitudine & grauitate capitelli dicti, gustu præ cæteris laudati, authore Hicesio, à quo

mugiles omnes tanquam à digniori nomine sumpto appellatur Cephali.

Calua.) Hic & alijs locis legendum puto, Saluia. Est autem saluia herba nota, ex qua etiam uinum conficitur quod saluiatum uocatur, hoc modo ut docet Dioscorides: In musti amphoram saluiæ demittito drachmas octo. Facit ad renum, uesicæq; & lateris dolores, sanguinis excreationes, tussim, rupta, conuulsa, contusaq; & suppressos menses.

IN CAPVT XII.

Silluro.) Silurus piscis in fluminibus priuatimq; in Nilo Thynnos in mari præcipua magnitudine æquans. Hunc quidam sturionem esse putarunt, sed falso. Silurus enim maleficus & dentatus est, cum sturio neq; maleficus neq; dentatus sit. Plinius lib. 9. ait: Silurus grassatur ubicunq; est omne animal appetens, equos innatantes sæpe demergens præcipue in Mœno Germaniæ amne prope Lisboum. In cibo aluum mollit silurus è iure, eodem Plinio authore li. 32. Et li. 2. Dioscorides ait: Nutrit & bonam facit aluum recentis siluri cibus. Salsi contra non sentitur cibus, fauces tamen expurgat & ad uocem expurgat. Item cum cæteri omnes mares suis fœminis sint præstantiores, Silurus fœmina præstat suo mari.

Pelapide.) Legendum, Pelamide. Pelamidum genera plura. Plinius lib. 32. Pelamis, ait, earum generis maxima apolectos uocatur, durior tritone. Cibium uocatur concisa pelamis, quæ post quadraginta dies à Ponto in mœotim reuertitur. Cordula pelamis pusilla cū in Pontum è mœotide exit. Orcinos pelamidum generis maximus, neq; redit in mœotim, similis Tritoni, uetustate melior. Triton pelamidum generis magnus, ex eo uræa cibia fiunt. Est autem uræon, salsamentum caudæ proximum, authore Athenæo. Cæterum pelamis est multi alimenti & grauis: sed urinam cit, & difficulter concoquitur. Sale condita facilis aluo & attenuat.

Thynno.) Thynni pelamidum generis esse uidentur. Nam ut Aristoteles li. 6. de Historia animalium ait: Limarijs Thunni prouectiores ætate, annuo esse putantur uno. Et Plinius li. 9. Pelamides, inquit, cum annuum excessere tempus Thynni uocantur. Hi membratim cesi ceruice & abdomine commendantur, atq; clidio recenti duntaxat, & tum quoq; graui ructu, cætera parte plenis pulpamentis sale asseruantur. Melandria uocatur cesis quernis assulis simillima. Vilissima ex hijs quæ caude proxima, quia pingui carent: probatissima ea quæ faucibus. Vbi sciendum est Clidium uocari inter thynni partes iugulum siue partem eam quæ pectus à ceruice discriminat. E Thynno salsamenta fiunt, & hæc duum generū, ut tradit Athenæus:

Horea & thunnina. Horea quæ à tempestiuitate uidentur nuncupata: ex pelamide, id est, limosa minore fiunt, in quibus macra pinguibus præferuntur. Thunnina ex maioribus quas aliqui synodontidas appellant: in quibus pinguia macris præferuntur. Quæ autem cibia dicuntur, inter macra ut inter pinguia cordyle. Est item thynnorum generis qui uocatur Pompilus, sic dictus, ut uolunt, quod naues è pelago ad portum usq; cũ pompa deducere soleat. Plinius, Thunni sæpe nauigia uelis euntia comitantes mira quadam dulcedine per aliquot horarum spatia & passuum millia à gubernaculis non separantur, ne tridente quidem in eos sæpius iacta territi. Quidam eos Pompilos uocant. Nautæ piscem sacrum appellant. Thunni in cibo graues sunt & multi alimenti. Damnantur in cibo cum utero ferunt, authore Aristotele li. de historia 9.

IN CAPVT XIII.

IN mullo taricho.) id est, mullo salso. Mullus piscis est magnitudine modica, gemina barba in inferiori labro insignitus, à qua uulgo barbonem, & M. Varro Rei rusticæ lib. ultimo ad finem, barbatum mullum, & Græci geneatida, quod uero ter pariat in anno Triglen uocant. Olim etiam in precio habitus. De quo Plinius lib. 9. sic scribit; Ex reliqua nobilitate, & gratia maxima est & copia mullis: sicut magnitudo modica: binasq; libras ponderis raro admodum exuperant. Alg ue scuntur & ostreis & limo & aliorum piscium carne: & barba gemina insigniuntur inferiori labro. Lutarium ex his uilißimi generis appellant. Hunc semper comitatur sargus nomine alius piscis & cœnum fodiente eo excitatum deuorat pabulum. Nomen his Fenestella à colore mulleorum calciamentorum datum putat. Pariunt ter anno. His certe toties fœtura apparet. Mullum expirantem uersicolori quadam & numerosa uarietate spectari proceres gulæ narrant, rubentium squammarum multiplici mutatione pallescentem: utiq; si uitro spectetur inclusus. M. Apicius ad omnem luxum ingenio mirus in sociorum garo (nam ea quoq; res cognomen inuenit) necari eos præcellens putauit, atq; è iecore eorum alecem excogitare prouocauit. Vnde li. 31. ca. 8. idem Plinius ait: Sic alex peruenit ad ostreas, echinos, urticas, cammaros, mullorum iocinora. Vnde hunc gulosorum luxum taxans li. 3. quæstionum Seneca ait: Parum recens mullus nisi qui in conuiuio manu moritur. Vitreis ollis inclusi offeruntur, & obseruatur morientium color, quem in multas mutationes morte luctante spiritus uertit, alios necant in garo & condunt uiuos: ad hoc fastidiũ peruenere uentres delicatorum, ut gustare non poßint piscem, nisi quem in ipso

ipso conuiuio natantem palpitantemq; uiderint: ad mortem mulli concurri tur: nihil mullo moriente formosius: non sunt ad popinam dentibus & uentre & ore contenti: oculis quoq; gulosi sunt. Mulli sunt leues & boni succi ac medij inter teneros durosq;, authore Celso. Et Paulus Aegineta inquit, Ac in æquore quoq; mullus uersatur, cæteris piscibus & durior & fragilior, coctu facilis, mensis idoneus, prædulcis, pinguedinis expers.

Sine salso.) Lego, in salso, id est, in salsamento.

Formella.) Hoc est, ut Columella lib. 7. de caseo faciendo uocat, forma. Est autem uas ad rei alicuius figuram effigiatum, ut hic ad piscis similitudinem formatum.

Redde fundes.) Lege, redde, liquamen fundes. Quod deinde sequitur salsamentum, ex uetusto exemplari adscriptum est.

Spicam allij.) Spicæ in allio uocantur nuclei, hoc est, diuisiones illæ, quæ singulæ nouam instaurant sobolem consitæ, Marcellus medicus cap. 14. grana uocat, eius uerba sunt hæc. Allij umbilicum quo grana continentur, atq; ubi radices inhærent, cum ipsis radicibus.

IN CAPVT XIIII.

Embractum baianum.) Legendum puto emphractum, ut intelligatur de opsonio quod rebus inuicem mixtis & coactis obduratisq; ob condensationem quasi fartum & coagulatum appareat. Emphraxis, id est ἔμφραξις nanq; oppilatio, repletio & obduratio est. Baianum autem dictum quod Baijs ita fieri consueuerit.

Sphondylos.) Sphondyli è testaceorum genere pisces sunt, duram habent carnem, mensis tamen non inconueniunt, licet difficilis etiam sint concoctionis, authore Paulo Aegineta. Dicitur etiam sphondilus, callosum illud rotundum albicans, quod intus habent in medio ostreæ, à similitudine sphondyli id est uerticuli instrumenti quo mulieres in filando utuntur. Nam reliqua caro circumsparsa, lacinia dicitur.

Careotam.) Hic & alibi apud Apicium nostrum ubi inter liquores reperitur hæc dictio, pro ea lege, caranum.

ANNOTATIONES IN DECIMVM LIBRVM APICII CAElij Gabriele Humelbergio Medico authore.

Alieus, id est, ἁλιεύς, piscator. Quo nomine inscriptus est hic decimus & ultimus liber ab Apicio, quod diuersorum tum marinorum tum fluuiatilium & omnigeneris piscium conditura continent. De quorum omnium facultate in cibario usu Paulus Aegineta sic prodit. Constat omnes pisces, frigidiori humidiorique temperatura esse. At qui saxatiles uocantur, cæteris sunt meliores: quippe coctu faciles sunt, boni succi, atque modice humectant, nisi dura fuerit eis caro. Non saxatilium autem, in pelago degentes, multo discrimine differunt ab ijs qui in limo nutriuntur, aut qua flumina irruunt. Sed omnium pessimi qui uel in stagnis uel paludibus aluntur.

IN CAPVT I.

Diabotanon.) id est, διὰ βοτανῶν, ex herbis & herbaceum, à βοτάνη, quæ herba est: διὰ uero per uel ex significat.

Saluas.) Lege, salias, hoc est, sale consperges.

Defrictum) Vbi inter liquores ponitur hæc dictio, pro ea semper leges, defrutum: nisi ratio aliter exegerit pro adiecti alicuius necessitate.

Sartaginem semen.) Lege, sartaginem, coriandri semen.

IN CAPVT II.

IN congro.) Conger siue congrus, piscis est inter longos & lubricos, id est, qui manibus labuntur dum tenentur: anguillæ similis, ad immensam magnitudinem perueniens. Hic tantum cæteris piscibus præstare dicitur, quantum thynnus uilissimis coracinis præfertur. Duræ carnis est, authore Galeno. Stomacho tamen conferre testatur Hicesius. Insuauis tamen est.

IN CAPVT III.

IN carnuta.) Legendum, in cornuta. Piscis est inter magnos numeratus à Plinio li. 32. & cornua habet. Vnde li. 9. ait: Attollit cornuta è mari sesquipedalia ferè cornua, quæ ab his nomen traxit.

IN CAPVT VI.

IN perca.) Perca & marina est & fluuiatilis Aristoteli: quarum marina inter saxatiles habetur & ab Aetio laudatur, percidem eam appellando. Perca nostro tempore etiam appellatur. Quæ uero fluuiatilis est, qua

dam

dam tenus similis est percæ marinæ, quam modo piscem persecũ nominant, de quo Ausonius ait: Nec te delicias mensarum perca silebo Amnigenos inter pisces dignande marinis. Putamusq; hunc esse quem Germani etiam Persich, alij æglin uocant: non autem trutam quam pherchãm siue forlim nominant, ut aliqui putant.

IN CAPVT VII.

RVbellione.) Quos Latini Rubelliones siue rubellos & rubros, Græci erythrinos siue erythricos à colore uocant pisces, pagris similes, authore Athenæo, quanquam minores.

Serpillum.) Serpillum herba est coronaria & odora, à serpendo sic dicta: pulmentarijs rusticis apta, facit ad tormina, iecoris & lienis dolores.

IN CAPVT VIII.

IN murena) Murena piscis est longus & lubricus, similis anguillæ, uarius maculis, luteis & nigris, cui nullæ sunt pinnæ, nec brãchiæ integræ, flexuoso corporis impulsu natans, in sicco quoq; repens more serpentum, dentibus malefica & carniuora. Inuenit in hoc animali, ut li. 9. scribit Plinius, documenta sæuitiæ Vedius Pollio eques Ro. ex amicis Diui Augusti, uiuarijs earum immergens damnata mancipia: non tanquam ad hoc feris terrarum non sufficientibus: sed quia in alio genere totum pariter hominem distrahi spectare non poterat. Ferunt aceti gustu præcipue eas in rabiem agi. Tenuißimum his tergus, contra anguillis craßius, eoq; uerberari solitos tradit Verius prætextatos, & ob id mulctam his dicit non institutam. Optimæ sunt ex hoc genere, quæ à Latinis flutæ, à Græcis plotæ quasi nauigabiles dicuntur, quod in summa aqua fluitantes mergi non poßint. Vnde illud Martialis: Quæ natat in Siculo grandis murena profundo Non ualet exustam mergere sole cutem. Murena in magnis olim delicijs habita, adeo ut Liciniorum familiæ nomen dederit. Vnde Columella lib. 8. cap. 16. ait: Iam celebres erant deliciæ popinales, cum à mari deferrentur uiuaria, quorum studiosißimi, uelut ante deuictarum gentium Numantinus & Isauricus, ita Sergius Orata & Licinius Murena captorum piscium lætabantur uocabulis. Peßimæ habentur quæ circa fluminis hostia degunt, ut inquit Galenus.

Croco magna.) Lege, Crocum magnum, ut de satiuo intelligatur. Nam ut li. 21. ca. 6. testatur Plinius, croci quod radicis bulbo seritur, duplex genus est. Syluestre, & quod latius, maiusq; & nitidius est, satiuũ. E croco

crocinum unguentum fit, cuius expreßi materia crassa & feculenta, crocomagma uocatur, à croco & magmate quod unguenti fex est & recrementum, nomen habens. Dioscorides lib. 1. ca. 26. ait: Fit crocomagma expreßis crocini unguenti aromatis & in pastillos conformatis. Et Plinius libri paulo ante memorati capite 20. inquit. Expresso unguento crocino fit quod crocomagma appellant. Optimum quod odoratißimum & quod gustatum, saliuam, dentes, & linguam ad aliquot horas permanente colore inficit. Croco pares aliquas uires habet: multum enim ex eo in se retinuit.

Ligusticum acetum.) Lege, ligusticum anethum.

Rus siriacum) Legendum, rhun Syriacum. Est autem Rhus frutex cuius semine in opsonijs quondam utebantur, Syriacus cognominatus à regione Syria, ubi adhuc in opsoniorum usu est pro sale inspersus. Arabes & uulgus nunc medicorum Sumach uocant. Latinum enim nomen, ut inquit Plinius, non habet. Olim opsonijs, ut dictum est, & corijs, nunc medicinæ etiam deseruiens. Hunc aliquos erythron, id est, rubentem etiam uocare tradit Dioscorides, aitq; plantæ semen esse quæ coriaria rhus appellatur: nomenq; id inuenisse quod coriarij spißandis corijs eo utuntur. Semen opsonijs inspersum cæliacis & intestinorum torminibus accommodatum. Plinius lib. 24 ait: Eius quæ erythros uocatur semen uim habet adstringendi, refrigerandiq;: aspergitur pro sale opsonijs, omnesq; carnes cum silphio suauiores facit. Et hic rhus est siue rho quo lib. 6 ca. 11. contra oris ulcera utitur Celsus, & sic etiam apud ipsum Græca uoce rhus legendum, contra eos qui Latina uoce ros legunt: qui tamen error ab alijs iam explosus est. Similiter & apud Columellam li. 9. ca. 13. & apud Palladium in Martio mense ca. 15. & Cælium Aurelianum pro roris uocabulo rhus legendum censeo. Nam Latina uoce ros Syriacus nihil aliud est quàm Hebræorum manna quæ ab alijs mel aereum & saccharum uocatur, & rhu contrariæ naturæ est, de quo etiam laximus diximus in commentarijs nostris in Serenum.

IN CAPVT IX.

IN lacertos.) Lacertus piscis est, de quo Celsus ait: Piscium eorum qui ex media materia sunt quibus maxime utimur, tamen grauißimi sunt ex quibus salsamenta quoq; fieri possunt, qualis lacertus est. Meminit huius etiam Martialis hoc uersu, Vel duo frusta rogat cibij, tenuemq; lacertum. Item, Cũ sexitans ponitur tibi cauda lacerti. Et, tenui maior cordila lacerto.

Zitabis.) Lege, agitabis.

IN CAPVT XI.

In den-

In dentice.) Dentex piscis est qui uulgo dentalis & Graece synodontis uocatur, forma auratae similis, uerum maior, in cibarium usum receptus: habens dentes ferè exertos, unde & nomen: quibus etiam piscatores lædere consueuit.

IN CAPVT XII.

AVrata.) Quæ & orata ab auri quod oron uulgus dicebat, colore nomen adepta est, à quo etiam Græci chrysophryn appellarunt, quoniam aureũ superciliũ gerat, ut in auratis femoribus apparet. Piscis est, in cibis etiam cõmendatus sapore, & è Lucrino lacu cõcham depastus præ cæteris laudatior nobiliorq;. Vnde in Xenijs Martialis ait: Non omnis laudem preciumq; aurata meretur: Sed cui solus erit concha Lucrina cibus. Qui etsi tenerior, durus tamen est, authore Celso. Hic Sergio Oratæ nomen dedit.

IN CAPVT XIII.

SCorpione.) Scorpio piscis est marinus à similitudine scorpionis terrestris sic dictus. Hic dum manu tollitur lædit ut erythrinus, echeneis & echinus, ceu Plinius li. 32. ait.

IN CAPVT XIIII.

ANguilla.) Quæ piscis est longus & lubricus, duas pinnas prope branchias gerens, cui fel in iecore inest, exiguaq; gula, quo in genere neq; mas neq; fœmina est, neq; prolem ex se aliquam procreat. Sed certe ex hijs nascuntur quæ terræ intestina uocantur. Octonis, ut lib. 9. tradit Plinius, uiuunt annis. Durant & sine aqua senis diebus aquilone spirante, austro paucioribus. At hyemem eædem in exigua aqua non tolerant, nec in turbida. Ideoq; circa Vergilias maxime capiuntur, fluminibus tum præcipue turbidis. Pascuntur noctibus. Exanimes pisciũ solæ non fluitant. In cibo damnantur omnes quocunq; tempore, duræ nanq; concoctionis sunt & humorem uiscidum generant. Lacustres marinis insuauiores sunt & pluris alimenti. Quæ copaides uocantur, laudantur, quod ad magnitudinem insignem perueniant. Quas uero fœminas nominant, meliores esse constat, authore Aristotele libro de historia octauo.

FINIS.

